SOCIETATEA DE ȘTIINȚE FILOLOGICE
DIN ROMÂNIA

LIMBA ROMÂNĂ

PENTRU
ADMITEREA ÎN LICEE ȘI ȘCOLI PROFESIONALE

Supliment al revistei
„Limba și literatura română"

București, 1997

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE FILOLOGICE
DIN ROMÂNIA

LIMBA ROMÂNĂ

PENTRU

ADMITEREA ÎN LICEE ȘI ȘCOLI PROFESIONALE

Supliment al revistei
„Limba și literatura română"

București, 1997

AUTORI

Ștefan BADEA (Maneciu), Luminița COCOȘ (Brașov), Marcel CRIHANĂ (București), Florica DIACONESCU (Suceava), Ioana GUCIU (București), Constantin IONIȘOR (Craiova), Florin IONIȚĂ (București), Gheorghe LĂZĂRESCU (București), Mircea MIHAILOVICI (Reșița), Marian MIHĂESCU (Curtea de Argeș), Alexandru MIREA (Craiova), Valentin Emil MUȘAT (Valenii de Munte), Lucia POPA (Timișoara), Marina RĂDULESCU (București), Al. TUDORICĂ (București), Adrian VOICA (Iași), Lucia ZANCHI (Constanța), Rodica ZANE (București)

Redacția: Florentina SÂMIHĂIAN, Mircea FRÂNCULESCU

Culegere și tehnoredactare computerizată: Carmen BÎTLAN

Redacția și administrația revistei LIMBA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ:
Bd. Schitul Măgureanu nr. 1, sector 5, cod 79664, București, tel. 615.17.92,
cont B.C.R. 45.10.6.18.2, Filiala Sector 5, București

Sumar

Sumar

I. LIMBA ROMÂNĂ — LIMBĂ ROMANICĂ

Considerații istorice. Vocabular. Fonetică. Gramatică

MARINA RĂDULESCU
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", București

A. CONSIDERAȚII ISTORICE ASUPRA LIMBII ROMÂNE

Originea și evoluția limbii române

Limba română s-a format pe teritoriul vechii Dacii — cucerită de romani în anul 106 după Ch. și apoi puternic colonizată — din limba dacilor băștinași și din limba latină populară adusă de soldații romani și de coloniști, devenită limba oficială în administrația provinciei și în relațiile cu populația autohtonă. Alături de limbile italiană, franceză, spaniolă, portugheză și de alte cîteva limbi formate pe teritorii locuite sau cucerite și colonizate de romani, limba română face parte din familia *limbilor romanice* sau *neolatine*, adică din familia limbilor ce continuă limba latină.

Trei sînt componentele fundamentale ale limbii române: *sistemul fonetic* (totalitatea sunetelor limbii), *vocabularul* sau *lexicul* (totalitatea cuvintelor folosite în comunicare) și *structura gramaticală* (totalitatea normelor după care cuvintele se organizează spre a forma enunțuri cu sens). Fiind o limbă romanică, româna a preluat din limba latină structura gramaticală, precum și partea centrală a vocabularului; nucleul de **cuvinte moștenite din latină** conține substantive *(apă, aramă, argint, aur, bou, cap, cer, cină, cîine, cîmp, fag, fier, frasin, fum, ger, grîu, iarbă, in, lup, mei, miere, mînă, ochi, om, orz, ou, pădure, pîine, plop, sare, sat, soare, ulm* etc.), adjective *(bătrîn, blînd, bun, nou, tînăr* etc.), verbe *(a ara, a auzi, a avea, a fi, a măcina, a săpa, a secera, a semăna, a tăcea, a treiera, a veni, a zice* etc.), pronume *(ea, el, eu, nostru* etc.), numerale *(doi, opt, zece* etc.), adverbe, prepoziții și conjuncții *(cînd, cu, cum, mîine, nici, să, sub* etc.).

Încă din perioada ei de formare, dar și după aceea, limba română a suferit influențe din partea limbilor unor popoare cu care daco-romanii, și apoi poporul român, au venit în contact, influențe ce s-au manifestat mai ales în vocabular, fără să afecteze structura gramaticală latină a limbii române. Cea mai veche și mai puternică influență a fost influența slavă. Slavii, popor migrator, au pătruns pe teritoriul Daciei începînd din secolul al VI-lea după Ch., cînd procesul de formare a limbii române era în linii generale încheiat. De **origine slavă**, în vocabularul limbii române, sînt numeroase cuvinte uzuale, de exemplu substantive *(babă, boier, ceas, glas, grădină, grijă, milă, muncă, nădejde, nărav, pagubă, plată, prieten, răspîntie, scîrbă, temei, trup, veac, vîrf, vîrstă, zvon* etc.), adjective *(bogat, calic, drag, grozav, lacom, mîndru, țeapăn, zdravăn* etc.), verbe *(a boli, a clăti, a dovedi, a grăi, a greși, a hrăni, a iubi, a izbi, a năvăli, a opri, a osteni, a păzi, a risipi, a se strădui, a trăsni* etc.), la care se adaugă și **cuvinte împrumutate din slavonă**, limbă a cancelariei domnești și a cultului religios

(pîna în secolul al XVI-lea), de exemplu: *buche, cazanie, călugăr, a citi, clucer, cneaz, diacon, duh, episcop, evanghelie, hram, icoană, letopiseț, logofăt, mitropolit, postelnic, psalm, rai, slovă, a săvîrși, stolnic, vistiernic, voievod, zapis* etc. Limba română a împrumutat cuvinte și din **limba maghiară** *(belșug, beteag, chin, chipeș, dijmă, a făgădui, fel, gazdă, gingaș, gînd, labă, lacăt, meșteșug, neam, oraș, seamă, a tăgădui, uriaș, viclean* etc.), din **limba turcă** *(acadea, agă, bacșiș, cafea, chef, chiftea, chior, ciulama, dușman, ghiveci, iaurt, magiun, moft, murdar, pașă, pilaf, rahat, soi, telemea, zor* etc.) sau din **limba greacă** *(a agonisi, arvună, cort, folos, flamură, mătase, mînie, omidă, prisos, stol, traistă, urgie* etc.).

Începînd din a doua jumatate a secolului al XVII-lea și mai cu seamă în secolul al XIX-lea, dar și în secolul nostru, vocabularul limbii române s-a îmbogățit cu o serie de cuvinte noi (neologisme), împrumutate din **latina savantă** *(ambigen, a adnota, a aproba, biblie, colocviu, a dormita, a elibera, excepție, fabulă, insulă, jurisdicție, literă, pictor, premiu, rege, tezaur, a traduce* etc.) și din limbile moderne, în primul rînd din alte limbi romanice, în special din **franceză** *(andivă, antediluvian, antet, a aplana, automobil, bacalaureat, bor, bord, certificat, a confecționa, a consola, convoi, coșmar, a critica, faleză, fular, mercerie, pensîon, a respecta, retină, revanșă, revelion, septicemie, sergent, a sesiza, stilou, șarlatan, șarmant, șofer, a telefona* etc.) și din **italiană** *(acont, agenție, ancoră, anticameră, arpegiu, basorelief, campion, capodoperă, casier, chitară, duet, falit, flaut, intermezzo, poliță, spaghete, stagiune, stindard, teracotă* etc.), dar și din **limba germană** *(abțibild, balonzaid, bliț, boiler, bomfaier, bormașină, cocs, fasung, foraibăr, glasvand, laborant, laitmotiv, matriță, mișmaș, rolă, rucsac, șaibă, șină, șpilhozen, ștecăr, ștrand, ventil* etc.), din **limba rusă** — mai ales cuvinte care conțin radacini sau alte elemente formative de origine latină *(activist, agregat, agrotehnică, centrism, combinat, cursant, exponat, fotoaparat, instructaj, magistrală, mecanizator, poliție, procuratură, revizionism* etc.), din **engleză** *(aut, baschet, blugi, campus, corner, cow-boy, dancing, a dribla, fault, finiș, fotbal, golf, handicap, jazz, mass-media, meci, motel, pick-up, polo, radar, ring, rugbi, scor, set, smoching, spicher, star, suporter, șut, tenis, tobogan, volei* etc.).

B. VOCABULARUL

Lexicologia este ramura sau disciplina l i n g v i s t i c i i (= știința care studiază limbile vorbite pe glob), care se ocupă cu descrierea vocabularului unei limbi.

Configurația etimologică a vocabularului limbii române

Din punctul de vedere al originii cuvintelor, vocabularul limbii române este alcătuit din:

• cuvinte autohtone, considerate de cercetători ca fiind de origine geto-dacă *(barză, căciulă, cătun, fluier, mînz, murg, pupăză, țarc, țap* etc.);

• cuvinte moștenite din latină (vezi exemplele din capitolul precedent);

• cuvinte împrumutate pe cale orală sau scrisă, în diverse momente ale evoluției limbii, din limbi slave sau din limbile maghiară, turcă, greacă, franceză, italiană, germană, engleză etc. (vezi exemplele din capitolul precedent);

• cuvinte formate, în limba română, din cuvinte moștenite din latină sau împrumutate din diverse limbi *(băiețel, ciubotica-cucului, a înnegri, pieptiș, a rescrie, vîrstnic* etc.) (vezi *Mijloace de îmbogățire a vocabularului*, p. 11 — 14);

• cuvinte cu etimologie necunoscută încă *(a oropsi, sterp, stinghie, stînă, șiroi, teafăr* etc.).

Structura vocabularului

Vocabularul sau lexicul unei limbi cuprinde toate cuvintele existente în limba respectivă, din perioada formării ei și pînă în prezent.

Vocabularul limbii române are peste 120.000 de cuvinte, dintre care circa 55.000 sînt înregistrate în dicționarele ce se adresează publicului larg. Nu toate cuvintele au aceeași importanță în comunicare; din acest punct de vedere, vocabularul oricărei limbi se împarte în

(1) vocabularul fundamental (numit și *vocabular de bază, fond principal de cuvinte* sau *fond principal lexical),* conținînd cuvintele fără de care comunicarea este imposibilă într-o limbă dată, deci cuvinte mai ales vechi, caracterizate printr-o mare stabilitate și răspîndire, ceea ce înseamnă că sînt cunoscute și folosite de toți vorbitorii acelei limbi;

(2) masa vocabularului (vocabularul secundar), cuprinzînd toate celelalte cuvinte, dintre care unele nu mai circulă în limba contemporană, iar altele au o frecvență redusă, limitată la anumite regiuni, la anumite medii socio-profesionale sau la anumiți indivizi.

VOCABULARUL FUNDAMENTAL al limbii române cuprinde un număr relativ mic de cuvinte (circa 1.500), cuvinte folosite însă cu frecvență mare, de exemplu:

— **substantive** ce denumesc obiecte sau alimente de primă necesitate *(apă, brînză, carne, casă, ceas, cuțit, lapte, legume, masă, scaun* etc.), părți ale corpului omenesc *(cap, deget, frunte, gură, mînă, mușchi, nas, ochi, picior, piele, sînge* etc.), ființe foarte cunoscute *(bărbat, cîine, cireș, cocoș, copil, femeie, găină, gîscă, lup, măr, miel, nuc, oaie, om, pisică, porc, vulpe* etc.), grade de rudenie *(frate, mamă, nepot, soră, tată, unchi, văr* etc.), culori importante *(alb, albastru, galben, negru, roșu, verde* etc.), diviziunile timpului *(an, săptămînă, zi, luni, marți, septembrie* etc.);

— **adjective** denumind principalele calități *(acru, ager, aspru, blînd, bun, cald, deștept, drept, dulce, înalt, prost, rău, rece* etc.);

— **verbe** denumind acțiuni importante *(a avea, a face, a fi, a mînca, a merge, a pleca, a vrea* etc.);

— **toate articolele;**

— **numeralele pînă la zece;**

— **principalele pronume** *(acest, altul, ce, cine, eu, nimeni, al său, voi* etc.);

— **adverbe** *(aici, cînd, mîine* etc.);

— **prepoziții** *(cu, de, din, pînă, spre, sub* etc.);

— **conjuncții** *(că, dacă, deci, să, și* etc.).

MASA VOCABULARULUI cuprinde circa 90% din totalul cuvintelor din lexicul limbii române, și anume cuvintele cu o circulație restrînsă, precum și arhaismele, regionalismele, majoritatea neologismelor (din limba literară standard sau din limbajul tehnico-științific), cuvintele de jargon și cuvintele de argou.

ARHAISMELE (sau cuvintele *învechite*) sînt cuvinte sau forme și sensuri ale unor cuvinte, precum și expresii sau construcții, care s-au folosit în etape anterioare din evoluția limbii române, dar în limba actuală nu mai circulă.

Arhaismele sînt de mai multe feluri:

(a) **lexicale** — cuvinte care denumesc ranguri boierești, grade militare din trecut, obiecte de îmbrăcăminte, stofe, monede, arme de epocă etc., așadar cuvinte ce au dispărut din limbă o dată cu realitățile pe care le desemnau: *agă, armaș, caimacam, ceapraz, chepeneag, chisea, clucer, firfirici, flintă, gugiuman, hatman, ienicer, irmilic, ispravnic, meterez, paharnic, pîrcălab, plăieș, sîneață, spahiu, surguci* etc., cuvinte vechi ca *besactea, a meremetisi* etc. scoase din uz de sinonimele lor neologice *casetă, a restaura* etc. (vezi, mai departe, Neologismele, p. 9 — 10) sau cuvinte împrumutate din alte limbi și adaptate inițial într-o formă diferită de cea de azi: *armie* (în loc de *armată), misie* (în loc de *misiune), poporal* (în loc de *popular)* etc.;

(b) **semantice** — cuvinte sau expresii care în trecut aveau alt sens (sau și alt sens) decît acum: *carte* „scrisoare", *cuminte* „înțelept", *moșie* „țară", *prost* „simplu", *a tăbărî* „a-și așeza tabăra", *vecin* „iobag", *a avea cuvînt* „a avea dreptate" etc.;

(c) **fonetice** — forme vechi ale unor cuvinte care, în trecut, se pronunțau și se scriau altfel decît în limba actuală: *a cure* (în loc de *a curge), îmbele (ambele), pre (pe), a priimi (a primi), a rumpe (a rupe), subt* sau *supt (sub)* etc.;

(d) **gramaticale** — forme de plural ale unor substantive sau pronume, diferite de cele de azi: *aceștii* (în loc de *aceștia), aripe (aripi), carii (care), documenturi*

(documente), inime (inimi), palaturi (palate), pușce (puști), ruinuri (ruine) etc. sau forme verbale ieșite din uz: *văzum* (în loc de *văzurăm), fost-au* (în loc de *au fost), dusu-s-au* (în loc de *s-au dus), dare-ar* (în loc de *ar da)* etc.

Unele arhaisme se mai păstrează regional sau în vorbirea populară. Arhaismele sînt folosite de scriitori pentru a da o mai mare autenticitate scrierilor lor în care evocă epoci trecute.

REGIONALISMELE sînt cuvinte, forme și sensuri ale unor cuvinte sau expresii întrebuințate numai în anumite regiuni, deci numai într-un grai sau într-un grup de graiuri.

Regionalismele sînt și ele de mai multe feluri:

(a) **lexicale** — cuvinte care circulă numai în anumite zone geografice sau în anumite regiuni, în limba literară în locul lor folosindu-se sinonime, de exemplu: *barabulă* (în loc de *cartof), bortă (gaură), ciubotă (cizmă), colțun (ciorap), curechi (varză), cușmă (căciulă), oleacă (puțin), păpușoi (porumb), perjă (prună), poloboc (butoi), zăplaz (gard)* etc. — regionalisme moldovenești; *bai (supărare), birău (primar), bolund (nebun), cătană (soldat), farbă (vopsea), făgădău (han), lepedeu (cearșaf), sabău* sau *șnaidăr (croitor)* etc. — regionalisme ardelenești; *căiță (căciuliță), ciurdă (cireadă), conci (coc), dăulat (istovit), năvleg (nătîng)* etc. — regionalisme muntenești;

(b) **fonetice** (sau de pronunțare) — cuvinte rostite, în unele graiuri, altfel decît în limba literară, de exemplu: pronunțarea *dă, dășchis, deșťe, dîn, pă* etc. (în loc de *de, deschis, degete, din, pe)* — în Muntenia; pronunțarea *samă, sară, mîne, cîne, șeapă, șinși* etc. *(seamă, seară, mîine, cîine, ceapă, cinci)* — în Moldova (unele și în Transilvania);

(c) **gramaticale** — forme verbale folosite în unele regiuni, diferite de cele din limba literară, de exemplu: *o fost, s-o dus* (în loc de *a fost, s-a dus), am venitără, am mîncatără (am venit, am mîncat), fusei, văzui (am fost, am văzut)* etc.

Regionalismele nu trebuie să fie confundate cu *formele populare,* și acestea diferite de cele din limba literară, dar circulînd în toate regiunile țării, în vorbirea neîngrijită a oamenilor mai puțin instruiți. De exemplu, cuvîntul *muiere* este un cuvînt popular, răspîndit în toate graiurile (în limba literară se spune *femeie* sau *soție, nevastă);* tot populare sînt și rostiri ca *trin, avucat* (în loc de *tren, avocat),* precum și formele analitice de viitor popular ca *o să vin* (în loc de *voi veni).*

Regionalismele și formele populare sînt folosite de către scriitori, ca și arhaismele, pentru localizarea acțiunii și pentru individualizarea, prin limbaj, a unor personaje.

NEOLOGISMELE (numite și *cuvinte noi)* sînt cuvinte împrumutate relativ recent din alte limbi și adaptate, în diferite grade, la normele morfologice ale limbii române, precum și cuvintele recent formate în limba română.

Cele mai multe neologisme sînt de origine latino-romanică și au intrat în limba română în ultimele două secole, contribuind astfel la îmbogățirea și modernizarea lexicului limbii române. Unele au înlocuit cuvinte vechi (în special grecisme, turcisme sau slavonisme, care au devenit arhaisme); astăzi spunem *curier* și *mesager* (în loc de *olac), persoană* sau *individ* (nu *ipochimen), regiment* (nu *polc), colonel* (nu

polcovnic), ordonanță (nu *vistavoi), funcționar* (nu *cinovnic), insulă* (nu *ostrov), casetă* (nu *besactea), exil* (nu *surghiun), a repara* sau *a restaura* (nu *a meremetisi)* etc. Există, de asemenea, în limba romăna neologisme care se întrebuințează paralel cu anumite cuvinte vechi, funcționînd ca sinonime ale acestora, de exemplu: *detaliu* (sinonim cu *amănunt), abundență (belșug), garanție (chezășie), seism (cutremur), altitudine (înălțime), furaj (nutreț), celest (ceresc), fidel (credincios), ilizibil (necitet), util (folositor), avar (zgîrcit), a suspecta (a bănui), a (se) disculpa (a (se) dezvinovăți), a achita (a plăti), a persevera (a stărui), a nega (a tăgădui)* etc.

Numeroase neologisme sînt strîns legate de progresul științei și tehnicii, denumind realități din aceste domenii: *audio-vizual, atom, cibernetică, cinematograf, a fuziona* etc. Unele dintre ele, datorită frecvenței mari în comunicare, au pătruns chiar în vocabularul fundamental al limbii române *(telefon, radio)*. În limbajul tehnico-științific neologismele sînt indispensabile și, de aceea, ocupă un loc important. O serie de asemenea cuvinte au caracter internațional și se întîlnesc în toate limbile moderne *(filozof, matematică* etc.). Este adevărat că excesul de neologisme trebuie evitat în vorbirea și scrierea limbii române, dar unii cărturari din secolul trecut au exagerat respingînd toate împrumuturile neologice și recomandînd să se folosească expresii ca *gît-legău* (pentru *cravată), nas-ștergău* sau *nas-suflete (batistă), departe-vorbitor (telefon), de-sine-mișcător (automobil), stelămînt (astronomie), de-perete-frecatoriu (chibrit)* etc. Esențial este ca neologismul, care exprimă o noțiune nouă, să fie adaptat sistemului (fonetic și morfologic) al limbii române.

CUVINTE DE JARGON. Cuvintele de jargon (numite și *barbarisme)* sînt cuvinte străine, preluate din alte limbi fără a fi necesare, cu o formă neadaptată la limba română, formă ce reproduce pronunțarea din limba de origine. În limbajul unor persoane care țin să se exprime pretențios, spre a arăta, în felul acesta, că știu limbi străine, cuvintele de jargon sînt intercalate printre cuvinte românești. Astfel, sînt considerate termeni de jargon cuvinte franțuzești ca *bebé, bonjur, bonsoar, orvoar (orevoar), madam, mersi, vizavi* etc. (folosite încă din secolul trecut), cuvinte italienești ca *arivederci, ceau* etc. sau, mai de curînd, cuvinte englezești ca *living, show, speach, star, supermarket* etc.

ARGOUL este un limbaj convențional și secret, inventat și folosit de membrii unor anumite grupuri sociale, cu scopul de a nu fi înțeleși de ceilalți vorbitori. Limba română nu are argouri propriu-zise (cum există, de exemplu, în franceză, argoul marinarilor, argoul hoților etc.), ci numai termeni argotici, cum ar fi *mișto, baban, barosan, sanchi, gagiu, gabor, lovele, sticlete, țuhaus, mititica* („închisoare"), *prof, dirig, baftă* etc.

Normele limbii literare recomandă evitarea termenilor de jargon și de argou din exprimarea sobră, a oamenilor cultivați. La aceste categorii de cuvinte fac însă apel scriitorii, în operele beletristice, pentru caracterizarea, prin limbaj, a unor personaje sau a unor medii sociale.

Mijloace de îmbogățire a vocabularului

Nucleul inițial al vocabularului limbii române s-a constituit din cuvintele moștenite din latina și din cele autohtone, care denumeau realitățile specifice epocii respective. Pe măsură ce societatea a evoluat, pe toate planurile, s-a simțit și nevoia unor cuvinte care să numească noile unelte, obiecte, preocupări și idei ale oamenilor. De aceea, din cele mai vechi timpuri și pînă în prezent, lexicul limbii române s-a îmbogățit continuu. Există două modalități de îmbogățire a vocabularului: *(a)* **mijloace externe** *(împrumutul de cuvinte* din alte limbi); *(b)* **mijloace interne** *(formarea de cuvinte* noi din cuvinte deja existente în limba respectivă).

Împrumuturile lexicale. Limba română a împrumutat cuvinte din alte limbi în toate etapele evoluției ei, inițial numai pe cale orală (sau populară), datorită contactului direct dintre români și reprezentanții altor popoare (slavi, unguri, turci, greci), apoi și pe cale scrisă (sau cultă). Împrumuturile vechi existente în limba română sînt de origine slavă, maghiară, greacă și turcă, iar cele mai noi sînt de origine latină savantă, franceză, italiană, rusă, germană, engleză etc. (Pentru exemple, vezi *Originea și evoluția limbii române*, p. 5 — 6).

Formarea cuvintelor — cuvinte formate în limba română. Cele mai cunoscute procedee de formare a cuvintelor, în limba română, sînt *derivarea, compunerea* și *schimbarea valorii gramaticale.*

A. DERIVAREA este procedeul prin care se formează cuvinte noi adăugîndu-se la un cuvînt existent în limbă un segment inițial numit *prefix* sau un segment final numit *sufix.* De aceea există două tipuri de derivare: *derivare cu prefixe* și *derivare cu sufixe.*

Cuvintele formate prin procedeul derivării se numesc *cuvinte derivate.* Ele au alt sens decît *cuvîntul de bază* (cuvîntul de la care s-au format), dar nu un sens total străin de acesta: *incorect* „care nu e corect" *(in- + corect); clopoțel* „clopot mic" *(clopot + -el).*

1. **Derivarea cu prefixe.** Cu ajutorul prefixelor, în limba română se pot forma:

(a) substantive *(antebraț, consătean, neadevăr, postfață, străbun* etc.);

(b) adjective *(antirăzboinic, disproporționat, incert, nedrept* etc.);

(c) verbe *(a întredeschide, a regăsi, a străluci, a suprasolicita* etc.).

Principalele prefixe din limba română sînt: **ante-** *(antevorbitor, a antedata),* **anti-** *(anticiclon, antiderapant),* **arhi-** *(arhicunoscut, arhiplin),* **co-** sau **con-** *(coechipier, a consimți, context),* **de-**, **des-** sau **dez-** *(a descoase, a deșuruba, dezordine),* **extra-** *(extraplat, extrafin),* **hiper-** *(hipersensibil, hipertensiune),* **i-**, **im-** sau **in-** *(ilogic, impropriu, incorect),* **inter-** *(interregional, intervocalic),* **îm-** sau **în-** *(a îmbătrîni, înnăscut, a întrece),* **între-** *(a întreține, a întrevedea),* **ne-** *(neastîmpăr, needucat),* **post-** *(postliceal, a postdata),* **pre-** *(prenume, preziuă),* **prea-** *(preabun, a preamări),* **ră-**, **răs-** sau **răz-** *(a răsciti, a răsufla, a se răzgîndi),* **re-** *(refolosibil, a reclădi),* **stră-** *(a străbate, strămoș),* **sub-** *(a subaprecia, subcapitol),* **super-** *(superfin, supermagazin),* **supra-** *(a supraalimenta, supraproducție),* **trans-** *(transcarpatic, a transpune),* **ultra-** *(ultrarapid, ultraprogresist).*

2. Derivarea cu sufixe. În limba română există numeroase sufixe. Pentru a forma cuvinte noi, ele se adaugă fie la sfîrșitul unui cuvînt: *argintiu (argint + -iu), Ionescu (Ion + -escu)*, fie la sfîrșitul radicalului (sau rădăcinii) unui cuvînt: *a brăzda (brazd[ă] + -a), leoaică (le[u] + -oaică), urzeală (a urz[i] + -eală).*

Radicalul (sau *rădăcina)* este segmentul de bază din cuvînt, purtătorul înțelesului cuvîntului (sau al sensului său lexical); la cuvintele simple (nederivate), radicalul se obține după ce se îndepărtează desinențele de gen, număr, caz, la substantive sau adjective, iar la verbe, fie desinențele de persoană, fie sufixele conjugărilor *(-a, -ea, -e, -i* sau *-î,* de la infinitiv). De exemplu, în cuvîntul *brazdă* radicalul este *brazd-*, iar *-ă* este desinență de feminin, singular, nominativ (desinența de plural este *-e: brazde);* în cuvîntul *leu* radicalul este *le-*, iar *-u* este desinență de masculin, singular, nominativ (la plural desinența este *-i: lei);* în cuvintele *urzim* sau *(a) urzi* radicalul este *urz-*, iar *-im* este desinență de indicativ prezent persoana I plural sau *-i* este sufixul de infinitiv al conjugării a IV-a (la gerunziu este *-ind: urzind,* iar la participiu, *-it: urzit).* Desinențele de gen, număr, caz, persoană (iar, la verb, și sufixele gramaticale ale modurilor) se schimbă, dar rădăcina cuvîntului se menține la toate formele sale. La cuvintele terminate în consoană (substantive masculine sau neutre: *pom, scaun* etc. și adjective ca *liber, bătrîn* etc.) radicalul coincide cu forma de singular nominativ a cuvîntului.

Cu ajutorul sufixelor, în limba română se formează:

(a) substantive comune, cu sufixe ca -anie sau -enie *(pățanie, rudenie, surzenie)*, -ar *(coșar, rotar)*, -ămînt *(învățămînt, jurămînt)*, -ăraie *(apăraie, fumăraie)*, -ărie sau -erie *(cazangerie, rufărie)*, -ăt *(strigăt, treacăt)*, -ătate *(bunătate, vecinătate)*, -ătură *(alergătură, săpătură)*, -că *(olteancă, țărancă)*, -eală *(amețeală, sprinteneală)*, -easă *(bucătăreasă, croitoreasă)*, -eață *(dulceață, fineață)*, -et *(bănet, brădet, răcnet)*, -ețe *(bătrînețe, tinerețe)*, -giu *(geamgiu)*, -ic sau -ică *(bunic, păsărică)*, -ie *(bucurie, cîmpie)*, -ime *(desime, țărănime)*, -ință *(biruință, locuință)*, -ist *(tractorist)*, -iș *(aluniș, mărunțiș)*, -iță *(doctoriță, fetiță)*, -oaică *(lupoaică, tigroaică)*, -oare *(ninsoare, strînsoare)* etc.;

(b) substantive proprii (nume de persoană), cu sufixe ca -eanu *(Cîmpeanu)*, -escu *(Dumitrescu)*, -ilă *(Cocoșilă)*, -oiu *(Lăzăroiu)* etc.;

(c) adjective, cu sufixe ca -ător *(cîntător, răsunător)*, -ăcios *(supărăcios, pofticios)*, -(a)bil *(respectabil, tratabil)*, -esc *(frățesc, vitejesc)*, -iu *(albăstriu, mijlociu)*, -os *(lemnos, osos)*, -ui *(gălbui, verzui)*, -uriu *(alburiu, timpuriu)* etc.;

(d) substantive și adjective, cu sufixe ca -an *(curcan* s., *african,* s. și adj.), -ean *(sătean* s., *muntean* s. și adj.), -oi *(vulpoi* s., *greoi* adj.) etc.;

(e) verbe, cu sufixe ca -a *(a curăța, a păta)*, -ăi *(a hămăi, a lipăi)*, -ăni *(a clănțăni, a zdrăngăni)*, -i *(a roși, a vorbi)*, -ui *(a bubui, a hurui, a păcătui)* etc.;

(f) adverbe, cu sufixe ca -ește *(bărbătește, franțuzește)*, -iș sau -îș *(crucis, tîrîș)* etc.

Există în limba română cuvinte derivate (în special verbe) formate atît cu prefix, cît și cu sufix, de exemplu: *a îmbogăți (îm- + bogat + -i), a se însera (în- + seară + -a), a înzăpezi (în- + zăpadă + -i)* etc.

B. COMPUNEREA. Procedeul de formare a unor cuvinte cu sensuri noi prin contopirea sau prin alăturarea a două sau mai multe cuvinte existente în limbă se numește compunere.

Există două feluri de cuvinte compuse:

1) **sudate**, formate prin contopirea elementelor componente într-un singur cuvînt: *astfel (ast + fel), așadar (așa + dar), bunăvoință (bună + voință), cumsecade (cum + se + cade), despre (de + spre), doisprezece (doi + spre + zece), fiecare (fie + care)* etc.;

2) **nesudate**, formate prin alăturarea elementelor componente, care pot fi scrise *(a)* **cu cratimă** *(gură-cască, nord-vest, tic-tac)* sau *(b)* **fără cratimă** *(ci și, Curtea de Argeș, de lîngă, nici unul, o sută trei).*

Un tip special de cuvinte compuse sînt cele formate din *abrevieri* (sau *prescurtări);* din cuvintele componente se pot păstra fie numai literele inițiale: *C.E.C.* (Casa de Economii și Consemnațiuni), *C.F.R.* (Căile Ferate Române), fie inițiale și fragmente de cuvinte: *ADAS* (Administrația Asigurărilor de Stat), *TAROM* (Transporturi Aeriene Române), fie fragmente de cuvinte: *ROMPRES* (Presa Română), *aprozar* (aprovizionare cu zarzavaturi).

Prin compunere, în limba română s-au format:

(a) **substantive**: *ROMPRES, Albă-ca-Zăpada, aprozar, binefacere, Bistrița-Năsăud, botgros, bunăvoință, C.E.C., Cheile Bicazului, cîine-lup, Cîmpulung, Delavrancea, Delta Dunării, dreptunghi, floarea-soarelui, floare-de-colț, Gara de Nord, gura-leului, gură-spartă, meșter-lăcătuș, O.N.U., pierde-vară, proces-verbal, scurtcircuit, Strîmbă-Lemne, untdelemn, viță de vie, zgîrie-brînză, zi-muncă* etc.;

(b) **adjective**: *atoateștiutor, binefăcător, binevoitor, cumsecade, dacoromân, galben-auriu, nou-născut, răuvoitor, româno-francez* etc.;

(c) **pronume**: *altceva, altcineva, careva, ceea ce, fiecare, oarecine, orice, nici unul, vreuna* etc.;

(d) **numerale**: *cîteșitrei, doisprezece, douăzeci, trei sute, treizeci și patru, tuspatru, o mie* etc.;

(e) **verbe**: *a binecuvînta, a binevoi* etc.;

(f) **adverbe**: *acasă, altfel, astfel, alteori, altundeva, azi-noapte, dedesubt, deodată, dis-de-dimineață, nicicum, nicidecum, oricînd, rareori* etc.;

(g) **interjecții**: *bing-bang!, tic-tac!, cuțu-cuțu!* etc.;

(h) **prepoziții**: *de către, de la, de pe la, de pe lîngă, de prin, dinspre, fără de, înspre, pe sub* etc.;

(i) **conjuncții**: *așadar, ca să, ci și, deoarece, fiindcă, încît* etc.

C. SCHIMBAREA VALORII GRAMATICALE. Cuvinte noi se pot crea și prin *schimbarea valorii gramaticale* (procedeu numit și *schimbarea categoriei gramaticale* sau *conversiune),* adică prin trecerea unui cuvînt de la o parte de vorbire la alta.

În limba română, prin acest mijloc gramatical de formare a unor cuvinte noi se produc treceri:

(a) de la **adjective** *(Am ascultat un cîntec* frumos, *Am cunoscut un copil* leneș, *M-am întîlnit cu doi colegi* grăbiți, *S-a dovedit a fi un om* prost) la **adverbe**

(Ea a cîntat frumos, *Tu ai procedat* prost) sau la substantive (Leneșul *mai mult aleargă,* Cei grăbiți *greșesc adesea, S-a dovedit a fi* un prost);

(b) de la substantive (Iarna *viitoare mergem la munte, El s-a apropiat de* tun) la adverbe (Iarna / Iernile *mergem la munte, El doarme* tun);

(c) de la pronume posesive și demonstrative, ca și de la unele pronume interogativ-relative, nehotărîte și negative (Ai mei *s-au dus la o petrecere,* Aceea *e o carte interesantă,* Ce *citești?,* Unii *citesc mult,* Nici unul *nu știe),* la adjective *(Vecinii* mei *au plecat, Dă-mi cartea* aceea, Ce *revistă citești?,* Unii *oameni citesc mult,* Nici un *copil nu știe);*

Observație

„Pronumele" de întărire funcționează, în limba contemporană, numai ca adjectiv: *Ea* însăși *mi-a spus,* Însuși *Ion a recunoscut.*

(d) de la pronumele personale de persoana I și a II-a, formele de dativ și acuzativ *(Tu* îmi *dai dreptate,* Te-*am văzut la teatru),* la pronume reflexive *(Eu* îmi *amintesc de tine, Tu* te *duci la teatru);*

(e) de la unele verbe la participiu *(Romanul acesta a fost* citit *de toți)* la adjective *(El este un băiat* citit *„cult");*

(f) de la verbe la supin *(Avem mult* de mers *pe jos)* la substantive (Mersul *pe jos e sănătos);*

(g) de la unele adverbe *(Pune cartea* deasupra, *N-ai înțeles* bine) la prepoziții *(Pune cartea* deasupra *caietului)* sau la substantive *(Mi-a făcut* un *mare* bine).

Observație

Orice parte de vorbire poate deveni substantiv dacă primește articol hotărît, articol nehotărît sau articol demonstrativ-adjectival: *Acesta e* oful *lui, E* un ce *în problema asta, Nu-i cunosc pe* cei doi *de lîngă tine, Pînă mai ieri era* un nimeni etc.

Familia de cuvinte

Cuvintele formate (prin derivare, compunere sau schimbarea valorii gramaticale) de la același cuvînt de bază fac parte dintr-o *familie de cuvinte.* De exemplu, din familia adjectivului *tînăr* fac parte următoarele cuvinte:

— adjectivele *tinerel, tinerică, tineresc,* substantivele *tineret, tinerime, tinerețe* și adverbul *tinerește,* toate derivate cu sufixe;

— verbul *a întineri,* derivat cu prefix și cu sufix;

— substantivele *tînărul, un tinerel, o tinerică, cei tineri,* formate prin schimbarea valorii gramaticale.

La acestea se adaugă cuvintele formate de la verbul *a întineri:*

— substantivul *întinerire,* derivat cu sufixul lexico-gramatical *-ire* (al infinitivului lung, învechit);

— adjectivul *întinerit, -ă (Are o voce* întinerită) și substantivul *întineritul (M-a surprins* întineritul *său brusc),* formate prin schimbarea valorii gramaticale;

— verbul *a reîntineri,* derivat cu prefix.

De asemenea, cuvintele formate de la verbul *a reîntineri:*

— substantivul *reîntinerire*, derivat cu sufix;

— adjectivul *reîntinerit, -ă (Are o gîndire* reîntinerită), format prin schimbarea valorii gramaticale.

Sensul cuvintelor

Orice cuvînt reprezintă o secvență sau o înșiruire de sunete (redată în scris printr-o secvență de litere, conform normelor ortografice ale fiecărei limbi), căreia i se asociază un anumit înțeles. Orice cuvînt are un *suport material sonor,* numit **formă**, și un *conținut noțional,* numit **sens** (sau înțeles).

Există cuvinte care au un singur sens, numite **cuvinte monosemantice**, de exemplu: *aritmetică* „parte a matematicii, care studiază proprietățile numerelor raționale“, *bacil* „bacterie patogenă în formă de bastonaș“, *călătorit, -ă* „care a călătorit mult“, *a deruta* „a dezorienta, a zăpăci pe cineva“ *prenume* „nume de botez“, *unt* „grăsime obținută din smîntînă“ etc. Numeroase cuvinte au însă două sau mai multe sensuri; acestea se numesc **cuvinte polisemantice**, de exemplu: *a abandona* înseamnă 1. „a părăsi pa cineva, a renunța la ceva“ și 2. „(în sport) a renunța la participare într-o competiție“; *frate* înseamnă 1. „persoană de sex masculin care are aceiași părinți cu altci-neva“, 2. „termen familiar de adresare“, 3. „grad în ierarhia călugărească“ și 4. „lăstar care se formează din nodurile de la baza tulpinii, la cerealele păioase“ etc.

Sensurile menționate mai sus sînt sensuri **proprii** ale cuvintelor respective, adică sensurile cu care sînt folosite în mod obișnuit, care trezesc imediat în mintea oricărui vorbitor imaginea unui obiect sau a unei ființe ori îi sugerează o însușire, o acțiune etc. În cazul cuvintelor polisemantice, sensul propriu cu care cuvîntul este utilizat cel mai frecvent este **sensul de bază** (înregistrat primul în dicționare), iar celelalte, mai rar întrebuințate, sînt **sensuri secundare** (de exemplu sensul 2., folosit numai în sport, al verbului *a abandona* sau sensurile 2., 3. și 4. ale cuvîntului *frate).*

Cuvintele pot avea însă și **sensuri figurate**, adică sensuri care se bazează pe figuri de stil (personificări, metafore, epitete etc.). De exemplu, în Catîrul *este un animal domestic*, cuvîntul *catîr* este folosit cu sensul propriu, dar în *Ion este* **un catîr** apare sensul figurat, *catîr* însemnînd aici „încăpățînat (ca un catîr)“; la fel, în *El a tras trei* **gloanțe** (sens propriu), dar în *El a plecat* **glonț** („a plecat repede (ca glonțul)“ — sens figurat) sau în *Văd pe bancă* **un abecedar** (sens propriu), dar în *Abia am învățat* **abecedarul** *democrației* („primele noțiuni de democrație“ — sens figurat). Cu sens figurat pot fi folosite și adjectivele, de exemplu: *vorbe dulci* „vorbe înduioșătoare“, *om luminat* „om inteligent“ etc. sau verbele, de exemplu: *Ce tot* **miorlăi** *acolo?* („vorbești alintat, plîngăreț, de parcă ai miorlăi“), *Vîntul* **se furișează** *printre frunze* („adie ușor“) etc.

Relații semantice între cuvinte

Între unele cuvinte din vocabularul limbii române se pot stabili diverse tipuri de *relații semantice*, adică de legături realizate pe baza sensului lor în raport cu forma. Există patru tipuri de asemenea relații semantice: sinonimia, omonimia, paronimia și antonimia.

(1) SINONIMIA este relația dintre două sau mai multe cuvinte care au *formă diferită* (nu sînt alcătuite din aceleași sunete) și *sens asemănător* sau chiar *identic*, putînd fi înlocuite unul cu altul într-un enunț fără ca sensul acestuia să se schimbe. Exemple: *Nu reușesc să înțeleg = Nu izbutesc să pricep; El e obosit = El e ostenit; I-am lăudat priceperea = I-am lăudat competența.* Sinonimele pot fi:

(a) **totale** (puține la numar) — cuvinte (în general monosemantice) al căror *sens* este *identic*, diferența dintre ele fiind numai aceea că unul aparține limbii literare actuale (limbii standard) sau stilului științific, iar celălalt este învechit, regional, popular sau familiar, de exemplu: *cupru — aramă; exil — surghiun; lexic — vocabular; varză — curechi; puțin — oleacă, nițel; dulgher — teslar; criminal — ucigaș; vest, occident — apus* etc.;

(b) **parțiale** (marea majoritate) — cuvinte (în general polisemantice) care au *un sens comun*, celelalte fiind însă diferite și, de aceea, nu pot fi înlocuite întotdeauna unul cu altul, ci numai în acele enunțuri în care figurează cu sensul comun, de exemplu: *tărie — fermitate* sînt sinonime în *El își afirmă convingerile cu tărie* (sau *cu fermitate*), dar nu mai sînt sinonime în *Ce tărie are vinul acesta?; a-și da seama — a înțelege* sînt sinonime în *Mi-am dat seama* (sau *Am înțeles*) *că am greșit*, dar nu mai sînt în *El nu înțelegea limba portugheză; isteț — ingenios* sînt sinonime în *El e un tip isteț* (sau *ingenios*), nu și în *A ales o metodă ingenioasă; carte — manual* sînt sinonime în *Dă-mi cartea* (sau *manualul*) *de chimie*, nu și în *El știe multă carte* etc.

Cu cît o limbă are mai multe sinonime, cu atît ea este mai bogată, permițînd o exprimare nuanțată și elegantă.

(2) OMONIMIA este relația dintre două sau, rar, mai multe cuvinte care au *formă identică* (sînt alcătuite din aceleași sunete, așezate în aceeași ordine) și *sens total diferit*.

Omonimele sînt înregistrate în dicționare separat, de exemplu: *bancă*$_1$ „scaun mai lung, de obicei cu spătar" și *bancă*$_2$ „instituție financiară"; *broască*$_1$ „animal amfibiu" și *broască*$_2$ „mecanism de încuiere"; *leu*$_1$ „animal din familia felinelor" și *leu*$_2$ „unitate monetară din țara noastră"; *somn*$_1$ „stare fiziologică de repaus" și *somn*$_2$ „pește răpitor" etc. Totala diferență de sens dintre cuvintele omonime se explică de cele mai multe ori prin faptul că ele au etimologii diferite, adică provin din cuvinte diferite, uneori și din limbi diferite, adaptate întîmplător în limba română cu aceeași formă, de exemplu: *lac*$_1$ „întindere de apă stătătoare" provine din cuvîntul latin *lacus*, iar *lac*$_2$ „preparat lichid obținut prin dizolvarea unor rășini", din cuvîntul german *Lack; liliac*$_1$ „arbust cu flori albe sau violet" provine din cuvîntul turcesc *leylak*, iar *liliac*$_2$ „animal insectivor", din cuvîntul bulgar *liljak; a semăna*$_1$ „a pune semințe în pămînt" provine din verbul latinesc *seminare*, iar *a semăna*$_2$ „a fi asemănător", din alt verb latin, *similare*.

Omonimele trebuie să fie diferențiate clar de cuvintele polisemantice. De exemplu, cuvîntul *capră,* care înseamnă 1. „animal domestic", 2. „unealtă de lemn cu patru picioare, pe care se taie lemne", 3. „scaunul vizitiului" și 4. „aparat de gimnastică format dintr-un suport capitonat așezat pe patru picioare", este un cuvînt polisemantic, pentru că între sensurile sale, deși diferite, există o legătură, se poate înțelege cum sensurile secundare s-au dezvoltat din sensul de bază: au fost numite *capră* cîteva obiecte cu patru picioare, asemănătoare ca dimensiuni și formă cu animalul respectiv.

Uneori omonimia se realizează între un cuvînt și o singură formă a altui cuvînt, de exemplu; *S-a deschis o* **poartă** și *Ea* ***poartă*** *o rochie albă* (substantivul *poartă* este omonim cu forma de indicativ prezent, pers. a III-a, a verbului *a purta)* sau *A trecut un* **car** *pe uliță* și **Car** *o sacoșă grea* (substantivul *car* e omonim cu forma de indicativ prezent, pers. I, singular, a verbului *a căra).*

(3) PARONIMIA este relația dintre două cuvinte care au *formă asemănătoare* (aproape toate sunetele alcătuitoare sînt aceleași) și *sens total diferit.*

Din cauza formei lor aproape identice, precum și din cauză că unele dintre aceste cuvinte sînt foarte puțin cunoscute și au sensuri speciale, rar întrebuințate, paronimele pot fi ușor confundate între ele și sînt adesea folosite greșit, unul în locul altuia, de către persoanele mai puțin cultivate. De aceea, ori de cîte ori avem îndoieli asupra sensului unui cuvînt, este necesar să consultăm dicționarul spre a reține exact și corect atît forma, cît și sensul lui; de exemplu: *arbitrar* „făcut la întîmplare, neîntemeiat" / *arbitral* „hotărît de arbitru, format din arbitri", *a emigra (din)* „a-și părăsi țara" / *a imigra (în)* „a se stabili într-o țară străină", *enervat* „furios" / *inervat* „prevăzut cu nervi", *familial* „referitor la familie" / *familiar* „cunoscut, obișnuit", *a insera* „a introduce într-un text, într-un șir" / *a se însera* „a se face seară", *a investi* „a plasa capital" / *a învesti* „a acorda un rang, un titlu", *solitar* „singuratic" / *solidar* „părtaș", *temperanță* „cumpătare, moderație, sobrietate" / *temperație* „stabilirea unei mărimi convenționale a intervalelor dintre sunetele muzicale", *temporar* „vremelnic, provizoriu, trecător" / *temporal* „referitor la timp sau la tîmplă" *(propoziție temporală* sau *os temporal)* etc.

(4) ANTONIMIA este relația dintre două cuvinte care au *sensuri opuse* și *forme diferite.* Antonimele sînt de două feluri:

(a) cuvinte cu rădăcini diferite *(aproape / departe, bun / rău, a iubi / a urî, victorie / înfrîngere* etc.);

(b) cuvinte cu aceeași rădăcină, termenul negativ fiind derivat cu prefixe ca **a-** sau **an-** *(normal / <u>a</u>normal, organic / <u>an</u>organic),* **dez-** sau **des-** *(a articula / a <u>dez</u>articula, a face / a <u>des</u>face),* **dis-** *(continuu / <u>dis</u>continuu),* **i-**, **in-** sau **im-** *(competență / <u>in</u>competență, logic / <u>i</u>logic, prudent / <u>im</u>prudent),* **ne-** *(adevăr / <u>ne</u>adevăr, sincer / <u>ne</u>sincer)* și **non-** *(sens / <u>non</u>sens).*

Unor cuvinte derivate cu prefixele negative dez- sau des- le corespund antonime cu **îm-** sau **în-** *(a <u>dez</u>brăca / a <u>îm</u>brăca, a <u>des</u>funda / a <u>în</u>funda).*

(5) PLEONASMUL este o greșeală de exprimare care constă în alăturarea a două cuvinte dintre care unul repetă parțial sensul celuilalt. Exemple „clasice" de pleonasme sînt: *avansați înainte, coboară jos, ei conlucrează împreună, foarte celebru, cel mai optim* etc.

Omonimele trebuie să fie diferențiate clar de cuvintele polisemantice. De exemplu, cuvîntul *capră,* care înseamnă 1. „animal domestic“, 2. „unealtă de lemn cu patru picioare, pe care se taie lemne“, 3. „scaunul vizitiului“ și 4. „aparat de gimnastică format dintr-un suport capitonat așezat pe patru picioare“, este un cuvînt polisemantic, pentru că între sensurile sale, deși diferite, există o legătură, se poate înțelege cum sensurile secundare s-au dezvoltat din sensul de bază: au fost numite *capră* cîteva obiecte cu patru picioare, asemănătoare ca dimensiuni și formă cu animalul respectiv.

Uneori omonimia se realizează între un cuvînt și o singură formă a altui cuvînt, de exemplu; *S-a deschis o* poartă și *Ea poartă o rochie albă* (substantivul *poartă* este omonim cu forma de indicativ prezent, pers. a III-a, a verbului *a purta)* sau *A trecut un* car *pe uliță* și Car *o sacoșă grea* (substantivul *car* e omonim cu forma de indicativ prezent, pers. I, singular, a verbului *a căra).*

(3) PARONIMIA este relația dintre două cuvinte care au *formă asemănătoare* (aproape toate sunetele alcătuitoare sînt aceleași) și *sens total diferit.*

Din cauza formei lor aproape identice, precum și din cauză că unele dintre aceste cuvinte sînt foarte puțin cunoscute și au sensuri speciale, rar întrebuințate, paronimele pot fi ușor confundate între ele și sînt adesea folosite greșit, unul în locul altuia, de către persoanele mai puțin cultivate. De aceea, ori de cîte ori avem îndoieli asupra sensului unui cuvînt, este necesar să consultăm dicționarul spre a reține exact și corect atît forma, cît și sensul lui; de exemplu: *arbitrar* „făcut la întîmplare, neîntemeiat“ / *arbitral* „hotărît de arbitru, format din arbitri“, *a emigra (din)* „a-și părăsi țara“ / *a imigra (în)* „a se stabili într-o țară străină“, *enervat* „furios“ / *inervat* „prevăzut cu nervi“, *familial* „referitor la familie“ / *familiar* „cunoscut, obișnuit“, *a insera* „a introduce într-un text, într-un șir“ / *a se însera* „a se face seară“, *a investi* „a plasa capital“ / *a învesti* „a acorda un rang, un titlu“, *solitar* „singuratic“ / *solidar* „părtaș“, *temperanță* „cumpătare, moderație, sobrietate“ / *temperație* „stabilirea unei mărimi convenționale a intervalelor dintre sunetele muzicale“, *temporar* „vremelnic, provizoriu, trecător“ / *temporal* „referitor la timp sau la tîmplă“ *(propoziție temporală* sau *os temporal)* etc.

(4) ANTONIMIA este relația dintre două cuvinte care au *sensuri opuse* și *forme diferite.* Antonimele sînt de două feluri:

(a) cuvinte cu rădăcini diferite *(aproape / departe, bun / rău, a iubi / a urî, victorie / înfrîngere* etc.);

(b) cuvinte cu aceeași rădăcină, termenul negativ fiind derivat cu prefixe ca a- sau an- *(normal / anormal, organic / anorganic),* dez- sau des- *(a articula / a dezarticula, a face / a desface),* dis- *(continuu / discontinuu),* i-, in- sau im- *(competență / incompetență, logic / ilogic, prudent / imprudent),* ne- *(adevăr / neadevăr, sincer / nesincer)* și non- *(sens / nonsens).*

Unor cuvinte derivate cu prefixele negative dez- sau des- le corespund antonime cu îm- sau în- *(a dezbrăca / a îmbrăca, a desfunda / a înfunda).*

(5) PLEONASMUL este o greșeală de exprimare care constă în alăturarea a două cuvinte dintre care unul repetă parțial sensul celuilalt. Exemple „clasice“ de pleonasme sînt: *avansați înainte, coboară jos, ei conlucrează împreună, foarte celebru, cel mai optim* etc.

C. FONETICA

Fonetica este o ramură a lingvisticii și se ocupă de *sunetele vorbirii.*

Orice cuvînt este alcătuit dintr-o succesiune de sunete care, în rostire, se grupează în silabe. *Silaba* este un sunet sau un grup de sunete pronunțate cu un singur efort expirator (adica printr-o singura deschidere a gurii). Astfel, cuvîntul *aer* conține trei sunete *(a, e, r)* și două silabe *(a-er),* cuvîntul *coacăză* conține șapte sunete *(c, o, a, c, ă, z, ă)* și trei silabe *(coa-că-ză),* iar cuvîntul *aveau* conține cinci sunete *(a, v, e, a, u)* și două silabe *(a-veau).*

Sunetele limbii române (vocale, semivocale, consoane; diftongi, triftongi)

În limba română există următoarele feluri de sunete: vocale, semivocale și consoane.

VOCALELE sînt sunete care se pot rosti singure, fără ajutorul altor sunete *(a, e, i, o, u, ă, î / â).* De aceea, o vocală singură poate constitui o silabă, de ex. *a-cum, E-mil, I-li-e, o-raș* etc.

SEMIVOCALELE sînt sunete asemănătoare cu vocalele *(e, i, o, u),* dar nu se pot rosti singure, ci numai împreună cu o vocală. De aceea, semivocalele nu pot constitui, singure, silabe, ci doar alături de o vocală. Spre a se deosebi de vocale, în lucrări de fonetică semivocalele se notează astfel: e̯, i̯, o̯, u̯ de exemplu: *a-ve̯am, vi-oi̯, flo̯a-re, sti-lou̯.*

Grupul de sunete format dintr-*o vocală și o semivocală* se numește **diftong**, de exemplu: *bou̯, cîi̯-ne, coi̯f, co-pii̯, de̯a-să, hai̯-ne, leu̯, lin-găi̯, mîn-cau̯, so̯a-re* etc. Grupul de sunete alcătuit din *o vocală și două semivocale* se numește **triftong**, de exemplu: *ve-de̯au̯, ci-te̯ai̯, le̯o̯ar-că, be̯au̯* etc. În concluzie, semivocalele există numai în cadrul diftongilor și al triftongilor.

CONSOANELE sînt sunete care se pot rosti numai cu ajutorul unei vocale *(b, d, f, h, j, k, l, m, ș, t, ț* etc.). În consecință, ele nu pot alcătui singure o silabă, ci numai împreună cu o vocală, cu un diftong sau cu un triftong, de exemplu: *ca-să, boa-re, lu-poai-că, vlăs-tar.*

Hiatul. Structura silabei în limba română

O silabă trebuie să conțină obligatoriu *o vocală și numai una.* Dacă există *două vocale alăturate,* ele fac parte din *silabe diferite,* adică formează **un hiat**, de exemplu: *cre-ăm, i-de-e, lu-ăm, lu-ați, po-e-zi-e, ști-in-ță* etc.

Așadar, în limba română, silaba poate fi alcătuită din:

— o vocală: *a-cid, fe-li-e, I-on* etc.;

— mai multe sunete alăturate ale aceluiași cuvînt: un diftong *(oa-re),* un triftong *(zme-oai-că),* o vocală și una sau mai multe consoane *(a-pă, a-cru, con-struc-tiv),* un diftong sau un triftong și una sau mai multe consoane *(soa-re, floa-re, ci-teai, leoar-că);*

— două cuvinte rostite împreună: *nu-i, dă-mi, i-am dat, să-ți spun, ți-oi spune* etc.;
— un cuvînt împreună cu începutul altui cuvînt *(nu m-aș-tep-ta)* sau împreună cu sfîrșitul altuia *(dîn-du-i, am da-t-o)*;
— sfîrșitul unui cuvînt împreună cu începutul cuvîntului următor: *cine-ascul-tă, care-ntreabă* etc.

Despărțirea cuvintelor în silabe

Regulile fonetice (bazate pe pronunțare) de despărțire a cuvintelor în silabe țin seama de următoarele principii: *(a)* o silabă conține o vocală și numai una; *(b)* la început de silabă se admite numai un grup de sunete ce pot fi ușor pronunțate de vorbitori (grup existent, în general, și la început de cuvînt).

Reguli de despărțire a cuvintelor în silabe

1) Dacă există 2 vocale alăturate, despărțirea se face între cele 2 vocale: *a-ici, a-u-de, i-de-al, li-ce-e, u-ri-aș, co-me-di-e, fi-in-ță, a-fec-tu-os, con-ti-nu-ă* etc.

(2) Dacă există 1 vocală urmată de 1 diftong sau de 1 triftong, despărțirea se face între vocală și diftong sau triftong: *a-ce-ea, no-uă, le-oai-că, ro-ua, su-iai, vo-iau* etc.

(3) Dacă există 2 diftongi alăturați, despărțirea se face între ei: *ploa-ie, stea-ua* etc.

(4) Dacă există 1 consoană între 2 vocale, între 1 diftong sau 1 triftong și 1 vocală ori între 2 diftongi, despărțirea se face înaintea consoanei: *a-pă, cre-ioa-ne, doi-nă, floa-rea* etc.

(5) Dacă există un grup de 2 consoane între vocale

a) despărțirea se face între cele 2 consoane: *as-tăzi, mul-te, mun-te, tic-sit* etc.;

b) despărțirea se face înaintea întregului grup consonantic, cînd prima consoană este *b, c, d, f, g, h, p, t, v* și a doua este *l* sau *r* (deci în cazul grupurilor *bl, br, cl, cr, dl, dr, fl, fr, gl, gr, hl, hr, pl, pr, tl, tr, vl* și *vr*): *o-blon, o-braz, a-clam, a-cru, Co-dlea, co-dru, a-fla, A-fri-ca, i-gli-tă, a-gro-nom, pe-hli-van, po-hrib, su-plu, cu-pru, a-tlet, pa-tru, e-vla-vi-e, co-vrig* etc.

6) Dacă există un grup de 3 sau mai multe consoane între vocale

a) despărțirea se face între prima și a doua consoană a grupului: *cin-ste, con-struc-tor, în-gri-jit, îm-pre-u-nă, mon-stru, prin-tre, vîr-stă* etc.;

b) despărțirea se face între a doua și a treia consoană în cazul grupurilor: *lpt, mpt, mpț, ncș, nct, ncț, ndv, rct, rtf* și *stm*: *sculp-tor, somp-tu-os, promp-tii, linc-șii, punc-taj, con-junc-ți-e, sand-vici, arc-tic, jert-fă, ist-mul* etc.

Observații

1. Regula de sub *b)* se aplică și în cazul cuvintelor compuse sudate sau derivate cu prefixe (rar și cu sufixe), care conțin și alte grupuri consonantice, respectîndu-se astfel nu numai pronunțarea, ci și limita dintre elementele componente, de exemplu: *ast-fel, alt-ce-va, fi-ind-că, opt-spre-ze-ce, port-man-tou, post-be-lic, stîlp-nic, tîrg-șor, trans-la-tor* etc.
2. Cuvîntul *vîrstnic*, derivat cu sufix, se desparte între a treia și a patra consoană: *vîrst-nic.*

În afară de regulile bazate pe pronunțare, enumerate mai sus, în limba română există, în scris, și reguli morfologice de despărțire în silabe, reguli care cer ca silabația să respecte elementele componente ale cuvintelor compuse sudate sau ale celor derivate. Dacă în cazurile menționate pînă acum despărțirea în silabe după pro-

nunțare coincide cu despărțirea morfologică, există cuvinte compuse sau derivate care pot fi despărțite în două feluri. Este vorba de cuvinte derivate ca *anorganic:* *a-nor-ga-nic* (despărțire după pronunțare) și *an-or-ga-nic* (despărțire morfologică); *inabil:* *i-na-bil* (după pronunțare) și *in-a-bil* (morfologic); *nestabil:* *nes-ta-bil* (după pronunțare) și *ne-sta-bil* (morfologic); *savantlîc:* *sa-van-tlîc* (după pronunțare) și *sa-vant-lîc* (morfologic) etc.; compuse ca *altundeva:* *al-tun-de-va* (după pronunțare) și *alt-un-de-va* (morfologic); *despre:* *des-pre* (după pronunțare) și *de-spre* (morfologic) etc. În aceste situații se admit ambele feluri de despărțire în silabe, silabația morfologică fiind preferabilă, dar nu obligatorie, conform ultimelor norme ale limbii române.

Literă. Alfabet

Sunetele din care sînt alcătuite cuvintele se redau, în scris, prin litere. Literele sînt așadar niște *semne grafice* convenționale, cu ajutorul cărora se pot transcrie cuvintele din limba vorbită. Ansamblul de litere, specific unei limbi, se numește **alfabet**. Limba română și celelate limbi romanice, ca și engleza, germana etc., folosesc *alfabetul latin*, spre deosebire de limbi ca rusa, chineza, araba etc., care utilizează alte alfabete.

Alfabetul limbii române are 31 de litere, ordonate astfel: *A, a* (citit: *a*), *Ă, ă* (ă), *Â, â* (î din a), *B, b* (be), *C, c* (ce), *D, d* (de), *E, e* (e), *F, f* (fe), *G, g* (ghe), *H, h* (ha), *I, i* (i), *Î, î* (î din i), *J, j* (je), *K, k* (ca), *L, l* (le), *M, m* (me), *N, n* (ne), *O, o* (o), *P, p* (pe), *Q, q* (chĭu), *R, r* (re), *S, s* (se), *Ș, ș* (șe), *T, t* (te), *Ț, ț* (țe), *U, u* (u), *V, v* (ve), *W, w* (dublu ve), *X, x* (ics), *Y, y* (i grec), *Z, z* (ze).

Observație

Indicația dintre paranteze nu înseamnă că așa se pronunță litera respectivă în cuvintele în care apare, ci că așa se citește, cînd enumerăm literele alfabetului limbii române.

Corespondența dintre litere și sunete

Dat fiind că limba română este o limbă cu ortografie fonetică (adică se scrie așa cum se pronunță, spre deosebire de franceză, engleză etc.), există un paralelism între litere și sunete, în sensul că, în general, cu o literă se transcrie un sunet și numai unul. De exemplu, în cuvîntul *masă* sînt 4 sunete redate prin 4 litere, iar în *mesean* sînt 6 sunete redate prin 6 litere; sunetele din primul cuvînt care apar și în al doilea ([m], [a], [s]) sînt scrise cu aceleași litere (m, a, s) în ambele cuvinte.

Observație

După cum se obișnuiește în lucrările de fonetică, vom nota între [ ] *sunetele* (deci pronunțarea), nu literele.

Corespondența literă — sunet nu este însă perfectă, în limba română, după cum vom arăta în continuare.

1) O literă (litera *x*) transcrie un grup de 2 sunete, și anume:

a) [cs] în cuvinte ca: *ax* [acs], *excepție* [ecscepție], *excursie* [ecscursie], *sufix* [sufics];

b) [gz] în cuvinte ca: *examen* [egzamen], *execițiu* [egzercițiu], *exemplu* [egzemplu].

Observații

1. Deși notează 2 sunete, litera *x* este tratată ca o singură consoană, la despărțirea în silabe: *e-xer-ci-țiu, ex-cep-ți-e* etc.

2. Litera *x* [cs] de la sfîrșitul unor cuvinte la singular se păstrează și la plural, la cele de genul neutru (*prefix / prefixe* etc.), dar se transformă în grupul de litere *cș*, la cele masculine (*sfinx / sfincși, fix / ficși* etc.), conform pronunțării.

2) Grupuri de 2 litere (*ce* și *ci, ge* și *gi*) pot transcrie, în anumite condiții, 1 **sunet**:

a) grupurile de litere *ce* și *ci* urmate de o vocală, iar grupul *ci* și la sfîrșit de cuvînt, redau în scris un singur sunet, notat în lucrările de fonetică prin [č] și rostit ca în cuvintele *tăcea* [tă-ča], *ciorbă* [čor-bă], *nuci* [nuč] etc.;

b) grupurile de litere *ge* și *gi* urmate de o vocală, iar grupul *gi* și la sfîrșit de cuvînt, redau în scris un singur sunet, notat prin [ğ] și rostit ca în cuvintele *pingea* [pin-ğa], *gioarsă* [ğoar-să], *covrigi* [co-vriğ] etc.

Observații

1. În aceste cuvinte *e* și *i*, după *c* sau *g*, funcționează ca **litere ajutătoare**, adică nu reprezintă sunete. De aceea, în cuvintele scrise *ceas* [čas], *geam* [ğam], *picior* [pičor] etc. nu există diftongi, iar în cuvintele scrise *cioară* [čoară], *gioarsă* [ğoarsă] etc. nu există triftongi, ci doar diftongul [oa].

2. Grupurile de litere *ce, ci, ge* și *gi* reprezintă fiecare cîte *2 sunete* [če], [či], [ğe], [ği], cînd figurează în silabe în care nu mai există o altă vocală, de exemplu: *cenușă* [če-nu-șă], *cireș* [či-reș], *frige* [fri-ğe], *agitat* [a-ği-tat] etc., unde literele *e, i* au dublu rol: sînt și litere ajutătoare și notează și vocalele [e], [i].

3) Grupuri de 3 litere (*che* și *chi, ghe* și *ghi*) pot transcrie, în anumite condiții, **1 sunet**:

a) grupurile de litere *che* și *chi* urmate de o vocală, iar grupul *chi* și la sfîrșit de cuvînt, redau în scris un singur sunet, notat prin [k'] și rostit ca în cuvintele *urechea* [u-re-k'a], *chior* [k'or], *unchi* [unk'] etc.;

b) grupurile de litere *ghe* și *ghi* urmate de o vocală, iar grupul *ghi* și la sfîrșit de cuvînt, redau în scris un singur sunet, notat prin [g'] și pronunțat ca în cuvintele *veghea* [ve-g'a], *ghiozdan* [g'oz-dan], *unghi* [ung'] etc.

Observație

În aceste cazuri, grupurile de litere *he* și *hi*, după *c* și *g*, funcționează ca **litere ajutătoare**, adică nu reprezintă sunete. De aceea, în cuvintele scrise *cheamă, chiar, gheară, ghiozdan* etc. nu există diftongi, iar în cuvintele scrise *ziceau, vegheau* etc. nu există triftongi, ci doar diftongul [au].

4) Grupuri de 3 litere (*che* și *chi, ghe* și *ghi*) pot transcrie, cînd figurează în silabe în care nu mai există o altă vocală, fiecare cîte 2 **sunete**, și anume [k'e], [k'i], [g'e], [g'i], ca în cuvintele *chenar* [k'e-nar], *chipeș* [k'i-peș], *ghețar* [g'e-țar], *ghinion* [g'i-ni-on] etc.

Observație

În aceste cazuri, numai litera *h* este, în toate grupurile, literă ajutătoare.

5) Un sunet poate fi transcris prin litere diferite.

b) [gz] în cuvinte ca: *examen* [egzamen], *execițiu* [egzercițiu], *exemplu* [egzemplu].

Observații

1. Deși notează 2 sunete, litera *x* este tratată ca o singură consoană, la despărțirea în silabe: *e-xer-ci-țiu, ex-cep-ți-e* etc.

2. Litera *x* [cs] de la sfîrșitul unor cuvinte la singular se păstrează și la plural, la cele de genul neutru (*prefix / prefixe* etc.), dar se transformă în grupul de litere *cș*, la cele masculine (*sfinx / sfincși, fix / ficși* etc.), conform pronunțării.

2) Grupuri de 2 litere (*ce* și *ci, ge* și *gi*) pot transcrie, în anumite condiții, 1 sunet:

a) grupurile de litere *ce* și *ci* urmate de o vocală, iar grupul *ci* și la sfîrșit de cuvînt, redau în scris un singur sunet, notat în lucrările de fonetică prin [č] și rostit ca în cuvintele *tăcea* [tă-ča], *ciorbă* [čor-bă], *nuci* [nuč] etc.;

b) grupurile de litere *ge* și *gi* urmate de o vocală, iar grupul *gi* și la sfîrșit de cuvînt, redau în scris un singur sunet, notat prin [ğ] și rostit ca în cuvintele *pingea* [pin-ğa], *gioarsă* [ğoar-să], *covrigi* [co-vriğ] etc.

Observații

1. În aceste cuvinte *e* și *i*, după *c* sau *g*, funcționează ca **litere ajutătoare**, adică nu reprezintă sunete. De aceea, în cuvintele scrise *ceas* [čas], *geam* [ğam], *picior* [pičor] etc. nu există diftongi, iar în cuvintele scrise *cioară* [čoară], *gioarsă* [ğoarsă] etc. nu există triftongi, ci doar diftongul [oa].

2. Grupurile de litere *ce, ci, ge* și *gi* reprezintă fiecare cîte *2 sunete* [če], [či], [ğe], [ği], cînd figurează în silabe în care nu mai există o altă vocală, de exemplu: *cenușă* [če-nu-șă], *cireș* [či-reș], *frige* [fri-ğe], *agitat* [a-ği-tat] etc., unde literele *e, i* au dublu rol: sînt și litere ajutătoare și notează și vocalele [e], [i].

3) Grupuri de 3 litere (*che* și *chi, ghe* și *ghi*) pot transcrie, în anumite condiții, **1 sunet:**

a) grupurile de litere *che* și *chi* urmate de o vocală, iar grupul *chi* și la sfîrșit de cuvînt, redau în scris un singur sunet, notat prin [k'] și rostit ca în cuvintele *urechea* [u-re-k'a], *chior* [k'or], *unchi* [unk'] etc.;

b) grupurile de litere *ghe* și *ghi* urmate de o vocală, iar grupul *ghi* și la sfîrșit de cuvînt, redau în scris un singur sunet, notat prin [g'] și pronunțat ca în cuvintele *veghea* [ve-g'a], *ghiozdan* [g'oz-dan], *unghi* [ung'] etc.

Observație

În aceste cazuri, grupurile de litere *he* și *hi*, după *c* și *g*, funcționează ca **litere ajutătoare**, adică nu reprezintă sunete. De aceea, în cuvintele scrise *cheamă, chiar, gheară, ghiozdan* etc. nu există diftongi, iar în cuvintele scrise *ziceau, vegheau* etc. nu există triftongi, ci doar diftongul [au].

4) Grupuri de 3 litere (*che* și *chi, ghe* și *ghi*) pot transcrie, cînd figurează în silabe în care nu mai există o altă vocală, fiecare cîte 2 sunete, și anume [k'e], [k'i], [g'e], [g'i], ca în cuvintele *chenar* [k'e-nar], *chipeș* [k'i-peș], *ghețar* [g'e-țar], *ghinion* [g'i-ni-on] etc.

Observație

În aceste cazuri, numai litera *h* este, în toate grupurile, literă ajutătoare.

5) Un sunet poate fi transcris prin litere diferite.

a) Sunetul [î] este scris cu litera *î* în marea majoritate a cuvintelor *(mînă, înger, a coborî* etc.), dar cu litera *â* în cuvîntul *România* și în cele din familia sa *(român, românesc, românește* etc.); în nume proprii de persoană, se scrie conform dorinței purtatorilor lor: *Agârbiceanu, Brâncuși,* dar *Topîrceanu* etc.

b) Sunetul [i] este scris cu litera *i* în marea majoritate a cuvintelor *(adio, pisică, a primi* etc.), dar și cu litera *y* în *whisky* etc.

c) Sunetul [v] este scris cu litera *v* în marea majoritate a cuvintelor *(varză, aveam, ovine* etc.), dar cu litera *w* în *watt* etc.

d) Sunetul [k] este scris cu litera *c* în marea majoritate a cuvintelor *(cor, văcar, pitpalac* etc.), dar cu litera *k* în *kaliu* și cu litera *q* în *quasar* [ku̯a-sar] etc.

6) Grupul de sunete [cs] se transcrie fie prin grupul de litere *cs* în *cocs, îmbîcsit, rucsac* etc., fie prin litera *x* în *axă* etc.

7) O literă poate nota sunete diferite.

a) Litera *e* transcrie vocala [e] în *bec* etc., dar semivocala [e̯] în *de̯al* etc.

b) Litera *i* transcrie vocala [i] în *fir* etc., dar semivocala [i̯] în *cei̯* etc.

c) Litera *o* transcrie vocala [o] în *cor* etc., dar semivocala [o̯] în *do̯ar* etc.

d) Litera *u* transcrie vocala [u] în *dur* etc., dar semivocala [u̯] în *bou̯* etc.

e) Litera *c* transcrie consoana [k] în *cap* etc., dar consoana [č] în *cer* etc.

f) Litera *g* transcrie consoana [g] în *gumă* etc., dar consoana [ğ] în *gir* etc.

Accentul

În cuvintele care conțin mai mult de o silabă, una dintre silabe este evidențiată în pronunțare, în sensul că vocala din componența ei este rostită mai puternic; aceea este silaba accentuată din cuvînt.

În limba română, accentul nu are loc fix și, de aceea, nu se pot formula reguli stricte de accentuare. În general, cuvintele terminate în consoană sînt accentuate pe ultima silabă, de ex. *felinár, bolnáv, caractér, dușmán, fenomén, regizór, șervét* etc. (dar și pe penultima, de ex. *scáun, coréctor* etc.), iar cuvintele terminate în vocală, pe penultima silabă, de ex. *másă, feméie, códru, idée, albástru* etc. (dar substantivele feminine terminate în *a*, nearticulate cu articol hotărît, sînt accentuate pe ultima silabă, de ex. *musacá, basmá, laleá, ghiuleá* etc., la fel ca și unele neologisme împrumutate din franceză, de ex. *atú, caró, biróu, piuréu* etc.). Nu sînt numeroase cuvintele accentuate pe antepenultima silabă, de ex. *ianuárie, dumínică* etc. sau pe cea de-a patra silabă începînd de la finală, de ex. *gắrgăriță, ľápoviță, prépeliță* etc.

Regulile ortografice ale limbii române nu impun notarea accentului, deoarece sînt puține cuvinte omofone și omografe, diferite numai prin accent, de tipul *ácele* (pluralul articulat al subst. *ac)* și *acéle* (pluralul feminin al adj. demonstrativ de depărtare) sau *úmbrele* (pluralul articulat al subst. *umbră)* și *umbréle* (pluralul nearticulat al subst. *umbrelă)* și ele nu apar în contexte în care pot fi confundate unul cu altul. Se recomandă notarea accentului, în scris, numai în cazurile în care se poate face confuzie între cuvinte sau forme ale aceluiași cuvînt (în anumite contexte), de ex. *Vreau trei cópii / Vreau trei copíi; Nu mă interesează módele noi / Nu mă interesează modéle noi; El încúie poarta / El încuié poarta.*

D. GRAMATICA

Gramatica este disciplina lingvisticii care formulează regulile de construire corectă a enunțurilor dintr-o limbă, atît din punctul de vedere al formei cuvintelor, cît și din acela al poziției lor în enunț. Gramatica descriptiv-tradițională are două părți: morfologia și sintaxa.

MORFOLOGIA

Morfologia studiază **forma** cuvintelor, adică modificările formei cuvintelor în funcție de *categoriile gramaticale* care le sînt proprii (gen, număr, caz, comparație, persoană, diateză, mod, timp), precum și gruparea cuvintelor în clase morfologice, **numite părți de vorbire,** după particularitățile lor formale comune. În limba română există 10 părți de vorbire: substantiv, adjectiv, articol, pronume, numeral, verb, adverb, interjecție, prepoziție și conjuncție.

A. La nivel morfologic (după posibilitatea de a-și schimba forma), părțile de vorbire sînt de 2 feluri:

1) **flexibile** — 6 părți de vorbire: substantivul, adjectivul, articolul, pronumele, numeralul și verbul (conținînd cuvinte care, în marea lor majoritate, își modifică forma în funcție de categoriile gramaticale specifice);

2) **neflexibile** — 4 părți de vorbire: adverbul, interjecția, prepoziția și conjuncția (conținînd cuvinte care nu au nici o categorie gramaticală și, de aceea, apar în enunțuri întotdeauna cu o singură formă — cea cu care figurează în dicționare).

Observații

1. Unele adverbe au, ca și adjectivele calificative, grade de comparație și, de aceea, adverbul poate fi considerat o parte de vorbire la granița dintre părțile de vorbire flexibile și cele neflexibile.

2. Nu toate cuvintele care fac parte din inventarul unei părți de vorbire flexibile sînt *cuvinte variabile* (= cuvinte cu mai multe forme). Toate părțile de vorbire flexibile, cu excepția verbului, conțin și un număr — mai mare sau mai mic — de *cuvinte invariabile* (= cuvinte care exprimă diverși membri ai unei categorii gramaticale printr-o singură formă), de exemplu:

— substantive comune ca *vodă, nene* sau proprii ca *Ion, Carmen* etc. (care nu au plural și au aceeași formă la toate cazurile, la G.-D. declinîndu-se cu ajutorul articolului hotărît proclitic „lui");

— adjective calificative ca *perspicace, precoce, asemenea, anume, ditai* etc. (au această unică formă la cele 3 genuri, ambele numere și toate cazurile);

— majoritatea numeralelor cardinale (care au o singură formă la toate genurile și la toate cazurile, la G.-D. declinîndu-se cu ajutorul articolului demonstrativ adjectival „celor");

— pronume precum *ce, ceea ce, orice, nimic* etc.;

— articole ca *lui* proclitic și *celor* antepus numeralelor cardinale.

B. Din punctul de vedere al comportamentului sintactic, părțile de vorbire sînt de 2 feluri:

1) părți de vorbire conținînd cuvinte care îndeplinesc funcția sintactică de **parte de propoziție** — subiect, predicat, atribut, complement — (substantivul, adjectivul, pronumele, numeralul, verbul, adverbul și interjecția);

2) părți de vorbire conținînd cuvinte care îndeplinesc funcția sintactică de **element de relație,** în propoziție sau / și în frază (articolul, prepoziția și conjuncția).

Observații

1. Unele cuvinte îndeplinesc ambele tipuri de funcții sintactice. Așa sînt:

— pronumele relative: *care, cine, ce, cîți / cîte, al cîtelea / a cîta, ceea ce,* (pop.) *de*, de exemplu: *Spune-mi* [1] */cine m-a căutat* [2] (unde *cine* = pronume relativ, nominativ, cu dublă funcție sintactică: introduce o completivă directă și, în propoziție, este subiect);

— adjectivele relative: *care, ce, cît / cîtă / cîți / cîte, al cîtelea / a cîta*, de ex. *Știu* [1] */ce filme îi plac* [2] (unde *ce* = adjectiv relativ, neutru, plural, nominativ, cu dublă funcție sintactică: introduce o completivă directă și, în propoziție, este atribut adjectival);

— pronumele nehotărîte compuse cu „ori-", cu valoare relativă: *oricare, oricine, orice, oricîți / oricîte;*

— adjectivele nehotărîte compuse cu „ori-", cu valoare relativă: *oricare, orice, oricît / oricîtă / oricîți / oricîte;*

— adverbele relative: *unde, cînd, cum, încotro, precum, cît, ce*, de ex. *Merse* [1] */ ce merse* [2] */ și se opri* [3] (unde *ce* = adverb relativ de mod cu dublă funcție sintactică: introduce o circumstanțială de mod și, în propoziție, e complement circumstanțial de mod);

— adverbele nehotărîte compuse cu „ori-", cu valoare relativă: *oricînd, oricum, oriunde, oricît, oriîncotro;*

— locuțiunile adverbiale relative: *de ce, de cîte ori, a cîta oară*, de ex. *Am uitat* [1] */de cîte ori am văzut filmul ăsta* [2] (unde *de cîte ori* = locuțiune adverbială relativă de mod, cu dublă funcție sintactică: introduce o completivă directă și, în propoziție, este complement circumstanțial de mod).

2. Unele cuvinte nu îndeplinesc nici o funcție sintactică, cum sînt:

— substantivele în vocativ (de ex. *Mihai, n-ai dreptate* sau *Vino, fetito!);*

— interjecțiile din propoziții exclamative *(O! ce mare te-ai făcut!)* sau imperative *(Hei, băiete, taci din gură!);*

— adverbele de afirmație și de negație, care constituie — mai ales în dialog — propoziții principale neanalizabile (de ex. *Nu,* [1] */ nu înțeleg* [2]*);*

— pronumele personale în acuzativ sau în dativ, cu valoare neutră (de ex. *Am pornit-o de dimineață* sau *Și dă-i și luptă!).*

Substantivul

I. Definiție

Partea de vorbire flexibilă care se declină și care exprimă **nume** de obiecte, în sensul larg al acestui termen.

II. Clasificare

A. După felul obiectului denumit, substantivele sînt de 2 feluri:

1. comune

— nume de ființe *(om, crocodil, lalea* etc.)

— nume de lucruri *(masă, telefon, covor* etc.)

— nume de fenomene *(ploaie, fuziune* etc.)

— nume de acțiuni *(mers, scriere* etc.)

— nume de stări fizice sau sufletești *(sete, bucurie* etc.)

— nume de însușiri *(inteligență, înălțime* etc.)

— nume de relații *(prietenie, coeziune* etc.)

2. proprii

— nume de persoane *(Ana, Popescu, Dumnezeu, Albă-ca-Zăpada* etc.)

— nume de animale *(Grivei, Joiana* etc.)

— denumiri geografice *(Asia, Franța, Londra, Dunărea, Carpați* etc.)

— nume de instituții *(Ministerul Învățămîntului, C. E. C.* etc.)

— nume de corpuri cerești *(Marte, Carul-Mare* etc.)

— titluri de opere literare, artistice, științifice (*Baltagul, Simfonia neterminată, Gramatica limbii române* etc.)

— nume de evenimente istorice (*Reforma, Unirea Principatelor* etc.)

— nume de sărbători (*Crăciunul, Anul Nou* etc.)

— nume (mărci) de produse industriale (săpun *Lux* etc.)

B. După structura morfologică, substantivele sînt de 3 feluri:

1. simple (*creion, frate, scaun, cer, garoafă, zăpadă* etc.)

2. derivate (*neom, înserare, acoperiș, frumusețe, tineret* etc.)

3. compuse (*untdelemn, gura-leului, Gara de Nord* etc.)

Locuțiunile substantivale

Sînt grupuri de cuvinte care împreună funcționează ca un substantiv, fiind, în mod obișnuit, sinonime cu un substantiv. Locuțiunile substantivale au, în paralel, locuțiuni verbale, de ex. *băgare de seamă* „atenție" — *a băga de seamă; părere de bine* (pl. *păreri de bine) — a părea bine; părere de rău* (pl. *păreri de rău) — a părea rău* etc.

III. Categoriile gramaticale

Genul

La substantive, genul este fix (cuvintele nu își schimbă forma în funcție de gen): fie masculin (*pom, unchi, munte, Ion, Carpați* etc.), fie feminin (*casă, sarma, lulea, floare, cîmpie, Maria, Suceava* etc.), fie neutru (*tablou, chibrit, scaun, Siret* etc.).

Se numesc substantive **mobile** perechile de substantive care denumesc ființe, în cadrul cărora cuvîntul care denumește ființa de un sex s-a format de la cuvîntul care denumește ființa de sex opus prin *d e r i v a r e* cu *sufixe moționale*. Se formează mai ales substantive feminine de la masculine, cu sufixe ca -ă (*elev — elevă, cumnat — cumnată*), -că (*român — romancă, pui — puică*), -e (*director — directoare, scriitor — scriitoare*), -easă (*croitor — croitoreasă, mire — mireasă*), -esă (*negru — negresă, prinț — prințesă*), -iță (*pictor — pictoriță, păun — păuniță*), -oaică (*turc — turcoaică, leu — leoaică*), -oaie (arhaismele *doftor — doftoroaie, comis — comisoaie*) sau prin înlocuire de sufix, de ex. -el cu -ea sau -ică (*vițel — vițea, vițică*) și -or cu -eză (*coafor — coafeză*), dar și substantive masculine de la feminine, cu sufixe ca -an (*curcă — curcan, gîscă — gîscan*), -el (*rîndunea — rîndunel*), -oi (*rață — rățoi, broască — broscoi*).

Se numesc **epicene** substantivele nume de ființe (în special de animale, dar și de persoane) care printr-un singur cuvînt denumesc ființele de ambele sexe, cum sînt substantivele masculine *viezure, pitpalac, fluture, crocodil, ministru, custode* etc. sau substantivele feminine *veveriță, libelulă, balenă, potîrniche, haimana* etc.

Numărul

Substantivele au, în marea lor majoritate, 2 numere: singular și plural. Există însă și substantive care au un singur număr.

1. Au numai singular (sînt defective de plural):

— marea majoritate a substantivelor proprii (*Mihai, Azor, România, Prut, Africa, Ceahlău, Facultatea de Litere, Războiul pentru Independență, Soacra cu trei nurori* etc.);

— marea majoritate a numelor de materie (*aur, lapte, unt, vată, piper, fasole* etc.);

— substantivele abstracte nume de însușiri *(foame, lene, deșteptăciune, curaj* etc.) sau colective *(tineret, țărănime, brădet* etc.);

— denumirile unor discipline științifice, jocuri sau sporturi *(fizică, biologie, volei, șah* etc.);

— numele lunilor anului *(ianuarie, mai* etc.);

— cîteva nume de persoane masculine *(bade, nene, neică, taică, vodă);*

— substantive care apar numai în expresii și locuțiuni *(de-a berbeleacul, a da iama, de-a valma, cu toptanul, a avea habar* etc.).

2. Au numai plural (sînt defective de singular):

— cîteva substantive proprii *(Carpați, Alpi,* insulele *Canare, Statele Unite ale Americii, Grațiile, Parcele* etc.);

— cîteva nume de materie *(bale, cîlți, confeti, lături, icre* etc.);

— nume de obiecte care reprezintă o pluralitate de elemente *(anale, aplauze, coclauri, măruntaie, moravuri, nazuri, represalii, zori* etc.);

— nume de obiecte formate din două părți identice *(blugi, ochelari, ițari, ghilimele* etc.);

— substantive care apar numai în expresii *(a-și face mendrele, a umbla cu sosele, cu momele).*

Cazul

În limba română există 5 cazuri, dar substantivul nu are cîte o formă distinctă pentru fiecare caz: nominativul este la fel cu acuzativul (uneori și cu vocativul), iar genitivul este la fel cu dativul. De aceea, cazurile se definesc prin funcțiile sintactice ale substantivului.

NOMINATIVUL

Substantivul în nominativ poate fi:

1) subiect (Pisica *toarce);*
2) nume predicativ *(Ion este* elev);
3) apoziție *(Discut cu prietena mea* Ana).

ACUZATIVUL

A. Substantivul în *acuzativ fără prepoziție* poate fi:

1. complement direct *(Am cumpărat* flori);

Observație

Substantivele nume de persoane sînt însoțite de prepoziția *pe*, cînd au funcția de complement direct, de ex. *O cunosc* pe sora *ta*.

2. complement circumstanțial de timp (Vara *trecută n-am fost la munte);*
3. complement circumstanțial de loc *(A mers* kilometri *întregi).*

B. Acuzativul este cerut de prepoziții ca *a, cu, de, despre, în, lîngă, spre, de către* etc. și de locuțiuni prepoziționale ca *față de, împreună cu, cu tot, cu tot cu* etc. Substantivul în *acuzativ cu prepoziții* sau cu locuțiuni prepoziționale poate fi:

1. atribut *(Am primit un coș* cu flori);
2. nume predicativ *(Lingurița aceasta este* de argint);
3. complement indirect *(Se teme* de cîini);

4. complement de agent *(Decizia aceasta a fost luată* de către Popescu);
5. complemente circumstanțiale
   — de loc *(Ne-am oprit* lîngă casă);
   — de timp *(Te aștept* pînă la ora *trei);*
   — de mod *(Să citești* cu atenție!);
   — de cauză *(Plînge* de ciudă);
   — de scop *(A plecat* la cumpărături);
   — condițional (În caz de urgență, *caută-l);*
   — concesiv (Cu tot frigul, *tot a plecat la mare);*
   — consecutiv *(Ne înțelegem* de minune).

GENITIVUL

A. Substantivul *în genitiv fără prepoziție* poate fi:
1. atribut *(Ascultă și părerea* colegilor *tăi);*
2. nume predicativ *(Cartea aceasta este* a Ioanei);
3. (rar) apoziție acordată *(Lucrarea prietenei tale,* a Ioanei, *mi-a plăcut).*

B. Genitivul este cerut de prepoziții ca *asupra, contra, împotriva, înaintea, împrejurul* etc. și de locuțiuni prepoziționale ca *în fața, în dreptul, în ciuda, de jur împrejurul* etc. Substantivul *în genitiv cu prepoziții* sau cu locuțiuni prepoziționale poate fi:
1. atribut *(Care e opinia ta* asupra situației *actuale?);*
2. nume predicativ *(Sînt* contra tergiversării *lucrurilor);*
3. complement indirect (Asupra Mariei *s-au abătut multe necazuri);*
4. complemente circumstanțiale
   — de loc *(Ne-am strîns cu toții* în jurul pomului);
   — de timp *(Am ajuns acasă* înaintea mamei);
   — de mod *(Au acționat* în detrimentul majorității);
   — de cauză (Din pricina ploii *n-am ieșit la plimbare);*
   — de scop *(Și-au făcut bagajele* în vederea plecării);
   — condițional (În locul lui Ion, *aș fi mai prudent);*
   — concesiv (În pofida greutăților, *a reușit pînă la urmă).*

DATIVUL

A. Substantivul în *dativ fără prepoziție* poate fi:
1. complement indirect *(S-a adresat* autorităților);
2. atribut *(Preot* deșteptării *noastre* sau *Acordarea de premii* sportivilor);
3. complement circumstanțial de loc *(Așterne-te* drumului!);
4. (rar) apoziție acordată *(I-am telefonat fratelui tău,* lui Andrei).

B. Substantivul în *dativ cu prepoziții (datorită, grație, mulțumită)* poate fi numai complement circumstanțial instrumental *(A reușit* datorită ajutorului *tău).*

VOCATIVUL

Substantivul în vocativ nu are, în mod obișnuit, funcție sintactică de parte de propoziție. Apare, ca termen de adresare, în propoziții imperative *(Băiete, vino aici!)* sau exclamative *(Vai,* Ioano, *ce m-ai speriat!),* în limba contemporană avînd aceeași formă ca nominativul, la numele proprii (Maria! Ion! *Cu voi vorbesc!).* Uneori, desinența de vocativ este preluată de adjectivul antepus *(Stimate domn).*

Substantivul în vocativ poate fi însă regentul unor atribute, de ex. *Draga mea* (unde *draga* este substantiv în vocativ, fără funcție sintactică, iar *mea* este atribut adjectival exprimat prin adjectiv posesiv în cazul vocativ), *Scumpă doamnă* (unde *scumpă* este atribut adjectival exprimat prin adjectiv în vocativ, iar *doamnă* este substantiv în vocativ, fără funcție sintactică), *Domnule profesor* (unde *domnule* este substantiv în vocativ, fără funcție sintactică, iar *profesor* este apoziție în cazul nominativ), *Fata tatei* (unde *fata* este substantiv în vocativ, fără funcție sintactică, iar *tatei* este atribut substantival genitival).

Singura funcție sintactică a substantivului în vocativ este, rar, aceea de apoziție acordată *(Bade* Ioane; *Nene* Iancule).

Determinarea

Substantivul este singura parte de vorbire care *se articulează* cu articol hotărît sau nehotărît. De fapt, în declinarea substantivelor masculine și neutre, numai articolul își schimbă forma la genitiv-dativ, față de cea de la nominativ-acuzativ (N.-A. *băiatul, un băiat, scaunul, un scaun; băieții, niște băieți; scaunele, niște scaune* — G.-D. *băiatului, unui băiat; scaunului, unui scaun; băieților, unor băieți; scaunelor, unor scaune).* Substantivele feminine au și desinență de genitiv-dativ singular diferită de cea de nominativ-acuzativ, desinență identică cu cea de plural, unică la toate cazurile (N.-A. sg. *o fată, o cîmpie* — G.-D. sg. *unei fete, unei cîmpii;* N.-A. pl. *niște fete, niște cîmpii* — G.-D. pl. *unor fete, unor cîmpii).*

Substantivul apare nearticulat cînd este determinat de diverse adjective pronominale (sau determinative); în declinare, își schimbă forma adjectivul pronominal, iar forma substantivului masculin sau neutru rămîne neschimbată (N.-A. *acest / alt / care băiat,* G.-D. *acestui / altui / cărui băiat).*

Adjectivul

Există 2 feluri de adjective în limba română: adjectivele calificative sau propriu-zise și adjectivele pronominale sau determinative (care vor fi tratate la pronumele din care provin).

I. Definiție

Adjectivul calificativ este partea flexibilă de vorbire care se declină și care exprimă însușiri ale unui obiect exprimat printr-un substantiv sau printr-un substitut al său (pronume, numeral), de ex. *un băiat inteligent, Ea este capricioasă* etc.

II. Clasificare

A. După numărul de forme, adjectivele sînt de 2 feluri:

1. **variabile** — cele care au mai multe forme

a) cu 2 terminații (cele care la N.-A. sg. au o formă pentru masculin-neutru și altă formă pentru feminin)

— și 4 forme (marea majoritate), de ex. *bun, bună, buni, bune* etc.

— și 3 forme, de ex. *strălucitor, strălucitoare, strălucitori, strălucitoare; românesc, românească, românești; întreg, întreagă, întregi* etc.;

b) cu 1 terminație (cele care la N.-A. sg. au o singură formă pentru cele 3 genuri, iar la plural altă formă pentru cele 3 genuri), de ex. *mare, mari; rece, reci* etc.;

2. **invariabile** (cele care au o singură formă pentru cele 3 genuri și ambele numere, la toate cazurile), de ex. *perspicace; precoce; asemenea; anume; atare* etc.

B. După structura morfologică, adjectivele sînt de 3 feluri:

1. simple *(bun, dulce, înalt, amabil* etc.);
2. derivate *(frumușel, respectuos, stimabil, omenesc, mișcător* etc.);
3. compuse *(cumsecade, binevoitor* etc.).

Locuțiunile adjectivale

Grupuri de cuvinte (în mod frecvent, un substantiv cu prepoziție) cu sens figurat, care sînt sinonime cu un adjectiv și funcționează în propoziție ca un adjectiv, de ex. *pictor de geniu* „genial", *băiat de treabă* „cumsecade", *e bun de gură* „guraliv", *probleme la ordinea zilei* „actuale", *un scandal de nedescris* „indescriptibil", *poet de seamă* „important", *copil fără minte* „naiv" etc.

III. Categoriile gramaticale

Genul

Adjectivul are trei genuri: masculin, feminin și neutru.

Numărul

Adjectivul are două numere: singular și plural.

Cazul

Adjectivul are 5 cazuri: nominativ, genitiv, dativ, acuzativ și vocativ.

Adjectivul cu funcție sintactică de atribut se acordă în gen, număr și caz cu substantivul determinat, iar cel cu funcție sintactică de nume predicativ, cu substantivul (sau substitutul său) prin care se exprimă subiectul propoziției.

Comparația

În limba română sînt 3 grade de comparație:

1. pozitivul (însușirea este prezentă la un obiect fără a fi comparată cu aceeași însușire prezentă la alt obiect), de ex. *Citesc un roman interesant.*

2. comparativul (însușirea este prezentă la un obiect în grad mai mare, egal sau mai mic decît la alt obiect)

a) **de superioritate**: *Romanul acesta este mai interesant decît celălalt.*

b) **de egalitate**: *Romanul acesta este la fel de interesant ca precedentul.*

c) **de inferioritate**: *Romanul acesta este mai puțin interesant decît celălalt.*

Observație

Uneori, adjectivul la comparativ de egalitate apare cu formă de pozitiv (cu locuțiunea adverbială *tot atît de / tot așa de / la fel de* subînțeleasă), de ex. *Ea e frumoasă ca o floare.* Spunem că adjectivul din acest context este la comparativ de egalitate (cu formă de pozitiv), și nu la gradul pozitiv, din cauza prezenței celui de-al doilea termen al comparației, exprimat prin complementul de mod comparativ *ca o floare.*

3. superlativul (însușirea este prezentă la un obiect în grad înalt, față de alte obiecte la care ea există în grad mai mic)

a) **absolut** — al doilea termen al comparației nu este exprimat, el fiind prezent numai în mintea vorbitorului

— de superioritate: *Romanul acesta este foarte interesant.*
— de inferioritate: *Romanul acesta este foarte puțin interesant.*

b) **relativ** — al doilea termen al comparației este exprimat sau subînțeles
— de superioritate: *Romanul acesta este cel mai interesant dintre toate.*
— de inferioritate: *Romanul acesta este cel mai puțin interesant dintre toate romanele lui Sadoveanu.*

Observații

1. În limba veche, vorbită sau poetică, superlativul absolut se construiește și cu adverbele *prea, tare, mult*, de ex. *O prea frumoasă fată; Ea e tare simpatică; Mult bogat ai fost odată, mult rămas-ai tu sărac.*

2. Dacă într-o propoziție există 2 adjective la gradul superlativ relativ coordonate, al doilea poate apărea cu formă de comparativ de superioritate (cu articolul *cel, cea, cei, cele* subînțeles), de ex. *El e cel mai deștept și mai silitor din clasă.*

Funcțiile sintactice ale adjectivului calificativ

1. atribut: *Mîța blîndă zgîrie rău.*
2. nume predicativ: *Ideile lui sînt ciudate.*
3. (rar) complement indirect: *Din timid a devenit obraznic.*
4. (rar) complement circumstanțial de timp: *I-a plăcut muzica de mică.*
5. (rar) complement circumstanțial de cauză: *De timidă ce e, abia deschide gura.*

Articolul

Există 4 feluri de articol: hotărît, nehotărît, posesiv-genitival, demonstrativ-adjectival.

Articolul hotărît

I. Definiție

Se adaugă la sfîrșitul substantivelor variabile indicînd faptul că obiectul denumit de substantiv era deja cunoscut de vorbitori.

II. Categorii gramaticale

Articolul hotărît are gen, număr și caz.

Singular

N.-A. — masc.: *-l, -le, -a (băiatul, muntele, badea);*
— neutru: *-l, -le (scaunul, numele);*
— fem.: *-a (fata, sarmaua, laleaua, cîmpia);*

G.-D. — masc.: *-lui (băiatului, muntelui);*
— neutru: *-lui (scaunului, numelui);*
— fem.: *-i, -ei (fetei, sarmalei, lalelei, cîmpiei);*

V. — masc.: *-le (băiatule!);*

Plural

N.-A. — masc.: *-i (băieții, munții);*
— neutru: *-le (scaunele, numele);*
— fem.: *-le (fetele, sarmalele, lalelele, cîmpiile);*

G.-D. — masc.: *-lor (băieților, munților);*
— neutru: *-lor (scunelor, numelor);*
— fem.: *-lor (fetelor, sarmalelor, lalelelor, cîmpiilor);*
V. — masc.: *-lor (băieților!);*
— fem.: *-lor (fetelor!).*

Observații

1. Articolul hotărît invariabil *lui*, în poziție proclitică, funcționează ca un element de relație, ajutînd la declinarea substantivelor masculine și feminine invariabile, la G.-D. (G: *oamenii lui vodă;* D. *I-am spus lui Lili / lui Ion*).

2. Adjectivul antepus substantivului determinat îi preia articolul hotărît, de ex. *blonda copilă* (în loc de: *copila blondă*), *bunul meu prieten* (în loc de: *prietenul meu bun*), *relele-ți purtări* (în loc de: *purtările-ți rele*). Și în această situație, articolul aparține tot substantivului (se va analiza astfel: *blonda copilă — copilă* = substantiv comun, fem., sg., N., cu art. hot. „-a“ preluat de adj. precedent „blonda“).

3. Cu ajutorul articolului hotărît se transformă în substantive (prin schimbarea valorii gramaticale) cuvinte aparținînd altor părți de vorbire, de ex. adjective *(Leneșul mai mult aleargă)*, pronume *(în sinea mea)*, numerale *(Am aflat de treiul luat la chimie)*, verbe la participiu *(spusele tale)*, la supin *(mersul pe jos)* sau la infinitiv lung, învechit *(firea lui, trecerea de pietoni)*, adverbe *(Iubește-ți aproapele)*, interjecții *(tic-tac-ul ceasornicului)*.

Articolul nehotărît

I. Definiție

Însoțește un substantiv arătînd că obiectul denumit nu era cunoscut vorbitorilor pînă în momentul aducerii lui în discuție.

II. Categorii gramaticale

Articolul nehotărît are gen, număr și caz.

Singular

N.-A. — masc.-neutru: *un (un băiat, un scaun);*
— fem.: *o (o fată, o cîmpie);*
G.-D. — masc.-neutru: *unui (unui băiat, unui scaun);*
— fem.: *unei (unei fete, unei cîmpii);*

Plural

N.-A. toate genurile: *niște (niște băieți, niște scaune, niște fete);*
G.-D. toate genurile: *unor (unor băieți, unor scaune, unor fete).*

Observații

1. Cu ajutorul articolului nehotărît se transformă în substantive cuvinte aparținînd altor părți de vorbire, de ex. adjective *(Ești un prost)*, pronume *(Are un eu exacerbat)*, numerale *(A luat un zece)*, verbe la supin *(Are un scris frumos)* sau la infinitiv lung *(O mare plăcere)*, adverbe *(Mi-a făcut un bine)*, interjecții *(Avea un of pe suflet)*.

2. Cuvîntul *niște* este articol nehotărît numai cînd însoțește un substantiv la plural; dacă este urmat de un substantiv la numărul singular, *niște* este adjectiv nehotărît, cu rol sintactic de atribut care determină substantivul următor, de ex. *Dă-mi niște apă!*

G.-D. — masc.: *-lor (băieților, munților);*
— neutru: *-lor (scunelor, numelor);*
— fem.: *-lor (fetelor, sarmalelor, lalelelor, cîmpiilor);*
V. — masc.: *-lor (băieților!);*
— fem.: *-lor (fetelor!).*

Observații

1. Articolul hotărît invariabil *lui*, în poziție proclitică, funcționează ca un element de relație, ajutînd la declinarea substantivelor masculine și feminine invariabile, la G.-D. (G: *oamenii lui vodă;* D. *I-am spus lui Lili / lui Ion*).

2. Adjectivul antepus substantivului determinat îi preia articolul hotărît, de ex. *blonda copilă* (în loc de: *copila blondă), bunul meu prieten* (în loc de: *prietenul meu bun), relele-ți purtări* (în loc de: *purtările-ți rele).* Și în această situație, articolul aparține tot substantivului (se va analiza astfel: *blonda copilă — copilă* = substantiv comun, fem., sg., N., cu art. hot. „-a" preluat de adj. precedent „blonda").

3. Cu ajutorul articolului hotărît se transformă în substantive (prin schimbarea valorii gramaticale) cuvinte aparținînd altor părți de vorbire, de ex. adjective *(Leneșul mai mult aleargă)*, pronume *(în sinea mea)*, numerale *(Am aflat de treiul luat la chimie)*, verbe la participiu *(spusele tale)*, la supin *(mersul pe jos)* sau la infinitiv lung, învechit *(firea lui, trecerea de pietoni)*, adverbe *(Iubește-ți aproapele)*, interjecții *(tic-tac-ul ceasornicului).*

Articolul nehotărît

I. Definiție

Însoțește un substantiv arătînd că obiectul denumit nu era cunoscut vorbitorilor pînă în momentul aducerii lui în discuție.

II. Categorii gramaticale

Articolul nehotărît are gen, număr și caz.

Singular

N.-A. — masc.-neutru: *un (un băiat, un scaun);*
— fem.: *o (o fată, o cîmpie);*
G.-D. — masc.-neutru: *unui (unui băiat, unui scaun);*
— fem.: *unei (unei fete, unei cîmpii);*

Plural

N.-A. toate genurile: *niște (niște băieți, niște scaune, niște fete);*
G.-D. toate genurile: *unor (unor băieți, unor scaune, unor fete).*

Observații

1. Cu ajutorul articolului nehotărît se transformă în substantive cuvinte aparținînd altor părți de vorbire, de ex. adjective *(Ești un prost)*, pronume *(Are un eu exacerbat)*, numerale *(A luat un zece)*, verbe la supin *(Are un scris frumos)* sau la infinitiv lung *(O mare plăcere)*, adverbe *(Mi-a făcut un bine)*, interjecții *(Avea un of pe suflet).*

2. Cuvîntul *niște* este articol nehotărît numai cînd însoțește un substantiv la plural; dacă este urmat de un substantiv la numărul singular, *niște* este adjectiv nehotărît, cu rol sintactic de atribut care determină substantivul următor, de ex. *Dă-mi niște apă!*

G.-D. — masc.: *-lor (băieți<u>lor</u>, munți<u>lor</u>);*
— neutru: *-lor (scune<u>lor</u>, nume<u>lor</u>);*
— fem.: *-lor (fete<u>lor</u>, sarmale<u>lor</u>, lalele<u>lor</u>, cîmpii<u>lor</u>);*
V. — masc.: *-lor (băieți<u>lor</u>!);*
— fem.: *-lor (fete<u>lor</u>!).*

Observații

1. Articolul hotărît invariabil *lui*, în poziție proclitică, funcționează ca un element de relație, ajutînd la declinarea substantivelor masculine și feminine invariabile, la G.-D. (G. *oamenii <u>lui</u> vodă;* D. *I-am spus <u>lui</u> Lili / <u>lui</u> Ion).*

2. Adjectivul antepus substantivului determinat îi preià articolul hotărît, de ex. *blond<u>a</u> copilă* (în loc de: *copil<u>a</u> blondă), bunu<u>l</u> meu prieten* (în loc de: *prietenu<u>l</u> meu bun), rele<u>le</u>-ți purtări* (în loc de: *purtări<u>le</u>-ți rele).* Și în această situație, articolul aparține tot substantivului (se va analiza astfel: *blonda copilă — copilă* = substantiv comun, fem., sg., N., cu art. hot. „-a" preluat de adj. precedent „blonda").

3. Cu ajutorul articolului hotărît se transformă în substantive (prin schimbarea valorii gramaticale) cuvinte aparținînd altor părți de vorbire, de ex. adjective *(<u>Leneșul</u> mai mult aleargă),* pronume *(în <u>sinea</u> mea),* numerale *(Am aflat de <u>treiul</u> luat la chimie),* verbe la participiu *(<u>spusele</u> tale),* la supin *(<u>mersul</u> pe jos)* sau la infinitiv lung, învechit *(<u>firea</u> lui, <u>trecerea</u> de pietoni),* adverbe *(Iubește-ți <u>aproapele</u>),* interjecții *(<u>tic-tac-ul</u> ceasornicului).*

Articolul nehotărît

I. Definiție

Însoțește un substantiv arătînd că obiectul denumit nu era cunoscut vorbitorilor pînă în momentul aducerii lui în discuție.

II. Categorii gramaticale

Articolul nehotărît are gen, număr și caz.

Singular

N.-A. — masc.-neutru: *un (<u>un</u> băiat, <u>un</u> scaun);*
— fem.: *o (<u>o</u> fată, <u>o</u> cîmpie);*
G.-D. — masc.-neutru: *unui (<u>unui</u> băiat, <u>unui</u> scaun);*
— fem.: *unei (<u>unei</u> fete, <u>unei</u> cîmpii);*

Plural

N.-A. toate genurile: *niște (<u>niște</u> băieți, <u>niște</u> scaune, <u>niște</u> fete);*
G.-D. toate genurile: *unor (<u>unor</u> băieți, <u>unor</u> scaune, <u>unor</u> fete).*

Observații

1. Cu ajutorul articolului nehotărît se transformă în substantive cuvinte aparținînd altor părți de vorbire, de ex. adjective *(Ești <u>un prost</u>),* pronume *(Are <u>un eu</u> exacerbat),* numerale *(A luat <u>un zece</u>),* verbe la supin *(Are <u>un scris</u> frumos)* sau la infinitiv lung *(<u>O</u> mare <u>plăcere</u>),* adverbe *(Mi-a făcut <u>un bine</u>),* interjecții *(Avea <u>un of</u> pe suflet).*

2. Cuvîntul *niște* este articol nehotărît numai cînd însoțește un substantiv la plural; dacă este urmat de un substantiv la numărul singular, *niște* este adjectiv nehotărît, cu rol sintactic de atribut care determină substantivul următor, de ex. *Dă-mi <u>niște</u> apă!*

Articolul demonstrativ-adjectival

I. Definiție

Funcționează ca element de relație făcînd legătura între un substantiv regent și un adjectiv cu rol de atribut *(băiatul cel deștept)* sau între un substantiv regent și un substantiv cu prepoziție cu rol de atribut *(Cina cea de taină).*

II. Categorii gramaticale

Articolul demonstrativ-adjectival are gen, număr și caz.

Singular

N.-A. — masc.-neutru: *cel (omul cel bun, creionul cel roșu);*
— fem.: *cea (clipa cea din urmă);*

G.-D. — masc.-neutru: *celui (omului celui bun, creionului celui roșu);*
— fem.: *celei (clipei celei din urmă);*

Plural

N.-A. — masc.: *cei (oamenii cei buni);*
— fem.-neutru: *cele (clipele cele din urmă);*

G.-D. toate genurile: *celor (oamenilor celor buni, clipelor celor din urmă, creioanelor celor roșii).*

Articolul demonstrativ-adjectival se acordă în gen, număr și caz cu substantivul regent din construcție, de ex. *Voința lui cea de fier l-a ajutat să reușească în viață, A reușit datorită voinței lui celei de fier.* În analiză însă, articolul se ia împreună cu atributul pe care îl introduce, de ex. *Îl felicit pe prietenul meu cel deștept — cel deștept* = adjectiv calificativ variabil cu 2 terminații și 4 forme, masculin, singular, acuzativ, precedat de articolul demonstrativ „cel"; funcția sintactică: atribut adjectival.

Observații

1. Cu ajutorul articolului demonstrativ-adjectival se transformă în substantive cuvinte aparținînd altor părți de vorbire, de ex. adjective *(Cei curajoși înving)*, numerale *(Mă adresez celor doi din ultima bancă)*, verbe la participiu *(cei rămași acasă, cele petrecute acolo).*

2. Articolul demonstrativ este unul dintre elementele din structura formei de superlativ relativ a adjectivelor și a adverbelor *(cea mai fericită zi din viața mea, cel mai bine m-am simțit la voi).*

3. Articolele demonstrative *celor, celui, celei* ajută la declinarea numeralelor invariabile la G.-D., de ex. *Mă interesează părerile celor doi, Le-am cumpărat cadouri celor două prietene ale mele, Greutatea celui de-al treilea argument etc.*

4. Articolul demonstrativ-adjectival, care apare în situațiile prezentate mai sus, nu trebuie să fie confundat cu forma scurtă *(cel, cea, cei, cele)* a pronumelui demonstrativ de depărtare (din care provine), pronumele apărînd în alte contexte (vezi p. 42, Observații, sub 1.).

Articolul posesiv-genitival

I. Definiție

Funcționează ca element de relație între un substantiv regent și un substantiv (pronume, numeral) în genitiv cu rol de atribut sau între un substantiv regent și un adjectiv posesiv cu rol de atribut, în următoarele condiții:

1. dacă substantivul regent este articulat cu articol nehotărît *(un prieten al Ioanei, o părere a ta);*

2. dacă substantivul regent este determinat de un adjectiv — calificativ sau pronominal — antepus *(bunul prieten al Ioanei, care părere a ta, acest vecin al mamei / al nostru);*

3. dacă între substantivul regent și atributul genitival sau atributul adjectival exprimat prin adjectiv posesiv este intercalat un alt atribut *(colegul de bancă al fetei mele, teza la gramatică a lui, rochia cea albă a mea)*;

4. dacă este inversată topica, substantivul regent apărînd după atribut *(al casei prag, ai noștri tineri)*;

5. dacă există două substantive (pronume, numerale) în genitiv sau două adjective posesive coordonate dependente de același substantiv regent, articolul apare înaintea celui de-al doilea atribut *(opinia Mariei și a Ioanei, casa lui și a ei, opțiunea mea și a ta)*;

De asemenea, articolul posesiv-genitival precedă substantivul (pronumele, numeralul) în genitiv dacă acesta are funcția sintactică de nume predicativ — adjectivul posesiv nu are această funcție sintactică *(Cartea aceasta este a Ioanei, Lucrarea este a aceluia, Casa de colo este a alor noștri, Diploma aceasta este a primului din clasă, Florile sînt ale celor doi)*.

În concluzie, articolul posesiv-genitival nu precedă substantivul (pronumele, numeralul) în genitiv sau adjectivul posesiv dacă și numai dacă substantivul regent este articulat cu articol hotărît, iar atributele respective stau imediat după el.

II. Categorii gramaticale

Articolul posesiv-genitival are gen și număr *(al, a, ai, ale)*. El se acordă în gen și număr (nu și în caz!) cu substantivul regent din construcție, de ex. *Cedez unui capriciu al ei, Sosirea unei prietene a lui Ion, Le-am spus unor colege ale mele, Le-am telefonat cîtorva prieteni ai Mariei* etc. În analiză însă, articolul se ia împreună cu atributul pe care îl introduce, de ex. *această părere a lui Ion* — *a lui Ion* = substantiv propriu, masculin, singular (defectiv de plural), genitiv, precedat de articolul hotărît „lui" și de articolul posesiv-genitival „a"; funcția sintactică: atribut substantival-genitival.

Observație

Articolul posesiv-genitival face parte din structura pronumelor posesive *(al meu, a mea, ai mei, ale mele* etc. — vezi p. 38 — 40) și din structura numeralelor ordinale *(al doilea, a doua, a doua oară* etc. — vezi p. 49).

Pronumele

I. Definiție

Este partea de vorbire flexibilă care se declină și care ține locul unui substantiv. De aceea pronumele este numit *substitut al substantivului.*

II. Clasificare

Există 10 feluri de pronume: personal, de politețe, reflexiv, de întărire, posesiv, demonstrativ, interogativ, relativ, nehotărît și negativ.

A. În funcție de categoria gramaticală a persoanei, pronumele sînt de 2 feluri:

1. pronume care au categoria persoanei (personal, de politețe, reflexiv, de întărire și posesiv);

2. pronume care nu au categoria persoanei (demonstrativ, interogativ, relativ, nehotărît și negativ).

3. dacă între substantivul regent și atributul genitival sau atributul adjectival exprimat prin adjectiv posesiv este intercalat un alt atribut *(colegul de bancă al fetei mele, teza la gramatică a lui, rochia cea albă a mea);*

4. dacă este inversată topica, substantivul regent apărînd după atribut *(al casei prag, ai noștri tineri);*

5. dacă există două substantive (pronume, numerale) în genitiv sau două adjective posesive coordonate dependente de același substantiv regent, articolul apare înaintea celui de-al doilea atribut *(opinia Mariei și a Ioanei, casa lui și a ei, opțiunea mea și a ta);*

De asemenea, articolul posesiv-genitival precedă substantivul (pronumele, numeralul) în genitiv dacă acesta are funcția sintactică de nume predicativ — adjectivul posesiv nu are această funcție sintactică *(Cartea aceasta este a Ioanei, Lucrarea este a aceluia, Casa de colo este a alor noștri, Diploma aceasta este a primului din clasă, Florile sînt ale celor doi).*

În concluzie, articolul posesiv-genitival **nu** precedă substantivul (pronumele, numeralul) în genitiv sau adjectivul posesiv dacă și numai dacă substantivul regent este articulat cu articol hotărît, iar atributele respective stau imediat după el.

II. Categorii gramaticale

Articolul posesiv-genitival are gen și număr *(al, a, ai, ale).* El se acordă în gen și număr (nu și în caz!) cu substantivul regent din construcție, de ex. *Cedez unui capriciu al ei, Sosirea unei prietene a lui Ion, Le-am spus unor colege ale mele, Le-am telefonat cîtorva prieteni ai Mariei* etc. În analiză însă, articolul se ia împreună cu atributul pe care îl introduce, de ex. *această părere a lui Ion — a lui Ion* = substantiv propriu, masculin, singular (defectiv de plural), genitiv, precedat de articolul hotărît „lui" și de articolul posesiv-genitival „a"; funcția sintactică: atribut substantival-genitival.

Observație

Articolul posesiv-genitival face parte din structura pronumelor posesive *(al meu, a mea, ai mei, ale mele* etc. — vezi p. 38 — 40) și din structura numeralelor ordinale *(al doilea, a doua, a doua oară* etc. — vezi p. 49).

Pronumele

I. Definiție

Este partea de vorbire flexibilă care se declină și care ține locul unui substantiv. De aceea pronumele este numit *substitut al substantivului.*

II. Clasificare

Există 10 feluri de pronume: personal, de politețe, reflexiv, de întărire, posesiv, demonstrativ, interogativ, relativ, nehotărît și negativ.

A. În funcție de categoria gramaticală a persoanei, pronumele sînt de 2 feluri:

1. pronume care au categoria persoanei (personal, de politețe, reflexiv, de întărire și posesiv);

2. pronume care nu au categoria persoanei (demonstrativ, interogativ, relativ, nehotărît și negativ).

B. După capacitatea de a deveni adjective pronominale (sau determinative), daca determină un substantiv cu care se acordă în gen, număr și caz, pronumele sînt de 2 feluri:

1. pronume care devin adjective — toate pronumele de întărire
— majoritatea pronumelor posesive
— toate pronumele demonstrative
— majoritatea pronumelor relative
— majoritatea pronumelor nehotărîte
— unele pronume negative

2. pronume care nu devin adjective — toate pronumele personale
— toate pronumele de politețe
— toate pronumele reflexive
— pronumele posesive *al (a, ai, ale) lor*
— pronumele interogativ *cine*
— pronumele relative *cine, ceea ce, de* (pop. „care“)
— pronumele nehotărîte compuse cu „cine“ *(cineva, oricine, fiecine, altcineva)* și cu „-va“ *(careva, ceva, altceva)*
— pronumele negative *nimeni, nimic.*

Pronumele personal

Categorii gramaticale. Are persoană, gen (forme diferite numai la pers. a III-a, sg. și pl.), număr și caz.

Persoana I

Singular	Plural
N. eu	N. noi
G. —	G. —
D. mie, îmi, mi	D. nouă, ne, ni
A. pe mine, mă, m-	A. pe noi, ne
V. —	V. —

Persoana a II-a

Singular	Plural
N. tu	N. voi
G. —	G. —
D. ție, îți, ți	D. vouă, vă, vi
A. pe tine, te	A. pe voi, vă, v-
V. tu!	V. voi!

Persoana a III-a

Singular	Plural
N. el; ea	N. ei; ele
G. lui; ei	G. lor
D. lui, îi, i; ei, i	D. lor, le, li
A. pe el, îl, l-; pe ea, o	A. pe ei, îi, i-; pe ele, le
V. —	V. —

Observaţii

1. Pronumele personale de persoanele I şi a II-a, sg. şi pl., nu au cazul genitiv.

2. Pronumele personale de persoanele I şi a III-a, sg. şi pl., nu au cazul vocativ.

3. Toate pronumele personale au, numai la cazurile dativ şi acuzativ, forme duble: accentuate (D. *mie, nouă; ţie, vouă; lui, ei, lor;* A. *pe mine, pe noi; pe tine, pe voi; pe el, pe ea, pe ei, pe ele)* şi neaccentuate sau atone (D. *îmi, mi, ne, ni; îţi, ţi, vă, vi; îi, i, le, li;* A. *mă, m-, ne; te, vă, v-; îl, l-, o, îi, i, le).*

4. La persoana a III-a, sg. şi pl., pronumele personal are şi o serie de forme populare: N.-A. *dînsul, dînsa, dînşii, dînsele;* G.-D. *dînsului, dînsei, dînşilor, dînselor* (în Moldova se folosesc şi ca substitute ale unor substantive nume de lucruri sau de animale).

Funcţii sintactice

Avînd toate cazurile, pronumele personale de pers. a III-a pot îndeplini toate funcţiile sintactice ale substantivului; pronumele de persoanele I şi a II-a, sg. şi pl., nu pot îndeplini funcţiile sintactice proprii cazului genitiv, pentru că nu îl au. De ex.:

- subiect: El *e profesor.*
- nume predicativ: *Maria este* ea.
- atribut — pronominal genitival: *Am aflat părerea* lui (ei, lor).
  - — prepoziţional — în acuzativ: *Iată părerea mea* despre tine.
    - — în genitiv: *Iată părerea mea* asupra lui.
  - — în dativ (numai forme neaccentuate, cu sens posesiv): *Pe umeri pletele*-i *curg rîu; Apreciez bunele*-ţi *maniere.*
  - — apoziţie (rar): *Numai voi,* tu şi ea, *i-aţi rămas prieteni.*
- complement — direct: Pe mine mă *caută.*
  - — indirect — în dativ: Ne-*a dat o veste bună.*
    - — prepoziţional — în acuzativ: *Mă gîndesc* la voi.
      - — în genitiv: *A vorbit* contra lor.
  - — de agent: *Planul lucrării a fost redactat* de către noi.
- complement circumstanţial — de loc: *Locuieşte* la tine.
  - — de timp: *Am ajuns la teatru* înaintea ei.
  - — de mod: *Ea e mai înaltă* decît el; *A acţionat* în folosul lor.
  - — de cauză: *Am întîrziat* din pricina lui.
  - — condiţional: În locul lui, *m-aş mai gîndi.*
  - — concesiv: *Aţi reuşit,* în pofida lor.

Pronumele de politețe

Categorii gramaticale. Are persoană (forme numai pentru persoanele a II-a și a III-a, sg. și pl.), gen (forme diferite numai pentru pers. a III-a sg.), număr și caz.

Persoana a II-a

Singular	Plural
N.-A. dumneata	N. G. D. A. dumneavoastră
G.-D. dumitale	

Persoana a III-a

Singular	Plural
N. G. D. A. dumnealui; dumneaei	N. G. D. A. dumnealor

Observații

1. La pers. a III-a sg., există și un pronume de politețe învechit: N.-A. *dumneasa*, G.-D. *dumisale*.

2. Formele populare ale pronumelui personal *(dînsul, dînsa, dînșii, dînsele)* se întrebuințează, în limba vorbită contemporană, cu valoare de pronume de politețe atenuată.

3. Primul grad de politețe se exprimă prin pronumele de politețe de pers. a II-a sg. și de pers. a III-a, sg. și pl. Un grad înalt de politețe se exprimă prin pronumele de politețe de pers. a II-a pl. Gradul maxim de politețe se exprimă prin *formule de politețe*, formate dintr-un substantiv și un adjectiv posesiv sau un pronume personal de pers. a III-a în genitiv, de ex. *Domnia ta, Domnia sa, Domnia lui, Domnia ei, Domnia voastră, Domniile voastre, Domniile lor; Excelența sa, Excelența voastră, Excelențele voastre, Excelențele lor; Eminența sa, Eminența voastră, Eminențele voastre, Eminențele lor; Maiestatea sa, Maiestatea voastră, Maiestățile voastre, Maiestățile lor*, formule de politețe dintre care unele sînt învechite, de ex. *Măria ta, Măria sa, Măria voastră, Măriile voastre, Măriile lor; Înălțimea ta, Înălțimea sa, Înălțimea voastră, Înălțimile voastre, Înălțimile lor.* Aceste formule de politețe se analizează, în mod obișnuit, ca fiind alcătuite din 2 elemente, de ex. *Domnia sa a stat de vorbă cu mine* — *Domnia* = substantiv propriu, feminin, singular, nominativ, articulat cu art. hotărît „-a", subiect; *sa* = adjectiv posesiv, pers. a III-a, feminin, un obiect posedat de un posesor, nominativ; atribut adjectival. Dacă formula de politețe conține un adjectiv posesiv de pers. a II-a, sg. sau pl., și este subiect într-o propoziție în care verbul cu rol de predicat este la pers. a II-a, sg. sau pl., ea devine locuțiune pronominală de politețe, de ex. **Măria-ta** *ai hotărît* — *Măria-ta* = locuțiune pronominală de politețe, pers. a II-a, feminin, singular, nominativ, subiect; **Domniile-voastre** *sînteți așteptate* — *Domniile-voastre* = locuțiune pronominală de politețe, pers. a II-a, feminin, plural, nominativ, subiect.

Funcții sintactice

Pronumele de politețe pot avea aceleași funcții sintactice ca și pronumele personale, cu excepția funcției de atribut pronominal în dativ.

Pronumele reflexiv

Categorii gramaticale. Are persoană, număr și caz (numai cazurile dativ și acuzativ).

Pronumele reflexiv are aceeași persoană cu pronumele personal cu funcție sintactică de subiect, iar dacă subiectul este exprimat prin substantiv, pronumele reflexiv este la persoana a III-a, sg. sau pl., singura persoană pentru care pronumele

reflexiv are forme proprii. Pentru persoanele I și a II-a, sg. și pl., pronumele reflexiv împrumuta formele neaccentuate de dativ și acuzativ ale pronumelui personal, care devin pronume reflexive, daca persoana lor coincide cu persoana subiectului din propoziție.

Persoana I

Singular	Plural
D. îmi, mi- *(eu îmi închipui, eu mi-am închipuit)*	D. ne *(noi ne închipuim, noi ne-am închipuit)*
A. ma, m- *(eu mă gîndesc, eu m-am gîndit)*	A. ne *(noi ne gîndim, noi ne-am gîndit)*

Persoana a II-a

Singular	Plural
D. îți, ți- *(tu îți închipui, tu ți-ai închipuit)*	D. vă, v- *(voi vă închipuiți, v-ați închipuit)*
A. te *(tu te gîndești, tu te-ai gîndit)*	A. vă, v- *(voi vă gîndiți, voi v-ați gîndit)*

Persoana a III-a

Singular	Plural
D. sieși; își, și- *(el își închipuie, el și-a închipuit)*	D. își, și- *(ei își închipuie, ei și-au închipuit)*
A. pe sine; se, s- *(el se gîndește, el s-a gîndit)*	A. se, s- *(ei se gîndesc, ei s-au gîndit)*

Comportamentul sintactic

A. În mod frecvent, pronumele reflexiv **nu are funcție sintactică de parte de propoziție**, ci

— ajută la conjugarea verbelor la diateza reflexivă, care nu se pot conjuga altfel decît cu un pronume reflexiv în dativ *(a-și închipui, a-și apropria, a-și da seama* etc.) sau în acuzativ *(a se gîndi, a se teme, a se ivi* etc.);

— ajută la trecerea unor verbe la diateza reflexivă impersonală, numai la pers. a III-a sg., de ex. **Se zice** *că va ploua,* **Se călătorește** *rapid cu avionul* etc.;

— ajută la trecerea unor verbe la diateza pasivă cu formă reflexivă, numai la pers. a III-a, sg. și pl., de ex. **S-a restabilit** *echilibrul* (= Echilibrul a fost restabilit), *Hotărîrile acestea* **s-au luat** *ieri* (= Hotărîrile acestea au fost luate ieri).

B. Cînd determină un verb la diateza activă sau un substantiv, pronumele reflexive pot avea **funcții sintactice** specifice cazurilor dativ și acuzativ, și anume:

— complement indirect: *El* **își** *zice că are dreptate; Ia vina* **asupră-și**;

— complement direct: *Tu* **te** *lauzi;*

— atribut — pronominal prepozițional: *Lauda* **de sine** *nu miroase-a bine;*

— pronominal în dativ: *S-a oprit din cale-***și**;

— nume predicativ (rar): *Tot ce-a cumpărat era* **pentru sine**.

Pronumele și adjectivul de întărire

Pronumele de întărire

Categorii grmaticale. Are persoana, gen, numar și caz.

Pers. I sg. — masculin: N. G. D. A. *(eu, mie)* însumi
— feminin: N.-A. *(eu)* însămi
G.-D. *(mie)* însemi

Pers. a II-a sg. — masculin: N. G. D. A. *(tu, ție)* însuți
— feminin: N.-A. *(tu)* însăți
G.-D. *(ție)* înseți

Pers. a III-a sg. — masculin: N. G. D. A. *(el, lui)* însuși
— feminin: N.-A. *(ea)* însăși
G.-D. *(ei)* înseși

Pers. I pl. — masculin: N. G. D. A. *(noi, nouă)* înșine
— feminin: N. G. D. A. *(noi, nouă)* însene

Pers. a II-a pl. — masculin: N. G. D. A. *(voi, vouă)* înșivă
— feminin: N. G. D. A. *(voi, vouă)* înseva

Pers. a III-a pl. — masculin: N. G. D. A. *(ei, lor)* înșiși
— feminin: N. G. D. A. *(ele, lor)* însele sau înseși

Adjectivul de întărire

Funcții sintactice. În limba contemporana, formele pronumelor de întarire funcționeaza n u m a i ca adjective de întărire, acordîndu-se în gen, numar și caz cu substantivul determinat (sau în persoana, gen, numar și caz cu pronumele personal sau de politețe determinat). Singura funcție sintactica pe care o îndeplinește adjectivul de întarire este cea de **atribut adjectival**, așezat înainte sau după substantivul regent, de ex. Însuși *Ion m-a avertizat* sau *Am discutat cu Maria* însăși și dupa pronumele personal sau de politețe, de ex. *Aceasta a fost părerea ei* înseși sau *Dumneavoastră* înșivă *m-ați informat.*

Pronumele și adjectivul posesiv

Pronumele posesiv

Pronumele posesiv este un cuvînt compus din articolul posesiv-genitival *al, a, ai, ale* (care ține locul obiectului posedat sau pe al obiectelor posedate) și din posesivul propriu-zis *(meu, mea, mei, mele* etc.), care ține locul persoanei posesorului sau pe al persoanelor posesorilor.

Categorii gramaticale. Are persoana, gen, numar și caz.

I. Un obiect posedat de un posesor

Pers. I. — masculin: N.-A. *al meu*
— feminin: N.-A. *a mea*

Pers. a II-a — masculin: N.-A. *al tău*
— feminin: N.-A. *a ta*

Pers. a III-a — masculin: N.-A. *al său*
— feminin: N.-A. *a sa*

II. Un obiect posedat de mai mulți posesori

Pers. I — masculin: N.-A. *al nostru*
— feminin: N.-A. *a noastră*

Pers. a II-a — masculin: N.-A. *al vostru*
— feminin: N.-A. *a voastră*

Pers. a III-a — masculin: N.-A. *al lor*
— feminin: N.-A. *a lor*

Funcții sintactice

Pronumele posesive care exprimă faptul că un singur obiect este posedat de un posesor sau de mai mulți posesori au numai cazurile nominativ și acuzativ, deci vor putea îndeplini următoarele funcții sintactice:

— subiect: *Puloverul tău e roșu, iar* **al meu** *e alb.*

— nume predicativ: *Creionul acesta este* **al său.**

— atribut prepozițional: *Am citit toate lucrările; îți voi comunica părerea mea* **despre a ta** *mîine.*

— complement direct: *Pe prietena noastră o cheamă Maria, iar* **pe a voastră** *o cheamă Ioana.*

— complement indirect: *M-am gîndit numai la interesul nostru; mă voi gîndi și* **la al vostru.**

III. Mai multe obiecte posedate de un posesor

Pers. I — masculin: N.-A. *ai mei*
G.-D. *alor mei*
— feminin: N.-A. *ale mele*
G.-D. *alor mele*

Pers. a II-a — masculin: N.-A. *ai tăi*
G.-D. *alor tăi*
— feminin: N.-A. *ale tale*
G.-D. *alor tale*

Pers. a III-a — masculin: N.-A. *ai săi*
G.-D. *alor săi*
— feminin: N.-A. *ale sale*
G.-D. *alor sale*

IV. Mai multe obiecte posedate de mai mulți posesori

Pers. I — masculin: N.-A. *ai noștri*
G.-D. *alor noștri*
— feminin: N.-A. *ale noastre*
G.-D. *alor noastre*

Pers. a II-a — masculin: N.-A. *ai voștri*
G.-D. *alor voștri*
— feminin: N.-A. *ale voastre*
G.-D. *alor voastre*

Pers. a III-a — masculin: N.-A. *al său*
— feminin: N.-A. *a sa*

II. Un obiect posedat de mai mulți posesori

Pers. I — masculin: N.-A. *al nostru*
— feminin: N.-A. *a noastră*

Pers. a II-a — masculin: N.-A. *al vostru*
— feminin: N.-A. *a voastră*

Pers. a III-a — masculin: N.-A. *al lor*
— feminin: N.-A. *a lor*

Funcții sintactice

Pronumele posesive care exprimă faptul că un singur obiect este posedat de un posesor sau de mai mulți posesori au numai cazurile nominativ și acuzativ, deci vor putea îndeplini următoarele funcții sintactice:

— subiect: *Puloverul tău e roșu, iar* **al meu** *e alb.*

— nume predicativ: *Creionul acesta este* **al său**.

— atribut prepozițional: *Am citit toate lucrările; îți voi comunica părerea mea* **despre a ta** *mîine.*

— complement direct: *Pe prietena noastră o cheamă Maria, iar* **pe a voastră** *o cheamă Ioana.*

— complement indirect: *M-am gîndit numai la interesul nostru; mă voi gîndi și* **la al vostru**.

III. Mai multe obiecte posedate de un posesor

Pers. I — masculin: N.-A. *ai mei*
G.-D. *alor mei*
— feminin: N.-A. *ale mele*
G.-D. *alor mele*

Pers. a II-a — masculin: N.-A. *ai tăi*
G.-D. *alor tăi*
— feminin: N.-A. *ale tale*
G.-D. *alor tale*

Pers. a III-a — masculin: N.-A. *ai săi*
G.-D. *alor săi*
— feminin: N.-A. *ale sale*
G.-D. *alor sale*

IV. Mai multe obiecte posedate de mai mulți posesori

Pers. I — masculin: N.-A. *ai noștri*
G.-D. *alor noștri*
— feminin: N.-A. *ale noastre*
G.-D. *alor noastre*

Pers. a II-a — masculin: N.-A. *ai voștri*
G.-D. *alor voștri*
— feminin: N.-A. *ale voastre*
G.-D. *alor voastre*

Pers. a III-a — masculin: N.-A. *ai lor*
G.-D. *alor lor*
— feminin: N.-A. *ale lor*
G.-D. *alor lor*

Funcții sintactice

Avînd toate cazurile, pronumele posesive care exprimă faptul că mai multe obiecte sînt posedate de un posesor sau de mai mulți posesori pot îndeplini, pe lîngă funcțiile sintactice specifice cazurilor nominativ și acuzativ (vezi p. 39), și funcții sintactice proprii cazurilor genitiv și dativ, și anume:

— atribut pronominal genitival: *Casa* alor mei *este la Brașov.*
— complement indirect — în dativ: *Mă adresez* alor voștri.
— prepozițional (în genitiv): *A vorbit* contra alor săi.
— nume predicativ (în genitiv, cu prepoziție): *Sînteți* contra alor noștri.

Adjectivul posesiv

Toate pronumele posesive (cu excepția celor de pers. a III-a care indică faptul că un obiect sau mai multe obiecte sînt posedate de mai mulți posesori: *al lor, a lor, ai lor, ale lor)* devin adjective posesive dacă determină un substantiv prin care se exprimă obiectul posedat sau obiectele posedate. Adjectivele posesive sînt cuvinte simple care țin numai locul persoanei posesorului sau pe al persoanelor posesorilor.

Categorii gramaticale

Adjectivele posesive au persoană, gen, număr și caz *(meu, mea, mei, mele; tău, ta, tăi, tale; său, sa, săi, sale; nostru, noastră, noștri, noastre; vostru, voastră, voștri, voastre).* Majoritatea adjectivelor posesive au o singură formă la toate cazurile și, de aceea, cazul adjectivului posesiv se identifică după cazul substantivului determinat (cu care se acordă în gen, număr și caz), de ex. *Acesta este prietenul* meu *(meu* = adjectiv posesiv, pers. I, masculin, un obiect posedat de un posesor, nominativ), *Mă adresez prietenului* meu *(meu* = adjectiv posesiv, pers. I, masculin, un obiect posedat de un posesor, dativ) etc. Numai adjectivele posesive feminine care indică faptul că un obiect este posedat de o persoană sau de mai multe persoane au forme diferite la N.-A. *(mea, ta, sa, noastră, voastră)* față de G.-D. *(mele, tale, sale, noastre, voastre),* de ex. *A venit sora* ta (nominativ), *Discut cu sora* ta (acuzativ), dar *Aceasta e rochia surorii* tale (genitiv), *I-am telefonat surorii* tale (dativ).

Observație

În mod obișnuit, adjectivul posesiv stă imediat după substantivul regent (vezi exemplele de mai sus). În anumite condiții, adjectivul posesiv poate fi precedat de un articol posesiv-genitival (vezi explicațiile de la p. 32 — 33); el nu trebuie să fie confundat cu pronumele posesiv, care conține articolul posesiv în structura cuvîntului, de ex. *Pisica mea e blîndă, dar* a ta *m-a zgîriat (a ta* = pronume posesiv), față de *O pisică* a ta, *Această pisică* a ta, A ta *pisică* etc. (unde *a ta* = adjectiv posesiv precedat de articolul posesiv-genitival „a").

Funcții sintactice

Ca toate adjectivele pronominale (sau determinative), adjectivul posesiv îndeplinește funcția sintactică de **atribut adjectival** (vezi toate exemplele de mai sus).

Observație

Adjectivul posesiv este singurul adjectiv pronominal care se poate combina cu prepoziții ca *asupra, contra, împotriva, înaintea, dedesubtul* etc. sau cu locuțiuni prepoziționale de tipul *în fața, de jur împrejurul, din cauza, în locul, în pofida* etc. Adjectivul posesiv însoțit de asemenea prepoziții sau locuțiuni prepoziționale este în cazul **acuzativ** (după forma adjectivelor feminine, care la genitiv-dativ singular au formele *mele, tale, sale, noastre, voastre)* și poate îndeplini toate funcțiile sintactice ale *substantivului* (sau pronumelui) în **genitiv** însoțit de aceste elemente de relație, și anume:

— nume predicativ: *El este* **contra mea.**
— atribut prepozițional: *M-a mirat atitudinea lui* **împotriva mea.**
— complement indirect prepozițional: *Toată ura ta s-a abătut* **asupra sa.**
— complement circumstanțial: — de loc: *S-a oprit* **în dreptul nostru.**
— de timp: *Plec* **înaintea ta.**
— de mod: *Ați acționat* **în detrimentul vostru.**
— de cauză: *Sînt îngrijorat* **din cauza ta.**
— condițional: *N-aș fi procedat așa,* **în locul său.**
— concesiv: *Plec la mare,* **în ciuda ta.**

Pronumele și adjectivul demonstrativ

Pronumele demonstrativ

Categorii gramaticale. Are gen, număr și caz.

Există 3 feluri de pronume demonstrative.

1. Pronume demonstrativ (propriu-zis)

a. de apropiere — N.-A. sg. masc. *acesta,* fem. *aceasta*
pl. masc. *aceștia,* fem. *acestea*
— G.-D. sg. masc. *acestuia,* fem. *acesteia*
pl. masc. și fem. *acestora*

b. de depărtare — N.-A. sg. masc. *acela,* fem. *aceea*
pl. masc. *aceia,* fem. *acelea*
— G.-D. sg. masc. *aceluia,* fem. *aceleia*
pl. masc. și fem. *acelora*

2. Pronume demonstrativ de identitate

— N.-A. sg. masc. *același,* fem. *aceeași*
pl. masc. *aceiași,* fem. *aceleași*
— G.-D. sg. masc. *aceluiași,* fem. *aceleiași*
pl. masc. și fem. *acelorași*

3. Pronume demonstrativ de diferențiere

a. de apropiere — N.-A. sg. masc. *cestălalt,* fem. *ceastălaltă*
pl. masc. *ceștilalți,* fem. *cestelalte*
— G.-D. sg. masc. *cestuilalt,* fem. *cesteilalte*
pl. masc. *cestorlalți,* fem. *cestorlalte*

b. de depărtare — N.-A. sg. masc. *celălalt,* fem. *cealaltă*
pl. masc. *ceilalți,* fem. *celelalte*
— G.-D. sg. masc. *celuilalt,* fem. *celeilalte*
pl. masc. *celorlalți,* fem. *celorlalte*

Observații

1. Pronumele demonstrativ de depărtare are și o serie de forme scurte (neaccentuate): N.-A. *cel, cea; cei, cele;* G.-D. *celui, celei; celor,* care apar în enunțuri în următoarele situații:

a. dacă sînt determinate de atribute, de ex. *Pronumele demonstrativ de apropiere are forma „acesta", iar* **cel** *de depărtare are forma „acela"* sau *Atributele verbale și* **cele** *adverbiale;*

b. dacă sînt urmate de o propoziție atributivă introdusă prin „care" sau „ce", de ex. *Ea este* **cea** [1] / *cu care am stat de vorbă* [2] sau *Îi admir* **pe cei** [1] / *ce știu* [2] / *ce vor* [1].

Prin urmare, grupările *cel ce, cea ce, cei ce, cele ce* nu sînt pronume relative compuse, ci îmbinări de 2 cuvinte (un pronume demonstrativ de depărtare, forma scurtă, și pronumele relativ *ce*), și, de aceea, se analizează separat, de ex. *Cel* [1] / *ce are curaj* [2] / *reușește* [1], unde *cel* = pronume demonstrativ de depărtare (forma scurtă), masculin, singular, nominativ, subiect, iar *ce* = pronume relativ, nominativ, cu dublă funcție sintactică: introduce o propoziție atributivă și, în propoziție, este subiect.

2. În afară de formele literare, pronumele demonstrative (propriu-zise), precum și cele de diferențiere, au și forme regionale sau populare, de ex.: *cesta, cela, ceia, ăsta, ăla, ăl, a, aia, alea, celălant, cellalt* etc.

Funcții sintactice

Pronumele demonstrative au toate cazurile și, în consecință, pot îndeplini toate funcțiile sintactice ale substantivului, și anume: subiect, nume predicativ, diverse tipuri de atribute (pronominal genitival, pronominal în dativ, pronominal prepozițional, apoziție acordată, diverse tipuri de complemente (direct, indirect — în dativ sau prepozițional în acuzativ ori în genitiv —, de agent, circumstanțiale).

Adjectivul demonstrativ

Toate pronumele demonstrative devin adjective demonstrative (prin schimbarea valorii gramaticale), dacă determină un substantiv cu care se acordă în gen, număr și caz.

Adjectivele demonstrative au întotdeauna funcția sintactică de **atribut adjectival**, de ex. **Acest** *copil este foarte înalt, Mi-a plăcut lucrarea* **acelei** *fete, S-a adresat* **aceleiași** *instanțe, Voi discuta și cu* **ceilalți** *elevi* etc.

Observație

În general, adjectivul demonstrativ stă înaintea substantivului regent (vezi exemplele de mai sus). Adjectivele demonstrative de apropiere sau depărtare, ca și cele de diferențiere, pot sta și după substantivul determinat; ele nu trebuie să fie confundate cu pronumele demonstrative cu funcție de atribut pronominal genitival, de ex. *Mi-a plăcut cartea* **aceasta** sau *N-am înțeles intenția băiatului* **acestuia** (unde *aceasta* și *acestuia* sînt adjective demonstrative cu funcție de atribut adjectival — se acordă în gen, număr și caz cu substantivele regente „cartea", respectiv „băiatului"), spre deosebire de *Apreciez opiniile* **acestuia** sau *Nu-l interesează părerile* **celorlalți** (unde *acestuia* și *celorlalți* sînt pronume demonstrative cu funcție sintactică de atribut pronominal genitival, deoarece nu se acordă în gen, număr și caz cu substantivele regente „opiniile", respectiv „părerile").

Pronumele și adjectivul interogativ

Pronumele interogativ

Sînt pronume interogative cuvintele *care?, cine?, ce?, cîți? / cîte?, al cîtela? / a cîta?,* dacă apar în propoziții principale interogative.

Categorii gramaticale

Pronumele interogative au gen (cu excepția lui *cine?* și *ce?*), număr (*cine?, ce?* și *al cîtelea? / a cîta?* au numai singular, *cîți? / cîte?* au numai plural, iar *care?* are ambele numere) și caz (*ce?* și *al cîtelea? / a cîta?* au numai N.-A.).

Care
N.-A. — sg. masc. și fem. *care?*
— pl. masc. și fem. *care?*
G.-D. — sg. masc. *căruia?*, fem. *căreia?*
— pl. masc. și fem. *cărora?*
Cîți / cîte
N.-A. — masc. *cîți?*, fem. *cîte?*
G.-D. — masc. și fem. *cîtora?*
Cine
N.-A. — *cine?*
G.-D. — *cui?*
Al cîtelea / a cîta
N.-A. — masc. *al cîtelea?*, fem. *a cîta?*
Ce
N.-A. — *ce?*

Observație
Pronumele interogative în genitiv pot apărea fie în forma de mai sus — identică cu cea de dativ — (de ex. *Lucrarea* căreia *dintre ele ți-a plăcut cel mai mult?)*, fie precedate de articol posesiv-genitival (de ex. A cui *lucrare ți-a plăcut?)*. În acuzativ, pronumele interogative pot apărea cu forma de mai sus (de ex. Ce *mai faci?* sau Cîte *vrei?)* sau însoțite de prepoziția „pe" ori de alte prepoziții (Pe care *mi-o recomanzi?* sau La cine *te gîndești?)*.

Funcții sintactice

Pronumele interogative care au toate cazurile pot îndeplini toate funcțiile sintactice ale substantivului; cele care au numai N.-A., doar funcțiile sintactice proprii acestor cazuri, de ex.:
— subiect: Ce *s-a întîmplat ieri?*
— nume predicativ: Al cîtelea *e el?*
— atribut pronominal genitival: *La* a cui *părere ții?*
— complement direct: Pe cîți *dintre ei îi cunoști?*
— complement indirect în dativ: Căreia *dintre ele i s-a rezervat un loc?*
— complement indirect prepozițional: Despre ce *discutăm astăzi?*
— complement de agent: De (către) cine *i-a fost inspirat acest poem?*
— complemente circumstanțiale — de loc: În spatele cui *e locul tău?*
— de timp: Înaintea căruia *dintre ei ai venit?*
— de mod: Cît cine *ai cîștigat?* etc.

Adjectivul interogativ

Toate pronumele interogative (cu excepția lui *cine?)* devin adjective interogative dacă sînt urmate de un substantiv cu care se acordă în gen, număr și caz; sînt adjective interogative și formele de singular *cît / cîtă*. Adjectivele interogative îndeplinesc funcția sintactică de **atribut adjectival**, de ex. Ce *carte citești? (ce* = adjectiv interogativ, feminin, singular, acuzativ; atribut adjectival), *Lucrarea* cărui *elev*

a fost cea mai bună? (cărui = adjectiv interogativ, masculin, singular, genitiv; atribut adjectival) etc.

Pronumele și adjectivul relativ

Pronumele relativ

Sînt pronume relative cuvintele *care, cine, ce, cîți / cîte, al cîtelea / a cîta, ceea ce* și *de* (popular, sinonim cu „care“), dacă introduc o propoziție subordonată.

Categorii gramaticale

Pronumele relative *care, cine, ce, cîți / cîte* și *al cîtelea / a cîta* au aceleași categorii gramaticale și aceleași forme cu pronumele interogative omonime (vezi p. 43). *Ceea ce* nu are gen, are numai numărul singular (Ceea ce *s-a întîmplat atunci m-a uluit)* și numai cazurile nominativ și acuzativ. Popularul *de* are gen, ambele numere și numai cazurile nominativ și acuzativ, de ex. *Cine-i omul* [1] / de-*l văzui cu tine* [2]*? (de* = pronume relativ, masculin, singular, acuzativ) sau *Fata aia* [1] / de *vine încoace* [2] */ e sora mea* [1] */ (de* = pronume relativ, feminin, singular, nominativ) etc.

Observații

Genul și numărul pronumelui relativ *care* se identifică după cuvîntul din propoziția regentă pe care îl substituie, de ex. *Cîinele* [1] / care *latră* [2] / *nu mușcă* [1] *(care* = pronume relativ, masculin, singular — după cuvîntul înlocuit „cîinele“). *Ea e fata* [1] / cu care *am discutat* [2] *(cu care* = pronume relativ, feminin, singular — după cuvîntul înlocuit „fata“), *Persoanele* [1] / cărora *li s-au dat premii* [2] / *să se prezinte mîine* [1] *(cărora* = pronume relativ, feminin — după cuvîntul „persoanele“) etc. La fel se procedează și în cazul pronumelor relative *ce* și *de*, sinonime cu „care“, de ex. *Cheia* [1] / ce *mi-ai dat-o aseară... (ce* = pronume relativ, feminin, singular — după cuvîntul „cheia“); vezi și exemplele cu *de*, de mai sus.

Funcții sintactice

Toate pronumele relative au dublă funcție sintactică; în frază sînt elemente de relație subordonatoare (ca și conjuncțiile sau locuțiunile conjuncționale), iar în propoziție sînt părți de propoziție (subiect, nume predicativ, atribut, complement), de ex. Ceea ce *mi-ai spus* [1] / *e o minciună* [2] *(ceea ce* = pronume relativ, acuzativ, cu dublă funcție sintactică: introduce o propoziție subiectivă și, în propoziție, este complement direct), *Problema e* [1] / cîți *mai rămîn* [2] *(cîți* = pronume relativ, masculin, plural, nominativ, cu dublă funcție sintactică: introduce o predicativă și, în propoziție, este subiect), *Spune-mi* [1] / al cîtelea *e el pe listă* [2] *(al cîtelea* = pronume relativ, masculin, singular, nominativ, cu dublă funcție sintactică: introduce o completivă directă și e nume predicativ), *Aceasta este cartea* [1] / pe care *ți-ai dorit-o* [2]*? (pe care* = pronume relativ, feminin, singular — după cuvîntul substituit „cartea“ —, acuzativ, cu dublă funcție sintactică: introduce o atributivă și e complement direct) etc.

Adjectivul relativ

Toate pronumele relative (cu excepția lui *cine, ceea ce* și *de)* devin adjective relative dacă sînt urmate de un substantiv cu care se acordă în gen, număr și caz. Sînt adjective relative și formele de singular *cît / cîtă*. Adjectivele relative pot introduce diverse tipuri de subordonate, iar în propoziție îndeplinesc funcția sintactică de atribut adjectival, de ex.

Mi-a mărturisit [1] / ce *prostie a făcut* [2] (*ce* = adjectiv relativ, feminin, singular, acuzativ, cu dublă funcție sintactică: introduce o completivă directă și este atribut adjectival), *M-am decis* [1] / căror *propuneri să le dau curs* [2] (*căror* = adjectiv relativ, feminin, plural, dativ, cu dublă funcție sintactică: introduce o completivă indirectă și este atribut adjectival), *Se știe* [1] / cît *timp a trecut de atunci* [2] (*cît* = adjectiv relativ, neutru, singular, nominativ, cu dublă funcție sintactică: introduce o subiectivă și e atribut adjectival).

Observație

Rar, adjectivele relative *cît / cîtă* pot îndeplini și funcția sintactică de nume predicativ, de ex. *Cartea,* [1] / *cîtă a fost ea,* [2] / *ai învățat-o toată* [1] (*cîtă* = adjectiv relativ, feminin, singular, nominativ, cu dublă funcție sintactică: introduce o atributivă și este nume predicativ).

Pronumele și adjectivul nehotărît

Pronumele nehotărît

Sînt pronume nehotărîte următoarele cuvinte:

— N.-A. sg. *unul, una;* pl. *unii, unele* (G.-D. sg. *unuia, uneia;* pl. *unora)*

— N.-A. sg. *vreunul, vreuna;* pl. *vreunii, vreunele* (G.-D. sg. *vreunuia, vreuneia;* pl. *vreunora)*

— N.-A. sg. *altul, alta;* pl. *alții, altele* (G.-D. sg. *altuia, alteia;* pl. *altora)*

— N.-A. sg. *cutare* (G.-D. sg. *cutăruia, cutăreia;* pl. *cutărora)*

— N.-A. pl. *toți, toate* (G.-D. pl. *tuturor)*

— N.-A. pl. *atîția, atîtea* (G.-D. pl. *atîtora)*

Tot pronume nehotărîte sînt și cuvintele compuse cu particulele „fie-“, „ori-“, „-va“ sau cu „alt“ de la pronumele interogative:

— *fiecare, fiecine, fiecîți / fiecîte;*

— *oricare, oricine, orice, oricîți / oricîte;*

— *careva, cineva, ceva, cîțiva / cîteva;*

— *altcineva, altceva;*

Au aceleași forme ca pronumele interogative din componența lor.

Observație

Există și forme populare ale pronumelor nehotărîte (compuse cu particulele „-și-“, „-te-“), de ex. *fieșicare, fieștecine, fitecine, orișicare, orișicine, orișice, orișicîți / orișicîte, carevași, cinevași, cevași.*

Categorii gramaticale

Unele pronume nehotărîte au forme diferite de gen, număr și caz, altele (cum sînt cele compuse cu pronumele „ce“) au numai caz, și anume doar nominativul și acuzativul.

Funcții sintactice

Pronumele nehotărîte îndeplinesc toate funcțiile sintactice proprii cazurilor pe care le au, și anume:

— subiect: *S-a întîmplat* ceva.

— nume predicativ: *Asta este* altceva.

— atribut pronominal genitival: *Sănătatea e grija* tuturor.

— atribut pronominal prepozițional: *Îl preocupă grija* pentru alții.

— complement direct: *Ascult* **pe oricine**.
— complement indirect în dativ: *Mă voi adresa* **altcuiva**.
— complement indirect prepozițional: *Se gîndește* **la toate**.
etc.

Adjectivul nehotărît

Devin adjective nehotarîte toate pronumele nehotarîte urmate de un substantiv cu care se acordă în gen, număr și caz (cu excepția celor compuse cu „cine“ și a lui *careva, ceva)*, de ex. *Asta-i* **altă** *poveste, O zi trece,* **altă** *zi vine, A văzut* **toate** *filmele,* **Tuturor** *concurenților li s-au dat premii, Contează părerea* **fiecărui** *om* etc. Sînt numai adjective nehotarîte formele de singular *tot / toată, atît / atîta,* precum și cuvintele *fiece, niște, alde, niscai, niscaiva,* de ex. *A băut* **tot** *laptele, Am cumpărat* **niște** *brînză, S-a întîlnit cu* **alde** *nea Ion* etc. Adjectivele nehotarîte îndeplinesc funcția sintactică de **atribut adjectival**.

Observație
Adjectivele și pronumele nehotarîte compuse cu „ori-“ pot avea dublă funcție sintactică, dacă introduc o propoziție subordonată (ca și relativele), de ex. *Ascult* [1] / **orice** *sfat mi se pare competent* [2] (*orice* = adjectiv nehotarît cu valoare relativă, neutru, singular, nominativ, cu dublă funcție sintactică: introduce o propoziție completivă directă și, în propoziție, este atribut adjectival), **Orice**-*ai zice* [1] / *nu te cred* [2] (*orice* = pronume nehotarît cu valoare relativă, acuzativ, cu dublă funcție sintactică: introduce o circumstanțială concesivă și este complement direct).

Pronumele și adjectivul negativ
Pronumele negativ

Sînt pronume negative următoarele cuvinte:
— N.-A. sg. *nici unul, nici una;* pl. *nici unii, nici unele* (G.-D. sg. *nici unuia, nici uneia;* pl. *nici unora)*
— N.-A. sg. *nimeni* (G.-D. sg. *nimănui)*
— N.-A. sg. *nimic*
Categorii gramaticale
Pronumele *nici unul* are forme diferite de gen, număr și caz. *Nimeni* și *nimic* au numai singular; *nimeni* are toate cazurile, iar *nimic*, numai nominativul și acuzativul.
Funcții sintactice
Pronumele nehotarîte pot avea toate funcțiile sintactice corespunzătoare cazurilor pe care la au, și anume:
— subiect: *Nu-mi trebuie* **nimic**.
— nume predicativ: *Asta nu înseamnă* **nimic**.
— atribut pronominal genitival: *Aici este țara* **nimănui**.
— complement direct: *Nu-l cunosc* **pe nici unul** *dintre ei.*
— complement indirect în dativ: *Nu le-ai spus* **nici unora** *adevărul.*
— complement indirect prepozițional: *Nu se teme* **de nimic**.
etc.

Devin adjective numai pronumele *nici unul, nici una* (cînd sînt urmate de un substantiv cu care se acordă în gen, număr și caz), în forma *nici un, nici o*, de ex. *N-am discutat cu* nici un *băiat, Nu ține cont de părerea* nici unei *persoane* etc. Adjectivul negativ îndeplinește funcția sintactică de **atribut adjectival**; determină întotdeauna un substantiv nearticulat (cuvîntul *un* dinaintea substantivului nu este articol nehotărît, ci numeral cardinal care face parte din componența adjectivului negativ).

Numeralul

Este partea de vorbire flexibilă care se declină și care exprimă diverse nuanțe precise ale ideii de număr (nu și aproximarea numerică).

Numeralul seamănă cu pronumele, în sensul că poate fi folosit, ca și acesta, cu valoare de substitut al substantivului, precum și cu valoare adjectivală (cu unele diferențe față de pronume, care se vor vedea în cele ce urmează). În plus, unele numerale pot fi folosite și cu valoare adverbială.

În limba română există următoarele tipuri de numerale: cardinal, ordinal, colectiv, distributiv, multiplicativ și adverbial.

NUMERALUL CARDINAL exprimă un număr concret din șirul numerelor naturale.

După structura morfologică a cuvîntului, numeralele cardinale sînt:

1. simple: *(unu / una, doi / două, trei, patru, cinci, șase, șapte, opt, nouă, zece);*
2. compuse — sudate *(unsprezece, doisprezece / douăsprezece, treisprezece, paisprezece, cincisprezece, șaisprezece, șaptesprezece, optsprezece, nouăsprezece, douăzeci, treizeci, patruzeci, cincizeci, șaizeci, șaptezeci, optzeci, nouăzeci);*
   — prin alăturare: toate celelalte, de ex. *o sută, șapte sute, două mii trei sute cincizeci și șase* etc.

Categorii gramaticale. Are gen (forme diferite pentru exprimarea acestei categorii gramaticale au numai numeralele *unu / una, doi / două, doisprezece / douăsprezece* și cele compuse cu acestea situate pe ultimul loc, de tipul: *douăzeci și unu / douăzeci și una, o sută doi / o sută două, douăsprezece mii trei sute doisprezece / douăsprezece mii trei sute douăsprezece* etc.) și caz (forme diferite are numai numeralul *unu / una* — la N.-A., dar *unui(a) / unei(a)* — la G.-D., toate celelalte fiind invariabile și declinîndu-se la G.-D. cu ajutorul articolului demonstrativ-adjectival „celor“, de ex. N.-A. *doi / două*, G.-D. *celor doi / două).*

Observație

S e n s u r i l e cazurilor „oblice“ (genitivul și dativul) pot fi redate și prin construcții prepoziționale, cu prepoziții care cer cazul **acuzativ**. Astfel, sensul genitivului se redă cu ajutorul prepoziției „a“ (urmată de un numeral în acuzativ), de ex. *Mi-au plăcut intervențiile* a doi *dintre vorbitori*, iar sensul dativului, cu ajutorul prepoziției „la“ (urmată de un numeral în acuzativ), de ex. La trei *dintre voi nu le pasă de nimic.*

Valorile numeralului cardinal

Numeralul cardinal funcționează:

1. cu valoare de **substantiv** (= substitut al substantivului), în următoarele situații:

a. cînd apare singur, ținînd locul unui substantiv (de ex. *Am primit trandafiri;* **doi** *sînt albi și* **unu** *e roșu)* sau în texte de matematică (de ex. **Doi** *plus* **doi** *fac* **patru**);

b. cînd numeralul este determinat de un atribut (de ex. **Doi** *dintre voi au greșit* sau *Am primit trei trandafiri, și anume* **doi** *albi* și **unu** *roșu);*

c. numeralele de la *douăzeci* înainte, cînd sînt urmate de un substantiv și indică numărul de obiecte denumite prin acel substantiv, dacă între numeral și substantiv apare prepoziția *de,* de ex. *Serviciul acesta de ceai are* **douăzeci și patru** *de cești, Am numărat* **o sută treizeci** *de cărți* etc (față de: *Serviciul acesta are* **o sută două** *piese* sau *Am numărat* **o sută treisprezece** *cărți,* unde între numeral și substantivul însoțit de el nu apare prepoziția *de).*

Observație

Numeralele cardinale folosite cu valoare substantivală nu trebuie să fie confundate cu substantivele (formate prin schimbarea valorii gramaticale), provenite din numerale articulate, de ex. *A luat* **un zece** sau *Te felicit pentru* **zecele** *de la gramatică.*

2. cu valoare de **adjectiv** — numeralele de la „unu" pînă la „nouăsprezece", cînd sînt urmate de un substantiv și indică numărul de obiecte denumite prin acel substantiv, pentru că se leagă „direct" (= fără ajutorul vreunei prepoziții) de substantiv, ca orice adjectiv, de ex. *Am reținut* **două** *idei* sau *A invitat* **nouăsprezece** *colegi* etc.

Observație

Au valoare de adjectiv și numeralele compuse cu numerale de la „unu" pînă la „nouăsprezece" situate pe ultimul loc în structura numeralului compus prin alăturare, cum ar fi *o sută trei, cinci mii trei sute unsprezece* etc., pentru că și ele se leagă direct (fără prepoziție) de substantivul următor, regent, de ex. *Are* **o sută trei** *tablouri, A costat* **cinci mii trei sute unsprezece** *lei* etc.

3. cu valoare de **adverb** — numeralul „una" în construcții de tipul *El o ține* **una**.

Funcții sintactice

1. Numeralul folosit cu valoare de substitut al substantivului poate îndeplini toate funcțiile sintactice ale substantivului, de ex.:

— subiect: **Trei** *pleacă și* **patru** *rămîn* sau *Au promovat* **treizeci** *de elevi* (unde „treizeci" este subiect, iar „de elevi" este atribut substantival prepozițional);

— nume predicativ: *Ei sînt* **doi** *la părinți;*

— atribut substantival genitival: *Nu înțeleg motivul protestelor* **celor cinci** *din fundul sălii* sau *Am corectat tezele* **a cinci** *dintre elevi* (pentru că „a cinci" este o construcție echivalentă semantic cu genitivul);

— complement direct: *I-a anunțat* **pe trei** *dintre prietenii ei* sau *A pierdut* **trei mii** *de lei* (unde „trei mii" este complement direct, iar „de lei" este atribut substantival prepozițional);

— complement indirect în dativ: *Mă adresez* **celor doi** *de acolo;*

— complement indirect prepozițional: *Se teme* **de doi** *dintre concurenți* sau **La doi** *dintre ei li s-a făcut frică* (unde „la doi" este o construcție echivalentă cu dativul);

— complement de agent: *Problema a fost rezervată corect doar* **de către patru** *dintre voi;*

— complement circumstanțial de mod: *Șahul se joacă* în doi etc.

2. Numeralul cardinal folosit cu valoare adjectivală stă întotdeauna înaintea substantivului regent și are funcția sintactică de atribut adjectival al substantivului care urmează după el, de ex. *Au promovat* **nouăsprezece** *elevi* (unde „elevi“ este subiectul, iar „nouăsprezece“ este atribut adjectival), *Nu înțeleg motivul protestelor* **celor cinci** *persoane* (unde „protestelor“ este atribut substantival genitival al substantivului „motivul“, „persoane“ este atribut substantival genitival al substantivului „protestelor“, iar „celor cinci“ este atribut adjectival al substantivului „persoane“ exprimat prin numeral cardinal, gen feminin — după substantivul determinat „persoană“ —, caz genitiv, însoțit de articolul demonstrativ-adjectival „celor“), *Am corectat tezele acestor* **cinci** *elevi* (unde și „acestor“, și „cinci“ sînt atribute adjectivale ale substantivului „elevi“) etc.

Observație

Dacă numeralul cardinal este așezat după substantivul regent, el are valoare substantivală și îndeplinește funcția sintactică de apoziție în nominativ, de ex. *E ora* **trei**, *Cele două mașini s-au ciocnit la kilometrul* **cincisprezece** (unde „două“ este numeral cardinal, feminin, nominativ, atribut adjectival al substantivului „mașini“, iar „cincisprezece“ este numeral cardinal, nominativ, apoziție a substantivului „(la) kilometrul“), *A luat nota* **zece** etc.

3. Numeralul „una“ folosit cu valoare adverbială (vezi exemplul de mai sus) este complement circumstanțial de mod.

Observație

Cuvintele *zeci, sute, mii, milioane* etc., care nu exprimă un număr concret, ci o aproximare numerică, **nu** sînt numerale cardinale, ci **substantive** comune, de ex. *A parcurs cîteva* **zeci** *de metri* (unde *zeci* = substantiv comun, feminin, plural, acuzativ, complement direct) sau *Cîte* **zeci** *de oameni s-au adunat?* (unde *zeci* = substantiv comun, feminin, plural, nominativ, subiect). Adjectivele *cîteva* și *cîte* au forma de feminin deoarece se acordă în gen, număr și caz cu substantivul regent „zeci“ (sînt greșite, așadar, formulările * *cîțiva zeci de metri* sau * *cîți zeci de oameni / lei* etc.).

NUMERALUL ORDINAL exprimă ordinea obiectelor prin numărare.

Categorii gramaticale

Toate numeralele ordinale au forme diferite de gen: *întîiul / întîia, primul / prima, al doilea / a doua, al zecelea / a zecea, al o sutălea / a o suta, al două sutelea / a două suta, al o mielea / a o mia, al cinci miilea / a cinci mia* etc.

Au forme diferite de număr numai numeralele sg. *întîiul, întîia* / pl. *întîii, întîiele* și sg. *primul, prima* / pl. *primii, primele*.

Forme diferite de caz au numai numeralele ordinale corespunzătoare cardinalului „unu / una“, și anume: N.-A. *întîiul, întîia, întîi, întîiele; primul, prima, primii, primele*, G.-D. *întîiului, întîiei, întîilor, întîielor; primului, primei, primilor, primelor.* Celelalte numerale ordinale sînt invariabile în raport cu categoria gramaticală a cazului și se declină la genitiv-dativ cu ajutorul articolelor „celui“ și „celei“, urmate de prepoziția „de“, de ex. G. *Lucrarea* celui de-al doilea *candidat*, D. *I-am dat nota zece* celui de-al treilea *care a răspuns*.

Valorile numeralului ordinal

Numeralul ordinal poate funcționa:

1. cu valoare de **substantiv** (= substitut al substantivului) în urmatoarele situații:

a. cînd apare singur, ținînd locul unui substantiv (de ex. *Să intre* **primul!**);

b. cînd este determinat de un atribut (de ex. *Am discutat* **cu al doilea** *din dreapta);*

Observație

Numeralele ordinale folosite cu valoare substantivală nu trebuie să fie confundate cu substantivele formate cu ajutorul articolului nehotărît de la numerale, care apar rar, de ex. *Mi-am cumpărat un televizor și* **un al doilea** *nu-mi mai trebuie.*

2. cu valoare de **adjectiv** — cînd determină un substantiv (așezat după numeral sau înaintea sa) cu care se acordă în gen și caz (de ex. *Am discutat cu* **al doilea** *elev* sau *Am discutat cu elevul* **al doilea**.

Observație

Numeralul *întîi* cu valoare adjectivală, așezat după substantivul regent, este invariabil în raport cu genul, de ex. *rîndul întîi*, dar și *conjugarea întîi, persoana întîi, calitatea întîi* etc.

Așezat înaintea substantivului regent, numeralul „întîi" preia articolul hotărît al substantivului — ca orice adjectiv antepus —, de ex. **întîiul** *meu gînd*, **întîia** *ei pornire* etc.

3. cu valoare de **adverb** — numai numeralul *întîi*, cînd se opune lui „apoi" sau „după aceea", de ex. **Întîi** *discutăm și apoi hotărîm.*

Funcțiile sintactice

1. Numeralul ordinal folosit cu valoare substantivală poate avea toate funcțiile sintactice ale substantivului (ca și pronumele, celălalt substitut al substantivului). Exemple se pot da după modelul celor de la numeralul cardinal (vezi p. 48 — 49).

2. Numeralul ordinal folosit cu valoare adjectivală are funcția sintactică de atribut adjectival și se acordă în gen și caz cu substantivul regent (sau determinat).

3. Numeralul „întîi" cu valoare adverbială este complement circumstanțial de timp.

NUMERALUL COLECTIV indică un ansamblu de obiecte numărate.

Sînt numerale colective următoarele cuvinte:

— *amîndoi, amîndouă; ambii, ambele;*
— *tustrei, tustrele; tuspatru* etc.
— (pop.) *cîteșitrei, cîteșitrele; cîteșipatru* etc.

Observație

Funcționează ca numerale colective și locuțiunile alcătuite din adjectivele *toți, toate* urmate de un numeral cardinal, de ex. *toți cinci, toate cinci* etc.

Categorii gramaticale

Au forme diferite de gen numai numeralele colective corespunzătoare cardinalelor „doi" și „trei"; celelalte sînt invariabile în raport cu genul. Au forme diferite de caz numai numeralele colective corespunzătoare lui „doi": N.-A. *amîndoi, amîndouă; ambii, ambele;*

G.-D. *amîndurор(a); ambilor, ambelor;* celelalte au o singură formă, corespunzătoare cazurilor nominativ și acuzativ, iar la genitiv și dativ nu apar.

Valorile numeralului colectiv

Numeralele colective funcționează:

1. cu valoare **substantivală** — cînd apar singure, de ex. **Amîndoi** *au aflat vestea* sau *M-am întîlnit* **cu tustrei**;

2. cu valoare **adjectivală** — cînd determină un substantiv sau un pronume, cu care se acordă în gen și caz, de ex. *Mi-au plăcut* **ambele** *romane* sau *Ele* **amîndouă** *m-au dezamăgit.*

Funcții sintactice

1. Numeralele colective cu valoare substantivală pot îndeplini toate funcțiile sintactice corespunzătoare cazurilor pe care le au, de ex.:

— subiect: *Să vină* **tustrei**!

— atribut substantival genitival: *Am corectat tezele* **amîndurora**.

— complement direct: *Îi felicit* **pe tuspatru**.

— complement indirect în dativ: *Li s-au dat diplome* **amîndurora**.

— complement indirect prepozițional: *Am discutat* **cu cîteșipatru** etc.

2. Numeralele colective cu valoare adjectivală sînt întotdeauna atribute adjectivale, de ex. *M-au ascultat* **amîndouă** *fetele, Mă interesează părerea* **ambelor** *părți, Mă adresez* **ambilor** *candidați, Mă gîndesc la* **tustrei** *frații mei* etc.

Observație

Numeralul colectiv are funcție sintactică de subiect (deci valoare de substitut al substantivului) numai dacă verbul cu rol de predicat este la pers. a III-a pl., de ex. **Au venit** *tuspatru.* Dacă verbul cu rol de predicat este la pers. I pl. sau la pers. a II-a pl., subiectul propoziției este inclus („noi" sau „voi"), iar numeralul colectiv are valoare adjectivală, de ex. **Știm** *amîndoi.* **Ați plecat** *tustrele* etc.

NUMERALUL DISTRIBUTIV indică repartizarea obiectelor în grupuri egale din punct de vedere numeric.

Este un cuvînt compus prin alăturare din adverbul „cîte" și un numeral cardinal, uneori repetat, de ex. *cîte unu / cîte una, cîte doi / cîte două, cîte nouă* etc. sau *unu cîte unu, trei cîte trei* etc.

Categorii gramaticale

Au forme diferite de gen numai cele corespunzătoare numeralelor cardinale *unu / una, doi / două* și *doisprezece / douăsprezece,* iar forme diferite de caz are numai cel corespunzător lui *unu / una,* și anume N.-A. *cîte unu, cîte una;* G.-D. *cîte unui(a), cîte unei(a);* celelalte au numai nominativ și acuzativ.

Valorile numeralului distributiv

Numeralul distributiv funcționează:

1. cu valoare **substantivală** — cînd apare singur, de ex. *Discut, pe rînd,* **cu cîte doi**; *Strîngea mîinile* **la cîte doi** *deodată* etc.;

2. cu valoare **adjectivală** — cînd precedă un substantiv cu care se acordă în gen și caz, de ex. *Ne-a dat fiecăruia* **cîte două** *pere; Mă adresez, pe rînd,* **cîte unui** *candidat.*

G.-D. *amînduror(a); ambilor, ambelor;* celelalte au o singură formă, corespunzătoare cazurilor nominativ și acuzativ, iar la genitiv și dativ nu apar.

Valorile numeralului colectiv

Numeralele colective funcționează:

1. cu valoare substantivală — cînd apar singure, de ex. **Amîndoi** *au aflat vestea* sau *M-am întîlnit* **cu tustrei**;

2. cu valoare adjectivală — cînd determină un substantiv sau un pronume, cu care se acordă în gen și caz, de ex. *Mi-au plăcut* **ambele** *romane* sau *Ele* **amîndouă** *m-au dezamăgit.*

Funcții sintactice

1. Numeralele colective cu valoare substantivală pot îndeplini toate funcțiile sintactice corespunzătoare cazurilor pe care le au, de ex.:

— subiect: *Să vină* **tustrei**!

— atribut substantival genitival: *Am corectat tezele* **amîndurora**.

— complement direct: *Îi felicit* **pe tuspatru**.

— complement indirect în dativ: *Li s-au dat diplome* **amîndurora**.

— complement indirect prepozițional: *Am discutat* **cu cîteșipatru** etc.

2. Numeralele colective cu valoare adjectivală sînt întotdeauna atribute adjectivale, de ex. *M-au ascultat* **amîndouă** *fetele, Mă interesează părerea* **ambelor** *părți, Mă adresez* **ambilor** *candidați, Mă gîndesc la* **tustrei** *frații mei* etc.

Observație

Numeralul colectiv are funcție sintactică de subiect (deci valoare de substitut al substantivului) numai dacă verbul cu rol de predicat este la pers. a III-a pl., de ex. **Au venit** *tuspatru.* Dacă verbul cu rol de predicat este la pers. I pl. sau la pers. a II-a pl., subiectul propoziției este inclus („noi" sau „voi"), iar numeralul colectiv are valoare adjectivală, de ex. **Știm** *amîndoi.* **Ați plecat** *tustrele* etc.

NUMERALUL DISTRIBUTIV indică repartizarea obiectelor în grupuri egale din punct de vedere numeric.

Este un cuvînt compus prin alăturare din adverbul „cîte" și un numeral cardinal, uneori repetat, de ex. *cîte unu / cîte una, cîte doi / cîte două, cîte nouă* etc. sau *unu cîte unu, trei cîte trei* etc.

Categorii gramaticale

Au forme diferite de gen numai cele corespunzătoare numeralelor cardinale *unu / una, doi / două* și *doisprezece / douăsprezece,* iar forme diferite de caz are numai cel corespunzător lui *unu / una,* și anume N.-A. *cîte unu, cîte una;* G.-D. *cîte unui(a), cîte unei(a);* celelalte au numai nominativ și acuzativ.

Valorile numeralului distributiv

Numeralul distributiv funcționează:

1. cu valoare substantivală — cînd apare singur, de ex. *Discut, pe rînd,* **cu cîte doi**; *Strîngea mîinile* **la cîte doi** *deodată* etc.;

2. cu valoare adjectivală — cînd precedă un substantiv cu care se acordă în gen și caz, de ex. *Ne-a dat fiecăruia* **cîte două** *pere; Mă adresez, pe rînd,* **cîte unui** *candidat.*

Funcţii sintactice

Numeralele distributive cu valoare substantivală pot avea toate funcţiile sintactice corespunzatoare cazurilor pe care le au (exemplele se pot da după modelul numeralului colectiv, vezi mai sus).

Numeralele distributive cu valoare adjectivală sînt atribute adjectivale.

NUMERALUL MULTIPLICATIV indică în ce proporţie creşte o cantitate sau o calitate. Numeralele multiplicative provin din participiile unor verbe derivate de la numerale cardinale cu prefixul „*în-*" / „*îm-*" şi cu sufixul „-i" al conjugării a IV-a, de ex. *întreit, întreită, întreiţi, întreite; împătrit, împătrită, împătriţi, împătrite; înzecit, înzecită, înzeciţi, înzecite* etc.

Categorii gramaticale

Numeralele multiplicative seamănă cu adjectivele calificative şi, de aceea, au gen, număr şi caz.

Valorile numeralului multiplicativ

Numeralele multiplicative funcţionează:

1. cu valoare **adjectivală** — numeralele care determină un substantiv cu care se acordă în gen, număr şi caz, de ex. *Am trăit o bucurie* **întreită**, *I-a garantat un cîştig* **însutit** etc.;

2. cu valoare **adverbială** — numeralele care determină un verb, de ex. *Te vei bucura* **întreit**, *Va cîştiga* **înzecit** etc.

Observaţie

Numeralele multiplicative nu funcţionează cu valoare substantivală. Ele pot deveni însă substantive, prin schimbarea valorii gramaticale, dacă primesc articol hotărît, de ex. *A cîştigat* **împătritul** *sumei investite.*

Funcţiile sintactice

Numeralele cu valoare adjectivală sînt atribute adjectivale (vezi exemplele de mai sus) sau nume predicative, de ex. *Cîştigul moral este* **înzecit**, iar cele cu valoare adverbială sînt complemente circumstanţiale de mod.

NUMERALUL ADVERBIAL arată de cîte ori sau a cîta oară se îndeplineşte o acţiune. Numeralele adverbiale au structura de locuţiuni şi sînt de 2 feluri:

1. **Numeralele cardinale adverbiale** — cele care se formează cu un numeral cardinal, şi anume: *o dată, de două ori, de cincisprezece ori, de o mie de ori* etc.

2. **Numeralele ordinale adverbiale** — cele care se formează cu un numeral ordinal, şi anume: *întîia oară / întîia dată, prima oară / prima dată, a doua oară, a şaptea oară, a suta oară* etc.

Numeralele adverbiale (cardinale sau ordinale) nu au nici o categorie gramaticală — ca şi adverbele ori locuţiunile adverbiale.

Funcţii sintactice

Numeralele adverbiale sînt complemente circumstanţiale de mod, de ex. *Ţi-am spus* **de zece ori**, *A intrat la facultate* **de prima dată** etc.

Verbul

I. Definiție

Verbul este partea de vorbire flexibilă care se conjugă și care exprimă acțiuni, procese, stări.

II. Clasificare

A. După sufixul de la infinitiv prezent, verbele se împart în 4 conjugări:

— conj. I. , cu sufixul *-a (a cita, a aprecia, a crea* etc.);
— conj. a II-a, cu sufixul *-ea (a plăcea, a vedea, a avea* etc.);
— conj. a III-a, cu sufixul *-e (a face, a zice, a cere* etc.);
— conj. a IV-a, cu sufixele *-i, -î (a iubi, a citi, a urî, a coborî* etc.).

B. După numărul de persoane (la modurile personale sau predicative), verbele sînt de 2 feluri:

1. *personale* — care au toate cele 3 persoane, la ambele numere (majoritatea verbelor din limba română);
2. *unipersonale* — care au — numai pers. a III-a, sg. și pl., de ex. *a oua, a încolți, a înmuguri, a se întîmpla, a trebui, a consta, a rezida* etc.
— numai pers. a III-a sg., de ex. *a ploua, a se cădea, a păsa* etc.

Observații

1. Verbele **unipersonale** nu trebuie să fie confundate cu verbele **impersonale**. Sînt impersonale numai verbele care nu au subiect în propoziția din care fac parte și cer propoziție subiectivă. Pot fi folosite la pers. a III-a sg. cu sens impersonal atît unele verbe unipersonale, de ex. **S-a întîmplat** *să ne-ntîlnim,* **Ar trebui** *să plouă,* **Nu se cade** *să vii îmbrăcat așa* etc., cît și unele verbe personale, de ex. *Îmi* **vine** *să rîd,* Nu*-mi* **place** *ce văd,* **Nu** *vă* **merge** *să trageți chiulul* etc. Pe de altă parte, nu toate verbele unipersonale pot fi folosite la pers. a III-a sg. cu sens impersonal (urmate de subiectivă), de ex. *a oua, a consta, a înmuguri* etc. În majoritatea lucrărilor, sînt considerate impersonale și verbele „meteorologice" *(a ploua, a se însera* etc.) sau cele de tipul *a păsa* (cuiva, de ceva), *a se acri* (cuiva, de ceva) etc., care nu se pot construi nici cu subiect, nici cu propoziție subiectivă.

2. Verbele **defective** sînt fie cele unipersonale, fie cele care nu se pot conjuga la toate modurile și timpurile, de ex. *a rage, a desfide* etc., care nu au modul participiu și, așadar, nu se pot conjuga la timpurile formate cu participiul.

C. După tipul de predicat pe care îl realizează, verbele sînt de 2 feluri:

1. **predicative** — cele care formează singure *predicate verbale,* cînd sînt conjugate la moduri personale (sau predicative) —, și anume marea majoritate a verbelor din limba română, de ex. *a mînca, a veni, a trebui, a ninge, a se gîndi, a-și închipui, a-și asuma* etc.;

2. **copulative** — cele care formează *predicat nominal,* numai împreună cu un nume predicativ.

Principalele verbe copulative sînt următoarele:

— **a fi**, de ex. *El* **va fi** *noul* președinte, *Și voi* **sînteți** vinovați, Cum **e** *vremea?,* **E** bine [1] / *că ai venit* [2], *Știu eu* [1] / cine*-mi* **ești** [2]! etc.

Observație

Verbul „a fi" este *predicativ* în următoarele situații:

a. cînd are sens lexical, de ex. *La colț sînt două magazine* (= există), *Pisica e sub pat* (= se afla), *Am fost la Paris cu avionul* (= am călătorit), *Accidentul a fost ieri* (= a avut loc); *Asta era pe la 1700* (= se petrecea), *El e din Ardeal* (= e originar), *Filmul e de două ore* (= durează) etc.

b. cînd apare în propoziții cu un singur substantiv în nominativ, care e subiectul propoziției (așezat după predicat), de ex. *E noapte, Mi-e sete, E ora unu* etc.

c. cînd este folosit la pers. a III-a singular, cu sens impersonal, precedat de o propoziție subiectivă și urmat de un complement circumstanțial de cauză sau de scop (ori de o propoziție corespunzătoare), de ex. *Dacă te-am întrebat* [1] / *a fost din curiozitate* [2] sau *Dacă plec în oraș* [1] / *e* [2] / *ca să iau bilete la teatru* [3].

— a deveni (= a fi în viitor) este întotdeauna copulativ, de ex. *Ea* a devenit profesoară, *El* a devenit obraznic, Ce vom deveni? etc.

— a ajunge, cînd e sinonim cu „a deveni", de ex. *El* a ajuns director, *Am aflat* [1] / cum a ajuns [2] etc.

Observație

Verbul „a ajunge" este predicativ în următoarele situații:

a. cînd are sens de mișcare, de ex. O să ajungi *prea tîrziu*, Am ajuns*-o din urmă*;

b. cînd e folosit la pers. a III-a sg. cu sens impersonal, urmat de o subiectivă, de ex. Ajunge [1] / *să-l văd* [2] / *ca să mă enervez* [3].

— a ieși, cînd e sinonim cu „a deveni", de ex. *Ei* vor ieși ingineri sau Ce a ieșit, *după 4 ani de facultate?* etc.

Observație

Verbul „a ieși" e predicativ cînd are sens de mișcare, de ex. *El* a ieșit *pe ușă*.

— a se face, cînd are sensul „a deveni", de ex. *Ea* s-a făcut doctoriță.

Observație

Verbul „a se face" este predicativ în următoarele situații:

a. cînd are sensul „a se preface", de ex. Vă faceți [1] / *că nu înțelegeți* [2] (a doua propoziție este circumstanțială de mod);

b. cînd apare în propoziții cu un singur substantiv în nominativ, care este subiect (așezat după predicat), de ex. S-a făcut *noapte, Se face brusc liniște* etc.;

c. cînd este folosit la pers. a III-a sg. cu sens impersonal, urmat de o subiectivă, de ex. Se făcea [1] / *că din cer a coborît un înger* [2].

— a rămîne, cînd are sensul „a fi încă", de ex. *Ea* a rămas veselă sau *Ei* au rămas [1] / cum îi știai [2] (a doua propoziție este predicativă, iar „au rămas" este un predicat nominal incomplet).

Observație

Verbul „a rămîne" este predicativ în următoarele situații:

a. cînd are sensul „a sta pe loc", de ex. Am rămas *acasă*;

b. cînd este folosit la pers. a III-a sg. cu sens impersonal, de ex. Rămîne [1] / *să stabilim detaliile* [2] (a doua propoziție este subiectivă).

— a însemna, cînd e sinonim cu „a fi echivalent cu", de ex. Ce înseamnă *asta?, Tăcerea* înseamnă aprobare sau *Dacă taci* [1] / înseamnă [2] / *că aprobi* [3] (unde

prima propoziție este subiectivă, a doua este principală — cu predicat nominal incomplet —, iar a treia este predicativă).

Observație

Verbul „a însemna" este **predicativ** cînd are sensul „a nota ceva" sau „a pune un semn", de ex. *Mi*-am **însemnat** *data sosirii tale în agendă* sau *Grădinarul* a **însemnat** *pomii care trebuie să fie stropiți*.

— a părea (= a nu fi), cînd are subiect în propoziția din care face parte, de ex. *Ea* **pare receptivă** *la nou* etc., inclusiv în forma de la diateza reflexivă, de ex. **Cum** *ți* **s-a părut** *Londra?* etc.

Observație

Verbul „a (se) părea" este **predicativ** cînd apare la persoana a III-a sg. cu sens impersonal, urmat de o subiectivă, de ex. **Se pare** [1] / *că se înțeleg* [2], **Părea** [1] / *că printre nouri s-a fost deschis o poartă* [2]... etc.

D. După cum pot sau nu pot avea complement direct, verbele sînt de 2 feluri:

1. **tranzitive** — cele care pot avea complement direct (sau propoziție completivă directă), de ex. *El are o idee interesantă* sau *Mi-a cerut* [1] / *să-i împrumut o carte* [2] etc.

Observații

1. Majoritatea verbelor tranzitive se pot construi cu un singur complement direct (sau cu o propoziție completivă directă). Există însă și cîteva verbe „dublu tranzitive", de ex. *Să te* **întreb** ceva, M-*ai* *rugat* [1] / să vin la tine [2], L-*a învățat* gramatică etc.

2. Verbele sînt considerate tranzitive și dacă complementul direct nu este exprimat în propoziție (este subînțeles), de ex. *Acum* **citesc** (o carte, un ziar etc.) sau *Mîine* n-o **să** *mai* **pot** (să vin la tine).

2. **intranzitive** — cele care nu se pot construi cu un substantiv (pronume, numeral) în acuzativ, cu funcție sintactică de complement direct, cum sînt *a trebui, a plăcea,* majoritatea verbelor de mișcare *(a veni, a merge, a călători* etc.) sau de stare *(a sta, a dormi, a zăcea* etc.), toate verbele copulative, chiar și atunci cînd sînt folosite ca predicative (cu excepția lui „a însemna" și „a ajunge" care, dacă sînt predicative, sînt (și) tranzitive, de ex. Te *ajung din urmă),* toate verbele la diateza reflexivă care se conjugă cu pronumele în acuzativ, de ex. *a se gîndi, a se teme, a se ivi, a se cuveni, a se întîmpla, a se preta* etc. (cu rare excepții, de tipul *Găina* **se ouase** *o mărgică).*

III. **Categorii gramaticale**

1. **Diateza** este forma pe care o ia verbul cu rol de predicat pentru a exprima prin subiectul propoziției fie pe autorul acțiunii, fie obiectul acțiunii.

a. **Diateza activă**. Sînt la diateza activă verbele care pot apărea cu rol de predicat în propoziții în care prin subiect se exprimă autorul acțiunii, iar verbul se conjugă singur (fără pronume reflexiv), și anume:

— verbe predicative tranzitive *(Dan mi*-a **scris** *o scrisoare)* sau intranzitive (**A răsărit** *soarele)* ori verbe copulative *(El* **e** *autodidact);*

— verbe care apar cu rol de predicat în propoziții cu subiect inclus în desinența verbului (**Veniți** *aici!),* cu subiect subînțeles *(El a învățat și* **știe**), cu subiect nedeterminat (**A spus** *la radio că vremea se va răci)* sau cu subiectul exprimat printr-o propoziție subiectivă (**Trebuie** [1] / *să vă înțelegeți* [2]; **Nu**-*mi* **place** [1] / *cum ai procedat* [2]);

— verbele „fără autor", adică cele care nu se pot construi cu un substantiv (pronume, numeral) în nominativ cu rol de subiect și nici cu o propoziție subiectivă, dacă se conjugă fără ajutorul unui pronume reflexiv (A **nins** *puțin anul acesta;* **Nu-*i* pasă** *de nimic);*

— verbele la moduri nepersonale (care nu îndeplinesc funcția sintactică de predicat), dacă se conjugă fără pronume reflexiv (**A citi** *e o plăcere;* **Văzînd** *și* **făcînd**).

Observație

Tot la diateza activă sînt și următoarele tipuri de **verbe pronominale** (= *determinate* de un pronume reflexiv care nu constituie un auxiliar morfologic, ci are rol de parte de propoziție):

— verbele pronominale *obiective*, determinate de un pronume reflexiv cu rol de „obiect" al acțiunii, adică complement direct, de ex. *Ea se* **privește** *în oglindă* sau complement indirect, de ex. *El și*-**a zis** *să mai stea;*

— verbele pronominale *reciproce*, determinate de un pronume reflexiv care este complement direct, de ex. *Ei s*-**au certat** *(unul cu altul)* sau complement indirect, de ex. *Ele își* **spun** *secrete (una alteia);*

— verbele pronominale *posesive*, determinate de un pronume reflexiv în dativ, formă neaccentuată, cu sens posesiv (sinonim cu un adjectiv posesiv), cu rol de atribut pronominal, de ex. *Ea își* **piaptănă** *părul* (= Ea piaptănă părul său), *El și*-**a luat** *umbrela* (= El a luat umbrela sa).

b. Diateza pasivă. Sînt la diateza pasivă verbele care pot apărea cu rol de predicat verbal în propoziții în care prin subiect se exprimă obiectul acțiunii verbului.

Construcția pasivă este o transformare a unei construcții active tranzitive, care se realizează astfel: complementul direct (= obiectul acțiunii) din construcția activă devine subiect în construcția pasivă, subiectul (= autorul acțiunii) din construcția activă devine complement de agent în construcția pasivă, iar verbul cu rol de predicat își schimbă forma. De aceea, pot trece la diateza pasivă numai verbele tranzitive, de ex. propoziția *Horia* **a pictat** *acest tablou* (cu predicatul exprimat printr-un verb la diateza activă) se poate transforma în propoziția sinonimă *Acest tablou* **a fost pictat** *de Horia* (cu predicatul exprimat printr-un verb la diateza pasivă).

Diateza pasivă se construiește în 2 feluri:

— cu auxiliarul *a fi* + participiul verbului conjugat, de ex. *El* **e cunoscut** *de toată lumea* (= Toată lumea îl cunoaște), *Romanul* **a fost cumpărat** *de mama* (= Mama a cumpărat romanul), *Acest scriitor mediocru* **va fi uitat** *imediat după moartea sa,* **Ai fost văzută** *la teatru,* **Am fost pomeniți** *în discuție* etc.;

— cu pronumele *se* așezat înaintea verbului, numai la pers. a III-a, sg. și pl., de ex. *Melodia* **s-a difuzat** *la radio* (= a fost difuzată), **Se amintea** *adesea numele ei* (= era amintit), **Se vor lua** *hotărîri importante* (= vor fi luate) etc.

Din propozițiile cu verbe la diateza pasivă (mai ales dacă se folosește diateza pasivă cu formă reflexivă) poate lipsi complementul de agent (vezi exemplele de mai sus), ceea ce înseamnă că se apelează la construcția pasivă atunci cînd se consideră că autorul acțiunii este mai puțin important pentru vorbitori decît obiectul sau rezultatul acțiunii (care apar în poziția sintactică „privilegiată" de subiect al propoziției).

Observații

1. Verbele la diateza pasivă pot apărea și la moduri nepersonale (sau nepredicative), cu alte funcții sintactice decît cea de predicat verbal, de ex. *Nu e bine* **a fi văzut** *în compania acestora,* **Fiind explicată** *clar, problema a fost înțeleasă de toți elevii* etc.

2. Nu toate verbele tranzitive pot trece la diateza pasivă cu auxiliarul „a fi" sau la diateza pasivă cu formă reflexivă. De exemplu, nu trece la diateza pasivă verbul tranzitiv *a avea;* propoziția *Am o pisică* nu

poate deveni * *O pisică e avută de mine* (verbul „a avea" trece la pasiv numai cînd face parte din locuțiunea verbală *a avea în vedere*, de ex. *Toate aspectele problemei* au fost avute în vedere sau Nu s-au avut în vedere *toate greutățile)*. La fel, verbul tranzitiv *a putea;* nu se poate spune * *Acest lucru este putut de el.*

c. Diateza reflexivă. Sînt la diateza reflexivă verbele care pot apărea cu rol de predicat în propoziții în care prin subiect se exprimă autorul acțiunii, dacă verbul nu se poate conjuga altfel decît cu ajutorul unui pronume reflexiv.

Pronumele reflexiv poate fi în cazul acuzativ (de ex. *a se gîndi, a se teme, a se zbate, a se ivi, a se încăpățîna, a se cuveni, a se întîmpla, a se preta, a se uita* „a privi", *a se duce* „a pleca" sau locuțiuni verbale ca *a se da pe brazdă* etc.) sau în cazul dativ *(a-și închipui, a-și imagina, a-și apropria, a-și asuma* sau locuțiuni verbale ca *a-și da seama* etc.).

În cadrul diatezei reflexive există și **diateza reflexivă impersonală**. Sînt la diateza reflexivă impersonală verbe însoțite de pronumele reflexiv *se*, numai la pers. a III-a sg. cu sens impersonal, adică cele care fie nu au subiect în propoziția din care fac parte și cer propoziție subiectivă (de tipul Se zice [1] / *că va fi bine* [2]; S-ar părea [1] / *că ne vom înțelege* [2] etc.), fie sînt predicate în propoziții cu subiect nedeterminat (de tipul Se mînca *bine aici pe vremuri*, Nu se traversează *pe acolo* etc.). Pot trece la diateza reflexivă impersonală atît verbe tranzitive *(se zice, se spune, se poate, se crede, se mănîncă, se traversează* etc.), cît și verbe intranzitive *(se pare, se călătorește, se merge* etc.).

2. Modul

În limba română există 9 moduri, dintre care 5 sînt personale (pentru că orice verb conjugat la unul dintre aceste moduri are categoria gramaticală a persoanei) sau predicative (pentru că orice verb conjugat la unul din aceste moduri are funcția sintactica de predicat): indicativul, imperativul, conjunctivul, condițional-optativul și prezumtivul, iar 4 sînt moduri nepersonale (fără categoria persoanei) sau nepredicative (pentru că verbele la unul din aceste moduri îndeplinesc alte funcții sintactice decît cea de predicat, și anume subiect, nume predicativ, atribut sau complement): infinitivul, gerunziul, participiul și supinul.

3. Timpul

Există 3 timpuri de bază: prezentul (acțiunea verbului se petrece în momentul vorbirii), trecutul (acțiunea verbului s-a petrecut înaintea momentului vorbirii) și viitorul (acțiunea verbului se va petrece după momentul vorbirii). Nu au categoria timpului modurile imperativ, gerunziu, participiu și supin. Indicativul are toate timpurile, cu 4 variante de trecut (imperfect, perfect simplu, perfect compus, mai mult ca perfect) și 2 variante de viitor (viitorul I și viitorul anterior), iar conjunctivul, condițional-optativul, prezumtivul și infinitivul au numai prezent și trecut (sau perfect).

Vom prezenta, în continuare, modurile și timpurile la *diateza activă*.

INDICATIVUL exprimă faptul că vorbitorul consideră acțiunea verbului ca fiind reală.

— **prezent**: este un timp simplu (format din rădăcina verbului + desinență de persoană și număr), care exprimă faptul că acțiunea verbului se petrece în momentul vorbirii *(cînt, cînți, cîntă, cîntăm, cîntați, cîntă; merg, mergi, merge, mergem, mergeți, merg* etc.);

Observații

1. La unele verbe, între radical și desinență apare sufixul gramatical *-ez-*, de ex. *lucrez, lucrezi, lucrează, lucrăm, lucrați, lucrează* sau *-esc-*, de ex. *citesc, citești, citește, citim, citiți, citesc*.

2. La pers. I sg. (iar, la unele verbe, și la pers. a III-a pl.) desinența este Ø (zero).

— **imperfectul:** timp format din rădăcina verbului + sufixul gramatical *-a-* / *-ea-* + desinență de persoană și număr, care exprimă o acțiune trecută, în curs de desfășurare *(mîncam, mîncai* etc.; *mergeam, mergeai, mergea* etc.);

— **perfectul simplu:** timp format din rădăcină (+ sufixul gramatical *-se-*, la unele verbe) + desinență, care exprimă o acțiune trecută și terminată *(mîncai, mîncași, mîncă* etc.; *mersei, merseși, merse* etc.).

Observații

1. La persoanele pluralului, înainte de desinență apare sufixul gramatical *-ră-* al pluralului: *mîncarăm, mîncarăți, mîncară; merserăm, merserăți, merseră.*

2. În limba literară, perfectul simplu apare în narațiunea dialogată, pentru intervenția autorului: — *Ce mai faci?* **întrebă** *ea*. Regional, în Oltenia, se folosește pentru a exprima o acțiune trecută și terminată de curînd, de ex. **Fusei** *la piață; acum vin de acolo.*

— **perfectul compus:** timp compus din auxiliarul *a avea* (forme speciale) + participiul verbului conjugat, care exprimă o acțiune trecută și terminată în trecut *(am mîncat, ai mîncat, a mîncat* etc.; *am mers, ai mers, a mers* etc.).

— **mai mult ca perfectul:** timp format din rădăcină + sufixul *-se-* + desinența *(mîncasem, mîncaseși, mîncase* etc.), care exprimă o acțiune trecută și terminată înaintea altei acțiuni trecute și terminate de ex. *Cînd am venit noi, voi* **plecaserăți**.

Observații

1. La verbele formate și la perfect simplu cu sufixul *-se-*, la mai mult ca perfect acesta apare dublat *-sese-*, de ex. *mersesem, merseseși, mersese* etc.

2. La persoanele pluralului, apare înaintea desinenței sufixul *-ră-* de plural: *mîncaserăm, mîncaserăți, mîncaseră; merseserăm, merseserăți, merseseră.*

— **viitorul:** timp compus din auxiliarul *a vrea* (forme speciale) + infinitivul prezent al verbului conjugat, care exprimă o acțiune ce se va petrece după momentul vorbirii *(voi mînca, vei mînca, va mînca* etc.; *voi merge, vei merge, va merge* etc.).

Observație

Există și forme de limbă vorbită sau populare de viitor:

— cu forme populare ale auxiliarului: *eu* oi *mînca, tu* îi *mînca, el* a *mînca, ea* o *mînca* etc.

— format din particula invariabilă *o* + conjunctivul verbului conjugat: o *să mănînc,* o *să mănînci,* o *să mănînce* etc.

— format din auxiliarul „a avea" + conjunctivul verbului conjugat: am *să mănînc,* ai *să mănînci,* are *să mănînce* etc.

— **viitorul anterior:** timp compus din auxiliarul *a vrea* (forme speciale) + auxiliarul *fi* + participiul verbului conjugat *(voi fi mîncat, vei fi mîncat, va fi mîncat* etc.; *voi fi mers, vei fi mers, va fi mers* etc.), care exprimă faptul că acțiunea se va petrece în viitor, înaintea altei acțiuni viitoare, de ex. *Vom sta de vorbă după ce tu îți* **vei fi mîncat** *micul dejun.*

Observație

Dacă nu apare în frază, în relație cu un alt verb la viitor, formele de viitor anterior au valoare (sens) de prezumtiv perfect, de ex. *Își* **va fi mîncat** *ea oare micul dejun?* (acțiune trecută, pusă sub semnul îndoielii).

IMPERATIVUL exprimă o acțiune cerută, poruncită de vorbitor. Are numai pers. a II-a singular *(mănîncă!, mergi!)* și plural *(mîncați!, mergeți!)*. Se formează din radical + desinență. Apare frecvent în dialog (de ex. — **Spune**-*mi, ce mai faci?*; — **Lasă**-*mă în pace!*; — **Du-te** *la școală!* etc.), adesea împreună cu un substantiv în vocativ (de ex. — *Dinule,* **fii** *atent!*).

Observație

La persoana a II-a singular, imperativul negativ se formează cu adverbul *nu* + infinitivul verbului conjugat; așadar, **Fii** *cuminte!*, dar **Nu fi** *rău!*; **Zi** *ce vrei!*, dar **Nu zice** *vorbă mare!*; **Fă** *liniște!*, dar **Nu face** *scandal!*; **Du** *cartea asta Mariei*, dar **Nu duce** *vorba!* etc.

CONJUNCTIVUL exprimă faptul că vorbitorul consideră acțiunea verbului ca fiind realizabilă, posibilă.

— **prezent:** timp compus din conjuncția *să* + verbul conjugat, care exprimă o acțiune realizabilă în prezent *(să mănînc, să mănînci, să mănînce* etc).

Observații

1. Din cauza prezenței conjuncției *să*, conjunctivul apare în mod normal numai în propoziții subordonate (secundare), de ex. *Vreau* [1] /**să mănînc** *o banană* [2]. Dacă apare în propoziții principale, conjunctivul are valoare de imperativ, de ex. **Să pleci** *de aici!* (= Pleacă de aici!).

2. În limba vorbită, populară, apare conjunctivul fără „să", de ex. **Ducă-se** *unde-o vrea* (= să se ducă), **Zică** *ce-o vrea* (= să zică).

— **trecut** (sau **perfect**): timp compus din conjuncția *să* + auxiliarul *fi* + participiul verbului conjugat *(eu, tu, el, ea, noi, voi, ei, ele să fi mîncat; eu, tu* etc. *să fi mers)*, care exprimă o acțiune posibilă, dar nerealizată în trecut, de ex. *Mi-ar fi plăcut* **să fi văzut** *acest spectacol.*

Observație

Conjunctivul perfect poate avea valoare (sens) de prezumtiv perfect, în propoziții principale, de tipul: *Să fi știut ea adevărul?* (acțiune trecută, îndoielnică).

CONDIȚIONAL-OPTATIVUL exprimă o acțiune considerată de vorbitor ca realizabilă cu condiția realizării altei acțiuni (condiționalul, de ex. *Dacă-mi spui că va ploua mi-***aș lua** *umbrela)* sau o acțiune dorită de vorbitor (optativul, de ex. *De-***ar veni** *vacanța!*).

— **prezent:** timp compus din auxiliarul *a avea* (forme speciale) + infinitivul verbului conjugat *(aș mînca, ai mînca, ar mînca* etc.; *aș merge, ai merge, ar merge* etc.);

— **perfect:** timp compus din auxiliarul *a avea* + auxiliarul *fi* + participiul verbului conjugat *(aș fi mîncat, ai fi mîncat* etc.; *aș fi mers, ai fi mers* etc.).

PREZUMTIVUL exprimă o acțiune considerată de vorbitor ca fiind îndoielnică.

— **prezent:** timp compus din auxiliarul *a vrea* + auxiliarul *fi* + gerunziul verbului conjugat *(voi fi mîncînd, vei fi mîncînd* etc.).

Observație

Dacă nu apare în frază, în relație cu un alt verb la viitor, formele de viitor anterior au valoare (sens) de prezumtiv perfect, de ex. *Își* **va fi mîncat** *ea oare micul dejun?* (acțiune trecută, pusă sub semnul îndoielii).

IMPERATIVUL exprimă o acțiune cerută, poruncită de vorbitor. Are numai pers. a II-a singular *(mănîncă!, mergi!)* și plural *(mîncați!, mergeți!).* Se formează din radical + desinență. Apare frecvent în dialog (de ex. — **Spune**-*mi, ce mai faci?;* — **Lasă**-*mă în pace!;* — **Du-te** *la școală!* etc.), adesea împreună cu un substantiv în vocativ (de ex. — *Dinule,* **fii** *atent!).*

Observație

La persoana a II-a singular, imperativul negativ se formează cu adverbul *nu* + infinitivul verbului conjugat; așadar, **Fii** *cuminte!*, dar **Nu fi** *rău!*; **Zi** *ce vrei!*, dar **Nu zice** *vorbă mare!*; **Fă** *liniște!*, dar **Nu face** *scandal!*; **Du** *cartea asta Mariei*, dar **Nu duce** *vorba!* etc.

CONJUNCTIVUL exprimă faptul că vorbitorul consideră acțiunea verbului ca fiind realizabilă, posibilă.

— **prezent:** timp compus din conjuncția *să* + verbul conjugat, care exprimă o acțiune realizabilă în prezent *(să mănînc, să mănînci, să mănînce* etc).

Observații

1. Din cauza prezenței conjuncției *să*, conjunctivul apare în mod normal numai în propoziții subordonate (secundare), de ex. *Vreau* [1] / **să mănînc** *o banană* [2]. Dacă apare în propoziții principale, conjunctivul are valoare de imperativ, de ex. **Să pleci** *de aici!* (= Pleacă de aici!).

2. În limba vorbită, populară, apare conjunctivul fără „să", de ex. **Ducă-se** *unde-o vrea* (= să se ducă), **Zică** *ce-o vrea* (= să zică).

— **trecut** (sau **perfect**): timp compus din conjuncția *să* + auxiliarul *fi* + participiul verbului conjugat *(eu, tu, el, ea, noi, voi, ei, ele să fi mîncat; eu, tu* etc. *să fi mers),* care exprimă o acțiune posibilă, dar nerealizată în trecut, de ex. *Mi-ar fi plăcut* **să fi văzut** *acest spectacol.*

Observație

Conjunctivul perfect poate avea valoare (sens) de prezumtiv perfect, în propoziții principale, de tipul: *Să fi știut ea adevărul?* (acțiune trecută, îndoielnică).

CONDIȚIONAL-OPTATIVUL exprimă o acțiune considerată de vorbitor ca realizabilă cu condiția realizării altei acțiuni (condiționalul, de ex. *Dacă-mi spui că va ploua mi-***aș lua** *umbrela)* sau o acțiune dorită de vorbitor (optativul, de ex. *De-***ar veni** *vacanța!).*

— **prezent:** timp compus din auxiliarul *a avea* (forme speciale) + infinitivul verbului conjugat *(aș mînca, ai mînca, ar mînca* etc.; *aș merge, ai merge, ar merge* etc.);

— **perfect:** timp compus din auxiliarul *a avea* + auxiliarul *fi* + participiul verbului conjugat *(aș fi mîncat, ai fi mîncat* etc.; *aș fi mers, ai fi mers* etc.).

PREZUMTIVUL exprimă o acțiune considerată de vorbitor ca fiind îndoielnică.

— **prezent:** timp compus din auxiliarul *a vrea* + auxiliarul *fi* + gerunziul verbului conjugat *(voi fi mîncînd, vei fi mîncînd* etc.).

Observație

Se folosesc mai ales formele populare de prezumtiv prezent, de ex. **O fi avînd** *ea destui bani la ea?;* **Oi fi știind** *tu ce are el de gînd?; Nu știu dacă* **oți fi crezînd** *ce vă spun* etc.

— **perfect** — aceleași forme ca viitorul anterior, conjunctivul perfect și condițional-optativul perfect (vezi mai sus).

INFINITIVUL este numele verbului, forma cu care acesta figurează în dicționare.

— **prezent**: timp format din rădăcina verbului + sufixele gramaticale ale conjugărilor, precedat de particula *a (a mînca, a plăcea, a face, a porni, a coborî);*

— **trecut (sau perfect)**: timp compus din particula *a* + auxiliarul *fi* + participiul verbului conjugat, de ex. *Nu cred* **a fi mîncat** *ea toată prăjitura, Era bine* **a fi mers** *mai repede* etc.

Funcții sintactice

Verbul la infinitiv seamănă cu substantivul și, de aceea, poate fi:

— subiect: *A fost greu* **a stabili** *adevărul.*

— nume predicativ: *A uita înseamnă* **a ierta**.

— atribut verbal: *I-a venit ideea* **de a pleca** *la mare.*

— complement direct: *Eu nu pot* **merge** *acolo.*

— complement indirect: *Nu se teme* **a spune** *lucrurilor pe nume.*

— complement circumstanțial de timp: *Gîndește-te* **înainte de a vorbi**.

— complement circumstanțial de mod: *A acționat* **fără a cumpăni** *bine lucrurile.*

— complement circumstanțial de scop: *Vin* **pentru a sta de vorbă** *cu tine.*

GERUNZIUL

Se formează din rădăcină + sufixul *-înd,* la majoritatea verbelor *(cîntînd, avînd, mergînd, coborînd* etc.) sau *-ind,* la verbele cu rădăcina terminată în *-i- (apreciind, scriind* etc.) și la cele de conjugarea a IV-a cu sufixul *-i* la infinitiv *(iubind* etc.).

Funcții sintactice

Verbul la gerunziu are un pronunțat caracter verbal și, de aceea, poate fi:

— complement circumstanțial de timp: **Venind** *spre tine, m-am întîlnit cu Dan.*

— complement circumstanțial de mod: *Cîinele vine* **alergînd**.

— complement circumstanțial de cauză: **Ajungînd** *prea tîrziu la gară, am pierdut trenul.*

— complement circumstanțial condițional: **Învățînd** *sistematic, vei fi bine pregătit pentru examen.*

— complement circumstanțial concesiv: *Chiar* **luînd** *taxiul, tot nu mai ajungi la timp.*

— (rar) atribut verbal: *Discutăm despre verbele* **avînd** *numai persoana a III-a sg.*

— (rar) complement direct: *Aud* **vorbindu-se** *în camera de alături.*

PARTICIPIUL

Se formează din rădăcina verbului + sufixele *-(a)t, -(u)t, -(i)t* și *-(î)t,* de ex. *cîntat, avut, făcut, iubit, coborît* etc. sau cu sufixul *-s,* de ex. *mers, zis* etc. Participiul seamănă cu adjectivul și, de aceea, are forme diferite de gen și număr: *iubit, iubită, iubiți, iubite* etc.

Observație

Se folosesc mai ales formele populare de prezumtiv prezent, de ex. **O fi avînd** *ea destui bani la ea?*; **Oi fi știind** *tu ce are el de gînd?*; *Nu știu dacă* **oți fi crezînd** *ce vă spun* etc.

— **perfect** — aceleași forme ca viitorul anterior, conjunctivul perfect și condițional-optativul perfect (vezi mai sus).

INFINITIVUL este numele verbului, forma cu care acesta figurează în dicționare.

— **prezent**: timp format din rădăcina verbului + sufixele gramaticale ale conjugărilor, precedat de particula *a* (*a mînca, a plăcea, a face, a porni, a coborî*);

— **trecut** (sau **perfect**): timp compus din particula *a* + auxiliarul *fi* + participiul verbului conjugat, de ex. *Nu cred* **a fi mîncat** *ea toată prăjitura*, *Era bine* **a fi mers** *mai repede* etc.

Funcții sintactice

Verbul la infinitiv seamănă cu substantivul și, de aceea, poate fi:

— subiect: *A fost greu* **a stabili** *adevărul.*

— nume predicativ: *A uita înseamnă* **a ierta**.

— atribut verbal: *I-a venit ideea* **de a pleca** *la mare.*

— complement direct: *Eu nu pot* **merge** *acolo.*

— complement indirect: *Nu se teme* **a spune** *lucrurilor pe nume.*

— complement circumstanțial de timp: *Gîndește-te* **înainte de a vorbi**.

— complement circumstanțial de mod: *A acționat* **fără a cumpăni** *bine lucrurile.*

— complement circumstanțial de scop: *Vin* **pentru a sta de vorbă** *cu tine.*

GERUNZIUL

Se formează din rădăcină + sufixul *-înd*, la majoritatea verbelor (*cîntînd, avînd, mergînd, coborînd* etc.) sau *-ind*, la verbele cu rădăcina terminată în *-i-* (*apreciind, scriind* etc.) și la cele de conjugarea a IV-a cu sufixul *-i* la infinitiv (*iubind* etc.).

Funcții sintactice

Verbul la gerunziu are un pronunțat caracter verbal și, de aceea, poate fi:

— complement circumstanțial de timp: **Venind** *spre tine, m-am întîlnit cu Dan.*

— complement circumstanțial de mod: *Cîinele vine* **alergînd**.

— complement circumstanțial de cauză: **Ajungînd** *prea tîrziu la gară, am pierdut trenul.*

— complement circumstanțial condițional: **Învățînd** *sistematic, vei fi bine pregătit pentru examen.*

— complement circumstanțial concesiv: *Chiar* **luînd** *taxiul, tot nu mai ajungi la timp.*

— (rar) atribut verbal: *Discutăm despre verbele* **avînd** *numai persoana a III-a sg.*

— (rar) complement direct: *Aud* **vorbindu-se** *în camera de alături.*

PARTICIPIUL

Se formează din rădăcina verbului + sufixele *-(a)t, -(u)t, -(i)t* și *-(î)t*, de ex. *cîntat, avut, făcut, iubit, coborît* etc. sau cu sufixul *-s*, de ex. *mers, zis* etc. Participiul seamănă cu adjectivul și, de aceea, are forme diferite de gen și număr: *iubit, iubită, iubiți, iubite* etc.

Observaţie

Din cauza asemănării cu adjectivele calificative, verbele la participiu pot apărea cu forma de comparativ *(El e* **mai stimat** *de colegi decît tine)*, de superlativ absolut *(E o persoană* **foarte cultivată**) sau de superlativ relativ (**Cel mai iubit** *dintre pămînteni)*.

Funcţii sintactice

Semănînd cu adjectivul, verbul la participiu poate fi:

— atribut adjectival: *Mi-a plăcut filmul* **văzut** *aseară.*

Observaţie

Verbul la participiu cu rol de atribut poate sta uneori înaintea substantivului (pronumelui) regent, de ex. **Alintat** *de toţi, copilul devenise obraznic* sau cuvîntul regent poate fi subînţeles, de ex. **Alintat** *de toţi, devenise obraznic.*

— nume predicativ: *Ei sînt* **plecaţi** *în oraş.*

Observaţie

Dacă se foloseşte verbul copulativ *a fi*, e bine ca participiul cu funcţie sintactică de nume predicativ să fie al unui verb intranzitiv, pentru a nu se confunda cu diateza pasivă (vezi exemplul precedent). Dacă se foloseşte participiul unui verb tranzitiv pentru ilustrarea funcţiei sintactice de nume predicativ, se recomandă să se aleagă alt verb copulativ, nu „a fi", de ex. *Lucrarea* **a devenit cunoscută** *imediat printre specialişti* sau *Ea* **a rămas uluită** etc.

SUPINUL

Se formează din participiul masculin-neutru singular al verbului precedat de o prepoziţie: *de* (cea mai obişnuită), dar şi *la, pentru,* de ex. *de studiat, la scăldat, pentru spălat* etc.

Observaţie

Forma negativă a supinului se construieşte cu prefixul *ne-* (de ex. *de necrezut)*, ca şi formele negative ale participiului *(nevăzut, neştiut* etc.) sau ale gerunziului *(neîndrăznind, necunoscînd* etc.). Uneori, între prefixul *ne-* şi forma verbului poate fi intercalat adverbul *mai*, de ex. *nemaivăzut, nemaiauzit* etc. sau *nemaiştiind, nemaicrezînd* etc.

Funcţii sintactice

Ca regim sintactic, supinul seamănă cu infinitivul, deci şi cu substantivul (de altfel, din supinul unor verbe se formează, prin schimbarea valorii gramaticale, substantive, de ex. **Mersul** *pe jos face bine,* **Cititul** *seara strică ochii,* **Traversatul** *prin locuri interzise se amendează* etc.). De aceea, verbul la supin poate fi:

— subiect: *E greu* **de spus** *cine are dreptate.*

— nume predicativ: *E* **de văzut** *cine are dreptate.*

— atribut verbal: *Aceasta este o faptă* **de neiertat**.

— complement direct: *Am* **de cumpărat** *fructe.*

— complement indirect: *M-am săturat* **de scris**.

— complement circumstanţial de loc: *S-au întîlnit* **la scăldat**.

— complement circumstanţial de scop: *Am dat* **la spălat** *toate batistele.*

— complement circumstanţial consecutiv: *A cunoscut o fată frumoasă* **de nespus**.

Observație

Din cauza asemănării cu adjectivele calificative, verbele la participiu pot apărea cu forma de comparativ *(El e* **mai stimat** *de colegi decît tine)*, de superlativ absolut *(E o persoană* **foarte cultivată**) sau de superlativ relativ (**Cel mai iubit** *dintre pămînteni)*.

Funcții sintactice

Semănînd cu adjectivul, verbul la participiu poate fi:

— atribut adjectival: *Mi-a plăcut filmul* văzut *aseară.*

Observație

Verbul la participiu cu rol de atribut poate sta uneori înaintea substantivului (pronumelui) regent, de ex. **Alintat** *de toți, copilul devenise obraznic* sau cuvîntul regent poate fi subînțeles, de ex. **Alintat** *de toți, devenise obraznic.*

— nume predicativ: *Ei sînt* plecați *în oraș.*

Observație

Dacă se folosește verbul copulativ *a fi*, e bine ca participiul cu funcție sintactică de nume predicativ să fie al unui verb intranzitiv, pentru a nu se confunda cu diateza pasivă (vezi exemplul precedent). Dacă se folosește participiul unui verb tranzitiv pentru ilustrarea funcției sintactice de nume predicativ, se recomandă să se aleagă alt verb copulativ, nu „a fi", de ex. *Lucrarea* **a devenit cunoscută** *imediat printre specialiști* sau *Ea* **a rămas uluită** etc.

SUPINUL

Se formează din participiul masculin-neutru singular al verbului precedat de o prepoziție: *de* (cea mai obișnuită), dar și *la, pentru,* de ex. *de studiat, la scăldat, pentru spălat* etc.

Observație

Forma negativă a supinului se construiește cu prefixul *ne-* (de ex. *de necrezut)*, ca și formele negative ale participiului *(nevăzut, neștiut* etc.) sau ale gerunziului *(neîndrăznind, necunoscînd* etc.). Uneori, între prefixul *ne-* și forma verbului poate fi intercalat adverbul *mai*, de ex. *nemaivăzut, nemaiauzit* etc. sau *nemaiștiind, nemaicrezînd* etc.

Funcții sintactice

Ca regim sintactic, supinul seamănă cu infinitivul, deci și cu substantivul (de altfel, din supinul unor verbe se formează, prin schimbarea valorii gramaticale, substantive, de ex. **Mersul** *pe jos face bine,* **Cititul** *seara strică ochii,* **Traversatul** *prin locuri interzise se amendează* etc.). De aceea, verbul la supin poate fi:

— subiect: *E greu* **de spus** *cine are dreptate.*

— nume predicativ: *E* **de văzut** *cine are dreptate.*

— atribut verbal: *Aceasta este o faptă* **de neiertat.**

— complement direct: *Am* **de cumpărat** *fructe.*

— complement indirect: *M-am săturat* **de scris.**

— complement circumstanțial de loc: *S-au întîlnit* **la scăldat.**

— complement circumstanțial de scop: *Am dat* **la spălat** *toate batistele.*

— complement circumstanțial consecutiv: *A cunoscut o fată frumoasă* **de nespus.**

La diateza reflexivă (propriu-zisă sau dinamică), ca și la cea reflexivă impersonală sau la cea pasivă cu formă reflexivă, modurile și timpurile se construiesc la fel ca la diateza activă, cu singura deosebire că înaintea verbului apare pronumele reflexiv, de ex. mă *gîndesc* (indicativ prezent), te *zbăteai* (imperfect), se *va zice* (viitor), *să* se *fi construit* (conjunctiv perfect), *a* se *păstra* (infinitiv prezent) etc.

La diateza pasivă, modurile și timpurile sînt cele ale auxiliarului „a fi", pentru că verbul conjugat apare întotdeauna cu forma sa de participiu, de ex. am fost *solicitat* (perfect compus), fuseseși *considerată* (mai mult ca perfect), a fi *văzuți* (infinitiv prezent), fiind *citite* (gerunziu) etc.

4. Persoana și numărul

Verbul conjugat la moduri personale (sau predicative) are 3 persoane: pers. I (a vorbitorului), pers. a II-a (a interlocutorului) și pers. a III-a (a persoanei despre care se vorbește). Nu toate verbele au toate cele trei persoane (vezi verbele unipersonale, p. 53).

Verbul conjugat la moduri personale are 2 numere: singular și plural. Unele verbe defective de persoane sînt defective și de număr, adică au numai pers. a III-a singular, de ex. *a ploua, a se cădea, a păsa* etc. Categoria gramaticală a numărului apare, la verb, și la modul participiu (mod nepersonal, nepredicativ).

Adverbul

I. Definiție

Adverbul este partea neflexibilă de vorbire prin care se exprimă împrejurările (sau circumstanțele) în care se petrece o acțiune sau există o calitate.

Din definiție rezultă că adverbul poate determina un verb (Vino *repede)*, o locuțiune verbală (Mi-am dat seama *imediat)*, o interjecție predicativă (Hai *acolo!)*, un adjectiv *(Am citit un roman* <u>*extrem de*</u> interesant) sau un alt adverb *(Ne-am simțit* <u>*grozav de*</u> bine).

II. Clasificare

A. După formă și origine, adverbele sînt de 2 feluri:

1. **simple** (sau primare), de ex. *cînd, unde, cum, atunci, aici, acolo, așa, bine, repede, azi, mîine, aproape, tîrziu, nicăieri, razna, pretutindeni* etc.

2. **formate** prin procedee de formare a cuvintelor, de ex.:

a. adverbe **derivate** cu sufixul *-ește (frățește, firește, românește* etc.), cu sufixul *-iș (fățiș, pieptiș* etc.) sau *-îș (tîrîș, coborîș* etc.), cu sufixul *-mente (realmente, socialmente, strictamente* etc.);

b. adverbe **compuse** sudate *(acasă, alene, alaltăieri, undeva, cumva, oricum, oriîncotro, cîndva, undeva, niciodată, nicicum* etc.) sau prin alăturare *(dis-de-dimineață, azi-noapte, azi-dimineață, an-vară* etc.);

c. adverbe **formate prin schimbarea valorii gramaticale** din alte părți de vorbire:

— adverbe de mod formate din adjective (forma de masculin-neutru singular) devenite invariabile, de ex. *Ea recită* frumos, *Ei gîndesc* interesant etc.;

— adverbe de mod formate din substantive (forma de nominativ-acuzativ singular, nearticulată, fără prepoziție) care determină un verb, de ex. *Doarme* **tun**, *A ieșit* **glonț** *pe ușă, Cîinele stă* **covrig** etc. sau un adjectiv, de ex. *A rămas singur* **cuc**, *E deșteaptă* **foc**, *Și-a vopsit părul negru* **corb** etc.;

— adverbe de timp provenite din substantive care denumesc anotimpurile, momente ale zilei sau zilele săptămînii (forma de nominativ-acuzativ singular sau plural, articulată cu articol hotărît), dacă exprimă o acțiune care se repetă sau care are caracter permanent, de ex. **Dimineața** *beau o cafea* (= „în fiecare dimineață"), **Serile** *mă uit la televizor* (= „în fiecare seară"), **Toamna** *se numără bobocii* (= „întotdeauna toamna"), **Joia** *se duc la concert* (= „în fiecare joi"), **Duminicile** *nu iese din casă* (= „niciodată duminica") etc.;

— adverbe provenite din numerale, de ex. *O ține* **una**, **Întîi** *mă asculți pe mine și apoi îți spui și tu părerea* etc.;

— adverbe provenite din conjuncții, de ex. *A* **și** *venit, El* **nici** *n-ascultă* etc.;

— adverbe provenite din pronume sau din adjective pronominale, de ex. *Mai citi* [1] / **ce** *mai citi* [2] / *și adormi* [3]; *Mănîncă* [1] / **cît** *vrei* [2]; **Ce** *blînd e cîinele ăsta!; Dă-mi* **atît** [1] / **cît** *ți-am cerut* [2]; **Cît** *de bine-mi pare!*

Locuțiunile adverbiale

Sînt grupuri de cuvinte, cu sens figurat, care împreună funcționează ca un adverb și sînt, majoritatea, sinonime cu un adverb. Locuțiunile adverbiale sînt formate din:

— una sau mai multe prepoziții + un substantiv *(în veci, în zadar, fără veste, într-o doară, peste măsură, cu binișorul, cu totul, într-adevăr, cu de-a sila, de-a berbeleacul, pe de rost* etc.), un pronume *(de ce, de aceea, de-aia* etc.), un adverb *(într-aiurea, de-a pururi* etc.), un adjectiv *(din nou* etc.), un numeral *(într-una* etc.);

— prepoziția *pe* și un participiu (formă de feminin-neutru plural), adesea negativ *(pe negîndite, pe nesimțite, pe nevăzute* etc.), dar și afirmativ *(pe văzute, pe întrecute, pe furate* etc.);

— un cuvînt (substantiv, pronume sau adverb) repetat, cei doi termeni ai locuțiunii fiind legați prin una sau două prepoziții *(zi de zi, mînă-n mînă, cît de cît, din loc în loc, din vreme-n vreme, din ce în ce, din cînd în cînd* etc.) sau prin conjuncția „și" *(cînd și cînd, așa și așa* etc.);

— cuvinte rimate, legate cu cratimă *(talmeș-balmeș, calea-valea, harcea-parcea* etc.);

— prepoziția *de* + adjectiv + substantivul *ori,* după modelul numeralelor cardinale adverbiale *(de multe ori, de puține ori, de nenumărate ori, de repetate ori, de cîte ori);*

— articolul posesiv-genitival *a* + adjectivul *cîta* + substantivul *oară*, după modelul numeralelor ordinale adverbiale *(a cîta oară).*

B. După sens, adverbele și locuțiunile adverbiale sînt de 4 feluri:

1. Adverbe și locuțiuni adverbiale de timp, de ex. *acum, apoi, aseară, azi, cînd, cîndva, oricînd, niciodată, ieri, mîine, poimîine, întotdeauna, odată, ziua, îndată, tîrziu, din cînd în cînd, în veci* etc.;

— adverbe de mod formate din substantive (forma de nominativ-acuzativ singular, nearticulată, fără prepoziție) care determină un verb, de ex. *Doarme* **tun**, *A ieșit* **glonț** *pe ușă*, *Cîinele stă* **covrig** etc. sau un adjectiv, de ex. *A rămas singur* **cuc**, *E deșteaptă* **foc**, *Și-a vopsit părul negru* **corb** etc.;

— adverbe de timp provenite din substantive care denumesc anotimpurile, momente ale zilei sau zilele săptămînii (forma de nominativ-acuzativ singular sau plural, articulată cu articol hotărît), dacă exprimă o acțiune care se repetă sau care are caracter permanent, de ex. **Dimineața** *beau o cafea* (= „în fiecare dimineață"), **Serile** *mă uit la televizor* (= „în fiecare seară"), **Toamna** *se numără bobocii* (= „întotdeauna toamna"), **Joia** *se duc la concert* (= „în fiecare joi"), **Duminicile** *nu iese din casă* (= „niciodată duminica") etc.;

— adverbe provenite din numerale, de ex. *O ține* **una**, **Întîi** *mă asculți pe mine și apoi îți spui și tu părerea* etc.;

— adverbe provenite din conjuncții, de ex. *A* **și** *venit*, *El* **nici** *n-ascultă* etc.;

— adverbe provenite din pronume sau din adjective pronominale, de ex. *Mai citi* [1] / **ce** *mai citi* [2] / *și adormi* [3]; *Mănîncă* [1] / **cît** *vrei* [2]; **Ce** *blînd e cîinele ăsta!*; *Dă-mi* **atît** [1] / **cît** *ți-am cerut* [2]; **Cît** *de bine-mi pare!*

Locuțiunile adverbiale

Sînt grupuri de cuvinte, cu sens figurat, care împreună funcționează ca un adverb și sînt, majoritatea, sinonime cu un adverb. Locuțiunile adverbiale sînt formate din:

— una sau mai multe prepoziții + un substantiv *(în veci, în zadar, fără veste, într-o doară, peste măsură, cu binișorul, cu totul, într-adevăr, cu de-a sila, de-a berbeleacul, pe de rost* etc.), un pronume *(de ce, de aceea, de-aia* etc.), un adverb *(într-aiurea, de-a pururi* etc.), un adjectiv *(din nou* etc.), un numeral *(într-una* etc.);

— prepoziția *pe* și un participiu (formă de feminin-neutru plural), adesea negativ *(pe negîndite, pe nesimțite, pe nevăzute* etc.), dar și afirmativ *(pe văzute, pe întrecute, pe furate* etc.);

— un cuvînt (substantiv, pronume sau adverb) repetat, cei doi termeni ai locuțiunii fiind legați prin una sau două prepoziții *(zi de zi, mînă-n mînă, cît de cît, din loc în loc, din vreme-n vreme, din ce în ce, din cînd în cînd* etc.) sau prin conjuncția „și" *(cînd și cînd, așa și așa* etc.);

— cuvinte rimate, legate cu cratimă *(talmeș-balmeș, calea-valea, harcea-parcea* etc.);

— prepoziția *de* + adjectiv + substantivul *ori*, după modelul numeralelor cardinale adverbiale *(de multe ori, de puține ori, de nenumărate ori, de repetate ori, de cîte ori);*

— articolul posesiv-genitival *a* + adjectivul *cîta* + substantivul *oară*, după modelul numeralelor ordinale adverbiale *(a cîta oară).*

B. După sens, adverbele și locuțiunile adverbiale sînt de 4 feluri:

1. Adverbe și locuțiuni adverbiale de timp, de ex. *acum, apoi, aseară, azi, cînd, cîndva, oricînd, niciodată, ieri, mîine, poimîine, întotdeauna, odată, ziua, îndată, tîrziu, din cînd în cînd, în veci* etc.;

2. Adverbe și locuțiuni adverbiale de loc, de ex. *aici, acolo, acasă, aproape, departe, împrejur, înăuntru, afară, sus, jos, pretutindeni, unde, încotro, peste tot, peste tot locul, de jur împrejur* etc.;

3. Adverbe și locuțiuni adverbiale de mod, de ex. *alene, agale, abia, bine, mai, degeaba, degrabă, împreună, razna, mult, puțin, cît, atît, cum, precum, cam, tocmai, totuși, anevoie, chiar, poate, pesemne, negreșit, firește, desigur, da, nu, ba da, nici, doar, numai, măcar, barem, anume, realmente, păsărește, mai-mai, cît de cît, din ce în ce, mînă-n mînă, punct cu punct, pas cu pas, cot la cot, cu deosebire* etc.;

4. Locuțiuni adverbiale de cauză sau de scop, de ex. *de ce, de aceea, de-aia, pentru aceea, de asta.*

Locuțiunile adverbiale de cauză sau de scop *de aceea, de asta, de aia* etc. apar în propoziții principale sau subordonate, cu funcție sintactică de complement circumstanțial de cauză *(S-a grăbit și* de aceea *a greșit)* sau de scop *(Mi-a spus că vrea să-și cumpere o carte și* de-aia *a ieșit în oraș).*

Locuțiunea adverbială *de ce* este fie **interogativă** în propoziții principale, cu funcție sintactică de complement circumstanțial de cauză (De ce *ai întîrziat?)* sau de scop (De ce *m-ai căutat?),* fie **relativă**, cînd introduce o subordonată, de ex. *Bănuiesc* [1] / de ce *ai întîrziat* [2] *(de ce* = locuțiune adverbială relativă de cauză, cu dublu rol sintactic: introduce o completivă directă și, în propoziție, este complement circumstanțial de cauză) sau *Întrebarea e* [1] / de ce *m-ai căutat* [2] *(de ce* = locuțiune adverbială relativă de scop, cu dublu rol sintactic: introduce o predicativă și, în propoziție, este complement circumstanțial de scop).

Observație

Interogative sau relative sînt și adverbele *unde, cînd, cum, cît, încotro,* de ex. Unde *te duci?,* dar *Spune-mi* [1] / unde *te pot găsi* [2], precum și locuțiunile adverbiale interogative sau relative *de cîte ori, a cîta oară,* de ex. A cîta oară *vezi filmul ăsta?,* dar *Nu mai știu* [1] / a cîta oară *văd filmul ăsta* [2].

III. Categorii gramaticale

Fiind parte de vorbire neflexibilă, adverbul nu are categorii gramaticale. Totuși unele adverbe, în special cele de mod, dar și unele de timp sau de loc, au **grade de comparație**, la fel ca adjectivele calificative, și anume:

— pozitiv — *bine, devreme, departe;*

— comparativ — de superioritate: *mai bine, mai devreme, mai departe;*

— de egalitate: *tot așa de bine, tot atît de devreme, tot atît de departe;*

— de inferioritate: *mai puțin bine, mai puțin devreme, mai puțin departe;*

— superlativ — absolut — de superioritate: *foarte bine, foarte devreme, foarte departe;*

— de inferioritate: *foarte puțin bine;*

— relativ — de superioritate: *cel mai bine, cel mai devreme, cel mai departe;*

— de inferioritate: *cel mai puțin bine.*

IV. Funcții sintactice

Adverbele și locuțiunile adverbiale pot avea următoarele funcții sintactice:

— complemente circumstanțiale de loc (Încotro *ai pornit-o?),* de timp *(Știe* întotdeauna), de mod *(Mă întrerupe* mereu), de cauză (De ce *te-ai supărat?)* sau de scop *(Vrea să reușească și* de aceea *învață);*

— nume predicativ (Cum *e ea?, E* bine[1] / *că ai venit*[2]*);*

— predicat verbal (Poate[1] / *că ai înțeles*[2]*);*

— atribut adverbial *(Îmi place casa* de acolo sau *Mersul* înainte *al societății);*

— dublă funcție sintactică (element de relație subordonator, în frază, și parte de propoziție, în propoziție) au adverbele relative *unde, cînd, cum, cît, ce, încotro, precum,* de ex. *Știu*[1] / ce *bine v-ați distrat*[2] *(ce* = adverb relativ de mod cu dublă funcție sintactică: introduce o completivă directă și, în propoziție, este complement circumstanțial de mod — determină adverbul „bine"), adverbele nehotărîte compuse cu „ori-", folosite cu valoare relativă, *oriunde, oricînd, oricum, oricît, oriîncotro,* de ex. Oricît *te-ai strădui*[1] */ tot n-o să termini la timp*[2] *(oricît* = adverb nehotărît de mod cu dublă funcție sintactică: introduce o propoziție concesivă și, în propoziție, este complement circumstanțial de mod) și locuțiunile adverbiale relative *de ce, de cîte ori, a cîta oară,* de ex. *Spune-mi*[1] / de cîte ori *ai discutat cu el*[2] *(de cîte ori* = locuțiune adverbială relativă de mod cu dublă funcție sintactică: introduce o completivă directă și, în propoziție, este complement circumstanțial de mod).

Observație

Nu au funcție sintactică de parte de propoziție adverbele de afirmație și de negație *da, nu, ba da,* care, mai ales în dialog, constituie propoziții principale, neanalizabile, prin care se răspunde la o întrebare.

Interjecția

I. Definiție

Este partea neflexibilă de vorbire prin care se exteriorizează stări fizice sau sufletești ori se imită sunete sau zgomote din natură.

II. Clasificare

A. După formă, interjecțiile sînt de 2 feluri:

1. simple, de ex. *o!, vai!, halal!, zău!, poftim!, zdup!, miau!, sforr!, hai!* etc.

2. compuse (scrise cu cratimă sau cu virgulă între cei doi termeni componenți), de ex. *tic-tac; pis-pis; fîș-fîș; bing, bang* etc.

Locuțiuni interjecționale (puține): *pe naiba!, la dracu!* etc.

Observație

Sînt considerate tot interjecții o serie de formule de salut sau de politețe, împrumutate din limbi străine sau formate în limba română, care nu pot fi încadrate la altă parte de vorbire, de ex. *pa, servus, adio, bonjur, ciau, salve, pardon, mersi, poftim, hello* etc.

B. După sens, interjecțiile sînt de 3 feluri:

1. onomatopee (sau imitative), de ex. *pleosc!, hapciu!, vîj!, ham!, pic-pic, tic-tac, zvîr!* etc.;

2. de exteriorizare a unei stări fizice sau sufletești, de ex. *of!*, *au!*, *văleu!*, *uf!*, *halal!*, *bravo!*, *de!*, *ehe!*, *mă!*, *ura!*, *bre!*, *ei!* etc.;

3. de manifestare a unei dorințe sau a unei voințe, de ex. *hai!*, *na!*, *ho!*, *nani!*, *stop!*, *pst!*, *iată!*, *cuțu, cuțu* etc.

III. Categorii gramaticale

Ca parte de vorbire neflexibilă, interjecția nu are nici o categorie gramaticală.

IV. Comportamentul sintactic

1. Cele mai multe interjecții nu au funcție sintactică de parte de propoziție. Ele apar fie în propoziții exclamative, de ex. **Vai**, *ce m-ai speriat!*, fie în propoziții imperative, alături de un substantiv în vocativ și de verbe la imperativ sau la conjunctiv cu valoare de imperativ, de ex. **Mă**, *băiete, vino-ncoace!* Uneori interjecțiile constituie construcții incidente, de ex. *N-aș vrea*, **zău!** *să ne certăm.*

2. Unele interjecții pot îndeplini funcția sintactică de parte de propoziție, și anume:

— predicat verbal, de ex. **Hai** *la teatru!*, **Iată** *părerea mea*, **Na-**ți *cartea înapoi*, *Și atunci scîndura* **trosc!** *exact la mijloc* (unde *trosc!* înseamnă „s-a rupt") etc.;

Observații

1. Interjecțiile predicative pot fi, ca și verbele sau locuțiunile verbale, tranzitive *(iată, uite, na, poftim* etc.) sau intranzitive *(hai, trosc!, zvîrr!* etc.).

2. Interjecția *hai* are un pronunțat caracter verbal și, de aceea, poate apărea uneori cu desinențe de persoanele I și a II-a plural, de ex. **Haidem** *și noi! (haidem* = interjecție simplă de manifestare a unei voințe, cu desinență de pers. I plural, intranzitivă; predicat verbal) sau **Haideți** *acasă!*

— complement circumstanțial de mod, de ex. *Rața venea* **lipa-lipa** *pe cărare*, *Am ieșit* **pîș, pîș** *din odaie* etc.;

— nume predicativ, de ex. *E* **vai** *de ei!*

Observație

Interjecțiile însoțite de articol hotărît sau nehotărît devin, prin schimbarea valorii gramaticale, substantive, de ex. *Ascult* **tic-tac-ul** *ceasornicului (tic-tac-ul* = complement direct exprimat prin substantiv comun, neutru, singular, acuzativ, articulat cu art. hot. „-(u)l") sau *S-a auzit* **un of!** *prelungit (un of!* = subiect exprimat prin substantiv comun, neutru, singular, nominativ, articulat cu art. nehotărît „un").

3. Unele interjecții pot constitui, mai ales în dialog, propoziții principale independente, neanalizabile, de ex. — *Am discutat cu Popescu.* // — *Zău?* (unde *Zău?* este propoziție principală, neanalizabilă).

Prepoziția

I. Definiție

Este partea de vorbire neflexibilă cu ajutorul căreia se realizează relații de subordonare în cadrul propoziției.

Prepoziția leagă cuvîntul prin care se exprimă o parte secundară de propoziție (atribut sau complement) de cuvîntul regent, de ex. *Citește un roman* **de** război (prepoziția „de" leagă substantivul „război", cu rol de atribut, de substantivul regent

„un roman“) sau *Lucrează* **pînă tîrziu** (prepoziția „pînă“ leagă adverbul „tîrziu“ cu rol de complement circumstanțial de timp de verbul regent „lucrează“).

Observații

În mod obișnuit, cuvîntul subordonat stă după cuvîntul regent și, de aceea, este precedat de prepoziție (vezi exemplele de mai sus). Uneori, cuvîntul subordonat precedă cuvîntul regent și atunci prepoziția care le leagă îl urmează, de ex. *Am văzut un film* **extrem de** *interesant* (prepoziția „de“ leagă adverbul „extrem“ cu rol de complement circumstanțial de mod de adjectivul regent „interesant“).

II. Clasificare

A. După formă, prepozițiile sînt de 2 feluri:

1. **simple**, de ex. *a, cu, de, despre, lîngă, sub, peste, împrejurul, deasupra, pe, către, în, datorită, grație, împotriva* etc.;

2. **compuse** (din 2 sau mai multe prepoziții alăturate), de ex. *de la, pînă la, pe sub, de către, de pe lîngă, fără de* etc.

Locuțiunile prepoziționale

Grupuri de cuvinte care împreună funcționează ca o prepoziție. Locuțiunile prepoziționale sînt alcătuite din:

— un substantiv însoțit de una sau de două prepoziții:

a) pe ultimul loc în locuțiune se află o prepoziție, de ex. *față de, din cauză de, în loc de, la un loc cu* etc.;

b) pe ultimul loc în locuțiune se află substantivul articulat cu articol hotărît, de ex. *în fața, în spatele, în urma, din pricina, cu scopul, în privința, de-a lungul* etc.;

— un adverb însoțit de una sau de două prepoziții:

a) pe ultimul loc în locuțiune se află o prepoziție, de ex. *împreună cu, alături de, în afară de, în sus de, relativ la, potrivit cu* etc.;

b) pe ultimul loc în locuțiune se află adverbul, însoțit de articol hotărît, de ex. *în afara, pe dedesubtul, pe dinaintea, pe dinafara* etc.;

— adjectivul „tot“ cu prepoziția „cu“: *cu tot, cu toată, cu toți, cu toate, cu tot cu.*

Observație

Unele prepoziții sau locuțiuni prepoziționale provin din alte părți de vorbire, și anume:

— din adverbe sau din locuțiuni adverbiale însoțite de articol hotărît, de ex. *împotriva, înaintea, dedesubtul, îndărătul* etc. sau *în afara, pe dedesubtul, în fața, în spatele, în urma, în lungul* etc.;

— din substantive, de ex. *grație, mulțumită;*

— dintr-un verb la participiu (forma de feminin singular): *datorită.*

B. După regimul sintactic, prepozițiile și locuțiunile prepoziționale sînt de 2 feluri:

1. **cu regim sintactic fix** (cele care cer întotdeauna același caz):

a) cer **acuzativul** prepoziții ca *a, la, cu, de, pe, în, din, spre, sub, între, pentru, către, fără, de la, de către* etc. și locuțiuni ca *față de, împreună cu, (în) afară de, cu tot* etc., de ex. *Miroase* **a brad** *(a brad* = complement indirect exprimat prin substantiv, cazul acuzativ cerut de prepoziția „a“), *Spune-mi părerea ta* **despre mine** *(despre mine* = atribut pronominal prepozițional exprimat prin pronume personal, cazul acuzativ cerut de prepoziția „despre“), *Golurile au fost marcate* **de către doi** *dintre cei mai buni jucători (de către doi* = complement de agent exprimat prin nu-

meral cardinal, în cazul acuzativ cerut de prepoziția compusă „de către“), *Îl știu* **de mic** *(de mic* = complement circumstanțial de timp exprimat prin adjectiv calificativ, cazul acuzativ cerut de prepoziția „de“) etc.;

b) cer **dativul** prepozițiile *datorită, grație, mulțumită,* de ex. *Am terminat treaba mai repede* **datorită ajutorului** *tău (datorită ajutorului* = complement circumstanțial instrumental exprimat prin substantiv în cazul dativ cerut de prepoziția „datorită“), **Mulțumită ție** *am cîștigat acest meci (mulțumită ție* = complement circumstanțial instrumental exprimat prin pronume personal în cazul dativ cerut de prepoziția „mulțumita“) etc.;

2. **fără regim sintactic fix** — prepoziții ca *asupra, contra, împotriva, înaintea, împrejurul* etc. și locuțiuni prepoziționale ca *în afara, de jur împrejurul, în fața, în spatele, din pricina, cu scopul, în locul, în ciuda, în pofida* etc. (adică prepozițiile și locuțiunile prepoziționale care conțin în structura lor articolul hotărît) — care cer:

— cazul **genitiv**, dacă sînt urmate de un substantiv (pronume, numeral), deci în marea majoritate a situațiilor, de ex. *Iată părerea mea* **asupra** *acestui* **subiect** *(asupra [...] subiect* = atribut substantival prepozițional exprimat prin substantiv în genitiv cerut de prepoziția „asupra“), *Ce-ai face* **în locul lui?** *(în locul lui* = complement circumstanțial condițional exprimat prin pronume personal în genitiv, cerut de locuțiunea prepozițională „în locul“), *M-am oprit* **în dreptul primului** *din rînd (în dreptul primului* = complement circumstanțial de loc exprimat prin numeral ordinal în cazul genitiv, cerut de locuțiunea prepozițională „în dreptul“) etc.;

— cazul **dativ**, dacă se combină cu forme neaccentuate de dativ ale pronumelor personale de persoanele I și a II-a (singular și plural) sau ale pronumelor reflexive (care **nu au** cazul **genitiv**), dar și cu forme neaccentuate de dativ ale pronumelor personale de pers. a III-a, singular și plural, de ex. *Toată recunoștința ei s-a revărsat* **asupra-mi** *(asupra-mi* = complement indirect exprimat prin pronume personal, în cazul dativ cerut de prepoziția „asupra“), *Nu mai văd pe nimeni* **în urma-i** *(în urma-i* = complement circumstanțial de loc exprimat prin pronume personal, în cazul dativ cerut de locuțiunea prepozițională „în urma“), *Tot ce a făcut s-a dovedit a fi* **împotrivă-și** *(împotrivă-și* = nume predicativ exprimat prin pronume reflexiv în dativ, cerut de prepoziția „împotrivă“) etc.

Observație

Ca și în ultimul exemplu, prepozițiile și locuțiunile prepoziționale de acest tip își pierd adeseori articolul hotărît din structura lor, cînd se combină cu forme neaccentuate de dativ ale pronumelor, de ex. *asupră-mi, în locu-ți, din pricină-le* etc.

— cazul **acuzativ**, dacă se combină cu adjective posesive, de ex. *A vorbit* **contra ta** *(contra ta* = complement indirect exprimat prin adjectiv posesiv, în cazul acuzativ cerut de prepoziția „contra“), *Locurile noastre sînt* **în spatele vostru** *(în spatele vostru* = complement circumstanțial de loc exprimat prin adjectiv posesiv, în cazul acuzativ cerut de locuțiunea prepozițională „în spatele“), *Ai plecat* **înaintea mea** *(înaintea mea* = complement circumstanțial de timp exprimat prin adjectiv posesiv, în cazul acuzativ cerut de prepoziția „înaintea“) etc. (Pentru acest tip de construcție, vezi și **Observația** de la p. 41).

Observație

Prepozițiile și locuțiunile prepoziționale nu se combina numai cu cuvinte aparținînd unor părți de vorbire care au categoria cazului, ci și cu adverbe, de ex. Pînă cînd *să te aștept? (pînă cînd* = complement circumstanțial de timp exprimat prin adverb interogativ de timp precedat de prepoziția „pînă") sau cu verbe la infinitiv, de ex. *Mi-am exprimat dorința* de a *te* vedea *(de a [...] vedea* = atribut verbal exprimat prin verb la infinitiv precedat de prepoziția „de").

Conjuncția

I. Definiție

Este partea de vorbire neflexibilă prin care se stabilesc relații de subordonare în cadrul frazei, precum și relații de coordonare atît în cadrul propoziției, cît și al frazei.

II. Clasificare

A. După formă conjuncțiile sînt de 2 feluri:

1. **simple:** *că, să, dacă, deși, încît, căci, deoarece, și, sau* etc.;
2. **compuse:** *ca să, precum și, și nici, cum că, încît să.*

Locuțiunile conjuncționale

Grupuri de cuvinte dintre care unul este o conjuncție sau un cuvînt cu valoare de conjuncție (pronume relativ ori adverb relativ) care împreună funcționează cu valoare de conjuncție. Locuțiunile conjuncționale sînt alcătuite din o conjuncție, pronumele relative „ce", „cît" sau un adverb relativ împreună cu

— o prepoziție, de ex. *fără să, pe lîngă că, pentru că, pînă să; după ce, cu cît; de cum* etc.;

— o prepoziție + un substantiv sau un adjectiv, de ex. *din cauză că, în loc să, în caz că; cu toate că, de cîte ori; de vreme ce; în caz cînd* etc.;

— un adverb (sau o locuțiune adverbială), de ex. *chiar dacă, în afară că; imediat ce* etc.;

— un substantiv fără prepoziție, de ex. *o dată ce, cît timp* etc.;

— o prepoziție + un adverb, de ex. *de bine ce.*

B. După regimul sintactic, conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale sînt de 2 feluri:

1. **coordonatoare**, cele care stabilesc relații între elemente puse pe același plan, și anume:

a. între părți de propoziție

— de același fel, de ex. *El e deștept,* dar *leneș* (conjuncția „dar" coordonează 2 nume predicative);

— diferite, de ex. *Discut oricînd* și *cu oricine* (conjuncția „și" coordonează un complement circumstanțial de timp cu un complement indirect);

b. între propoziții

— de același fel, de ex. *Gîndesc* [1] /, deci *exist* [2] (conjuncția „deci" coordonează 2 propoziții principale) sau *Mi-a spus* [1] / *că vine* [2] / și *să-l aștept* [3] (conjuncția „și" coordonează 2 completive directe);

— diferite, de ex. *Ne întîlnim* [1] / *cînd vrei tu* [2] / *și unde vrei* [3] (conjuncția „și" coordonează o circumstanțială de loc cu o circumstanțială de timp);

c. între o parte de propoziție și o propoziție

— de același fel, de ex. *Stăm de vorbă mîine* [1] / sau *cînd vrei tu* [2] (conjuncția „sau“ coordonează un complement circumstanțial de timp cu o propoziție temporală);

— diferite, de ex. *Cartea asta ți-o pot procura în mod sigur* [1] / și *cînd vrei tu* [2] (conjuncția „și“ coordonează un complement circumstanțial de mod cu o propoziție circumstanțială de timp).

Observație

În mod obișnuit, conjuncțiile coordonatoare leagă fie părți de propoziție, fie propoziții de același fel. Celelalte situații prezentate aici sînt rare.

2. subordonatoare, cele care introduc propoziții secundare (sau subordonate), și anume:

— subiectivă, de ex. *Se pare* [1] / că *mă minte* [2].

— predicativă, de ex. *Convingerea mea e* [1] / că *mă minte* [2].

— atributivă, de ex. *Am convingerea* [1] / că *mă minte* [2].

— completivă directă, de ex. *Știu* [1] / că *mă minte* [2].

— completivă indirectă, de ex. *Mă tem* [1] / că *mă minte* [2].

— circumstanțială de cauză, de ex. *Nu mai am încredere în ea,* [1] / că *mă minte* [2].

— o circumstanțială condițională și o concesivă, de ex. *Fie* că *mă minte,* [1] / *fie* că *nu mă minte,* [2] / *eu tot vreau* [3] / *să aud și argumentele ei* [4] (condiționala și concesiva sînt coordonate prin conjuncțiile coordonatoare corelative „fie [...] fie“).

C. După sens

1. **Conjuncțiile coordonatoare** și locuțiunile conjuncționale coordonatoare sînt de 4 feluri:

a. copulative, de ex. *și, nici, precum și;*

b. adversative, de ex. *dar, iar, însă, ci;*

c. disjunctive, de ex. *fie, sau, ori;*

d. conclusive, de ex. *deci, așadar, prin urmare* etc.

Observații

1. Uneori, coordonarea se realizează prin repetarea conjuncției înaintea ambilor termeni coordonați; perechile de asemenea conjuncții se numesc **corelative**, de ex. *Nu vreau* **nici** *mere,* **nici** *pere* (cele 2 complemente directe „mere“ și „pere“ sînt coordonate prin conjuncțiile copulative corelative „nici [...] nici“); **Sau** *vii tu la mine,* [1] / **sau** *vin eu la tine* [2] (cele 2 propoziții principale sînt coordonate prin conjuncțiile disjunctive corelative „sau [...] sau“).

2. Cu valoare de conjuncții coordonatoare disjunctive corelative pot funcționa și cuvintele „cînd [...] cînd“, „ba [...] ba“, de ex. *Nu poți avea încredere în el:* [1] / **cînd** *minte,* [2] / **cînd** *exagerează* [3] (cele 2 propoziții circumstanțiale de cauză, juxtapuse față de regentă — cu elementul de relație subordonator „deoarece“ subînțeles —, sînt coordonate prin adverbele corelative „cînd [...] cînd“ cu valoare de conjuncții disjunctive.

2. Conjuncțiile subordonatoare nu sînt, în marea lor majoritate, monosemantice, adică o conjuncție (sau o locuțiune conjuncțională) nu introduce un singur fel de propoziție subordonată (vezi exemplul conjuncției „că“ de mai sus; la fel sînt și cele mai frecvente conjuncții subordonatoare: *să, ca să, dacă).* Există totuși cîteva conjuncții și locuțiuni conjuncționale subordonatoare care introduc întotdeauna un singur tip de subordonată și care pot fi, în consecință, clasificate din punctul de vedere al sensului, și anume:

— conjuncții și locuțiuni conjuncționale de cauză, de ex. *căci, deoarece, fiindcă, pentru că, din cauză că, din pricină că;*

— conjuncții și locuțiuni conjuncționale concesive, de ex. *deși, cu toate că, măcar că, chit că, chiar dacă;*

— conjuncția consecutivă *încît;*

— locuțiunea conjuncțională temporală *ori de cîte ori;*

— locuțiunile conjuncționale modale *cu cît, de parcă;*

— locuțiunile conjuncționale de scop *cu scopul să, în scopul să.*

Observație

Cu rol de conjuncții subordonatoare, în limba română mai funcționează și pronumele sau adjectivele relative, pronumele sau adjectivele nehotărîte compuse cu „ori-“, adverbele relative, adverbele nehotărîte compuse cu „ori-“, locuțiunile adverbiale relative, ca și prepoziția „pînă“, cînd are sensul locuțiunii conjuncționale „pînă cînd“ și introduce o temporală, de ex. Pînă *termini tu de scris,*[1] */ eu dau un telefon*[2].

CUVINTE CU MAI MULTE VALORI MORFOLOGICE

Au mai multe valori morfologice cuvintele care, în contexte diferite, pot fi încadrate la părți de vorbire diferite.

A

1. articol posesiv-genitival (formă de feminin, singular), de ex. *Îți împrumut această carte a tatălui meu;*

2. prepoziție care cere acuzativul, de ex. *Miroase a liliac;*

3. particulă din componența infinitivului, de ex. *E interzis a scoate capul pe fereastră;*

4. verbul auxiliar „a avea“ (de la perfect compus, pers. a III-a, sg.), de ex. *Mi-a venit o idee;*

5. formă populară a auxiliarului „a vrea“ (de la viitor, pers. a III-a, sg.), de ex. *A veni el acasă diseară!;*

6. formă populară a pronumelui demonstrativ de depărtare (feminin, singular), de ex. *A de colo e sora mea;*

7. formă populară a articolului demonstrativ-adjectival (feminin, singular), de ex. *Îmi place mai mult bluza a roșie;*

8. interjecție, de ex. *A! ai apărut, în sfîrșit;*

9. substantiv, de ex. „*A*“ *este o vocală.*

Sudat cu un alt cuvînt, „-*a*“ poate fi:

— desinență de feminin singular, N.-A., de ex. *o sarma, o lalea;*

— articol hotărît (formă de feminin singular, N.-A.), de ex. *fata;*

— particulă deictică adverbială, de ex. *acuma.*

I

1. pronume personal, formă neaccentuată de dativ (pers. a III-a, sg.), de ex. *I s-a dat un premiu* sau de acuzativ (pers. a III-a, masc., pl.), de ex. *I-am văzut ieri;*

2. formă populară a verbului „a fi“ (prezent, pers. a III-a, sg.), de ex. *Nu-i aici* (predicativ), *Nu-i frumos* (copulativ) sau *Biletul acesta nu-i scris de ea* (auxiliar al diatezei pasive);

3. forma populară a auxiliarului „a vrea“ (de la viitor, pers. a II-a, sg.), de ex. *Dacă nu pleci acum, nu-i ajunge la timp;*

4. interjecție: I, *ce m-ai speriat!*

5. substantiv, de ex. *„Nu fi“ se scrie cu un singur „i“.*

Sudat cu alt cuvînt, „i“ poate fi:

— desinență de masculin plural, de ex. *niște / unor geamgii* (sg. *un / unui geamgiu*);

— articol hotărît (formă de masculin plural, N.-A.), de ex. *geamgiii.*

O

1. articol nehotărît (formă de feminin singular, N.-A.), de ex. *Am citit o carte interesantă;*

2. numeral cardinal cu valoare adjectivală (formă de feminin, N.-A.), cu funcție sintactică de atribut adjectival, dacă în enunț se opune altui numeral, de ex. *În servietă am o carte și două caiete;*

3. adjectiv nehotărît (formă de feminin singular, N.-A.) cu funcție sintactică de atribut adjectival, dacă în enunț se opune altui adjectiv nehotărît sau unui pronume nehotărît, de ex. *O zi trece, alta vine;*

4. pronume personal, formă neaccentuată de acuzativ (pers. a III-a, fem., sg.), de ex. *Am cunoscut-o anul trecut;*

5. forma populară a auxiliarului „a vrea“ (de la viitor, pers. a III-a sg.), de ex. *O veni ea acasă!;*

6. particulă invariabilă din structura viitorului analitic, de ex. *eu o să vin, tu o să vii, el o să vină, noi o să venim* etc.;

7. interjecție, de ex. O! *ce bine-mi pare!*

8. substantiv, de ex. *Scrie litera „o“.*

UN

1. articol nehotărît (formă de masculin-neutru singular, N.-A.), de ex. *M-am urcat într-un autobuz aglomerat;*

2. numeral cardinal cu valoare adjectivală (forma de masculin-neutru, N.-A.), cu rol de atribut adjectival, dacă se opune altui numeral, de ex. *A scris un roman și două nuvele;*

3. adjectiv nehotărît (formă de masculin-neutru singular, N.-A.) cu funcție de atribut adjectival, dacă se opune altui adjectiv nehotărît sau unui pronume nehotărît, de ex. *Un tren pleacă, alt tren vine;*

4. substantiv, de ex. *Cuvîntul „un“ are mai multe valori morfologice.*

Observație
Valoare de substantiv are orice cuvînt citat și, de aceea, nu o vom mai menționa, în continuare.

2. formă populară a verbului „a fi“ (prezent, pers. a III-a, sg.), de ex. *Nu-i aici* (predicativ), *Nu-i frumos* (copulativ) sau *Biletul acesta nu-i scris de ea* (auxiliar al diatezei pasive);

3. forma populară a auxiliarului „a vrea“ (de la viitor, pers. a II-a, sg.), de ex. *Dacă nu pleci acum, nu-i ajunge la timp;*

4. interjecție: I, *ce m-ai speriat!*

5. substantiv, de ex. *„Nu fi“ se scrie cu un singur „i“*.

Sudat cu alt cuvînt, „i“ poate fi:

— desinență de masculin plural, de ex. *niște / unor geamgii* (sg. *un / unui geamgiu*);

— articol hotărît (formă de masculin plural, N.-A.), de ex. *geamgiii*.

O

1. articol nehotărît (formă de feminin singular, N.-A.), de ex. *Am citit o carte interesantă;*

2. numeral cardinal cu valoare adjectivală (formă de feminin, N.-A.), cu funcție sintactică de atribut adjectival, dacă în enunț se opune altui numeral, de ex. *În servietă am o carte și două caiete;*

3. adjectiv nehotărît (formă de feminin singular, N.-A.) cu funcție sintactică de atribut adjectival, dacă în enunț se opune altui adjectiv nehotărît sau unui pronume nehotărît, de ex. *O zi trece, alta vine;*

4. pronume personal, formă neaccentuată de acuzativ (pers. a III-a, fem., sg.), de ex. *Am cunoscut-o anul trecut;*

5. formă populară a auxiliarului „a vrea“ (de la viitor, pers. a III-a sg.), de ex. *O veni ea acasă!;*

6. particulă invariabilă din structura viitorului analitic, de ex. *eu o să vin, tu o să vii, el o să vină, noi o să venim* etc.;

7. interjecție, de ex. O! *ce bine-mi pare!*

8. substantiv, de ex. *Scrie litera „o“*.

UN

1. articol nehotărît (formă de masculin-neutru singular, N.-A.), de ex. *M-am urcat într-un autobuz aglomerat;*

2. numeral cardinal cu valoare adjectivală (forma de masculin-neutru, N.-A.), cu rol de atribut adjectival, dacă se opune altui numeral, de ex. *A scris un roman și două nuvele;*

3. adjectiv nehotărît (formă de masculin-neutru singular, N.-A.) cu funcție de atribut adjectival, dacă se opune altui adjectiv nehotărît sau unui pronume nehotărît, de ex. Un *tren pleacă, alt tren vine;*

4. substantiv, de ex. *Cuvîntul „un“ are mai multe valori morfologice.*

Observație
Valoare de substantiv are orice cuvînt citat și, de aceea, nu o vom mai menționa, în continuare.

NIȘTE

1. articol nehotărît (formă de N.-A. plural, toate genurile), de ex. *Am primit* niște *flori superbe;*

2. adjectiv nehotărît cu funcție sintactică de atribut adjectival, dacă determină un substantiv la numărul singular, de ex. *Adaugă* niște *sare.*

ȘI

1. conjuncție coordonatoare copulativă, de ex. *Am cumpărat mere* și *pere;*

2. pronume reflexiv, formă neaccentuată de dativ, pers. a III-a, de ex. *El* și*-a asumat răspunderea* (ajută la conjugarea verbului reflexiv „a-și asuma"), Și*-a zis că are dreptate* (cu funcție sintactică de complement indirect), *S-a oprit din cale-*și (cu funcție sintactică de atribut pronominal), Și*-a luat haina din cuier* (atribut pronominal la granița cu complementul indirect, datorită sensului posesiv);

3. adverb de mod, de ex. *Ai* și *venit!* (cu funcție sintactică de complement circumstanțial de mod) sau *A vorbit* și *Ion, că* și *el e om* (fără funcție sintactică de sine stătătoare: este inclus într-o parte de propoziție dezvoltată — aici din subiectele dezvoltate „și Ion", „și el"; vezi mai departe, p. 78).

DE

1. prepoziție (care cere acuzativul), de ex. *Citește numai romane* de *aventuri;*

2. formă populară a pronumelui relativ (sinonim cu „care"), de ex. *Cine-i omul* de *vine pe uliță?;*

3. interjecție, de ex. De! *dacă nu m-ai ascultat!;*

4. conjuncție subordonatoare, de ex. De *m-ai fi ascultat, n-ai fi greșit* (introduce o condițională), *Minte* de *stinge* (introduce o consecutivă), *Du-te* de *te culcă* (introduce o circumstanțială de scop).

Observație

În propoziții exclamative, conjuncția „de" nu are funcție subordonatoare (apare în principale), de ex.; De*-ar veni vacanța!*

LUI

1. pronume personal, formă de genitiv (pers. a III-a, masc., sg.), de ex. *Maria e sora* **lui** sau formă accentuată de dativ (pers. a III-a, masc., sg.), de ex. Lui *mă adresez;*

2. articol hotărît proclitic, cînd ajută la declinarea substantivelor feminine și masculine invariabile la genitiv, de ex. *Rochia* lui *Lili e pe scaun* sau la dativ, de ex.: *I-am zis-o* **lui** *nenea Ion!*

Sudat cu alt cuvînt, este articol hotărît (formă de masculin-neutru singular, G.-D.), de ex. *dimensiunile tabloului, cartea băiatului.*

ÎI

1. pronume personal formă neaccentuată de dativ (pers. a III-a, sg.), de ex. Îi *spun o poveste* sau de acuzativ (pers. a III-a, masc., pl.), de ex.: *Pe ei* îi *voi vedea mîine;*

2. formă populară a auxiliarului „a vrea" (la viitor, pers. a II-a, sg.), de ex. Îi *veni poate și pe la noi, într-o bună zi.*

CARE

1. pronume interogativ, de ex. Care *din voi știe?;*

2. adjectiv interogativ, de ex. Care *cîine latră?;*

3. pronume relativ, de ex. *Să răspundă* [1] / care *știe* [2];

4. adjectiv relativ, de ex. *Spune-mi* [1] / care *mere îți plac* [2];

5. substantiv (pluralul lui „car"), de ex. *Pe uliță trec două* care *încărcate cu fîn;*

6. verbul „a căra" la conjunctiv prezent fără „să" (pers. a III-a), de ex. Care *ei* [1] / *cît or vrea* [2] / , *tot mai rămîne și pentru noi* [3].

CE

1. pronume interogativ, de ex. Ce *vrei?;*

2. adjectiv interogativ, de ex. Ce *vești îmi dai?;*

3. pronume relativ, de ex. *Ți-am dat* [1] / *ce-ai vrut* [2];

4. adjectiv relativ, de ex. *Îți împrumut* [1] / *ce carte vrei* [2];

5. adverb de mod, cu rol de complement circumstanțial de mod, în propoziții exclamative (cînd determină un adjectiv sau un adverb), de ex. *Ce interesant a fost filmul!* sau *Ce bine ne-am distrat!* ori adverb relativ de mod, cu dublă funcție sintactică, dacă introduce propoziții subordonate, de ex. *Mai citi* [1] / *ce mai citi* [2] / *și adormi* [3] sau *Știu* [1] / *ce însorit e apartamentul ei* [2];

6. adverb de cauză sau de scop (sinonim cu locuțiunea adverbială „de ce"), în propoziții interogative din vorbirea populară, de ex. *Ce te legeni, codrule?* („din ce cauză") sau *Ce mă tot cauți?* („în ce scop");

7. adjectiv nehotărît (formă prescurtată a lui „oarece") de ex. *Are el un ce profit din asta;*

8. substantiv, dacă e articulat, de ex. *E aici un ce interesant* sau, bineînțeles, dacă e citat, de ex. *Ce valoare morfologică are „ce" aici?*

DE CE

1. locuțiune adverbială interogativă de cauză sau de scop, cu rol de complement circumstanțial de cauză sau de scop, în propoziții interogative, de ex. *De ce n-ai plecat la timp?* sau *De ce întrebi?;*

2. locuțiune adverbială relativă de cauză sau de scop, cu dublu rol sintactic, dacă introduce o subordonată, de ex. *Am aflat* [1] / *de ce m-a căutat* [2];

3. prepoziția „de" + pronumele relativ „ce", dacă „de" este sinonim cu „despre", de ex. *Spune-mi* [1] / *de ce e vorba aici* [2];

4. locuțiune conjuncțională subordonatoare, dacă introduce o modală de măsură progresivă, de ex. *De ce crește* [1] / *se prostește* [2].

CÎT, CÎTĂ; CÎȚI, CÎTE

a. Toate cele 4 forme pot fi:

1. adjective interogative, de ex. *Cît timp îmi acorzi?* sau *Cîți elevi au plecat în excursie?;*

2. adjective relative, de ex. *Știu* [1] / *cîtă răbdare are* [2].

b. Numai plurale „cîți / cîte" mai pot fi, în afară de adjective, și:

1. pronume interogative, de ex. *Pe cîți dintre ei îi cunoști?;*

2. pronume relative, de ex. *Spune-mi* [1] */ cîte dintre romanele lui Sadoveanu ai citit* [2].

c. Numai forma „cît" mai poate fi, în afară de adjectiv, și:

1. adverb de mod, cu funcție de complement circumstanțial de mod, de ex. *Cît ai mîncat?* sau *Cît de mult îmi place marea!* ori adverb relativ de mod, cu dublă funcție sintactică, de ex. *Merse* [1] */ cît merse* [2] */ și se opri* [3] sau *I-ai spus și lui* [1] */ cît de interesantă e cartea asta* [2]*?;*

2. adverb de comparație cu valoare de prepoziție (introduce complementul de mod comparativ), de ex. *El e tot atît de înalt cît tine;*

3. substantiv, cînd are sensul „rezultatul împărțirii", de ex. *Cîtul acestei împărțiri e 3.*

ATÎT, ATÎTA; ATÎȚIA, ATÎTEA

1. Toate cele 4 forme pot fi adjective nehotărîte, de ex. *A mîncat atîta friptură, că i s-a aplecat* sau *Te așteaptă atîtea bucurii!*

2. Numai pluralele „atîția / atîtea" mai pot fi , în afară de adjective, și pronume nehotărîte, de ex. *Știu atîția* [1] */ cărora nu le pasă de nimic* [2].

3. Numai forma „atît" mai poate fi, în afară de adjectiv, și adverb de mod, de ex. *E atît de deștept, că pricepe imediat.*

TOT, TOATĂ; TOȚI, TOATE

1. Toate cele 4 forme pot fi adjective nehotărîte, de ex. *Și-a dat toată silința* sau *Toate ideile lui sînt neclare.*

2. Numai pluralele „toți / toate" pot fi, în afară de adjective, și:

— pronume nehotărîte, de ex. *Vă cer tuturor atenție* sau *Discut cu toți;*

— substantive, dacă sînt articulate cu articol hotărît, de ex. *Au venit cu toții; Ați aflat rezultatul cu toatele.*

3. Numai forma „tot" mai poate fi, în afară de adjectiv, și:

— adverb de mod, cu rol de complement circumstanțial de mod, de ex. *El tot speră* sau *Deși plouă, tot ies la plimbare* ori fără funcție sintactică de sine stătătoare, de ex. *Tot ea s-a supărat* (unde „tot ea" e subiect dezvoltat);

— substantiv, dacă e articulat, de ex. *Totul se plătește* ori *Acestea formează un tot* sau chiar nearticulat, de ex. *Tot* [1] */ ce mi-ai spus* [2] */ e o minciună* [1].

MULT, MULTĂ; MULȚI, MULTE

1. Toate cele 4 forme pot fi adjective calificative, de ex. *Are de dat multe examene* sau *Cunoaște mulți pictori.*

2. Numai pluralele „mulți / multe" pot deveni substantive, fie însoțite de articolul „cei, cele", de ex. *Aceasta e o literatură pentru cei mulți,* fie și fără articol *Mulți dintre ei nu citesc destul* sau *Mulți văd, puțini pricep.*

Observație

Adjectivul „mulți“ se substantivează, dacă nu determină un substantiv, și în forme provenite de la comparativ (*Mai mulți mi-au spus că n-am dreptate*), de la superlativul absolut (*Foarte multe dintre ele n-au înțeles nimic*) sau de la superlativul relativ (*Cei mai mulți m-au crezut pe cuvînt*).

3. Numai forma „mult“ mai poate fi, în afara de adjectiv, și adverb de mod cu rol de complement circumstanțial de mod, de ex.: *Ai muncit mult* sau fără funcție sintactică, dacă ajută la formarea superlativului absolut (învechit, popular), de ex.: *Doamne, că mult prost a fost!* („foarte prost“).

Observație

Aceleași valori morfologice pot avea și cuvintele *puțin, puțină; puțini, puține.*

CEL, CEA; CEI, CELE (G.-D. *celui, celei; celor*)

1. forme scurte ale pronumelui demonstrativ de depărtare, cînd sînt urmate de o atributivă introdusă prin „care“, de ex.: *El e cel*[1] */ cu care am vorbit*[2] sau prin „ce“, de ex. *Mă adresez numai celor*[1] */ ce se pricep în acest domeniu*[2], ori cînd sînt determinate de un atribut prepozițional, de ex.: *Dă-mi-o pe cea din stînga* sau adjectival, de ex.: *Îmi plac atît strugurii albi, cît și cei negri;*

2. articole demonstrativ-adjectivale cînd prin ele se stabilește relația dintre un substantiv regent și adjectivul subordonat lui, de ex. *băiatul cel isteț* sau dintre un substantiv regent și un substantiv cu prepoziție subordonat lui, de ex. *Cina cea de taină.*

Observație

Cu ajutorul articolului „celor“ se declină la G.-D. numeralele cardinale invariabile, de ex.: *Le-a telefonat celor două prietene ale ei*, iar cu ajutorul articolelor „celui / celei“, numeralele ordinale invariabile, de ex.: *Discursul celui de-al doilea vorbitor a fost mai interesant.*

SINTAXA

Studiaza structura enunțului, adica îmbinarea cuvintelor în propoziții (sintaxa propoziției) și a propozițiilor în fraze (sintaxa frazei), precum și relațiile sintactice dintre cuvinte, respectiv dintre propoziții.

SINTAXA PROPOZIȚIEI

Unitatea de bază, în sintaxa propoziției, este **partea de propoziție.**

În școală, se studiază 4 părți de propoziție, dintre care 2 — s u b i e c t u l și p r e d i c a t u l — sînt *părți principale* de propoziție, iar alte 2 — a t r i b u t u l și c o m p l e m e n t u l — sînt *părți secundare* (sau subordonate) de propoziție.

Părțile principale de propoziție sînt obligatorii în structura oricărei propoziții, ele nu depind de un alt cuvînt din propoziție și, de aceea, pot apărea și singure, de ex.: *Cîinele latră* (unde *cîinele* este subiect, iar *latră* este predicat), *El e profesor* (unde *el* este subiect, iar *e profesor* este predicat) etc. Între subiect și predicat există o **relație** sintactică **de interdependență** (sau de **determinare reciprocă**), în sensul că nici una din cele două părți principale de propoziție nu îi este subordonată celeilalte, ci se presupun reciproc.

Observație

Spre deosebire de alte limbi, în limba română există — rar — **propoziții fără subiect**, și anume acele propoziții al căror predicat este exprimat printr-un verb care nu poate stabili o relație sintactica cu un substantiv (pronume, numeral) în cazul nominativ prin care să se exprime autorul acțiunii, și nici cu o propoziție subiectivă. Așa sînt verbele „meteorologice", de ex.: *Plouă, A nins, Se înserează* etc. (acțiuni care nu se pot pune pe seama unui autor) sau *Omului acestuia nu-i pasă de nimic, Mi s-a aplecat de bomboane, Primului dintre frați i s-a acrit de discuții* etc. (acțiuni al căror autor este exprimat printr-un substantiv, pronume sau numeral în cazul dativ cu rol de complement indirect, numit și „subiect logic" al acțiunii).

În consecință, **propoziția** se definește ca fiind *enunțul cu un singur predicat.*

Părțile secundare de propoziție sînt cele a căror prezență în enunț depinde de existența unui alt cuvînt, numit *element regent*, pe care îl determină. Astfel, a t r i b u t u l este partea secundară de propoziție care determină (sau are ca element regent) un substantiv (de ex.: *Cîinele* **acesta** *nu latră),* un pronume (de ex.: *Mi-a spus ceva* **interesant)** sau un numeral (de ex.: *Am vorbit cu doi* **dintre voi**), iar c o m p l e m e n t u l este partea secundară de propoziție care determină (sau are ca element regent) un verb (de ex.: *Cîinele latră* **tare**), o locuțiune verbală (de ex.: *Și-a adus aminte* **de noi**), o interjecție predicativă (de ex.: *Hai* **la mare**), un adjectiv (de ex.: *Acestea sînt manifestări specifice* **bolii**) sau un adverb (de ex.: *Ea a procedat conform* **înțelegerii**). Între atribut sau complement și elementul regent al fiecăruia se stabilește o **relație** sintactică **de subordonare** (sau de **determinare**), în sensul că atributul este subordonat substantivului (pronumelui, numeralului) regent, iar complementul este subordonat verbului (locuțiunii verbale, interjecției, adjectivului, adverbului) regent.

După structură (modul de exprimare) părțile de propoziție pot fi:

1. **simple** — dacă sînt exprimate printr-un singur substantiv, adjectiv, pronume, numeral sau adverb (ori printr-o locuțiune), de ex.: *Doi dintre frații ei mai*

mici au devenit din ce în ce mai alintați (propoziție care conține numai părți de propoziție simple);

2. **multiple** (numai subiectul și numele predicativ) — dacă sînt exprimate prin cel puțin 2 substantive, pronume, numerale sau adjective coordonate, de ex.: **Ion, Maria și Dan** *sînt colegi de școală* (subiect multiplu), *El e* **inteligent, dar obraznic** (nume predicativ multiplu);

3. **dezvoltate**

a. subiect, nume predicativ, atribut sau complement exprimat printr-un substantiv, adjectiv, pronume, numeral sau adverb precedat de un adverb de mod de precizare sau de restricție (fără funcție sintactică de sine stătătoare), de tipul: *chiar, tot, măcar, doar, numai, și, nici* etc., de ex. : *Mi-a spus* **chiar ea** (subiect dezvoltat), *El a rămas* **tot optimist** (nume predicativ dezvoltat), *Nu-i telefonez* **nici Ioanei** (complement indirect dezvoltat), *Vorbește* **măcar cu doi** *dintre ei* (complement indirect dezvoltat), *Ne vedem* **și mîine** (complement circumstanțial de timp dezvoltat) etc.;

b. complement circumstanțial de mod dezvoltat, alcătuit dintr-un substantiv repetat, cu o prepoziție intercalată între cele 2 cuvinte, de ex.: *Stă* **picior peste picior** etc.;

c. complement circumstanțial de mod dezvoltat, alcătuit din pronumele nehotărîte „unul, una, unii, unele" și „altul, alta, alții, altele" în acuzativ cu o prepoziție între cele 2 cuvinte sau în dativ fără prepoziție între ele, de ex.: *Se ceartă mereu* **una cu alta** sau *Nu-și vorbesc* **unii altora** etc.;

d. apoziție dezvoltată, alcătuită dintr-o apoziție și determinanții ei (cuvintele subordonate ei), de ex.: *L-am cunoscut pe Dinu,* **fratele cel mic al Mariei**;

4. **reluate sau anticipate**

a. complement direct sau complement indirect reluat ori anticipat printr-un pronume personal în acuzativ sau în dativ, formă neaccentuată, de ex.; Pe Dan îl *apreciez în mod deosebit (îl* reia complementul direct *pe Dan)* sau I-*am dat* prietenei *mele o veste bună (i* anticipează complementul indirect *prietenei);*

b. (rar) subiect reluat printr-un pronume în nominativ, dacă se află la distanță de predicat, de ex.; **Virtutea** *pentru dînșii* **ea** *nu există (ea* reia subiectul *virtutea).*

Relații (sau raporturi) sintactice în propoziție

Sînt 3 feluri de relații sintactice, în propoziție:

— de *interdependență* sau de *determinare reciprocă,* relația dintre subiect și predicat;

— de *determinare* sau de *subordonare,* relația dintre atribut și termenul sau regent ori dintre complement și termenul regent;

— de *coordonare* între părți de propoziție puse pe același plan, care sînt:

a) de același fel — în majoritatea situațiilor —, de ex.: El și ea *îmi sînt simpatici* (2 subiecte coordonate copulativ), *El e* **simpatic, dar încrezut** (2 nume predicative coordonate adversativ), *Mănîncă* **mere sau pere** (2 complemente directe coordonate disjunctiv), *E un om* **infatuat, deci antipatic** (2 atribute coordonate conclusiv);

b) diferite — rar —, de ex.: *Vreau să lămurim toate neînțelegerile*, **aici și acum** (un complement de loc coordonat copulativ cu un complement de timp), *Mănîncă* **mult și numai carne** (un circumstanțial de mod coordonat copulativ cu un complement direct dezvoltat).

Mijloace de realizare a relațiilor sintactice în propoziție

A. Relația de **coordonare** se realizeaza:

1. *cu ajutorul conjuncțiilor* sau al *locuțiunilor conjuncționale coordonatoare*, de ex.: *Ne vedem azi* **sau** *mîine; E un om închis în sine*, **prin urmare** *antipatic* etc.;

2. prin *alăturare* (sau *juxtapunere)*, marcata în scris prin virgulă, de ex.: *E un om* **vesel, deschis**; *În livadă erau* **meri, peri, nuci** etc.

B. Relația de **subordonare** se realizează:

1. *cu ajutorul prepozițiilor* sau al *locuțiunilor prepoziționale*, de ex.: *Se teme* **de** *consecințe; A făcut o prăjitură* **cu** *stafide; A greșit* **față de** *tine* etc.;

2. prin *alăturare*, cu ajutorul:

— acordului, de ex.: *Am cunoscut* **un băiat blond**; *Țin seama de părerile* **acestei fete inteligente** etc.;

— flexiunii, de ex.: *A procedat conform* **obiceiului**; *Acesta este cîinele* **Ioanei** etc.

C. Relația de **interdependență** se realizează cu ajutorul acordului în număr dintre cuvîntul cu rol de subiect și verbul cu rol de predicat, iar dacă subiectul este exprimat printr-un pronume care are persoană, acordul se face și în persoană, de ex.: *Copilul citește / Copiii citesc; Eu citesc / Tu citești / El citește* etc.

Observație

În cazul predicatului nominal, verbul copulativ se acordă în număr (eventual și în persoană), iar numele predicativ exprimat prin adjectiv se acordă în gen, număr și caz cu substantivul (pronumele sau numeralul) prin care se exprimă subiectul, de ex. *Ioana e isteață, Ele par triste* etc.

Clasificarea propozițiilor

Propozițiile se clasifică în funcție de 3 criterii: după structură, după scopul comunicării și după forma verbului cu rol de predicat.

A. După s t r u c t u r ă, propozițiile sînt:

I. **analizabile** — marea majoritate —, cele în structura cărora se recunosc părțile de propoziție din care sînt alcătuite;

II. **neanalizabile** — puține —, cele în structura cărora nu se pot identifica părți de propoziție, și anume cele exprimate numai prin adverbe de afirmație sau de negație ori prin interjecții, mai ales în dialog, de ex.: — *N-ai de gînd să vii? // — Ba da. (Ba da* = propoziție principală, independentă, neanalizabilă), *Nu*,[1] */ nu mă interesează propunerea ta*[2] *(Nu* = prop. principala independenta, neanalizabilă), — *Am pierdut trenul. // — Vai! (Vai!* = prop. principală, neanalizabilă).

În funcție de părțile principale de propoziție, **propozițiile analizabile** sînt de 2 feluri:

1. bimembre — majoritatea —, cele în structura cărora se pot identifica ambele părți principale de propoziție, fie că sînt exprimate (**Mîța blîndă zgîrie rău**), fie că subiectul propoziției este inclus în desinența verbului cu rol de predicat (**Plecați de aici!**) sau subînțeles *(Ana a venit acasă* [1] */ și* s-a apucat *de învățat* [2]*)*, fie că subiectul este exprimat printr-o propoziție subiectivă (**Trebuie** [1] / **să vă hotărîți** [2]);

2. monomembre, cele în structura cărora se identifică numai una dintre părțile principale de propoziție, și anume:

— *monomembre* **verbale**, care au numai predicat, de tipul **S-a înserat** *brusc* sau **Nu-*i* pasă** *de noi* etc.;

— *monomembre* **nominale**, care au numai subiect, predicația fiind exprimată doar prin intonația exclamativă, de tipul **Foc!** sau **Hoții** *la cireșe!* etc.

În funcție de părțile secundare de propoziție, propozițiile analizabile sînt de 2 feluri:

1. simple, cele în structura cărora nu există părți secundare de propoziție, de tipul *E iarnă, Vino!, Tăcerea înseamnă aprobare* etc.;

2. dezvoltate, cele în structura cărora există una sau mai multe părți secundare de propoziție (atribute sau complemente), de tipul *Cum te cheamă?, Ce frumos ninge!, Știrea s-a difuzat la radio* etc.

Așadar, după structură, propozițiile pot fi :

— neanalizabile
— analizabile — monomemebre — verbale — simple: *Plouă.*
— dezvoltate: *Mi s-a acrit de atîtea discuții.*
— nominale — simple: *Hoții!*
— dezvoltate: *Foc pe Strada Sapienței!*
— bimembre — simple: *El a devenit arogant.*
— dezvoltate: *Mă gîndesc la tine.*

B. După s c o p u l c o m u n i c ă r i i, propozițiile sînt:

I. **enunțiative**, cele prin care se dă o informație, și anume:

1. enunțiative propriu-zise *(Pisica doarme pe canapea)*;
2. enunțiative imperative *(Să taci din gură!* sau *Pleacă de aici!)*;
3. enunțiative exclamative *(Ce plăcut e la voi!* sau *Cum trece timpul!)*;
4. enunțiative optative *(De s-ar potoli furtuna!)*.

II. **interogative**, cele prin care se cere o informație, și anume:

1. *interogative* **directe**, dacă informația se cere în mod direct, propoziția fiind caracterizată prin intonație interogativă (notată în scris cu semnul întrebării) și topică inversă față de cea din propoziția enunțiativă:

a. *interogative directe* **totale**, dacă informația cerută (întrebarea) se referă la predicat, de ex.: *Vine mîine Dan?* sau *Știi sau nu știi?*

Observație
În interogativele directe totale pot apărea uneori adverbe de tipul *oare, cumva*, de ex.: *Oare o să mă sune?, Știi cumva ora plecării trenului?*

b. *interogative directe* **parțiale**, dacă întrebarea se referă la o altă parte de propoziție (exprimată prin pronume sau adjective interogative, prin adverbe interogative ori prin locuțiuni adverbiale interogative), și anume:

— la subiect: **Cine** *sună la ușă?*, **Ce** *s-a întîmplat?;*
— la nume predicativ: **Cine** *e el?*, **Ce** *înseamnă asta?*, **Cum** *sînt ei?;*
— la atribut: **Ce** *carte citești?*, **Cîți** *frați ai?;*
— la complementul direct: **Ce** *mai faci?;*
— la complementul indirect: **Cui** *i-ai dat cartea?*, **De care** *dintre ei te temi?;*
— la complementul de agent: **De cine** *a fost corectată teza?;*
— la circumstanțialul de loc: **Unde** *ați pornit-o?;*
— la circumstanțialul de cauză: **De ce** *întîrzii mereu?;*
— la circumstanțialul de mod: **De cîte ori** *a telefonat?*

etc.

Observație

În frazele interogative, ca și în cele imperative sau exclamative, deși semnul întrebării, respectiv semnul exclamării, se pune la sfîrșitul întregii fraze, se consideră că este interogativă, respectiv imperativă sau exclamativă, numai propoziția principală, iar subordonatele sînt enunțiative propriu-zise, de ex. *Cînd ai de gînd*[1] / *să te apuci de învățat*[2]? (*Cînd ai de gînd* = propoziție interogativă directă parțială; *să te apuci de învățat* = propoziție enunțiativă). *Ce bine-mi pare*[1] / *că ne-am cunoscut*[2]! (*Ce bine-mi pare* = propoziție enunțiativă exclamativă; *că ne-am cunoscut* = propoziție enunțiativă) etc.

2. *interogative* **indirecte**, numai în frază, dacă întrebarea nu se pune direct, ci prin intermediul unui cuvînt cu sens interogativ din regentă (cum sînt verbele *a întreba, a nu ști, a se interesa* (despre ceva) sau un substantiv ca *întrebarea)*, și anume:

a. *interogative indirecte* **totale**, cele introduse prin conjuncția subordonatoare *dacă*, de ex. *Te-am întrebat*[1] / **dacă** *ai stat de vorbă cu el*[2], *Nu se știe*[1] / **dacă** *va veni*[2], *Întrebarea e*[1] / **dacă** *va veni*[2] etc.;

b. *interogative indirecte* **parțiale**, cele introduse prin pronume ori adjective relative, prin adverbe relative ori prin locuțiuni adverbiale relative, de ex. *M-am interesat*[1] / **cînd** *vine trenul*[2], *Nu se știe*[1] / **ce** *va face*[2], *Întrebarea e*[1] / **care** *elev a citit romanul acesta*[2] etc.

C. După forma verbului cu rol de predicat, propozițiile sînt de 2 feluri:

I. **afirmative**, dacă verbul este conjugat la forma afirmativă, de ex. **M-am săturat** *de munte* etc.;

II. **negative**, dacă verbul este conjugat la forma negativă, de ex. **Nu se** *mai* **satură** *de munte!* etc.

SINTAXA FRAZEI

Fraza este enunțul care conține minimum 2 propoziții. Structura frazei seamănă cu structura propoziției, în sensul că fiecărei părți de propoziție îi corespunde o propoziție similară în frază și, de aceea, fraza poate fi considerată o dezvoltare a propoziției, de ex. *Ne vedem* **mîine** → *Ne vedem*[1] / **cînd** ai timp[2]; **Învățînd**, *vei ști* → **Dacă înveți**,[1] / *vei ști*[2]; *S-a produs* **o schimbare** → *S-a produs*[1] / **ce** am **bănuit**[2] etc. Orice frază conține cel puțin o *propoziție* **principală**, care constituie

nucleul frazei și nu este introdusă prin nici un element de relație subordonator, precum și una sau mai multe *propoziții* **secundare** (subiectivă, predicativă, atributivă, completivă directă, completivă indirectă, circumstanțială de loc etc.), introduse prin e l e m e n t e d e r e l a ț i e s u b o r d o n a t o a r e, și anume:

— conjuncții subordonatoare: *că, să, ca să, dacă, de, deși, căci, încît, de, deoarece, fiindcă* etc.;

— locuțiuni conjuncționale subordonatoare: *pentru că, din pricină că, cu toate că, cu cît, pe măsură ce, ori de cîte ori, cît timp, pînă ce, fără să* etc.;

— pronume relative: *care, cine, ce, cîți / cîte, al cîtelea / a cîta;*

— adjective relative: *care, ce, cît / cîtă / cîți / cîte, al cîtelea / a cîta, ceea ce, de* (pop.);

— pronume nehotărîte compuse cu „ori-": *oricare, oricine, orice, oricîți / oricîte;*

— adjective nehotărîte compuse cu „ori-": *oricare, orice, oricît / oricîtă / oricîți / oricîte;*

— adverbe relative: *unde, cînd, cum, cît, ce, încotro, dincotro, precum;*

— adverbe nehotărîte compuse cu „ori-": *oriunde, oricînd, oricum, oricît, oriîncotro, orișicînd* etc.;

— locuțiuni adverbiale relative: *de ce, pentru ce, din ce cauză, în ce scop, de cîte ori, a cîta oară.*

Orice propoziție căreia i se subordonează o propoziție secundară se numește **propoziție regentă**. Regentă poate fi:

— **o propoziție principală**, de ex. *I-am spus* [1] / *să mai aștepte* [2] (unde *I-am spus* = prop. principală, regenta prop. nr. 2, iar *să mai aștepte* = prop. completivă directă subordonată prop. nr. 1, introdusă prin conjuncția subordonatoare „să") sau *Ceea ce mi-ai spus* [1] / *e o minciună* [2] (unde *Ceea ce mi-ai spus* = prop. subiectivă subordonată prop. nr. 2, introdusă prin pronumele relativ „ceea ce", iar *e o minciună* = prop. principală, regenta prop. nr. 1);

— **o propoziție secundară**, de ex. *A venit* [1] / *să mă întrebe* [2] / *cînd luăm vacanță* [3] (unde *A venit* = prop. principală, regenta prop. nr. 2; *să mă întrebe* = prop. circ. de scop, subordonată prop. nr.1, introdusă prin conjuncția subordonatoare „să", regenta prop. nr. 3; *cînd luăm vacanță* = prop. completivă directă, subordonată prop. nr.2, introdusă prin adverbul relativ „cînd"), *Problema e* [1] / *dacă știe* [2] / *de ce l-a căutat* [3] (unde *Problema e* = prop. principală, regenta prop. nr. 2; *dacă știe* = prop. predicativă, subordonată prop. nr. 1, introdusă prin conjuncția subordonatoare „dacă", regenta prop. nr. 3; *de ce l-a căutat* = prop. completivă directă, subordonată prop. nr. 2, introdusă prin locuțiunea adverbială relativă de scop „de ce").

O propoziție poate fi **regenta mai multor propoziții** subordonate, de ex. *Vine* [1] / *să mă vadă* [2] / *cînd are timp* [3] (unde *Vine* = prop. principală, regenta propozițiilor nr. 2 și nr. 3; *să mă vadă* = prop. circ. de scop, subordonată prop. nr. 1, introdusă prin conjuncția subordonatoare „să"; *cînd are timp* = prop. circ. de timp, subordonată prop. nr. 1, introdusă prin adverbul relativ „cînd").

Observații

1. Nu orice propoziție principală este și regentă. Există fraze care conțin numai propoziții principale, de ex. *Gîndesc,*[1] */ deci exist*[2] sau *Mi-a fost dor de tine*[1] */ și de aceea ți-am telefonat*[2].

2. În orice frază e obligatoriu să existe măcar o propoziție principală, dar sînt fraze care conțin mai multe propoziții principale, de ex. *Am plecat de acasă la ora 10,*[1] */ am luat taxiul*[2] */ ca să ajung mai repede,*[3] */ dar tot am întîrziat*[4] (unde *Am plecat de acasă la ora 10* = prop. principală, coordonată prin juxtapunere cu prop. nr. 2. *Am luat taxiul* = prop. principală coordonată prin juxtapunere cu prop. nr. 1 și prin conjuncția adversativă „dar" cu prop. nr. 4, regenta prop. nr. 3: *ca să ajung mai repede* = prop. circ. de scop subordonată prop. nr. 2, introdusă prin conjuncția subordonatoare compusa „ca să"; *dar tot am întîrziat* = prop. principala, coordonată cu prop. nr. 2 prin conjuncția adversativă „dar").

Propoziția secundară nu se subordonează întregii propoziții regente, ci numai unui cuvînt din aceasta, numit **element regent**. În funcție de calitatea elementului regent, aceeași propoziție poate avea diverse valori sintactice, de exemplu, propoziția *că va ploua* poate fi:

— subiectivă: *S-a anunțat la televizor*[1] */ că va ploua*[2] (elementul regent este reflexivul impersonal „s-a anunțat");

— predicativă: *Dacă s-a înnorat*[1] */ înseamnă*[2] */ că va ploua*[3] (elementul regent este verbul copulativ „înseamnă");

— atributivă: *Mi-a dat vestea*[1] */ că va ploua*[2] (element regent este substantivul „vestea");

— completivă directă: *Ți-am spus*[1] */ că va ploua*[2] (element regent este verbul tranzitiv „am spus");

— completivă indirectă: *Tare mă tem*[1] */ că va ploua*[2] (element regent este verbul intranzitiv „mă tem");

— circumstanțială de cauză: *Să ne adăpostim repede*[1] */ că va ploua*[2] (element regent este verbul „să ne adăpostim");

— circumstanțială condițională (și o concesivă): *Că nu va ploua,*[1] */ că va ploua,*[2] */ eu tot ies la plimbare*[3] (element regent este verbul „ies").

Raporturi sintactice în frază

În frază există 2 tipuri de relații sintactice: de coordonare și de subordonare.

1. **Coordonarea** se realizează între 2 sau mai multe propoziții puse pe același plan, și anume:

a. propoziții de același fel, de ex. *Trebuie*[1] */ să stau de vorbă cu el,*[2] */ deci îl aștept*[3] (sînt coordonate prin conjuncția „deci" propozițiile principale nr. 1 și nr. 3), *Mă întreb*[1] */ ce va spune ea*[2] */ și cum va proceda*[3] (sînt coordonate prin conjuncția „și" propozițiile completive directe nr. 2 și nr. 3) etc.;

Observație

Rar, coordonarea se poate realiza și între o parte de propoziție și o propoziție de același fel, de ex. *A cumpărat fructe*[1] */ și ce mai trebuia*[2] (sînt coordonate prin conjuncția „și" complementul direct „fructe" cu propoziția completivă directă nr. 2), *Ne întîlnim mîine*[1] */ sau cînd ai timp*[2] (conjuncția „sau" coordonează circumstanțialul de timp „mîine" cu propoziția temporală nr. 2).

Observații

1. Nu orice propoziție principală este și regentă. Există fraze care conțin numai propoziții principale, de ex. *Gîndesc,* [1] / *deci exist* [2] sau *Mi-a fost dor de tine* [1] / *și de aceea ți-am telefonat* [2].

2. În orice frază e obligatoriu să existe măcar o propoziție principală, dar sînt fraze care conțin mai multe propoziții principale, de ex. *Am plecat de acasă la ora 10,* [1] / *am luat taxiul* [2] / *ca să ajung mai repede,* [3] / *dar tot am întîrziat* [4] (unde *Am plecat de acasă la ora 10* = prop. principală, coordonată prin juxtapunere cu prop. nr. 2, *Am luat taxiul* = prop. principală coordonată prin juxtapunere cu prop. nr. 1 și prin conjuncția adversativă „dar" cu prop. nr. 4, regenta prop. nr. 3; *ca să ajung mai repede* = prop. circ. de scop subordonată prop. nr. 2, introdusă prin conjuncția subordonatoare compusă „ca să"; *dar tot am întîrziat* = prop. principală, coordonată cu prop. nr. 2 prin conjuncția adversativă „dar").

Propoziția secundară nu se subordonează întregii propoziții regente, ci numai unui cuvînt din aceasta, numit **element regent**. În funcție de calitatea elementului regent, aceeași propoziție poate avea diverse valori sintactice, de exemplu, propoziția *că va ploua* poate fi:

— subiectivă: *S-a anunțat la televizor* [1] / *că va ploua* [2] (elementul regent este reflexivul impersonal „s-a anunțat");

— predicativă: *Dacă s-a înnorat* [1] / *înseamnă* [2] / *că va ploua* [3] (elementul regent este verbul copulativ „înseamnă");

— atributivă: *Mi-a dat vestea* [1] / *că va ploua* [2] (element regent este substantivul „vestea");

— completivă directă: *Ți-am spus* [1] / *că va ploua* [2] (element regent este verbul tranzitiv „am spus");

— completivă indirectă: *Tare mă tem* [1] / *că va ploua* [2] (element regent este verbul intranzitiv „mă tem");

— circumstanțială de cauză: *Să ne adăpostim repede* [1] / *că va ploua* [2] (element regent este verbul „să ne adăpostim");

— circumstanțială condițională (și o concesivă): *Că nu va ploua,* [1] / *că va ploua,* [2] / *eu tot ies la plimbare* [3] (element regent este verbul „ies").

Raporturi sintactice în frază

În frază există 2 tipuri de relații sintactice: de coordonare și de subordonare.

1. **Coordonarea** se realizează între 2 sau mai multe propoziții puse pe același plan, și anume:

a. propoziții de același fel, de ex. *Trebuie* [1] / *să stau de vorbă cu el,* [2] / *deci îl aștept* [3] (sînt coordonate prin conjuncția „deci" propozițiile principale nr. 1 și nr. 3), *Mă întreb* [1] / *ce va spune ea* [2] / *și cum va proceda* [3] (sînt coordonate prin conjuncția „și" propozițiile completive directe nr. 2 și nr. 3) etc.;

Observație

Rar, coordonarea se poate realiza și între o parte de propoziție și o propoziție de același fel, de ex. *A cumpărat fructe* [1] / *și ce mai trebuia* [2] (sînt coordonate prin conjuncția „și" complementul direct „fructe" cu propoziția completivă directă nr. 2), *Ne întîlnim mîine* [1] / *sau cînd ai timp* [2] (conjuncția „sau" coordonează circumstanțialul de timp „mîine" cu propoziția temporală nr. 2).

b. (rar) propoziții diferite, de ex. *Ne întîlnim* [1] */ cînd vrei tu* [2] */ și unde vrei* [3] (sînt coordonate prin „și“ copulativ propoziția circumstanțială de timp nr. 2 cu propoziția circumstanțială de loc nr. 3).

Observație

Rar, coordonarea se poate realiza între o parte de propoziție și o propoziție diferite, de ex. *Învață puțin* [1] */ și numai ce-i place* [2] (sînt coordonate copulativ prin „și“ circumstanțialul de mod „puțin“ cu propoziția completivă directă nr. 2).

2. **Subordonarea** se realizează între o propoziție regentă (de fapt, un element regent din propoziția respectivă) și una sau mai multe propoziții subordonate — vezi mai sus, p. 83).

Mijloace de realizare a raporturilor sintactice în frază

A. Relația de **coordonare** se realizează:

1. *cu ajutorul conjuncțiilor* sau al *locuțiunilor conjuncționale* (copulative, adversative, disjunctive sau conclusive — vezi p. 70), de ex. *Mi se pare* [1] */ că și-a pierdut încrederea în noi* [2] */ și nu ne mai ascultă sfaturile* [3] (propozițiile subiective nr. 2 și nr. 3 sînt coordonate copulativ prin conjuncția „și“), *Acum nu mai am timp,* [1] */ dar continuăm discuția mîine* [2] (cele 2 propoziții principale sînt coordonate adversativ), *Fie că merită,* [1] */ fie că nu,* [2] */ tot va primi cadouri de Crăciun* [3] (sînt coordonate disjunctiv, prin conjuncțiile corelative „fie [...] fie“ propoziția condițională nr. 1 cu propoziția concesivă nr. 2, al cărui verb cu valoare de predicat „merită“ este subînțeles), *Vine și el la teatru,* [1] */ în consecință vă veți întîlni* [2] (cele 2 principale sînt coordonate conclusiv prin locuțiunea conjuncțională „în consecință“) etc.

2. prin *juxtapunere* (sau alăturare), de ex. *Mi-a spus* [1] */ că are nevoie de mine,* [2] */ că mă roagă* [3] */ să-l ajut* [4] (propozițiile completive directe nr. 2 și nr. 3 sînt coordonate prin juxtapunere, notată în scris prin virgulă) etc.

B. Relația de **subordonare** se realizează *cu ajutorul elementelor de relație subordonatoare* (vezi p. 82), de ex. *Îmi doresc din tot sufletul* [1] */ ca tu să reușești la examen* [2] (propoziția completivă directă nr. 2 este subordonată propoziției nr. 1 — element regent „doresc“ — prin conjuncția subordonatoare „ca [...] să“), *A acționat* [1] */ fără să se gîndească la consecințe* [2] (circumstanțiala de mod nr. 2 este subordonată propoziției nr. 1 prin locuțiunea conjuncțională subordonatoare „fără să“), *Spune-mi* [1] */ ce ai de gînd* [2] (completiva directă nr. 2, introdusă prin pronumele relativ „ce“, este subordonată prop. nr. 1 — element regent „spune“ —), *Spune-mi* [1] */ ce idee ți-a venit* [2] (completiva directă nr. 2 este introdusă prin adjectivul relativ „ce“) etc.

Observație

Rar, raportul de *subordonare* se poate realiza și prin **juxtapunere**, notată în scris cu virgulă, iar în vorbire are o intonație specială, de ex. *Dai,* [1] */ n-ai* [2] sau *Ai carte,* [1] */ ai parte* [2] (în ambele fraze, prima propoziție este circumstanțială condițională, subordonată față de regenta prin juxtapunere). Pot fi subordonate față de regenta prin juxtapunere — notată în scris prin două puncte — și unele cauzale, de ex. *Ai greșit:* [1] */ n-ai fost atent* [2] (= Ai greșit pentru că n-ai fost atent) sau unele atributive apozitive, de ex. *Un lucru e cert:* [1] */ n-are dreptate* [2] (= Un lucru e cert, și anume că n-are dreptate).

Corespondența propoziție — frază

Între structura propoziției și structura frazei există un paralelism. În propoziție, elementul central al enunțului este verbul cu rol de predicat, iar în fraza, propoziția principala; de asemenea, fiecărei părți de propoziție îi corespunde în frază o propoziție similara. De aceea, propozițiile pot fi dezvoltate în fraze, de ex. *Mîine Maria va pleca la mare* → *Cum ia vacanță* [1] */ Maria va pleca* [2] */ unde-i place* [3] (procedeu numit **expansiune**), iar frazele pot fi reduse la propoziții, de ex. *Cînd veneam spre școală,* [1] */ m-am întîlnit cu Mihai* [2] → *Venind spre școală m-am întîlnit cu Mihai* (procedeu numit **contragere**).

Dar paralelismul dintre propoziție și fraza nu este perfect deoarece:

— subiectului, care este o parte principală de propoziție, în frază îi corespunde o propoziție secundara, subordonată;

— numelui predicativ, care nu constituie o parte de propoziție de sine stătătoare, ci este o componentă a părții principale de propoziție numite predicat nominal, în frază îi corespunde o propoziție de sine stătătoare, și anume o propoziție secundare, subordonată;

— raportul sintactic de interdependență (de determinare reciprocă) dintre subiect și predicat apare numai în propoziție, nu și în frază.

Îmbinarea regenței cu subordonata

Acest fenomen sintactic se identifică în 3 tipuri de construcții.

1. În fraze de minimum 2 propoziții cu subordonata introdusă printr-un pronume relativ a cărui formă cazuală este impusă de elementul regent din propoziția regentă, formă ce corespunde tipului de propoziție introdusă de el, dar nu corespunde părții de propoziție pe care o exprimă pronumele în subordonată, de ex. *Mă adresez* [1] */* **cui** *mă ascultă* [2] *(cui* = pronume relativ în cazul dativ; introduce o completivă indirectă și, în propoziție, este subiect — excepție de la regula exprimării subiectului prin cazul nominativ, din cauza îmbinării regenței cu subordonata), *Mă gîndesc* [1] */* **la ce** *voi face mîine* [2] *(la ce* = pronume relativ în acuzativ însoțit de prepoziția „la"; introduce o completivă indirectă și, în propoziție, este complement direct — excepție de la regula exprimării complementului direct prin acuzativ fără prepoziție) etc.

2. În fraze de minimum 3 propoziții dintre care a doua este introdusă printr-un pronume relativ sau printr-un adverb relativ care-și îndeplinește funcția de parte de propoziție în propoziția a treia, subordonată celei introduse de el, de ex. *Știu* [1] */* **cine** *trebuie* [2] */ să vină* [3] *(cine* = pronume relativ în nominativ; introduce propoziția completivă directă nr. 2 și este subiect în propoziția subiectivă nr. 3, subordonată acesteia), *Am înțeles* [1] */* **ce** *ar fi bine* [2] */ să fac* [3] *(ce* = pronume relativ în acuzativ; introduce completiva directă nr. 2 și este complement direct în subiectiva nr. 3), *Ai aflat* [1] */* **unde** *trebuie* [2] */ să te duci?* [3] *(unde* = adverb relativ; introduce completiva directă nr. 2 și este complement circumstanțial de loc în propoziția subiectivă nr. 3) etc.

3. În fraze de minimum 3 propoziții cu propoziția a doua introdusă printr-un pronume relativ al cărui caz este cerut de elementul regent din prima propoziție,

pronumele relativ îndeplinindu-și funcția sintactică de parte de propoziție în propoziția a treia, subordonata celei pe care o introduce, de ex. *Mă gîndesc* [1] / **la cine** *se cuvine* [2] / *să ia o hotărîre* [3] *(la cine* = pronume relativ în acuzativ însoțit de prepoziția „la"; introduce completiva indirectă nr. 2 și este subiect în subiectiva nr. 3 — excepție de la regula de exprimare a subiectului prin nominativ, din cauza îmbinării regentei cu subordonata) etc.

Subiectul

Subiectul este partea principală de propoziție aflată în raport de interdependență cu predicatul propoziției. Răspunde la întrebările *cine?, ce?*, adresate verbului cu rol de predicat.

Prin subiect se exprimă autorul acțiunii verbului cu rol de predicat (**Privighetoarea** *cîntă frumos;* El *s-a ivit de după colț),* persoana care posedă însușirea desemnată prin numele predicativ (**Dinu** *a devenit mai politicos),* obiectul sau rezultatul acțiunii unui verb la diateza pasivă cu rol de predicat (**Tenismanul** *a fost învins în trei seturi;* Casa *aceasta s-a construit în două luni).*

Subiectul se exprimă prin:

1. substantiv (pronume, numeral) în cazul nominativ, de ex.

— substantiv: Elevii *sînt în vacanță;* **Iașul** *s-a schimbat; În basme,* **binele** *învinge întotdeauna* etc.;

— pronume — personal: **El** *nu se pricepe la fizică.*
— de politețe: **Dumneata** *mi-ai dat sfatul ăsta.*
— posesiv: *Copiii tăi sînt la munte, iar* **ai mei** *s-au dus la mare.*
— demonstrativ: *Ce e* **asta**?
— interogativ: Ce *se petrece aici?*
— relativ: *Spune-mi* [1] / **cine** *m-a căutat* [2].
— nehotărît: **Toți** *au plecat acasă.*
— negativ: **Nimeni** *nu înțelege nimic.*

— numeral — cardinal: **Doi** *dintre frați sînt medici.*
— ordinal: *Îmi place* **a doua** *din dreapta.*

Observații (excepții de la regula exprimării subiectului prin nume în nominativ)

1. Subiectul exprimat prin **pronume relativ** poate sta uneori în alt caz decît nominativul, din cauza îmbinării regentei cu subordonata (cazul pronumelui relativ cu rol de subiect în subordonată poate fi impus de elementul regent al propoziției pe care o introduce), și anume:

— pronumele relativ subiect poate sta **în genitiv**, dacă introduce o atributivă, de ex. *Ascult orice sfat* [1] / **al cui** *se pricepe* [2] sau *Ascult doar sfaturile* [1] / **cui** *se pricepe* [2] *(cui* = subiect exprimat prin pronume relativ în cazul genitiv, excepție de la regula exprimării subiectului prin nominativ, din cauza îmbinării regentei cu subordonata);

— pronumele relativ subiect poate sta **în dativ**, dacă introduce o completivă indirectă, de ex. *Dăruiesc aceste cărți* [1] / **cui** *are nevoie de ele* [2];

— pronumele relativ subiect poate sta **în acuzativ** cu prepoziție, dacă introduce o completivă directă, de ex. *Felicit* [1] / **pe cine** *rezolvă această problemă* [2] sau o completivă indirectă prepozițională, de ex. *Teme-te* [1] / **de cine** *tace* [2].

2. Subiectul poate fi exprimat prin substantiv în acuzativ însoțit de prepoziția *la* (cu sensul adjectivului „mulți / multe"), în propoziții exclamative din limba vorbită, de tipul *Au căzut* **la frunze!**

2. verb la moduri nepersonale, și anume:
— infinitiv: *E plăcut* a înota *în piscină;*
— supin: *Ar fi bine* de știut *ce vrea.*

Tipuri de subiect

A. Subiectul exprimat poate fi

— simplu: *Bate* vîntul;
— multiplu: Ion și Maria *seamănă unul cu altul;*
— dezvoltat: Tot ea *se supără;*
— reluat: Părerea *ta despre el...* asta *s-ar mai putea schimba;*
— propoziție subiectivă: *Firește* [1] / că am încredere în voi [2].

B. Subiectul neexprimat poate fi

— subînțeles, daca verbul cu rol de predicat este la pers. a III-a sg. sau pl., de ex. *Ioana mi-a promis* [1] / *că mă ajută* [2] (în a doua propoziție subiectul este subînțeles „Ioana");

Observații

În unele propoziții, subiectul p a r e să fie exprimat prin nume în alt caz decît nominativul; de fapt, în aceste enunțuri subiectul este subînțeles, toate aceste situații constituind *false excepții* sau *excepții aparente* de la regula exprimării subiectului prin nume (substantiv, pronume, numeral) în nominativ, și anume:

— subiectul pare să fie exprimat prin substantiv în cazul genitiv, în propoziții de tipul Ai casei *au plecat la tîrg* (unde subiectul este subînțeles „locuitorii", iar „ai casei" este atribut substantival genitival cu elementul regent subînțeles) sau prin pronume în genitiv, în propoziții de tipul Ai lui *s-au dus la teatru* (unde subiectul subînțeles este „părinții", iar „ai lui" este atribut pronominal genitival);

— subiectul pare sa fie exprimat prin pronume demonstrativ în acuzativ însoțit de prepoziția „din" sau „dintre", de ex. *Mai sînt* dintre aceia *care cred orice* (subiectul subînțeles este „unii", iar „din aceia" este atribut pronominal prepozițional) sau *N-am mîncat toate bomboanele; au mai rămas* din alea *umplute cu alune* (subiectul subînțeles este „cîteva", iar „din alea" este atribut pronominal prepozițional);

— subiectul pare să fie exprimat prin substantivele „toții, toatele" în acuzativ însoțite de prepoziția „cu", de ex. *Au plecat* cu toții (subiectul subînțeles este „ei", iar „cu toții" este complement de mod) sau *Am rămas uluite* cu toatele (subiectul inclus este „noi").

— inclus în desinența verbului cu rol de predicat, la persoanele I și a II-a, sg. și pl., de ex. *Ați aflat adevărul* (subiectul este inclus „voi");

— nedeterminat, dacă se subînțelege un subiect de tipul „cineva, oricine" (în propoziții afirmative) sau „nimeni" (în propoziții negative), verbul cu rol de predicat fiind la pers. a III-a sg., de ex. *Scria în ziar* [1] / *că spectacolul s-a amînat* [2] (subiectul din prima propoziție este nedeterminat „cineva"), *Cum ajungi la mare* [1] / *simți briza* [2] (subiectul din ambele propoziții este nedeterminat „oricine"), *Nu se vorbește în timpul slujbei* (subiectul este nedeterminat „nimeni").

Observație

În limba româna există și propoziții fără subiect, vezi Observația de la p. 77 (sub *Sintaxa propoziției*).

Topica și punctuația

A. În majoritatea propozițiilor *enunțiative* subiectul sta înaintea predicatului, de ex. Bricheta *aceasta nu funcționează bine, Mîine* Ioana *are teză,* Pisica *este un animal domestic* etc.

Observație

În propozițiile în care predicatul este exprimat prin verbe ca *a plăcea, a durea, a trebui, a se întîmpla, a se cuveni*, precum și în unele propoziții cu verbul predicativ *a fi*, subiectul stă după predicat, de ex. *Îmi plac* bomboanele *cu mentă*, *O doare* capul, *Îi trebuie* o carte, *S-a întîmplat* ceva *neobișnuit*, *Vi se cuvin* laude, *E* iarnă, *Le e* sete etc.

B. În majoritatea propozițiilor *interogative* (directe sau indirecte) subiectul stă după predicat, de ex. *Vine* Ion *sau nu vine?*, *Ce a devenit* el?, *Cînd sosește* trenul? etc. sau *Te-am întrebat* [1] / *dacă vine* Ion [2], *Habar n-am* [1] / *pe unde umblă* ea [2] etc.

Subiectul stă **înaintea predicatului** în propozițiile interogative (directe sau indirecte) în care întrebarea se referă la subiect, de ex. Cine *sună la ușă?*, Ce *s-a întîmplat?*, Ce-*ți trebuie?* etc. sau *Am întrebat* [1] / care *dintre ei a devenit doctor* [2], *Nu știu* [1] / ce *vă place* [2] etc.

Subiectul și predicatul nu se despart prin virgulă. Virgule între subiect și predicat pot apărea numai dacă izolează construcții intercalate între cele 2 părți principale de propoziție, de ex. *Ion, leneș cum îl știi, încă nu s-a trezit din somn.*

Propoziția subiectivă

Propoziția subiectivă corespunde subiectului din propoziție, fiind o propoziție subordonată care determină un predicat fără subiect din propoziția regentă.

Există 2 tipuri de propoziții subiective.

1. Subiective care **nu** depind de felul verbului prin care se exprimă predicatul regentei, de ex. Ce **naște din pisică** [1] / *șoareci mănîncă* [2].

Se introduc prin:

— pronume relative: Cine se scoală de dimineață [1] / *departe ajunge* [2], Ceea ce am aflat [1] / *m-a bulversat* [2] etc.;

— pronume nehotărîte compuse cu „ori-“: Oricine e **perseverent** [1] / *reușește în viață* [2] etc.

2. Subiective **cerute** de predicatul din regentă, dacă acesta este exprimat prin

— un verb folosit la persoana a III-a sg., cu sens impersonal, la diateza activă, de ex. *Trebuie* [1] / să vă **hotărîți** [2], *Mi-a plăcut* [1] / că ai **învățat** [2], *I-a venit* [1] / să rîdă [2], *Rămîne* [1] / să **stabilim amănuntele** [2], *Ajunge* [1] / că am stat de vorbă [2] etc. sau la diateza reflexivă, de ex. *Se cuvine* [1] / să fii **mai politicos** [2], *Nu s-ar cădea* [1] / să procedezi așa [2], *S-a întîmplat* [1] / să **ne întîlnim** [2] etc.;

— un verb la diateza reflexivă impersonală, de ex. *Se zice* [1] / că va fi mai bine [2], *Se părea* [1] / că se **înțeleg bine** [2], *Se presupune* [1] / că **alegerea a fost bună** [2], *S-ar crede* [1] / că se iubesc [2] etc.;

— o expresie verbală impersonală, formată din verbul copulativ „a fi“ la pers. a III-a sg., cu numele predicativ exprimat printr-un adverb, de ex. *E bine* [1] / ce ați decis [2], *Era evident* [1] / că vor reveni [2], *A fost clar* [1] / ce vor [2] etc., printr-o locuțiune adverbială, de ex. *E de la sine înțeles* [1] / că nu vor renunța [2] etc. sau printr-un substantiv cu valoare adverbială, de ex. *E păcat* [1] / să **renunți** [2], *Nu e voie* [1] / să **staționați aici** [2] etc.;

Observații

Uneori verbul copulativ din componența expresiei verbale impersonale este subînțeles, de ex. *Bine*[1] / că te văd[2], *Noroc*[1] / că nu bate vîntul[2] etc.

— un adverb predicativ (care este predicat verbal, pentru că înaintea sa nu se poate subînțelege verbul copulativ „a fi"), de ex. *Desigur*[1] / că îl cred[2], *Firește*[1] / că țin la tine[2], *Poate*[1] / că nu mă crezi[2], *Pesemne*[1] / că s-a discutat despre aceasta[2] etc. sau o locuțiune adverbială predicativă, de ex. *De bună seamă*[1] / că îl aștept[2] etc.;

— un verb la diateza pasivă, de ex. *A fost scris*[1] / să vă întîlniți[2], *S-a decis de către instanță*[1] / că e vinovat[2].

Subiectivele de acest tip pot fi introduse prin toate elementele de relație subordonatoare, adică prin:

— conjuncții subordonatoare: *Nu se știe*[1] / dacă *va veni*[2], *Ar trebui*[1] / să *taci*[2], *Era bine*[1] / ca *el* să *mai rămînă*[2] etc.;

— pronume relative, de ex. *S-a aflat*[1] / ce-*ai spus*[2], *E evident*[1] / pe cine *preferi*[2] etc. sau adjective relative, de ex. *Se știe*[1] / cîte *parale face*[2], *E clar*[1] / ce *intenții are*[2] etc.;

— pronume nehotărîte compuse cu „ori-", de ex. *Se aude*[1] / orice *se discută în consiliu*[2] etc. sau adjective nehotărîte, de ex. *Se adoptă*[1] / orice *măsuri se propun*[2] etc.;

— adverbe relative, de ex. *S-a stabilit*[1] / cînd *vom pleca*[2] etc.;

— locuțiuni adverbiale relative, de ex. *Mi s-a spus*[1] / de ce *ai fost pedepsit*[2] etc.

Topica și punctuația

Propozițiile subiective care nu depind de tipul de predicat din regentă stau înaintea regentei, iar cele cerute de un anumit tip de predicat, după regentă. Topica se poate inversa numai din motive stilistice.

Observație

Subiectivele introduse prin conjuncția subordonatoarea „dacă" (sau prin „de" cu sens de „dacă") care au ca element regent verbul predicativ „a fi", de ex. *Dacă ți-am cerut părerea*[1] / *e*[2] / *pentru că am încredere în tine*[3] (unde prima propoziție este subiectivă, a doua este principală, iar a treia, circumstanțială de cauză) sau verbul copulativ „a însemna", de ex. *Dacă îți cer părerea*[1] / *înseamnă*[2] / *că am încredere în tine*[3] (unde prima propoziție este subiectivă, a doua este principală, iar a treia, predicativă) stau înaintea regentei.

Propozițiile subiective nu se despart prin virgulă de regenta lor. Virgula între subiectivă și regentă apare numai dacă subiectiva este reluată în regentă printr-un pronume cu rol de subiect, de ex. Cine a învățat temeinic,[1] / acela *nu uită*[2] (unde nu vom spune că predicatul „nu uită" are și subiectivă, și subiect, ci că subiectul său este propoziția subiectivă nr. 1, reluată în regentă prin pronumele demonstrativ „acela").

Predicatul

Predicatul este partea principală de propoziție aflată în raport de interdependență cu subiectul propoziției. Răspunde la întrebări de tipul *ce face?, ce acțiune suferă?, ce este?, cine este? cum este?,* adresate cuvîntului cu rol de subiect.

Prin predicat se exprimă acțiuni, stări, procese sau se atribuie o anumită însușire obiectului denumit prin cuvîntul cu rol de subiect.

Există 2 feluri de predicate.

1. **Predicatul verbal** se exprimă prin:

— un verb predicativ la un mod personal, de ex. **A venit** *primăvara* (unde *a venit* = predicat verbal exprimat prin verbul predicativ „a veni", conjugarea a IV-a, diateza activă, mod indicativ, timp prezent, persoana a III-a, număr singular, forma afirmativă, verb intranzitiv) etc.;

Observaţie

Rar, predicatul verbal se poate exprima printr-un verb la infinitiv (cu valoare de imperativ), în propoziţii de tipul A se agita *înainte de întrebuinţare* (unde *a se agita* = predicat verbal exprimat prin verbul predicativ „a agita", conjugarea I, diateza pasivă cu formă reflexivă, mod infinitiv, timp prezent, formă afirmativă, verb tranzitiv devenit intranzitiv la diateza pasivă).

— o locuţiune verbală cu verbul din componenţa ei la un mod personal, de ex. **Nu şi-au dat seama** *de consecinţe* (unde *nu şi-au dat seama* = predicat verbal exprimat prin locuţiune verbală în cadrul căreia *nu au dat* = verb predicativ, conj. I, diateza activă, indicativ, perfect compus, pers. a III-a, nr. pl., forma negativă, verb tranzitiv) etc.;

— o interjecţie predicativă, de ex. *Şi pisica* **zdup**! *în mijlocul patului* (unde *zdup!* = predicat verbal exprimat prin interjecţie predicativă, onomatopeică, simplă, intranzitivă) etc.;

— un adverb predicativ, de ex. **Pesemne** [1] / *că nu e acasă* [2] (unde *pesemne* = predicat verbal exprimat prin adverb predicativ de mod, fără grade de comparaţie) etc.

2. **Predicatul nominal** se exprimă printr-un verb copulativ la un mod personal şi un nume predicativ. Principalele verbe copulative din limba română sînt *a fi, a deveni* (şi *a ajunge, a ieşi, a se face* cînd înseamnă „a deveni"), *a rămîne, a însemna, a părea* (vezi cap. *Verbul*, p. 53 — 55). Numele predicativ se exprimă prin:

— adjectiv calificativ în cazul nominativ, de ex. *Ei* **au devenit mai curajoşi** (unde *au devenit mai curajoşi* = predicat nominal format din verbul copulativ „a deveni", conjugarea a IV-a, diateza activă, indicativ, perfect compus, pers. a III-a, numărul plural, forma afirmativă, verb intranzitiv şi numele predicativ „mai curajoşi" exprimat prin adjectiv calificativ variabil cu 2 terminaţii şi 4 forme, gen masculin, nr. plural, caz nominativ, grad comparativ de superioritate) etc.;

— locuţiune adjectivală calificativă, de ex. *Dan* **este bun de gură** (unde *este bun de gură* = predicat nominal alcătuit din verbul copulativ „a fi", conjug. a IV-a, diateza activă, indicativ, prezent, persoana a III-a, nr. singular, forma afirmativă, verb intranzitiv şi numele predicativ „bun de gură" exprimat prin locuţiune adjectivală, gradul pozitiv) etc.;

— substantiv (pronume, numeral) în cazul nominativ, de ex. *El* **se va face actor** (unde *se va face actor* = predicat nominal format din verbul copulativ „a se face", conjug. a III-a, diateza reflexivă, indicativ, viitor, pers. a III-a, nr. singular, forma afirmativă, verb intranzitiv şi numele predicativ „actor" exprimat prin substantiv comun, masculin, singular, nominativ, nearticulat), *Cărţile de pe masă* **sînt ale mele** (unde *sînt ale mele* = predicat nominal format din verbul copulativ „a fi" etc. şi numele predicativ „ale mele" exprimat prin pronume posesiv, pers. I, gen fem., mai

multe obiecte posedate de un posesor, caz nominativ), *Ei* **sînt doi** *la părinți* (unde *sînt doi* = predicat nominal format din verbul copulativ „a fi" etc. și numele predicativ „doi" exprimat prin numeral cardinal, masculin, nominativ) etc.;

— (rar) substantiv (pronume, numeral) în cazul genitiv fără prepoziție, de ex. *Teza aceasta* **este a Mariei** (unde *a Mariei* = nume predicativ exprimat prin substantiv propriu, singular — defectiv de plural —, caz genitiv precedat de articolul posesiv-genitival „a"), *Casa de pe deal* **este a alor mei** (unde *a alor mei* = nume predicativ exprimat prin pronume posesiv, pers. I, masculin, mai multe obiecte posedate „părinții" de un posesor „eu", caz genitiv precedat de articolul posesiv-genitival „a"), *Premiul acesta* **este al primului** *din clasă* (unde *al primului* = nume predicativ exprimat prin numeral ordinal, masculin, singular, caz genitiv precedat de articolul posesiv-genitival „al") etc.;

— (rar) substantiv (pronume, numeral) însoțit de o prepoziție, în cazul cerut de aceasta, și anume în acuzativ *Cadoul acesta* **este pentru el** (unde *pentru el* = nume predicativ exprimat prin pronume personal, pers. a III-a, masculin, singular, caz acuzativ, formă accentuată, însoțit de prepoziția „pentru") sau în genitiv, de ex. *Unii* **sînt împotriva schimbării** (unde *împotriva schimbării* = nume predicativ exprimat prin substantiv comun, feminin, singular, caz genitiv cerut de prepoziția „împotriva", articulat cu articolul hotărît „-i") etc.;

— (rar) adjectiv posesiv în cazul acuzativ, însoțit de prepoziție, de ex. *El* **a fost contra ta** (unde *contra ta* = nume predicativ exprimat prin adjectiv posesiv, pers. a II-a, feminin, un obiect posedat de un posesor, caz acuzativ cerut de prepoziția „contra") etc.;

— verb la moduri nepersonale, și anume la **infinitiv** precedat de prepoziție, de ex. *Marea lui plăcere* **este de a cînta** *la pian* sau (rar) fără prepoziție *Mihai* **pare a fi isteț** (unde *a fi* este numele predicativ al verbului copulativ „pare", iar *isteț* este numele predicativ al verbului „a fi"), la **supin**, de ex. *Rufele acestea* **sînt pentru spălat** sau la **participiu**, de ex. **Am rămas uluiți** *de vestea primită* (vezi Observația de la p. 61) etc.;

— adverb de mod, de ex. **Cum e** *vremea pe la voi?*, **E util** [1] / *să te informezi* [2] *etc.*;

— locuțiune adverbială de mod, de ex. **E de la sine înțeles** [1] / ca te aștept [2] etc.;

— interjecție, numai în construcția **E vai** *de tine!*

Topica și punctuația

Pentru topica și punctuația predicatului față de subiect, vezi p. 87 — 88.

În propoziții e n u n ț i a t i v e, numele predicativ stă după verbul copulativ, de ex. *El* **e Ion** (unde „el" e subiect, iar „Ion" e nume predicativ), dar *Ion* **e el** (unde „Ion" e subiect, iar „el" e nume predicativ) — (vezi și exemplele de mai sus). Topica poate fi inversată numai din motive stilistice, pentru a scoate în evidență cele exprimate prin numele predicativ, de ex. *O mare* **surpriză a fost** *pentru mine vizita ei* (unde predicatul nominal este *o* [...] *surpriză a fost*, cu numele predicativ plasat înaintea verbului copulativ, iar subiectul propoziției „vizita" stă după predicatul nominal; cu topica normală propoziția ar fi sunat astfel: *Vizita ei a fost o mare surpriză pentru mine*).

În propoziții i n t e r o g a t i v e, dacă întrebarea se referă la numele predicativ, acesta apare înaintea verbului copulativ, iar subiectul propoziției stă după verb, de ex. Cine e *Ion?* Ce înseamnă *asta?*, Cum e *ea?* etc. Aceeași topică apare și în propoziții secundare introduse prin pronume relative sau prin adverbul relativ „cum", de ex. *Spune-mi* [1] / **cum** *ți* s-a **părut** *Londra* [2] etc.

Propoziția predicativă

Este propoziția subordonată care corespunde numelui predicativ, determinînd un verb copulativ (fără nume predicativ) din propoziția regentă. Verbul copulativ poate fi la un mod personal — predicat nominal incomplet — (de ex. *Asta* **înseamnă** [1] / *că-mi voi revizui opiniile* [2]) sau la un mod nepersonal (de ex. **Devenind** [1] / *ce și-a dorit* [2] / *e fericită* [1], unde propoziția predicativă nr. 2 determină verbul copulativ *devenind*, cu funcție sintactică de complement circumstanțial de cauză).

Propoziția predicativă poate fi introdusă prin toate tipurile de elemente de relație subordonatoare, și anume:

— conjuncții subordonatoare *(că, să, ca să, dacă): Idealul ar fi* [1] / **ca** *el* **să** *accepte sugestia ta* [2], *Ce face el* [1] / *înseamnă* [2] / **să** *te lupți cu morile de vînt* [3], *Problema mea e* [1] / **dacă** *să perseverez* [2] etc.;

— pronume relative, de ex. *Întrebarea e* [1] / **care** *dintre ei va cîștiga concursul* [2], *Ei au devenit* [1] / **ceea ce** *le-au permis împrejurările* [2] etc.;

— adjective relative, de ex. *Dilema ei este* [1] / **ce** *drum să-și aleagă în viață* [2] etc.;

— pronume nehotărîte compuse cu „ori-", de ex. *Poți ajunge* [1] / **orice** *vrei* [2] etc.;

— adjective nehotărîte compuse cu „ori-", de ex. *Poți deveni* [1] / **orice** *fel de om vrei* [2] etc.;

— adverbe relative, de ex. *Satul a rămas* [1] / **cum** *îl știai* [2], *Singura problemă era* [1] / **cînd** *să începem demersurile* [2] etc.;

— adverbe nehotărîte compuse cu „ori-", de ex. *Poate fi* [1] / **oricum** *vrea* [2] etc.;

— locuțiuni adverbiale relative, de ex. *Întrebarea e* [1] / **de cîte ori** *a încercat* [2] etc.

Topica și punctuația

Propozițiile predicative stau imediat după verbul copulativ pe care îl determină. Topica inversă e rară și e dictată de motive stilistice, de ex. **Cum să procedeze acum** [1] / **era** *singura lui neliniște* [2] (unde subiectul e „neliniște").

Predicativa nu se desparte prin virgulă de propoziția regentă.

Atributul

Atributul este partea secundară de propoziție care determină un substantiv (*Mîța* **blîndă** *zgîrie rău*), o locuțiune substantivală (**Multe** *păreri de rău*), un pronume (*Am aflat* *ceva* **interesant**) sau un numeral (*Am discutat numai cu* *doi* **dintre ei**). Răspunde la întrebările *care?, ce fel de ?, al (a, ai, ale) cui?, cîți?, cîte?*, adresate cuvîntului cu rol de element regent.

În funcție de părțile de vorbire prin care se exprimă, atributele sînt de 5 feluri: adjectival, substantival, pronominal, verbal și adverbial.

1. **Atributul adjectival** se exprimă prin

— adjective calificative: *Are o personalitate* **puternică** etc.;

— locuțiuni adjectivale: *Shakespeare a fost un scriitor* **de geniu** etc.;

— adjective pronominale (determinative): *N-am* **nici o** *idee, Ce* **părere** *ai?* etc.;

— numerale cu valoare adjectivală: *Are* **două** *pisici, Acesta este* **al doilea** *exemplu, Va avea parte de un cîștig* **înzecit**;

— verbe la modul participiu: *A avut o viață* **trăită** *intens, Îi plac creioanele bine* **ascuțite** etc.

2. **Atributul substantival** se exprimă prin substantive sau prin numerale cu valoare de substitut al substantivului.

a. *Atributul substantival genitival* se exprimă prin substantiv (numeral) în genitiv fără prepoziție: *Se uită în curtea* **vecinului**, *Optez pentru propunerea* **primului** *dintre vorbitori* etc.

Observație

Sînt considerate tot atribute substantivale genitivale și cele exprimate printr-o construcție cu valoare (sens) de genitiv, alcătuită din prepoziția „a" și un substantiv (numeral) în cazul acuzativ, construcție echivalentă semantic cu genitivul, de ex. *Aceasta este părerea* **a** *numeroși* **participanți** (unde *a [...] participanți* = atribut substantival genitival exprimat prin substantiv comun, gen masculin, număr plural, caz acuzativ cerut de prepoziția „a", nearticulat — construcție echivalentă cu genitivul), *Aceasta este părerea* **a doi** *dintre participanți* etc.

b. *Atributul substantival prepozițional* se exprimă prin substantiv (numeral) însoțit de o prepoziție (sau de o locuțiune prepozițională), în cazul cerut de aceasta, și anume în acuzativ: *Și-a cumpărat mai multe cărți* **de versuri**, *Iată părerea mea* **în legătură cu subiectul** *discutat* etc. sau în genitiv, de ex. *Și-a spus părerea* **asupra celor doi**, *Pomul* **din spatele casei** *este un nuc* etc.

c. *Atributul substantival în dativ* se exprimă prin substantiv în cazul dativ fără prepoziție, și anume

— o construcție învechită, în care atributul substantival în dativ are ca regent un substantiv nearticulat, de ex. *Ea îi este <u>soră</u>* **prietenei** *mele, Alexandru Ioan Cuza a fost ales <u>domn</u>* **Principatelor Unite** etc.;

Observație

Dacă substantivul regent se articulează, atributul substantival în dativ devine atribut substantival genitival: *Ea este <u>sora</u>* **prietenei** *mele, Alexandru Ioan Cuza a fost ales <u>domnul</u>* Principatelor Unite etc.

— o construcție contemporană în care atributul substantival în dativ are ca regent un substantiv de origine verbală articulat, între ele fiind intercalat un alt atribut, de ex. *Mîine va avea loc <u>înmînarea</u> de premii* **cîștigătorilor** *Olimpiadei de Matematică* (atributul în dativ „cîștigătorilor" determină substantivul „înmînarea") etc.

Observație

Știm că atributul *cîștigătorilor* este exprimat prin substantiv în dativ, și nu în genitiv, deoarece nu este precedat de articol posesiv-genitival, cum ar fi trebuit să fie, dacă era în genitiv, la distanță față de substantivul regent, de ex. *<u>Rochia</u> albă* **a surorii** *mele*.

d. *Apoziția* se exprimă printr-un substantiv (numeral) în cazul nominativ (indiferent de cazul substantivului regent), precedat uneori de adverbele de mod explicative „adică“, „și anume“. Apoziția poate fi **simplă**, de ex. *Corectez teza elevului* **Popescu**, *Împrumută-mi niște cărți*, **și anume trei** (unde *trei* = apoziție exprimată prin numeral cardinal în cazul nominativ, precedat de locuțiunea adverbiala „și anume“) etc. sau **dezvoltată**, de ex. *Discut cu Dan,* **bunul prieten al Anei** (unde *bunul prieten al Anei* = apoziție dezvoltata alcătuită din *bunul* = atribut adjectival exprimat prin adjectiv calificativ variabil cu 2 terminații și 4 forme, masculin, singular, nominativ, grad pozitiv, cu articolul hotărît „-l“ preluat de la substantivul regent „prieten“ din cauza topicii inversate; *prieten* = apoziție exprimată prin substantiv comun, masculin, singular, nominativ, cu articolul preluat de adjectivul precedent „bunul“; *al Anei* = atribut substantival genitival exprimat prin substantiv propriu, feminin, singular — defectiv de plural —, caz genitiv precedat de articolul „al“) etc.

Observație

Uneori, apoziția se acordă în caz cu substantivul regent, de ex. *M-am adresat lui Dan,* **prietenului** *meu de-o viață.*

3. **Atributul pronominal** se exprimă prin diverse specii de pronume și este (ca și atributul substantival) de 4 feluri.

a. *Atributul pronominal genitival* se exprimă prin pronume în genitiv, fără prepoziție, de ex. *Observațiile* **lor** *sînt interesante*, *Îmi place umbrela* **dumneavoastră**, *Prefer soluția* **aceluia** *din dreapta*, *A intrat în posesia pămîntului* **alor săi**, *Aceasta este casa* [1] / *în* **a cărei** *grădină mă jucam în copilărie* [2], **Al cui** *frate ești?*, *Să ascultăm părerile* **tuturor**, *Nu-l interesează opinia* **nimănui** etc.

b. *Atributul pronominal prepozițional* se exprimă prin pronume însoțite de prepoziții (sau de locuțiuni prepoziționale), în cazul cerut de acestea, și anume în acuzativ, de ex. *Suferă din grijă* **pentru alții**, *Care* **dintre voi** *m-a căutat?* etc. sau în genitiv, de ex. *Mi-am spus părerea* **asupra unora** *dintre voi* etc.

c. *Atributul pronominal în dativ* se exprimă prin forme neaccentuate de dativ (cu sens posesiv) ale pronumelor personale sau reflexive, de ex. *El a rămas în grija-*ți (unde *ți* = atribut pronominal exprimat prin pronume personal, pers. a II-a, singular, caz dativ, formă neaccentuată (cu sens posesiv) — determină substantivul „grijă“ de care este legat prin cratimă), *M-au impresionat întotdeauna bunele-*i *maniere* (unde *i* = atribut pronominal exprimat prin pronume personal, pers. a III-a, singular, caz dativ formă neaccentuată (cu sens posesiv) — determină substantivul „maniere“ și este legat cu cratimă de adjectivul „bunele“ care determină același substantiv), **Își** *ia paltonul din cuier* (unde *își* = atribut pronominal la granița cu complementul indirect [pentru că nu este legat cu cratimă de substantivul determinat „paltonul“, ci precedă verbul „ia“], exprimat prin pronume reflexiv, pers. a III-a, singular, caz dativ, formă neaccentuată cu sens posesiv) etc.

d. *Apoziția pronominală* se exprimă prin pronume în cazul nominativ și apare rar, de ex. *Numai voi,* **tu și ea**, *n-ați uitat-o.*

4. **Atributul verbal** se exprimă prin verbe la moduri nepersonale, și anume:

— la infinitiv, însoțit de o prepoziție: *Mare mi-a fost bucuria* de a-l vedea etc.;

— la supin, de ex. *Acestea nu sînt lucruri* de făcut *în public* etc.;

— la gerunziu, de ex. *Verbele* **avînd** *numai persoana a III-a se numesc verbe unipersonale* etc.

5. **Atributul adverbial** se exprimă prin adverbe însoțite, în general, de o prepoziție, de ex. *Dormitoarele sînt la etajul* **de sus**, *Casa* **de acolo** *s-a construit anul trecut* etc., dar și fără prepoziție, dacă substantivul regent este de origine verbală, de ex. *Mersul* **înainte** *înseamnă progres* etc.

Topica și punctuația

Cele mai multe atribute stau imediat după substantivul (pronumele, numeralul) regent. Topica inversată, de ex. *o* **prea frumoasă** *fată*, al casei *prag* etc. apare din motive stilistice, mai ales în poezie. Uneori atributul antepus se poate afla la distanță față de cuvîntul regent, de ex. **Atent** *numai la conținut, el face uneori greșeli de ortografie* (atributul „atent" determină pronumele „el"); se poate întîmpla chiar ca elementul regent al atributului să nu fie exprimat, ci subînțeles, de ex. **Atent** *numai la conținut, face greșeli de ortografie.*

Atributele exprimate prin adjective pronominale stau, majoritatea, înaintea cuvîntului regent, de ex. Ce *carte citești?, Știu* [1] / care *filme îi plac* [2], *A mîncat* **toate** *bomboanele, Nu vreau* **nici o** *prăjitură* etc. În cazul atributului exprimat prin adjectiv posesiv, topica normală este după substantivul regent, de ex. *Ce mai face sora* **ta**?; topica inversată apare în poezie sau în limba veche, și atunci adjectivul posesiv este precedat de articol posesiv-genitival, de ex. **Ai noștri** *tineri la Paris învață...* Adjectivele demonstrative și de întărire pot sta atît înainte, cît și după cuvîntul regent, de ex. **această** *fată* / *fata* **aceasta**, **însuși** *tata* / *tata* **însuși**.

În mod normal, atributele nu se despart prin virgulă de cuvîntul regent. Se izolează prin virgule unele atribute pentru a fi scoase în evidență, de ex. *Acest băiat,* **cuminte și silitor,** *ia numai note mari,* precum și atributele antepuse aflate la distanță față de cuvîntul regent (vezi exemplul de mai sus).

Propoziția atributivă

Este propoziția subordonată care corespunde atributului, determinînd în propoziția regentă un substantiv (<u>*Cîinele*</u> [1] / **care latră** [2] / *nu mușcă* [1]), un pronume (*N-am aflat* <u>*nimic*</u> [1] / **din ce mă interesa** [2]) sau un numeral (*El e* <u>*primul*</u> [1] / **care a sosit** [2]).

Se introduce prin:

— pronume relative (însoțite uneori de prepoziții), de ex. *El este un om* [1] / **care** *știe ce vrea* [2], *Uite cartea* [1] / **ce** *te interesează* [2], *Ține seama de opiniile* [1] / **cui** *se pricepe în acest domeniu* [2], *Acesta este apartamentul* [1] / *la* **ale** **cărui** *ferestre se vede lumină pînă noaptea tîrziu* [2], *Ea e persoana* [1] / **despre care** *ți-am vorbit* [2] etc.;

— pronume nehotărîte compuse cu „ori-", de ex. *E de acord cu părerile* [1] / **oricui** *se pricepe* [2] etc.;

— adverbe relative, de ex. *Țin minte ziua* [1] / **cînd** *ne-am cunoscut* [2], *Nu-mi place modul* [1] / **cum** *ai procedat* [2] etc.;

— conjuncții subordonatoare, de ex. *I-a venit ideea* [1] / să *plece la mare* [2], *Nu mă încîntă faptul* [1] / că *pierzi nopțile* [2], *Mi-a pus întrebarea* [1] / dacă *mai rămîn aici două zile* [2] etc.

Observație

Uneori, elementul de relație subordonator care introduce atributiva nu se află pe primul loc în subordonată, de ex. *Aceasta este haina* [1] / *în buzunarul* căreia *am pus scrisoarea de la tine* [2] (propoziția atributivă nr. 2 este introdusă prin pronumele relativ „căreia", feminin, singular, caz genitiv, cu funcție sintactica de atribut pronominal genitival în propoziție).

Topica și punctuația

Propoziția atributivă stă întotdeauna după regentă. Nu se despart prin virgulă atributivele care urmează imediat după cuvîntul regent (vezi exemplele de mai sus). Se izolează prin virgulă atributivele al căror element regent se află la distanță, de ex. *M-am întîlnit cu un prieten al meu foarte vechi,* [1] / *cu care nu m-am mai văzut de mult* [2] (elementul regent al atributivei este substantivul „prieten").

Complementul direct

Complementul direct este partea secundară de propoziție care determină un verb tranzitiv (Te *cred pe cuvînt),* o locuțiune verbală tranzitivă *(Nu ține minte* **nimic**) sau o interjecție tranzitivă *(Iată* **casa** *noastră),* exprimînd obiectul asupra căruia se răsfrînge acțiunea verbului *(Citesc* **un roman**) sau rezultatul acțiunii *(A scris* **un roman**). Răspunde la întrebările *pe cine?, ce?,* adresate elementului regent.

Se exprimă prin:

— substantiv (pronume, numeral) în cazul acuzativ:

a. fără prepoziție, de ex. *Am culeș multe* **flori**, *Ea crede* **orice**, *A mîncat* **două** *din prăjiturile de pe masă* etc.;

b. precedat de prepoziția **pe**, dacă substantivul (pronumele, numeralul) desemnează o persoană, de ex. *Îl aștept* **pe Ion**, **Pe aceasta** *n-o cunosc, Îl felicit* **pe primul** *din clasă* etc.

Observație

Excepții de la regula exprimării complementului direct prin nume în acuzativ fără prepoziție apar:

1. în propoziții subordonate introduse prin pronume relativ cu rol de complement direct, care poate fi însoțit de o prepoziție (din cauza îmbinării regenței cu subordonata), de ex. *Mă gîndesc* [1] / la ce *va spune el* [2] (*la ce* = complement direct exprimat prin pronume relativ în acuzativ, însoțit de prepoziția „la"), *Mă tem* [1] / de ce *va zice el* [2] etc.;

2. în propoziții exclamative din limba vorbită, unde complementul direct poate fi exprimat prin substantiv însoțit de prepoziția „la" (cu valoare de adjectiv cantitativ), de ex. *Am culeș* la flori!

— verbe la moduri nepersonale, și anume la infinitiv, de ex. *Vreau* **a-ți spune** *părerea mea, El nu mai poate* **rămîne** etc., la supin, de ex. *Am* **de scris** *un articol* etc. sau, rar, la gerunziu, de ex. *Aud* **vorbindu-se** *în camera de alături.*

În general, într-o propoziție există un singur complement direct (vezi exemplele de mai sus); anumite verbe pot avea însă 2 complemente directe (unul al persoanei și celălalt al lucrului), de ex. **Te**-*am întrebat* **ceva**, **L**-*am rugat* **ceva** etc.

— conjuncții subordonatoare, de ex. *I-a venit ideea* [1] / *să plece la mare* [2], *Nu mă încîntă faptul* [1] / *că pierzi nopțile* [2], *Mi-a pus întrebarea* [1] / **dacă** *mai rămîn aici două zile* [2] etc.

Observație

Uneori, elementul de relație subordonator care introduce atributiva nu se află pe primul loc în subordonată, de ex. *Aceasta este haina* [1] / *în buzunarul* **căreia** *am pus scrisoarea de la tine* [2] (propoziția atributivă nr. 2 este introdusă prin pronumele relativ „căreia", feminin, singular, caz genitiv, cu funcție sintactică de atribut pronominal genitival în propoziție).

Topica și punctuația

Propoziția atributivă stă întotdeauna după regentă. Nu se despart prin virgulă atributivele care urmează imediat după cuvîntul regent (vezi exemplele de mai sus). Se izolează prin virgulă atributivele al căror element regent se află la distanță, de ex. *M-am întîlnit cu un prieten al meu foarte vechi,* [1] / *cu care nu m-am mai văzut de mult* [2] (elementul regent al atributivei este substantivul „prieten").

Complementul direct

Complementul direct este partea secundară de propoziție care determină un verb tranzitiv (Te *cred pe cuvînt),* o locuțiune verbală tranzitivă *(Nu ține minte* **nimic**) sau o interjecție tranzitivă *(Iată* **casa** *noastră),* exprimînd obiectul asupra căruia se răsfrînge acțiunea verbului *(Citesc* **un roman**) sau rezultatul acțiunii *(A scris* **un roman**). Răspunde la întrebările *pe cine?, ce?,* adresate elementului regent.

Se exprimă prin:

— substantiv (pronume, numeral) în cazul acuzativ:

a. fără prepoziție, de ex. *Am cules multe* **flori**, *Ea crede* **orice**, *A mîncat* **două** *din prăjiturile de pe masă* etc.;

b. precedat de prepoziția pe, dacă substantivul (pronumele, numeralul) desemnează o persoană, de ex. *Îl aștept* **pe Ion**, **Pe aceasta** *n-o cunosc, Îl felicit* **pe primul** *din clasă* etc.

Observație

Excepții de la regula exprimării complementului direct prin nume în acuzativ fără prepoziție apar:

1. în propoziții subordonate introduse prin pronume relativ cu rol de complement direct, care poate fi însoțit de o prepoziție (din cauza îmbinării regenței cu subordonata), de ex. *Mă gîndesc* [1] / la ce *va spune el* [2] (*la ce* = complement direct exprimat prin pronume relativ în acuzativ, însoțit de prepoziția „la"), *Mă tem* [1] / de ce *va zice el* [2] etc.;

2. în propoziții exclamative din limba vorbită, unde complementul direct poate fi exprimat prin substantiv însoțit de prepoziția „la" (cu valoare de adjectiv cantitativ), de ex. *Am cules* la flori!

— verbe la moduri nepersonale, și anume la infinitiv, de ex. *Vreau* **a-ți spune** *părerea mea, El nu mai poate* **rămîne** etc., la supin, de ex. *Am* **de scris** *un articol* etc. sau, rar, la gerunziu, de ex. *Aud* **vorbindu-se** *în camera de alături.*

În general, într-o propoziție există un singur complement direct (vezi exemplele de mai sus); anumite verbe pot avea însă 2 complemente directe (unul al persoanei și celălalt al lucrului), de ex. **Te**-*am întrebat* **ceva**, **L**-*am rugat* **ceva** etc.

Unele complemente directe pot fi reluate sau anticipate prin forme neaccentuate de acuzativ ale pronumelor personale, de ex. Pe el *nu*-l *apreciez în mod deosebit*, O *cunosc* pe **Maria** *de multă vreme* etc.

Observație

Unele verbe care în mod obișnuit sînt intranzitive, se pot construi cu un complement direct exprimat printr-un substantiv din aceeași rădăcină cu verbul (*Au trăit* un trai *îmbelșugat*; *Am vorbit* o vorbă) sau din aceeași sferă semantică cu verbul (*Au trăit* o viață *lungă*; *Am dansat* un vals), numit complement direct intern.

Topica și punctuația

Complementul direct stă, în general, după verbul regent și nu se desparte prin virgulă de acesta. În propoziții interogative, dacă întrebarea se referă la complementul direct, acesta stă înaintea verbului regent, de ex. Ce *mai faci?*, **Pe cine** *cauți?* etc.

Propoziția completivă directă

Este propoziția secundară corespunzătoare complementului direct, care determină un verb tranzitiv (*Aflînd* [1] / ce are de gînd [2] / *m-am supărat* [1]), o locuțiune verbală tranzitivă (*N-a ținut minte* [1] / ce mi-a promis [2]) sau o interjecție tranzitivă (*Iată* [1] / **ce vreau de la tine** [2]) din regentă.

Se introduce prin:

— conjuncții subordonatoare, de ex. *Știu* [1] / că *am dreptate* [2], *A vrut* [1] / să *ne întîlnim* [2], *Mi-aș dori* [1] / ca *voi* să *fiți mai atenți* [2], *V-am întrebat* [1] / dacă *ați învățat* [2] etc.;

— pronume relative (însoțite uneori de prepoziții), de ex. *Spune-mi* [1] / ce *vrei* [2], *Am aflat* [1] / cu cine *te-ai certat* [2], *Nu știu* [1] / care *e părerea lui* [2] etc.;

— adjective relative, de ex. *Ia-ți* [1] / ce *carte dorești* [2], *Dă-mi* [1] / cîte *mere vrei* [2] etc.;

— pronume nehotărîte compuse cu „ori-“, de ex. *Ea cere* [1] / orice *vede* [2] etc.;

— adjective nehotărîte compuse cu „ori-“, de ex. *Crede* [1] / orice *prostie aude* [2] etc.;

— adverbe relative, de ex. *Mărturisește* [1] / unde *ai fost* [2] etc.;

— locuțiuni adverbiale relative, de ex. *Iată* [1] / de ce *te-am căutat* [2] etc.

Propozițiile completive directe determină verbe tranzitive care nu au și complement direct (vezi exemplele de mai sus); numai verbe ca *a întreba* (pe cineva ceva), *a ruga* (pe cineva ceva), *a învăța* (pe cineva ceva), *a anunța* (pe cineva ceva), care se construiesc cu 2 complemente directe, pot avea și complement direct, și propoziție completivă directă, de ex. Te *rog* [1] / să mă scuzi [2], *A învățat*-o [1] / ce știa și el [2], V-*am anunțat* [1] / că plec mîine [2] etc.

Unele completive directe pot fi reluate sau anticipate, în propoziția regentă, prin forme neaccentuate ale pronumelui personal în acuzativ, de ex. Îl *stimez* [1] / pe cine e serios [2], Dacă te-am întrebat [1] / *am făcut*-o *din curiozitate* [2] etc.

Topica și punctuația

Completiva directă stă, în mod normal, după regentă și nu se desparte prin virgulă de aceasta. Absența virgulei dintre regentă și subordonată este uneori singura marcă formală care permite diferențierea completivei directe de subiectiva cu topică

inversa (care se desparte prin virgulă de regentă), de ex. *Știe* [1]/ *cine a învățat* [2] (= *El știe* [1] / *cine a învățat* [2]), fața de *Știe,* [1] / *cine a învățat* [2] (= *Cine a învățat* [1] / *știe* [2]).

Complementul indirect

Complementul indirect este partea secundara de propoziție care determina un verb *(I-am spus* **copilului** *o poveste),* o locuțiune verbala *(Nu și-a dat seama* **de implicații**), o interjecție predicativă *(Na-*ți *cărțile înapoi!),* un adjectiv *(Este o atitudine specifică* **oamenilor** *suficienți)* sau un adverb *(Ea a acționat conform* **planului**). Raspunde la întrebări de tipul *cui?, la cine?, la ce?, de cine?, de ce?, despre cine?, despre ce?, asupra cui?, contra cui?* etc. adresate elementului regent.

Se exprimă prin:

— substantiv (pronume, numeral) în cazul dativ fără prepoziție, de ex. **Lui Ion** *i s-a dat prea multă atenție,* **Mi** *se face lehamite, Culoarea asta nu-i stă bine* **nimănui**, *M-am adresat* **primului** *dintre ei* etc.;

Observație

Daca complementul indirect este exprimat printr-un numeral invariabil în raport cu categoria gramaticală a cazului, în locul dativului apare o construcție echivalentă semantic cu dativul, formată din propoziția **la** + numeral, de ex. *M-am adresat* **la doi** *dintre ei* (unde *la doi* = complement indirect exprimat prin numeral cardinal, masculin, caz acuzativ cerut de prepoziția „la" — construcție echivalenta semantic cu dativul). În limba vorbită, se face adesea abuz de această construcție, folosita și atunci cînd nu e neaparat necesar, de ex. *Le-am dat cîte un măr* **la fiecare** (în loc de *I-am dat cîte un măr* **fiecăruia**).

— substantiv (pronume, numeral) însoțit de o prepoziție (sau de o locuțiune prepozițională) în cazul cerut de aceasta, și anume în acuzativ, de ex. *Se teme* **de cîini**, *A greșit* **față de voi**, *Mă bazez* **pe al doilea** *dintre frați* etc. sau în genitiv *Cîinele s-a năpustit* **asupra copilului**, *Mulți s-au pronunțat* **contra acestora** etc.;

— pronume personal sau reflexiv în dativ, forma neaccentuată, însoțit de prepoziții ca *asupră, contra, împotrivă* etc., de ex. *Multe necazuri s-au abătut* **asupră-ne**, *A luat toată vina* **asupră-și** etc.;

— adjectiv posesiv în acuzativ, însoțit de prepoziții ca cele de mai sus, de ex. *A vorbit* **contra ta** etc.;

— (rar) adjectiv calificativ în acuzativ, însoțit de o prepoziție, de ex. **Din timid** *a devenit obraznic* etc.;

— verbe la moduri nepersonale, și anume la infinitv (însoțit uneori de o prepoziție), de ex. *Se teme* **a spune** *adevărul, Mă limitez* **la a** *vă* **atrage** *atenția* sau la supin, de ex. *M-am săturat* **de învățat**, mai rar la gerunziu, de ex. *S-a plictisit tot* **dînd** *la exemple!* etc.

Complementul indirect exprimat prin nume (substantiv, pronume, numeral) în dativ fără prepoziție sau printr-o construcție echivalentă semantic cu dativul poate fi reluat sau anticipat prin forme neaccentuate de dativ ale pronumelui personal, de ex. **Lui Ion i** *s-a făcut o nedreptate,* **La zece** *dintre concurenți* **li** *s-au comunicat deja rezultatele, Na-***ți***-o* **ție** etc.

Unele verbe pot avea 2 complemente indirecte, unul în dativ și celălalt prepozițional, de ex. *Nu*-i *pasă* de părerea *ta*, Mi *s-a acrit* de mofturile *lui* etc.

Topica și punctuația

Complementele indirecte stau, în mod normal, imediat după cuvîntul regent, înaintea complementului direct (de ex. *Îi voi spune* lui Ion *părerea mea)* și nu se despart prin virgulă de acesta. Unele complemente indirecte pot apărea cu topică inversă, din rațiuni de ordin stilistic (spre a fi scoase în evidență), de ex. Lui Ion *îi voi spune părerea mea, nu ție.*

De asemenea, stau înaintea elementului regent complementele indirecte care determină verbe al căror subiect este așezat după predicat, de ex. Lui Ion *nu-i place muntele,* Vi *se cuvin mulțumirile noastre* etc.

Propoziția completivă indirectă

Este propoziția secundară care corespunde complementului indirect, determinînd un verb *(Mă adresez* [1] / cui mă ascultă [2]; *Mulțumindu-vă* [1] / că m-ați ascultat [2] / *închei aici* [1]*)*, o locuțiune verbală *(Mi-am adus aminte* [1] / că am bilete la teatru [2]), un adjectiv *(Este o atitudine specifică* [1] / cui se consideră infailibil [2]) sau un adverb *(Ea a acționat conform* [1] / cu ce am stabilit anterior [2]) din propoziția regentă.

Se introduce prin:

— conjuncții subordonatoare, de ex. *Mă tem* [1] / că *te înșeli* [2], *Se pricepe* [1] / să *repare televizoare* [2], *Nu-mi dau seama* [1] / dacă *ai înțeles* [2] etc.;

— pronume relative în dativ fără prepoziție sau în acuzativ însoțite de prepoziții, de ex. *Premiul i se va acorda* [1] / cui *merită* [2], *Mă refer* [1] / la *ce am discutat* [2] *etc.;*

— adjective relative, de ex. *Se gîndește* [1] */ la ce măsuri să ia* [2] etc.;

— pronume nehotărîte compuse cu „ori-“, în dativ fără prepoziție sau în acuzativ însoțite de o prepoziție, de ex. *Spun adevărul* [1] / oricui vrea să-l audă [2], *Se sperie* [1] / de orice *e nou* [2] etc.;

— adjective nehotărîte compuse cu „ori-“, de ex. *Se teme* [1] / de orice *schimbare s-ar produce* [2] etc.;

— adverbe relative, de ex. *Mă gîndesc* [1] / unde *să mergem în vacanță* [2], *M-am lămurit* [1] / cum *procedează el* [2] etc.;

— locuțiuni adverbiale relative, de ex. *Se gîndește* [1] / de ce *l-o fi căutat* [2] etc.

Propoziția completivă indirectă introdusă prin pronume relativ sau nehotărît în dativ poate fi reluată sau anticipată, în regentă, prin forme neaccentuate de dativ ale pronumelui personal, de ex. Îi *cer bani* [1] / cui are [2], Oricui vrea [1] / îi *acord sprijinul meu* [2] etc.

Unele verbe pot avea și complement indirect în dativ, și propoziție completivă indirectă, de ex. *Nu-ți pasă* [1] / de ce spun eu [2] etc.

Topica și punctuația

În mod normal, completiva indirectă stă după propoziția regentă și nu se desparte prin virgulă de aceasta. Au topica inversă completivele indirecte al căror conținut se intenționează a fi scos în evidență, de ex. Numai cui merită [1] / *i se aduc elogii* [2] sau La ce voi face în viitor, [1] / *mă gîndesc mîine* [2].

Complementul de agent

Complementul de agent este partea secundară de propoziție care determină un verb la diateză pasivă *(Casa a fost prădată* de hoți sau *S-a subliniat* de către vorbitor *concluzia)*, un participiu cu sens pasiv *(Este un film lăudat* de *toți* criticii), (rar) un supin cu sens pasiv *(Tortul acesta nu este de mîncat* de către o persoană *cu stomacul sensibil)* sau (mai rar) un adjectiv format cu sufixul *-bil (Este un medicament tolerabil* de către bolnavii *de ficat)* și indică de către cine este făcută acțiunea (agent = autorul acțiunii). Răspunde la întrebarea *de către cine?*, adresată elementului regent.

Se exprimă prin substantiv (pronume, numeral) în cazul acuzativ cerut de prepoziția simplă „de" sau de prepoziția compusă „de către", de ex. *Teza lui a fost corectată* de mine, *Concursul a fost cîștigat* de către primul *din dreapta, Masa a fost răsturnată* de vînt etc.

Observație

Prepoziția „de către" se folosește numai dacă substantivul (sau substitutul său) desemnează o persoană; este greșit să se spună *Zvonul a fost lansat* de către *presa de scandal* (corect: ... de *presa de scandal*).

Topica și punctuația

Topica normală a complementului de agent, în propoziții enunțiative, este după elementul regent, de care nu se desparte prin virgulă. În interogative în care întrebarea se referă la complementul de agent, acesta precedă verbul, de ex. De cine *a fost compus acest lied?*

Propoziția completivă de agent

Este propoziția corespunzătoare complementului de agent și determină un verb la diateza pasivă *(A fost sfătuit*[1] / de (către) cine îi vrea binele [2]), un participiu sau un supin cu sens pasiv *(Felicitat*[1]/ de oricine îl cunoștea, [2] / *el a devenit cam încrezut*[1]; *Filmul acesta nu e de văzut*[1] / de către cine nu are nervii tari [2]) sau (rar) un adjectiv format cu *-bil (Soluția aceasta este atacabilă*[1] / de către oricine se pricepe [2]).

Se introduce numai prin pronume relative sau nehotărîte compuse cu „ori-", precedate de prepozițiile „de", „de către", de ex. *E enervat*[1]/ de orice *mișcă*[2] (vezi și exemplele de mai sus).

Completiva de agent stă, în mod normal, după regentă și nu se desparte prin virgulă de aceasta.

CIRCUMSTANȚIALELE

Complementul circumstanțial de loc

Determină un verb *(Vino* aici!), o locuțiune verbală *(Păsările călătoare își iau zborul* spre țările *calde)*, o interjecție predicativă *(Hai* la teatru *cu mine!)* sau un adverb de loc *(A plecat acolo* departe) și indică locul desfășurării acțiunii. Răspunde la întrebările *unde?, încotro?, de unde?, pînă unde?*, adresate elementului regent.

Se exprimă prin:

— un adverb de loc (*Locuiește* departe) sau o locuțiune adverbială de loc (**Peste tot** *e mizerie*);

— un substantiv (pronume, numeral) însoțit de o prepoziție sau de o locuțiune prepozițională, în cazul cerut de aceasta, și anume în acuzativ (*Am lăsat scrisoarea ta* **pe masă**; *S-a mutat* **la el**; *M-am oprit* **lîngă primul** *din grup*) sau în genitiv (*Avem un tei* **în spatele casei** etc.);

— un adjectiv posesiv în acuzativ, însoțit de o prepoziție sau de o locuțiune prepozițională (*Nu știu cum a ajuns* **în fața mea**);

— (rar) un substantiv în acuzativ fără prepoziție (*A mers pe jos* **kilometri** *întregi*; *A bîntuit tot* **tîrgul**);

— (rar) un substantiv în dativ (*A rămas* **locului** *de uimire*).

Topica și punctuația

În mod normal, complementul circumstanțial de loc stă după verbul regent, în propozițiile enunțiative. Dacă îi este antepus, pentru a fi scos în evidență, poate fi despărțit prin virgulă, de ex. **La mare**, *m-am întîlnit cu Popescu*. Este izolat între virgule, dacă este intercalat între subiect și predicat, de ex. *Popescu*, **la mare**, *venea des*. În interogative în care întrebarea se referă la el, circumstanțialul de loc stă înaintea verbului regent, de ex. **De unde** *vii?* etc.

Propoziția circumstanțială de loc

Corespunde complementului circumstanțial de loc, determinînd un verb (*Mergem* [1] / **unde ne place** [2]), un adverb sau o locuțiune adverbială de loc (*A rămas acolo* [1] / **unde-i place** [2]; *Peste tot* [1] / **unde am fost** [2], / *am întîlnit oameni prietenoși* [1]).

Se introduce prin:

— adverbe relative *unde* (uneori precedat de prepoziții), *încotro, dincotro*, de ex. *Am alergat* [1] / **pînă unde** *mi-ai spus tu* [2] etc.;

— adverbele nehotărîte *oriunde, orișiunde, oriîncotro*, de ex. *Vin* [1] / *oriunde vrei* [2] etc.;

— pronume ori adjective relative sau nehotărîte (compuse cu „ori-"), precedate de o prepoziție sau de o locuțiune prepozițională, în cazul cerut de aceasta, de ex. *Mă duc* [1] / **la cine** *m-ai trimis* [2], *S-a oprit* [1] / **în dreptul cui** *avea umbrelă* [2], *Plec* [1] / *din* **orice** *loc nu-mi place* [2] etc.

Unele circumstanțiale de loc au, în regentă, adverbul corelativ *acolo*, de ex. *Unde m-ai trimis*, [1] / **acolo** *m-am dus* [2].

Topica și punctuația

Circumstanțialele de loc stau, de obicei, după regentă și nu se despart prin virgulă de aceasta. Cele antepuse pot fi despărțite prin virgulă de regentă, dacă vorbitorul **nu** are intenția să scoată în evidență conținutul lor, de ex. *Unde e cald, cresc portocalii*, spre deosebire de *Numai unde e cald cresc portocalii*. Se despart obligatoriu prin virgulă circumstanțialele de loc antepuse care au corelativ în regentă (vezi exemplul de mai sus). Se desparte prin virgulă și circumstanțiala de loc intercalată în regentă, de ex. *Acolo* [1] / *unde m-ai trimis tu* [2], / *n-am văzut nimic interesant* [1].

Complementul circumstanțial de timp

Determină un verb (*Vorbim* mîine), o locuțiune verbală (**Într-un tîrziu** *și-a dat seama de greșeală)*, o interjecție predicativă (*Hai* **acum!**) și exprimă timpul cînd se desfășoară o acțiune. Răspunde la întrebările *cînd?, de cînd?, pînă cînd?, cît timp?*, adresate elementului regent.

Se exprimă prin:

— un adverb de timp (însoțit uneori de o prepoziție), de ex. **Cînd** *vii?*, **De ieri pînă azi** *nu s-a mai întîmplat nimic*, **Iarna** *ninge* etc.;

— o locuțiune adverbială de timp, de ex. **Cînd și cînd** *se mai uită la televizor;*

— un substantiv (pronume, numeral) însoțit de o prepoziție sau de o locuțiune prepozițională, în cazul cerut de aceasta, și anume în acuzativ, de ex. **De** *trei zile e frig*, *Am ajuns acasă* **după tine**, *El a sosit* **o dată cu primul** *din echipa adversă* etc. sau în genitiv, de ex. *Am răspuns* **înaintea colegului** *tău de bancă* etc.;

— un adjectiv posesiv în acuzativ, însoțit de prepoziția „înaintea", de ex. *Am adormit* **înaintea ta** etc.;

— un substantiv în acuzativ fără prepoziție, de ex. *Am stat la mare* **două săptămîni**, **Nopți** *întregi citea*, **Iarna** *asta a nins puțin* etc.;

— un adjectiv referitor la vîrstă, însoțit de prepoziția „de", de ex. **De tînăr** *era pasionat de muzică* etc.;

— un verb la gerunziu, de ex. **Ajungînd** *în poiană, și-a așezat cortul* sau la infinitiv precedat de prepoziția „pînă" sau de locuțiunea prepozițională „înainte de", de ex. *Să plecăm* **pînă a nu se face** *întuneric*, *Sună-mă* **înainte de a vorbi** *cu el* etc.

Topica și punctuația

În propoziții enunțiative, complementul circumstanțial de timp stă, în general, după verbul regent (dar poate sta și înaintea acestuia — vezi exemplele de mai sus) și nu se desparte prin virgulă. Numai circumstanțialul de timp exprimat prin verb la gerunziu (împreună cu determinanții săi — construcție gerunzială) se desparte obligatoriu prin virgulă de regentul său.

În propozițiile interogative în care întrebarea se referă la circumstanțialul de timp, acesta precedă verbul regent, de ex. **Pînă cînd** *îl mai aștepți?*

Propoziția circumstanțială de timp

Corespunde complementului circumstanțial de timp și determină un verb (*Caută-mă* [1] / **cînd ai timp** [2]), o locuțiune verbală (**Cînd l-ai întrebat,** [1] / *și-a dat seama de greșeală* [2]) sau un adverb de timp (*Acum,* [1] / **cînd vreau eu,** [2] / *stăm de vorbă* [1]) din regentă, exprimînd timpul cînd se petrece acțiunea.

Circumstanțialele de timp sînt **de anterioritate**, dacă acțiunea din regentă se petrece înaitea celei din subordonată, de ex. *Am mîncat* [1] / *înainte să vorbim la telefon* [2], **de posterioritate**, dacă acțiunea din regentă se petrece după cea din subordonată, de ex. *Am mîncat* [1] / *după ce am vorbit la telefon* [2] și **de simultaneitate**, dacă

acțiunea din regenta se petrece o dată cu cea din subordonată, de ex. *Mănînc* [1] / *în timp ce vorbim la telefon* [2].

Temporalele se introduc prin:

— adverbul relativ *cînd*, însoțit uneori de prepoziții, de ex. *Vino* [1] / **cînd** *vrei* [2], *Stau* [1] / **pînă cînd** *ne lămurim* [2] etc.;

— adverbele relative *cum* (sinonim cu „imediat ce"), de ex. *Plec* [1] / **cum** *stă ploaia* [2] etc. și *cît* (sinonim cu „cît timp"), de ex. *Stai* [1] / **cît** *vrei* [2] etc.;

— locuțiuni conjuncționale subordonatoare *(înainte să, pînă să, pînă ce, după ce, imediat ce, îndată ce, numai ce, în timp ce, cît timp, (ori) de cîte ori, de cum, pe cînd* etc.), de ex. *Să plecăm* [1] / **pînă să** *se întunece* [2], *Te caut* [1] / **imediat** *ce ajung acasă* [2], **De cîte ori** *discut cu el* [1] / *mă enervez* [2], **De cum** *sosește* [1] / *se instalează la telefon* [2], *Asta s-a întîmplat* [1] / **pe cînd** *eram în liceu* [2] etc.;

— (rar) pronume relative însoțite de prepoziții, de ex. *Am ajuns la dentist la ora 10,* [1] / **înaintea cui** *fusese programat pentru ora 8* [2] etc.;

— adjective relative, de ex. *Ne întîlnim* [1] / *la* **ce** *oră vrei* [2], *Nu uit această întîmplare* [1] / **cîte** *zile oi avea* [2] etc.;

— prepoziția *pînă* (cu valoare de „pînă ce" sau de „pînă cînd"), de ex. *Pleacă* [1] / **pînă** *nu începe ploaia* [2], **Pînă** *strîngi tu masa,* [1] / *dau un telefon* [2] etc.

Unele circumstanțiale de timp au în regentă adverbe corelative, și anume *atunci (Cînd mi-ai spus,* [1] / *atunci am sunat* [2]) sau *și (Cum a plecat el* [1] / *a și început ploaia* [2]).

Topica și punctuația

Topica propoziției temporale este liberă; stă mai frecvent după regentă, dar poate sta și înaintea ei (vezi exemplele de mai sus).

Se desparte prin virgulă de regentă temporala al cărei conținut nu e considerat esențial pentru regentă, de ex. *După ce am vorbit la telefon cu tine,* [1] / *m-am apucat de lucru* [2], față de *Numai după ce am vorbit la telefon* [1] / *m-am apucat de lucru* [2]), precum și aceea antepusă care are în regenta corelativul „atunci".

Complementul circumstanțial de mod

Determină un verb *(__Citește__* **cu atenție!**), o locuțiune verbală *(__A băgat-o pe mînecă__* **definitiv**), o interjecție predicativă *(__Hai__* **repede!**), un *adjectiv (Am cunoscut o fată __prostuță__* **de tot**) sau un adverb *(Ne-am distrat* **destul de** *__bine__)*. Răspunde la întrebările: *cum?, în ce mod?, cît (de)?, cît cine?, decît cine?,* adresate elementului regent.

Sînt 3 feluri de complemente circumstanțiale de mod: propriu-zis, comparativ și de măsură.

1. **Circumstanțialul de mod propriu-zis** indică felul acțiunii sau al însușirii și se exprimă prin:

— adverbe de mod, de ex. *Ea recită* **frumos**, **Cum** *ați procedat?, Doarme* **covrig**, *A rămas singur* **cuc**, *Sînt scrierile unui poet* **eminamente** *genial, Am împărțit totul* **frățește** etc.;

— locuţiuni adverbiale de mod, de ex. Din zi în zi *se face mai cald,* De cîte ori *ai fost la teatru luna asta?, Timpul trece* pe nesimţite etc.;

— numerale adverbiale, de ex. *Ţi-am explicat* o dată *şi acum îţi spun* a doua oară etc. sau cu valoare adverbială, de ex. *A cîştigat* înzecit etc.;

— substantiv (sau numeral) în acuzativ cu prepoziţie, de ex. *Mergi* cu grijă, *Munceşte* fără spor, *A rupt pîinea* în două etc.;

— verb la gerunziu, de ex. *Merge* şchiopătînd sau la infinitiv însoţit de prepoziţie, de ex. *A vorbit* fără a gîndi etc.;

— interjecţie, de ex. *Merge* lipa, lipa etc.

2. **Circumstanţialul de mod comparativ** desemnează al doilea termen al comparaţiei şi se exprimă prin:

— substantiv (pronume, numeral) însoţit de adverbele de comparaţie *ca, cît, decît* sau de prepoziţiile *dintre, din,* de ex. *A făcut o prostie mai mare* decît capul *lui, Spune-mi mai bine mie* decît lui, *E la fel de isteţ* ca tine, *E tot atît de înalt* cît primul *din rîndul doi, E cea mai serioasă* dintre toate, *E cel mai puţin simpatic* din grupul *nostru de prieteni* etc.;

— adverb precedat de adverb de comparaţie, de ex. *Azi e mai cald* decît ieri, *Mă simt la fel de bine aici* ca şi acolo etc.;

— adjectiv precedat de adverb de comparaţie, de ex. *Bluza asta e mai mult gri* decît albă etc.;

— verb la infinitiv, de ex. *E mai uşor a critica* decît a crea sau la participiu, de ex. *El a fost mai mult certat* decît lăudat etc.

3. **Circumstanţialul de mod de măsură** indică evaluarea cantitativă, în unităţi convenţionale de greutate, capacitate, temperatură etc., a unei acţiuni sau a unei însuşiri.

Se exprimă prin:

— substantive (nume de unităţi de măsură) determinate de numerale, de ex. *Coletul cîntăreşte* trei kilograme, *Gardul e înalt* de doi metri, *Obiectul acesta costă* o mie de lei etc.;

— un numeral determinat de un substantiv, de ex. *Temperatura va creşte* cu 5° *pînă mîine, Preţurile au crescut* cu 100 % etc.

Topica şi punctuaţia

În propoziţiile enunţiative, toate tipurile de circumstanţiale de mod stau, în general, după elementul regent şi nu se despart prin virgulă de acesta (vezi exemplele de mai sus). Topica inversă poate apărea din motive stilistice, pentru reliefarea complementului de mod, de ex. Frumos *recită fata asta!* În propoziţiile interogative, dacă întrebarea se referă la complementul de mod acesta stă înaintea verbului regent, de ex. Cum *v-aţi descurcat?,* Cît *costă bananele?,* Decît cine *e el mai isteţ?* etc.

Propoziţia circumstanţială de mod

Este propoziţia secundară care corespunde complementului circumstanţial de mod, determinînd un verb (*Învaţă* [1] / cît poate [2]), o locuţiune verbală (Cu cît se

gîndește mai mult, [1] / *cu atît își dă seama mai clar de greșeli* [2]) sau un adjectiv *(De neatent* [1] / ce e [2] / *greșește mereu* [1]) din propoziția regenta.

Modala poate fi de 3 feluri: propriu-zisa, comparativa *(a.* reală și *b.* ipotetica sau condiționala) și de măsură progresiva.

1. Circumstanțiala de mod propriu-zisă se introduce prin:

— adverbe relative de mod *(cum, precum, cît, ce): Se comportă* [1] / cum *știe* [2], *Te voi căuta mîine* [1] / precum *am stabilit* [2], *Mai citi* [1] / ce *mai citi* [2] / *și pe urmă adormi* [3] etc.;

— locuțiuni conjuncționale subordonatoare *(după cum, fără să etc.): În iunie plecăm la mare,* [1] / după cum *ți-am spus* [2], *Apucă-te de lucru* [1] / fără să *mai pregeți* [2] etc.;

— adjectivul relativ *ce: A greșit de prost* [1] / ce *e* [2] etc.

2. a. Modala comparativă reală se introduce prin:

— adverbe de mod *(cum, cît, decît): A greșit și el* [1] / cum *ai greșit și tu* [2], *El a învățat la fel de mult* [1] / cît *ai învățat și tu* [2], *Ea s-a străduit mai mult* [1] / decît *te-ai străduit tu* [2] etc.;

— locuțiuni conjuncționale subordonatoare *(după cum, decît să): Am avut și noi încredere în el* [1] / după cum *ați avut și voi* [2], Decît să *pleci tu* [1] / *mai bine plec eu* [2] etc.;

— pronume relative precedate de adverbele de mod comparative *cît, decît: Știe tot atîta carte* [1] / cît cine *mi-a fost recomandat de el* [2], *A răspuns mai bine* [1] / decît cine *a vorbit înaintea lui* [2], *Am obținut mai mult* [1] / decît ce *am scontat* [2] etc.

b. Modala comparativă condițională (sau ireală) se introduce prin locuțiunile conjuncționale subordonatoare *ca și cum, ca și cînd, de parcă: Se uită la mine* [1] / ca și cum *m-ar vedea pentru prima dată* [2], *Dă mereu din cap* [1] / de parcă *ar fi de acord cu tot* [2] etc.

3. Modala de măsură progresivă se introduce prin locuțiunile conjuncționale subordonatoare *cu cît, de ce, pe măsură ce:* Cu cît *îmbătrînește* [1] / *devine mai intolerant* [2], De ce *crește* [1] / *se obrăznicește* [2] etc.

Unele propoziții modale au în regentă corelative adverbiale, de ex. Așa *vom face,* [1] / *cum am hotărît* [2], Atît *îți dau,* [1] / *cît ți-am promis* [2], *Cu cît discutam mai mult,* [1] / cu atît *mă enervam* [2] etc.

Topica și punctuația

Modalele pot sta atît după propoziția regentă, cît și înaintea ei. Se despart prin virgulă modalele al căror conținut nu este considerat a fi esențial pentru acțiunea din regentă, de ex. *Am stat de vorbă cu el,* [1] / *după cum ți-am spus* [2], modalele care au în regentă corelative adverbiale (vezi exemplele de mai sus), precum și cele intercalate în regentă, de ex. *Mîine,* [1] / *după cum te-am anunțat,* [2] / *plec la mare* [1].

Complementul circumstanțial de cauză

Determină un verb *(Nu doarme* de griji), o locuțiune verbală *(A luat-o la fugă* de frică) sau un adjectiv *(Era negru* de mînie) și răspunde la întrebările *din ce cauză?, din ce pricină?,* adresate elementului regent.

Se exprimă prin:

— substantiv (pronume, numeral) precedat de o prepoziție sau de o locuțiune prepozițională, în cazul cerut de aceasta, și anume în acuzativ, de ex. *A greșit* **din prostie**, *Nu m-am urcat în troleibuz* **din cauză de aglomerație** etc. sau în genitiv, de ex. *Numai* **din pricina lui** *am întîrziat* etc.;

— adjectiv posesiv în acuzativ cerut de locuțiunile prepoziționale *din cauza, din pricina*, de ex. *N-am terminat treaba la timp* **din cauza ta** etc.;

— adjectiv calificativ în acuzativ cu prepoziție, de ex. **De timid** *ce e, se bîlbîie* etc.;

— verb la participiu, de ex. **De lăudat** *ce a fost de toți, și-a luat-o în cap* sau la gerunziu, de ex. **Analizînd** *mai atent situația, a ajuns la alte concluzii* etc.;

— locuțiuni adverbiale de cauză *(de ce, de aceea, de-aia)*, de ex. **De ce** *ești supărat?, Plouă* [1] / *și* **de aceea** *nu ies din casă* [2] etc.

Topica și punctuația

Complementul circumstanțial de cauză poate sta atît după elementul regent, cît și înaintea lui. Se despart obligatoriu prin virgulă complementele circumstanțiale de cauză care fac parte din construcții gerunziale sau participiale, precum și cele exprimate prin adjective calificative, dacă sînt antepuse față de cuvîntul regent (vezi exemplele de mai sus).

Propoziția circumstanțială de cauză

Este propoziția subordonată care corespunde complementului circumstanțial de cauză, determinînd un verb *(Plec* [1] / pentru că s-a făcut tîrziu [2]), o locuțiune verbală *(Și-a adus aminte de tine* [1] / **fiindcă nu mai are bani** [2]) sau un adjectiv *(L-am văzut trist* [1] / **că s-a certat cu tine** [2]) din propoziția regentă.

Se introduce prin:

— conjuncții subordonatoare *(căci, deoarece, fiindcă, întrucît, că, dacă)*, de ex. *Rămîn aici* [1] / **deoarece** *nu am altă posibilitate* [2], **Dacă** *plouă torențial,* [1] / *cum o să pleci de acasă?* [2] etc.;

— locuțiuni conjuncționale subordonatoare *(pentru că, din cauză că, din pricină că, dat fiind că, de vreme ce, din moment ce, o dată ce)*, de ex. **De vreme ce** *am stabilit un lucru,* [1] / *așa vom proceda* [2], *Nu plec de acasă,* [1] / **o dată ce** *ți-am spus* [2] / *că te aștept* [3] etc.;

— adverbe relative *(unde, cînd, cum)* cu valoare de conjuncție subordonatoare (în limba vorbită), de ex. **Cum** *nu știam* [1] / *ce să mai fac,* [2] / *I-am întrebat pe el* [3], *Acum,* [1] / **unde**-*a stat ploaia,* [2] / *putem pleca* [1] etc.

Unele propoziții cauzale au în regentă corelative adverbiale de tipul *de aceea, de-aia* etc., de ex. *Pentru că nu m-ai ascultat,* [1] / **de-aia** *ai greșit* [2] etc.

Topica și punctuația

Cauzalele pot sta atît după propoziția regentă, cît și înaintea ei, și se despart prin virgulă de aceasta. Cauzala *nu se izolează* prin virgulă de regentă numai dacă exprimă singura cauză a acțiunii din regentă, de ex. **Numai fiindcă țin la tine** [1] / *fac* [2] / *cum vrei tu* [3].

Complementul circumstanțial de scop

Determină un verb (*A venit aici* **la tratament**), o locuțiune verbală (*A luat-o la picior* **spre a nu întîrzia**) sau o interjecție predicativă (*Hai cu mine* **la cumpărături**) și răspunde la întrebările *în ce scop?, cu ce scop?*, adresate elementului regent.

Se exprimă prin:

— substantive însoțite de prepoziții sau de locuțiuni prepoziționale, în cazul cerut de acestea, și anume în acuzativ, de ex. *Discutăm* **pentru găsirea** *celor mai bune soluții, Am procedat așa* **spre binele** *tău* etc. sau în genitiv, de ex. *V-am convocat* **în vederea discutării** *unor probleme importante* etc.;

— verb la supin, de ex. *A venit aici* **la cerșit**, *Umblă* **după găsit** *chilipiruri* etc. sau la infinitiv precedat de prepoziție ori de locuțiune prepozițională, de ex. *A luat cuvîntul* **pentru a** *vă* **apăra**, *Am întrebat* **cu scopul de a afla** *părerea dumneavoastră* etc.;

— locuțiuni adverbiale de scop (*de ce, de aceea, de-aia* etc.), de ex. **De ce** *ai ieșit în oraș?, Trebuie* [1] / *să te anunț ceva* [2] / *și* **de-aia** *te tot caut la telefon* [3] etc.

Topica și punctuația

În mod normal, în propoziții enunțiative, complementul circumstanțial de scop stă după elementul regent și nu se desparte prin virgulă de acesta. Înaintea cuvîntului regent apare circumstanțialul de scop exprimat prin locuțiuni adverbiale de scop, atît în propoziții enunțiative, cît și în cele interogative.

Propoziția circumstanțială de scop

Este propoziția secundară care corespunde complementului circumstanțial de scop, determinînd un verb (*Te-am căutat* [1] / **ca să stăm de vorbă** [2]), o locuțiune verbală (*Ți-am atras atenția asupra consecințelor* [1] / **ca să cumpănești bine lucrurile** [2]) sau o interjecție predicativă (*Hai* [1] / **să vedem un film** [2]) din propoziția regentă.

Propoziția circumstanțială de scop (sau finală) se introduce prin:

— conjuncții subordonatoare (*să, ca să, de*), de ex. *Vin* [1] / **să** *văd cu ochii mei* [2], *Iau taxiul* [1] / **ca să** *ajung mai repede* [2], *Du-te* [1] / **de** *te culcă* [2] etc.;

— locuțiunea conjuncțională *pentru ca să*, de ex. *A citit textul de două ori,* [1] / **pentru ca să** *nu-i scape nici un amănunt* [2] etc.

Observație

Finalele negative sînt introduse prin aceleași conjuncții subordonatoare, întărite uneori prin prezența adverbului *cumva*, de ex. *A verificat încă o dată* [1] /, **nu cumva să** *uite ceva* [2].

Unele propoziții finale au, în regentă, locuțiunile adverbiale de scop corelative *de aceea, de aia, pentru aceea*, de ex. *Ca să înțeleg exact,* [1] / **pentru aceea** *am mai citit o dată textul* [2], **De-aia** *te-am întrebat,* [1] / *ca să aflu și părerea ta* [2].

Topica și punctuația

Finalele introduse prin *să* sau *de* stau întotdeauna după propoziția regentă, de ex. *Vino* [1] / **de** *te uită și tu* [2], *Am închis fereastra* [1] / **să** *nu mai fie zgomot* [2] și nu se despart prin virgulă de aceasta.

Cele antepuse fața de regentă se despart prin virgulă. Se izolează prin virgulă finalele care au un corelativ adverbial în regentă, indiferent de poziția lor față de aceasta (vezi exemplele de mai sus).

Complementul circumstanțial condițional

Determină un verb (**În cazul** *acesta, nu mai avem ce discuta)* și exprimă condiția de care depinde realizarea acțiunii. Răspunde la întrebarea *cu ce condiție?*

Se exprimă prin:

— substantivele *caz, condiție, eventualitate, ipoteză* în acuzativ, însoțite de prepoziția *în* (uneori *cu),* de ex. *Anunță-mă,* **în eventualitatea** *unei schimbări; Vin numai* **cu condiția** *aceasta* etc.;

— substantiv în acuzativ însoțit de locuțiunea prepozițională *în caz de,* de ex. **În caz de forță** *majoră, mă conformez* etc.;

— substantiv (pronume, numeral) în genitiv însoțit de locuțiunea prepozițională *în locul,* de ex. **În locul lui,** *n-aș proceda așa* etc.;

— adjectiv posesiv în acuzativ, cu locuțiunea prepozițională *în locul,* de ex. *M-aș mai gîndi,* **în locul tău** etc.;

— adverbele *altfel, altminteri,* de ex. *Vino,* **altfel** *mă supăr* etc.;

— verb la gerunziu, de ex. *Numai* **învățînd** *vei reuși la examen* etc.

Topica și punctuația

Complementul condițional exprimat prin substantiv (sau substitut al acestuia) poate sta atît înainte, cît și după elementul regent și este despărțit prin virgulă. Complementele condiționale exprimate prin adverb sau prin verb la gerunziu stau, în mod obișnuit, înaintea elementului regent și nu se despart prin virgulă.

Propoziția circumstanțială condițională

Este propoziția secundară care corespunde complementului circumstanțial condițional, determinînd un verb sau o locuțiune verbală din regentă (**Dacă erai mai atent,** [1] / *nu greșeai* [2]).

Se introduce prin:

— conjuncțiile subordonatoare *dacă, de, că, să,* de ex. **Dacă** *vrei,* [1] / *poți* [2]; **De** *nu pleci la timp,* [1] / *vei întîrzia* [2]; **Că** *vrea,* [1] / *că nu vrea,* [2] / *tot va învăța gramatică* [3] (= *Dacă vrea* (condițională) *și chiar dacă nu vrea* (concesivă), *tot va învăța gramatică)* etc.;

— locuțiunea conjuncțională *în caz că,* de ex. *Te voi preveni,* [1] / **în caz că** *nu pot veni* [2] etc.

Observații

1. Substantivele (articulate cu articol hotărît) *condiția, eventualitatea, ipoteza,* urmate de conjuncțiile *că* sau *să,* nu formează o locuțiune conjuncțională subordonatoare; fraze ca *Anunță-mă, în ipoteza că nu poți veni* se analizează astfel: *Anunță-mă, în ipoteza* = prop. principală (unde *în ipoteza* este complement circumstanțial condițional) și *că nu poți veni* = prop. atributivă.

2. Unele propoziții condiționale sînt subordonate prin juxtapunere față de regentă (fără element de relație subordonator), de ex. *Ai carte,* [1] / *ai parte* [2] (= Dacă ai carte, ai parte) sau *Vrei,* [1] / *nu vrei,* [2] / *timpul tot trece* [1] (= Dacă vrei, și chiar dacă nu vrei, timpul tot trece).

Topica și punctuația

Așezată înainte sau după propoziția regentă, condiționala se desparte prin virgulă de aceasta. Numai condiționalele care exprimă **singura condiție** necesară pentru realizarea acțiunii din regentă nu se izolează prin virgulă de aceasta, de ex. *Vin numai dacă nu te deranjez* (față de: *Vin, dacă nu te deranjez).*

Complementul circumstanțial concesiv

Determină un verb (**În ciuda ploii,** *iese la plimbare),* o locuțiune verbală (**Cu tot timpul** *scurs, tot își mai aduce aminte de el)* sau un adjectiv *(El a rămas o persoană optimistă,* **în pofida împrejurărilor**) și exprimă o împrejurare de natură să împiedice desfășurarea acțiunii sau existența calității, dar care nu le împiedică. Răspunde la întrebarea *în ciuda cărui fapt?*

Se exprimă prin:

— substantiv (pronume, numeral) însoțit de o prepoziție sau de o locuțiune prepozițională, în cazul cerut de aceasta, și anume în genitiv, cu prepoziția *împotriva* și cu locuțiunile prepoziționale *în ciuda, în pofida,* de ex. **Împotriva argumentelor** *mele, a făcut după capul său; M-am descurcat,* **în ciuda lui** etc. sau în acuzativ, cu locuțiunile prepoziționale *cu tot, cu toată, cu toți, cu toate,* de ex. *Plec,* **cu tot riscul** etc.;

— adjectiv posesiv în acuzativ însoțit de locuțiunile prepoziționale *în ciuda, în pofida,* de ex. *A reușit,* **în ciuda ta** etc.;

— adjectiv calificativ însoțit de adverbul *chiar,* de ex. **Chiar trist,** *tot zîmbește* etc.;

— verb la moduri nepersonale, și anume la participiu sau la gerunziu, însoțit de adverbul *chiar,* de ex. **Chiar învins** *acum, tot nu se lasă;* **Chiar luînd** *taxiul, tot nu mai ajungi la timp* ori la infinitiv, precedat de prepoziția *fără,* de ex. **Fără a se strădui** *prea mult, tot a reușit* etc.;

— locuțiunile adverbiale *cu toate acestea, cu toate astea,* de ex. *Plouă,* [1] / *dar,* **cu toate astea,** *plec* [2] etc.

Topica și punctuația

Poate sta atît înaintea elementului regent, cît și după acesta, și se desparte prin virgulă (vezi exemplele de mai sus).

Propoziția circumstanțială concesivă

Este propoziția subordonată care corespunde complementului circumstanțial concesiv, determinînd un verb *(Îl ascult,* [1] / **deși n-am încredere în el** [2]) sau o locuțiune verbală (**Măcar că nu credea,** [1] / *a băgat-o pe mînecă* [2]) din propoziția regentă.

Se introduce prin:

— conjuncțiile subordonatoare *deși, dacă, că*, de ex. *Am cumpărat cartea,* [1] / **deși** *costă scump* [2]; *Dacă-l primești,* [1] / **dacă** *nu-l primești,* [2] / *el tot te va căuta* [3]; *Fierul* [1] / **că**-*i fier,* [2] / *și tot se înmoaie* [1] etc.;

— locuțiunile conjuncționale subordonatoare *cu toate că, măcar că, măcar să, măcar dacă, chit că, chiar dacă*, de ex. **Măcar dac**-*aș muri,* [1] / *tot plec de aici* [2]; **Chiar dacă** *n-are argumente,* [1] / *totuși insistă* [2] etc.;

— pronume sau adjective nehotărîte compuse cu „ori-", cu valoare relativă, de ex. **Oricine** *s-ar împotrivi,* [1] / *el perseverează* [2]; *Te ajut,* [1] / **oricît** *timp mi-ar lua* [2] etc.;

— adverbe nehotărîte compuse cu „ori-", cu valoare relativă, de ex. **Oricît** *te-ai strădui,* [1] / *e tot degeaba* [2]; **Oricum** *o dai,* [1] / *tot nu e bine* [2]; **Oricît** *de supărat ar fi,* [1] / *tot îmi scrie* [2]; **Oriunde** *te-ai duce,* [1] / *tot te găsesc* [2] etc.

Observație
Unele propoziții concesive au predicat nominal incomplet, de ex. Deși tînăr, [1] / *știe multe* [2] (= Deși **e tînăr**, [1] / știe multe [2]); construcția *deși* + adjectiv (verb la participiu) nu poate fi interpretată drept complement concesiv din cauza conjuncției subordonatoare, care introduce o propoziție subordonată, nu o parte de propoziție.

Propozițiile concesive au, în general, în regentă corelativele adverbiale *tot* sau *totuși* (vezi exemplele de mai sus).

Topica și punctuația

Circumstațialele concesive stau fie înainte, fie după regentă și se izolează prin virgulă de aceasta.

Complementul circumstanțial consecutiv

Determină un verb (*Se înțeleg* de minune) sau un adjectiv (*A căzut la pat, bolnavă* de moarte) și exprimă consecința desfășurării acțiunii sau a existenței calității. Răspunde la întrebările *cum?, cît de?* (sinonime cu întrebarea *care este rezultatul faptului că?).*

Se exprimă prin:

— substantive însoțite de prepoziții, de ex. *A plouat* **de spaimă** (= „atît de mult, încît m-am speriat"); *S-a făcut vreme bună,* **spre bucuria** *tuturor; S-a emoționat* **pînă la lacrimi,** *Ne-am distrat* **de mai mare dragul** etc.;

— verbe la supin, de ex. *Mănîncă* **de speriat**, *O fată frumoasă* **de nespus** etc. sau la infinitiv, cu prepoziții, de ex. *Era prea deștept* **spre a nu înțelege**; *Ești destul de deștept* **pentru a pricepe** etc.

Observație
Cuvintele prin care se exprimă complementul circumstanțial consecutiv constituie, în general, expresii consacrate (vezi exemplele de mai sus).

Topica și punctuația

Complementul circumstanțial consecutiv stă întotdeauna după elementul regent și nu se desparte prin virgulă de acesta.

Propoziția circumstanțială consecutivă

Este propoziția subordonată care corespunde complementului circumstanțial consecutiv, determinînd un verb sau o locuțiune verbală (*Minte* [1] / de stinge [2]; *A luat-o la fugă,* [1] / de-i sfîrîiau călcîiele [2]) ori un adjectiv (*E o persoană atît de amabilă,* [1] / încît îi dezarmează pe toți [2]) din propoziția regentă.

Se introduce prin:

— conjuncțiile subordonatoare *încît, de, că, să*, de ex. *Ai vorbit atît de repede,* [1] / că *n-am înțeles nimic* [2]; *Doar nu-s prost,* [1] / să *cred toate minciunile lui* [2] etc.;

— locuțiunile conjuncționale subordonatoare *încît să, așa că, cît să*, de ex. *Minte atît de bine,* [1] / încît să *creadă și el* [2] etc.

Propoziția consecutivă poate avea, în regentă, corelativele adverbiale *așa (de), atît (de)*, de ex. *Recită* așa de *frumos* [1] / *că se miră toți* [2]; *A mîncat* atît, [1] / *încît i s-a aplecat* [2] etc.

Topica și punctuația

Propoziția consecutivă stă întotdeauna după propoziția regentă și, în general, se desparte prin virgulă de aceasta. Nu se despart consecutivele introduse prin *de*, plasate imediat după elementul regent, de tipul *Fuge* [1] / de *rupe pămîntul* [2].

Construcții incidente

În anumite texte apar construcții incidente, alcătuite din cuvinte, din propoziții sau chiar din fraze, care nu stabilesc relații sintactice de coordonare sau de subordonare cu celelalte unități sintactice din enunțul în care sînt incluse. Cele mai obișnuite construcții incidente sînt cele care constituie, într-un text dialogat, intervenția autorului, de ex. — *Sună-mă mîine,* [1] / zise Mihai ; [2] / după ce se gîndi puțin [3] (unde propoziția nr. 1 este principală, iar propozițiile nr. 2 și nr. 3 constituie o construcție incidentă formată dintr-o propoziție principală incidentă și o propoziție circumstanțială de timp incidentă). Alte exemple: *N-aș vrea,* [1] / Doamne ferește! [2] / *să-l deranjez* [3] (unde propoziția nr. 1 este principală, regenta propoziției nr. 3; propoziția nr. 2 este principală incidentă; propoziția nr. 3 este completivă directă, subordonată propoziției nr. 1), *Am știut* [1] / *sau,* [2] / mă rog, [3] / *am bănuit* [2] / *ce se întîmplă* [4] (unde propoziția nr. 1 este principală, coordonată cu propoziția nr. 2 prin conjuncția disjunctivă „sau"; propoziția nr. 2 este principală, coordonată cu propoziția nr. 1 prin conjuncția disjunctivă „sau", regenta propoziției nr. 4; propoziția nr. 3 este principală incidentă; propoziția nr. 4 este completivă directă, subordonată propoziției nr. 2, introdusă prin pronumele relativ „ce"). Uneori, un singur cuvînt reprezintă construcția incidentă, de ex. *Termină,* zău, *cu prostiile astea!* (unde „zău" este o interjecție incidentă).

Construcțiile incidente se izolează întotdeauna prin virgule sau prin alte semne de punctuație cu valoare de virgulă, cum sînt liniile de pauză sau parantezele, de ex. *I-am zis* [1] / — mă-nțelegi — [2] / *vreo două* [1] / *să mă țină minte* [3]; *Ion* [1] / (să vezi [2] / și să nu crezi [3]) *s-a făcut actor* [1] (vezi și exemplele de mai sus).

Dificultăți în identificarea unităților sintactice

A. ÎN PROPOZIȚIE

1. Subiect sau complement direct?

a. Subiectul care raspunde la întrebarea *ce?*, așezat după predicat (în propoziții enunțiative principale), de ex. *Aici nu s-a întîmplat* **nimic**, *Îi place* **muzica** *de cameră*, *Mi-ar trebui mai mult* **timp** etc., poate fi confundat cu complementul direct (care raspunde la aceeași întrebare și sta, în mod normal, după verbul regent), de ex. *Aici nu văd* **nimic** *schimbat*, *Apreciază* **muzica** *de cameră*, *Nu mai am mult* **timp** *la dispoziție* etc. Pentru evitarea acestei confuzii, se recomandă ca analiza să înceapă prin identificarea subiectului. În consecință, este subiect cuvîntul (așezat după predicat) care raspunde la întrebarea *ce?*, dacă în propoziție nu există alt cuvînt cu rol de subiect și predicatul este exprimat printr-un verb intranzitiv — ca în primele trei exemple de mai sus —, dar este complement direct, dacă în propoziție există un subiect (inclus sau subînțeles), iar predicatul este exprimat printr-un verb tranzitiv — ca în ultimele trei exemple de mai sus —.

b. În propoziții interogative sau în propoziții enunțiative subordonate, cuvîntul *ce*, așezat în poziție inițială, este subiect dacă verbul cu rol de predicat este intranzitiv, de ex. Ce *i se cuvine?*, Ce *s-a întîmplat?*, *Spune-mi* ce-*ți trebuie*, precum și dacă există un alt cuvînt cu rol de complement direct, de ex. Ce te *doare?*, dar este complement direct dacă determină un verb tranzitiv care are alt subiect, de ex. Ce *mai faci?* (subiectul este inclus „tu"), *Spune-mi* ce *mai vrea de la mine* (subiectul este subînțeles „el").

2. Subiect sau nume predicativ?

a. În propozițiile enunțiative principale cu predicat nominal, în care și subiectul, și numele predicativ sînt exprimate prin substantive (sau substitute ale substantivului: pronume, numerale), propoziții cu topica normală (= neafectivă), de tipul *El este prietenul meu / Prietenul meu este el; Mihai este primul din clasă / Primul din clasă este Mihai* etc., calitatea de subiect sau de nume predicativ se decide în funcție de topică: subiectul stă înaintea verbului copulativ, iar numele predicativ, după verbul copulativ. Există însă și propoziții cu topică inversă, de ex. *Mare surpriză a fost apariția acestei cărți*, în care decizia nu se mai poate lua după topică. În aceste situații, trebuie să ne punem întrebarea care anume fapt este calificat într-un anume fel prin intermediul verbului copulativ (sau despre cine se spune că este într-un anume fel). În cazul exemplului dat, este evident că despre „apariția (acestei cărți)" (care este subiect) se spune că a fost o „surpriză" (care este nume predicativ). O marcă de natură formală este și faptul că, în asemenea propoziții, subiectul este exprimat printr-un substantiv articulat cu articol hotărît („apariția", în exemplul dat), iar numele predicativ este exprimat printr-un substantiv nearticulat (sau articulat cu articol nehotărît).

b. În propozițiile interogative, precum și în cele subordonate, dacă topica este normală, numele predicativ stă înaintea verbului copulativ, iar subiectul, după acesta, de ex. *Cine e Mihai?; Am înțeles* [1] */ ce înseamnă curajul* [2] (unde subiecte sînt „Mihai", respectiv „curajul"). Există însă și propoziții interogative, precum și propoziții

subordonate, în care înaintea verbului copulativ stă subiectul, iar numele predicativ apare după verb, de ex. *Care dintre frați s-a făcut doctor?* sau *Am aflat* [1] */ cine este pictor* [2] etc.

3. Subiect subînțeles sau nedeterminat?

În propozițiile cu subiect neexprimat în care verbul cu rol de predicat este la pers. a III-a sg., subiectul este **subînțeles** dacă a fost exprimat într-o propoziție anterioară și se referă la o persoană (sau la un obiect) anume, de ex. *Ion a văzut filmul,* [1] */ deci îi știe subiectul* [2] (în propoziția nr. 2 subiectul este subînțeles „Ion"), *Cartea aceasta este o ediție de lux* [1] */ și de aceea costă scump* [2] (în propoziția nr. 2 subiectul este subînțeles „cartea"), dar este **nedeterminat** dacă în propozițiile enunțiative se subînțelege un subiect de tipul „cineva" sau „oricine", de ex. *A spus la radio că va ploua* (în prima propoziție, subiect nedeterminat „cineva", iar a doua este o propoziție fără subiect), *Cu avionul se călătorește mai bine decît cu trenul* (subiect nedeterminat „oricine" al unui verb reflexiv impersonal, fără propoziție subiectivă) etc., iar în propozițiile negative se subînțelege un subiect de tipul „nimeni", de ex. *Aici nu se fumează* (subiect nedeterminat „nimeni").

4. Subiect inclus sau nedeterminat?

În propozițiile cu subiect neexprimat în care verbul cu rol de predicat este la pers. a II-a sg., subiectul este **inclus** în desinența verbului cu rol de predicat dacă propoziția face parte dintr-un text dialogat, de ex. *Unde te duci, Ioane?* sau *Vino mîine* etc., dar este nedeterminat dacă propoziția nu face parte dintr-un dialog și în poziția subiectului se subînțelege un pronume ca „oricine" sau „nimeni", de ex. *Unde te duci, vezi numai mizerie* sau *Nu mai știi cum să procedezi cu el* etc.

5. Predicat incomplet

a. **Predicatul verbal** este incomplet dacă din componența sa lipsește verbul auxiliar, de ex. *El este iubit de unii* [1] */ și* **urît** *de alții* [2] (în propoziția nr. 2 lipsește auxiliarul *este* al verbului „a urî", la diateza pasivă), *Au hotărît* [1] */ să meargă la mare* [2]*; /* **zis** [3] */ și* **făcut** [4] (în propozițiile nr. 3 și nr. 4 din componența predicatelor lipsește auxiliarul *au* al perfectului compus) etc.

b. **Predicatul nominal** este incomplet dacă din componența sa lipsește verbul copulativ, de ex. **Evident** [1] */ că țin la ea* [2] (= *E evident* [1] */ că țin la ea* [2]*), Deși* **supărat** *pe ea,* [1] */ a felicitat-o de Anul Nou* [2] (= *Deși e supărat pe ea,* [1] */ a felicitat-o de Anul Nou* [2]*)* etc.; precum și dacă lipsește numele predicativ, de ex. — *Ai fost atent?* [1] */* — **Am fost** [2] (= *Am fost atent)* sau dacă acesta este exprimat printr-o propoziție predicativă, de ex. *Ea* **a rămas** [1] */ cum o știai* [2] etc.

6. Predicat subînțeles

Propozițiile sînt eliptice de predicat (au predicatul subînțeles) în fraze de tipul *Ne întîlnim* [1] */* **unde** [2] */ și cînd vrei tu* [3] (este o frază cu trei propoziții și nu cu două, pentru că o propoziție subordonată nu poate fi introdusă prin 2 elemente de relație subordonatoare; în propoziția nr. 2 se subînțelege predicatul „vrei"), *Dan nu mănîncă mere* [1] */* **și nici Maria, sora lui mai mică** [2] (= *Dan nu mănîncă mere* [1] */ și nici Maria, sora lui mai mică, nu mănîncă* [2]*)* sau *O, tu crai cu barba-n noduri ca și cîlții* [1] */ cînd nu-i perii,* [2] */ Tu în cap nu ai grăunțe,* [1] */ Numai pleavă și puzderii* [3] (fragmentul final nu face parte din propoziția nr. 1, al cărei predicat este „nu ai", ci constituie o propoziție de sine stătătoare, propoziția nr. 3, cu predicatul subînțeles „ai": *ci* **ai** *numai pleavă și puzderii)* etc.

Propozițiile cu predicatul subînțeles, cum sînt cele de mai sus, nu trebuie să fie confundate cu propozițiile monomembre nominale, fără predicat (cu predicația exprimată numai prin intonația exclamativă), de tipul *Foc la etajul al II-lea!* sau *Hoții la mere!*

7. Predicat verbal sau nominal?

Secvențe de tipul *a fost convins* sau *a fost supărat* pot fi interpretate în 2 feluri, și anume: sînt predicate **nominale** formate din verbul **copulativ** *a fi* și numele predicativ *convins* sau *supărat*, în propoziții ca *El* **era convins** *de adevărul spuselor sale* (unde *convins* este adjectiv sinonim cu *sigur)* sau *El* **a fost supărat** *pe mine* (unde *supărat* este participiul — cu sens activ — al verbului intranzitiv „a se supăra", cu rol de nume predicativ), dar sînt predicate **verbale** exprimate prin verbele „a convinge" sau „a supăra" la diateza pasivă cu **auxiliarul** *a fi*, în propoziții ca *El* **a fost convins** *de către prietenul lui să vină în excursie* (= Prietenul lui l-a convins etc.) sau *El* **a fost supărat** *chiar de cel mai bun prieten al lui* (= Cel mai bun prieten al lui l-a supărat).

8. Complement direct sau complement indirect?

Complementul direct care răspunde la întrebarea *pe cine?* poate fi confundat cu complementul indirect care răspunde, uneori, la aceeași întrebare. Pentru evitarea confuziei trebuie să se țină seama de următoarele lucruri: cuvîntul care răspunde la întrebarea *pe cine?* este **complement direct** numai dacă poate fi reluat sau anticipat prin forme neaccentuate de acuzativ ale pronumelui personal, de ex. L-*am întrebat* **pe el**, **Pe tine** te-*am așteptat* etc., dar este **complement indirect** dacă prepoziția „pe" este obligatoriu cerută de verb și apare și atunci cînd însoțește un substantiv-nume de inanimat, de ex. *Mă bizui* **pe el** (dar și: *Mă bizui* **pe prietenia** *lui), Am contat* **pe tine** (dar și: *Am contat* **pe inteligența** *ta), Am mizat* **pe ea** *în această competiție* (dar și: *Am mizat* **pe cifra** *7)* etc.

9. Complement circumstanțial de cauză sau de scop?

Complementul circumstanțial de cauză poate fi confundat cu cel de scop, dacă pentru identificarea lor se folosește întrebarea *de ce?*, de ex. *Tremură* **de frică** (unde „de frică" este circumstanțial de cauză), dar *Învață* **pentru a ști** (unde „pentru a ști" este circumstanțial de scop). Pentru evitarea confuziei se recomandă să se folosească întrebările *din ce cauză?* sau *în ce scop?*, precum și să se aibă în vedere faptul că scopul este ulterior acțiunii (= Învață acum, ca să știe în viitor), dar cauza este anterioară acesteia (= Întîi i-a fost frică și apoi a început să tremure).

Întrebarea *de ce?* se recomandă numai pentru identificarea complementului indirect, după verbe care cer obligatoriu prepoziția „de", de tipul *a se teme* (de cineva, de ceva), *a se împiedica* (de cineva, de ceva), *a se speria* (de cineva, de ceva) etc.

10. Complement indirect sau de agent?

Complementul indirect poate fi confundat cu complementul de agent, dacă pentru identificarea lor se folosește întrebarea *de cine?*, de ex. *M-am speriat* **de Ion** (unde „de Ion" este complement indirect, determinînd verbul intranzitiv „a se speria"), dar *Am fost speriat* **de Ion** (unde „de Ion" este complement de agent, determinînd verbul tranzitiv „a speria" la diateza pasivă). Pentru evitarea confuziei se recomandă să se folosească întrebarea *de către cine?* pentru identificarea complementului de agent.

La delimitarea propozițiilor intervin unele *dificultăți.*

1. O propoziție subordonată poate fi intercalată în regenta ei, de ex. *Cartea* [1] / pe care o citesc [2] / *am împrumutat-o de la un coleg* [1] sau *Știe* [1] / *că* [2] / dacă învață [3] / *va reuși la examen* [2].

2. Elementul de relație subordonator nu ocupă întotdeauna primul loc în propoziția pe care o introduce (altfel spus, uneori propoziția subordonata începe cu un alt cuvînt decît elementul de relație subordonator), de ex. *Aceasta este cartea* [1] / *din paginile* căreia *am aflat multe lucruri interesante* [2] sau *Aceasta este cartea* [1] / *din* ale cărei *pagini am aflat multe lucruri interesante* [2] (în prima frază, propoziția atributivă începe cu complementul indirect „din paginile“ așezat înaintea pronumelui relativ „căreia“, iar în a doua, cu prepoziția „din“ care introduce complementul indirect „din [...] pagini“, așezat înaintea pronumelui relativ „ale cărei“).

3. Dacă există 2 propoziții subordonate legate printr-o conjuncție coordonatoare, elementul de relație subordonator din a doua propoziție poate lipsi (este subînțeles), de ex. *Am aflat* [1] / *că a venit azi* [2] / *și pleacă mîine* [3] (= *Am aflat* [1] / *că a venit azi* [2] / *și* că *pleacă mîine* [3]) sau *Nu te mai aștept* [1] / *fiindcă plouă* [2] / *și mi-e frig* [3] (= *Nu te mai aștept* [1] / *fiindcă plouă* [2] / *și* fiindcă *mi-e frig* [3]).

4. Rar, unele propoziții secundare pot fi subordonate prin juxtapunere față de regenta lor (avînd elementul de relație subordonator subînțeles), situație în care se întîlnesc mai ales propoziții circumstanțiale condiționale, de ex. Dai, [1] / *n-ai* [2] (= Dacă *dai,* [1] / *n-ai* [2]) sau cauzale, de ex. *Precis va pierde trenul:* [1] / a plecat prea tîrziu de acasă [2] (= *Precis va pierde trenul,* [1] / pentru că *a plecat tîrziu de acasă* [2]).

5. Conjuncțiile coordonatoare cu valoare narativă, adică cele care își îndeplinesc rolul sintactic de element de relație coordonator la nivelul textului (leagă fraza în care apar cu fraza precedentă din text), se iau împreună cu propoziția principală, de ex. Și [1] / *dacă n-ai să înveți* [2] / *nu vei reuși la examen* [1] sau *Dacă* [1] / însă [2] / *vei învăța,* [1] / *succesul este sigur* [2].

Și în identificarea corectă a felului propoziției subordonate intervin unele *dificultăți.*

1. Uneori sensul elementului de relație subordonator nu este concludent pentru stabilirea felului propoziției subordonate. De aceea, trebuie:

a. să se stabilească cu exactitate care este cuvîntul din propoziția regentă pe care îl determină subordonata; de ex., în fraza *Ne întîlnim mîine în parcul acela* [1] / unde *ne-am întîlnit și ieri* [2], propoziția introdusă prin „unde“ este atributivă, pentru că elementul ei regent este un substantiv (cuvîntul „parcul“), dar în fraze ca *Ne întîlnim mîine acolo* [1] / unde *ne-am întîlnit și ieri* [2] sau *Ne întîlnim mîine* [1] / unde *ne-am întîlnit și ieri* [2] propozițiile introduse prin „unde“ sînt circumstanțiale de loc, în concordanță cu sensul elementului de relație subordonator, pentru că elementele lor regente sînt fie adverbul „acolo“, în primul caz, fie verbul „ne întîlnim“, în al doilea caz;

b. să se stabilească sensul subordonatei prin întrebări specifice sau prin înlocuirea elementului de relație cu altul, care are un singur sens; de ex., în fraza *Cum ai plecat* [1] / *m-am apucat de scris* [2], propoziția introdusă prin „cum“ nu este circumstanțială de mod, ci de timp, pentru că răspunde la întrebarea *cînd?* pusă verbului „m-am apucat“,

iar adverbul „cum“ poate fi înlocuit fără să schimbe sensul frazei (ba dimpotrivă, sensul devenind chiar mai clar), cu adverbul „cînd“ sau cu locuţiunea conjuncţională subordonatoare de timp „imediat ce“, iar în fraza *Cum nu mai aveam ce face aici* [1] / *am plecat* [2], propoziţia introdusă prin „cum“ este cauzală (răspunde la întrebarea *din ce cauză?* pusă verbului „am plecat“ şi adverbul „cum“ este sinonim cu „fiindcă“).

2. Unele întrebări nu sînt edificatoare pentru stabilirea felului propoziţiei subordonate şi, de aceea, se recomandă evitarea lor, cînd este posibil. Este vorba despre întrebările *ce?* şi *de ce?*, care pot induce în eroare; astfel, la întrebarea *ce?* poate răspunde o propoziţie completivă directă, de ex. *Nu cred* [1] / că **va ploua** [2] („ce nu cred?“), dar şi o propoziţie subiectivă, de ex. *Se crede* [1] / că **va ploua** [2] („ce se crede?“), o propoziţie predicativă, de ex. *El a devenit* [1] / ce şi-a **dorit** [2] („ce a devenit?“) sau o propoziţie completivă indirectă, de ex. *El s-a decis* [1] / **să mai rămînă** [2] („ce s-a decis?“), iar la întrebarea *de ce?* poate răspunde o propoziţie completivă indirectă, de ex. *Mă mir* [1] / că nu **înţelegi** [2] („de ce mă mir?“), dar şi o propoziţie circumstanţială de cauză, de ex. *A plecat* [1] / că se **plictisea** [2] („de ce a **plecat**?“) sau o propoziţie circumstanţială de scop, de ex. *Se grăbeşte* [1] / **să nu întîrzie** [2] („de ce se grăbeşte?“). Pentru evitarea acestor confuzii, este necesar:

a. să se stabilească corect particularităţile morfo-sintactice ale cuvîntului regent, şi anume:

— propoziţia este completivă directă dacă regentul ei este un **verb tranzitiv** cu subiect, dar fără complement direct în propoziţia din care face parte, de ex. **Nu cred** [1] / *că va ploua* [2] (subiectul verbului tranzitiv „nu cred“ este inclus „eu“ şi verbul nu are în propoziţia principală complement direct) sau *Ion* **ştie** [1] / *că greşeşte* [2] (subiectul verbului tranzitiv „ştie“ este „Ion“ şi verbul nu are complement direct), precum şi dacă regentul ei este un verb dublu tranzitiv (un verb care poate avea 2 complemente directe) cu subiect şi un complement direct în propoziţia din care face parte, de ex. *Ion* **nu întreabă** *pe nimeni* [1] / *dacă greşeşte* [2] (subiectul verbului dublu tranzitiv „nu întreabă“ este „Ion“, verbul are în propoziţia din care face parte un complement direct „pe nimeni“, dar fiind dublu tranzitiv poate avea şi o propoziţie completivă directă);

— propoziţia este subiectivă dacă regentul ei este un verb cu sens impersonal, o expresie verbală impersonală sau un adverb predicativ (adică predicate fără subiect în propoziţia din care fac parte), de ex. **Se crede** [1] / *că va ploua* [2]; **Trebuie** [1] / *să înveţe* [2]; **Ar fi bine** [1] / *să înveţe* [2]; **Poate** [1] / *că va învăţa* [2] etc.;

— propoziţia este predicativă dacă regentul ei este un verb copulativ fără nume predicativ în propoziţia din care face parte (adică un predicat nominal incomplet), de ex. *Întrebarea* **este** [1] / *cînd se va apuca de învăţat* [2];

— propoziţia este completivă indirectă dacă regentul ei este un verb intranzitiv cu subiect în propoziţia din care face parte, de ex. *El* **s-a decis** [1] / *să mai rămînă* [2], **Mă mir** [1] / *că nu înţelegi* [2] sau **Se gîndeşte** [1] / *să se apuce de învăţat* [2];

b. să se folosească întrebările *din ce cauză?* şi *în ce scop?* atît pentru diferenţierea propoziţiilor cauzale şi finale de propoziţia completivă indirectă, cît şi între ele (neomiţînd nici faptul că scopul este ulterior acţiunii din regentă, iar cauza este anterioară).

3. Exista conjuncții și locuțiuni conjuncționale specifice unui singur tip de propoziție subordonata, de ex.:

— *căci, deoarece, fiindcă, din cauză că, din pricină că* introduc întotdeauna propoziția cauzală;

— *cu scopul să* introduce propoziția circumstanțială de scop;

— *cu condiția să* introduce propoziția circumstanțială condițională;

— *încît* introduce propoziția circumstanțială consecutivă;

— *deși, cu toate că, măcar că, chit că, chiar dacă* introduc propoziția circumstanțiala concesivă.

De aceea, daca o propoziție este introdusă printr-un element de relație care poate introduce diverse tipuri de subordonate, cum sînt conjuncțiile *că, să* sau *dacă,* pentru a stabili ce valoare are conjuncția respectivă în fiecare enunț în parte și, implicit, ce fel de propoziție subordonată introduce, trebuie să găsim o conjuncție (sau locuțiune conjuncțională) sinonimă, cu o singură valoare, cu care ar putea fi înlocuită fără să se schimbe sensul enunțului, de ex. *Plec* [1] / că *mă plictisesc* [2] (= *Plec* [1] / fiindcă *mă plictisesc* [2]; *că* introduce o cauzală), *A mîncat atît,* [1] / că *i s-a aplecat* [2] (= *A mîncat atît* [1] / încît *i s-a aplecat* [2]; *că* introduce aici o consecutivă), *Acum,* [1] / că *ai venit tu,* [2] / *eu pot pleca* [1] (= *Acum* [1] / cînd *ai venit tu* [2], / *eu pot pleca* [1]; *că* introduce aici o temporală), Că *plouă,* [1] / că *nu plouă* [2], / *eu tot îmi iau umbrela* [3] (= Dacă *plouă* [1] / *și* chiar dacă *nu plouă* [2] / *eu tot îmi iau umbrela* [3]; *că* introduce o condițională — propoziția nr. 1 — și o concesivă — propoziția nr. 2) etc.

4. Unele propoziții subordonate au în propoziția regentă adverbe corelative care ajuta la identificarea corectă a felului subordonatei, dacă aceasta este introdusă printr-un element de relație care poate avea mai multe valori. Astfel, adverbul corelativ din regentă al propoziției concesive este *totuși* (cu varianta *tot),* de ex. *Să plouă cu găleata* [1] / tot *plec* [2] sau *Oricît te-ai grăbi acum,* [1] / tot *ai să întîrzii* [2] — în ambele fraze, propoziția nr. 1 (introdusă în primul caz prin conjuncția subordonatoare „să", iar în al doilea prin adverbul nehotarît cu valoare relativă „oricît") este concesivă, pentru că în propozițiile principale regente există adverbul corelativ „tot"; adverbele corelative din regentă ale propoziției consecutive sînt *atît (de), așa (de),* de ex. *A vorbit* **atît** [1] / *că a obosit* [2] sau *A citit* **așa de** *mult* [1] / *că m-a uluit* [2] — în ambele fraze, propoziția nr. 2 (introdusă prin conjuncția subordonatoare „că") este consecutivă, deoarece în propozițiile principale regente există adverbele corelative *atît,* în primul caz, iar în al doilea, *așa (de).*

5. Conjuncțiile subordonatoare *dacă* și *de* nu au întotdeauna rol subordonator, adică nu introduc întotdeauna o propoziție subordonată; ele pot apărea și într-o propoziție principală, dacă aceasta este o propoziție optativă exclamativă, de ex. *Dac-ar veni o dată vacanța!* sau *De-ar pleca o dată* [1] / *să mă apuc de lucru!* [2] (unde propoziția nr. 2 este circumstanțială de scop). La fel poate funcționa și conjuncția subordonatoare *să* (care intră în componența modului conjunctiv, întîlnit în mod obișnuit în propoziții subordonate), cînd apare în propoziții principale imperative, de ex. *Să pleci de aici!* sau în propoziții optative exclamative, de ex. *Să plece o dată* [1] / *să mă pot apuca de lucru!* [2] (unde propoziția nr. 1 este principală, iar propoziția nr. 2 este circumstanțială de scop, introdusă prin conjuncția subordonatoare „să").

II. LECTURI LITERARE

„Greuceanu" — o privire asupra basmului

RODICA ZANE
Universitatea din București

În opera literară *Greuceanu* se povestesc mai multe întîmplări prin care eroul readuce soarele și luna furate de zmei de pe cer. Deci întîmplarea principală, care ordonează în jurul ei substanța epică a basmului, este o îndreptare, o reparație în raport cu o situație „strîmbă", perturbatoare. Această situație perturbatoare, în basme, poate fi de diferite feluri: poate fi un act nelegiuit (zmeii fură soarele și luna sau merele de aur etc.) sau o lipsă, o deficiență, un neajuns (un împărat nu are moștenitori, un fiu de împărat își dorește ceea ce nimeni nu-i poate oferi, tinerețe fără bătrînețe și viață fără de moarte etc.). Consecințele ei sînt resimțite fie la nivelul unei întregi colectivități, fie la nivelul unei familii, fie la nivel individual. Întîmplările fiecărui basm decurg dintr-o astfel de situație care pune lumea — lumea mare sau lumea mică — în criză, în impas, îi provoacă un dezechilibru. Basmul este, deci, povestea acestei întîmplări, a acestei reveniri la normalitate. Astfel, basmul comunică aspirația ființei umane de a fi activă în raport cu momentele critice ale vieții, de a interveni pentru înlăturarea lor. Dar această aspirație nu este comunicată în limitele orizontului „natural" al vieții, ci se recurge la supranatural, ceea ce l-a determinat pe G. Călinescu să afirme că basmul este o „oglindire [...] a vieții în moduri fabuloase". Supranaturalul, fabulosul, coexistă cu naturalul, realul, fără ca, desigur, cele două planuri să se separe. Coincidența lor este o caracteristică a basmului: Greuceanu este o ființă omenească, un viteaz, dar el are puteri supraomenești, putîndu-se transforma în porumbel sau muscă, apoi în buzdugan cu totul și cu totul de oțel; zmeii au puteri supraomenești, pot fura soarele și luna de pe cer, zmeoaicele se transformă în păr cu roade, în grădină înflorită și răcoroasă, iar mama zmeoaicelor ia chip de nor și de flăcăraie, dar, în egală măsură, au și slăbiciuni omenești: le este frică de Greuceanu, ostenesc în luptă cu el, zmeul tartor „se codește și îndrugă verzi și uscate" cînd Greuceanu îl întreabă unde a ascuns soarele și luna și nădăjduiește că va scăpa cu viață dacă dezvăluie locul sechestrării, mama zmeoaicelor cade victimă unui șiretlic.

Naturalul și supranaturalul se împletesc în întîmplări care, deși foarte diverse, seamănă între ele și se pot grupa într-o succesiune constantă, un „scenariu" specific basmului. Cîteva din aceste întîmplări din basmul *Greuceanu* sînt: împăratul Roșu, în zilele căruia zmeii au furat soarele și luna, dă de veste că va răsplăti pe cel care va aduce soarele și luna dîndu-i pe fiica sa de soție și jumătate din împărăție; Greuceanu pleacă împreună cu fratele său cale lungă, dar se oprește întîi la fratele său de cruce, Faurul-Pămîntului, cu care se sfătuiește și care îi face chipul în fier; ajuns la casa zmeilor, care este foarte departe, „unde-și înțărcase dracul copiii", Greuceanu află, trasformîndu-se în muscă, unde sînt zmeii, cînd și cum se vor întoarce; în lupta cu zmeul cel mic, cu zmeul cel mare și cu tartorul lor, Greuceanu învinge, aflînd de la cel din urmă, înainte de a-l omorî, cum și de unde poate readuce oamenilor soarele și

luna; Greuceanu aruncă pe cer soarele și luna; în drumul de întoarcere este urmărit de zmeoaice care încearcă să-l ispitească pentru a-l pierde, luînd chip contrar naturii lor: de păr cu roade și de grădină; mama zmeoaicelor îl urmărește pe Greuceanu pentru a-l omorî, dar cînd încearcă să-l soarbă printr-o gaură din perete la casa Faurului-Pămîntului, acesta din urmă îi arată chipul cel de fier încins al lui Greuceanu pe care zmeoaica îl înghite, transformîndu-se într-un munte de fier; Greuceanu își continuă drumul, dar întîlnește în cale un diavol șchiop care îi scoate cuiul de la osia căruței și apoi îi fură paloșul, pentru a-l da unui „mangosit de sfetnic" care se vînduse diavolului, cu condiția să-l ajute să o ia de soție pe fata împăratului; sfetnicul se înfățișează la împărat și-i arată paloșul ca dovadă a faptelor sale de vitejie, pretinzînd răsplata promisă; Greuceanu se înfățișează și el împăratului, dar, văzînd că acesta nu știe pe cine să aleagă, se întoarce pentru a se răfui cu diavolul transformat între timp în stană de piatră; luînd înfățișare de buzdugan de oțel, Greuceanu lovește stana de piatră pînă o face pulbere, recăpătîndu-și astfel paloșul; sfetnicul este demascat și, după ce își recunoaște vinovăția, se face nuntă împărătească. Acest flux de întîmplări se poate ordona în cîteva „șabloane", în cîteva acțiuni-tip care nu lipsesc din nici un basm: o ființă rea, malefică, de obicei cu puteri supranaturale, produce *o daună, o pagubă, un rău,* adică prejudiciază o persoană sau o colectivitate. O autoritate, un împărat, un tată ș.a. anunță prejudicierea și îi cheamă pe cei care au curaj și vitejie *să o repare, să o remedieze.* Un singur erou se arată capabil de o asemenea acțiune, deși se înfățișează mai mulți „candidați"; eroul poate fi uneori într-o ipostază dublă, fie prin însoțirea cu un semen care are aceleași calități ca el, cu care formează o pereche eroică, fie cu un semen care ilustrează condiția umană comună, așa cum este fratele lui Greuceanu. Eroul pleacă într-o *călătorie,* iese din spațiul existenței cotidiene pentru a ajunge în spațiul care aparține ființei malefice, deci în spațiul supranatural, cu alte cuvinte, „lumea cealaltă", „celălalt tărîm". Drumul pînă acolo, însă, este și prilejul unor întîlniri cu ființe care îl pot ajuta pe erou, dîndu-i fie daruri, fie sfaturi. Aceste *ajutoare* au puteri supranaturale, mascate de multe ori sub aparența umană cea mai umilă. Întîlnirea cu ajutoarele poate fi întîmplătoare sau voită, așa cum este popasul pe care îl face Greuceanu la fratele său de cruce, Faurul-Pămîntului, de la care primește sfaturi, iar mai tîrziu și două obiecte cu care își va putea duce misiunea la bun sfîrșit: chipul de fier și o căruță cu trei cai cu totul și cu totul de fier. *Obiectele* care participă la remedierea prejudicierii pot fi donate de ajutoare, pot fi obținute de erou sau îi pot aparține ca însemne ale condiției sale excepționale, așa cum este paloșul lui Greuceanu, fără de care eroul „era și el om ca toți oamenii". La capătul călătoriei are loc confruntarea cu ființa malefică, de obicei zmeul, care poate apărea multiplicat, într-o familie unde sînt mai multe generații, atît în ipostaza masculină, cît și în cea feminină, dintre care cei mai în vîrstă, tartorii, sînt cei mai de temut. *Lupta* cu zmeul sau cu zmeii este acțiunea eroică destinată să elimine răul, să remedieze prejudicierea. Greuceanu are de luptat cu o întreagă familie de zmei, mai întîi cu reprezentanții ei în linie bărbătească, și de-abia după ce îl învinge pe ultimul obține cheia de la cula în care erau închiși soarele și luna. Dar în afară de lupta în săbii, în suliți și apoi lupta dreaptă, eroul participă și la alte confruntări, nefățișe, viclenești, la care îl

provoaca de data aceasta linia femeiasca a familiei de zmei. Toate complicațiile acestui șablon numit *luptă* arata o caracteristica a situațiilor-tip din basme: posibilitatea de a se multiplica, de doua sau de trei ori. Nu numai șablonul luptei este multiplicat în basmul *Greuceanu,* ci și cel al prejudicierii, pentru ca eroul nu-și poate primi rasplata pentru împlinirea remedierii deoarece un diavol îi fură paloșul pentru a i-l da unui sfetnic al împaratului. (Acest sfetnic își promisese sufletul diavolului dacă îl va ajuta sa ia de soție pe fata împaratului.) Prin viclesug, diavolul îl deposedează pe Greuceanu de paloș și sfetnicul impostor se prezinta la împarat pentru a cere rasplata. *Impostura* este un alt șablon specific basmului, și în acest rol apár frecvent frații invidioși care încearca sa-și transfere lor beneficiul acțiunii de remediere pe care a înfaptuit-o eroul. Șablonul imposturii ilustreaza o alta dimensiune a manifestarii forțelor malefice, de data aceasta prin confruntare în planul uman. Acțiunea de prejudiciere pe care o face sfetnicul ajutat de diavol determina practic o duplicare a basmului, pentru că au din nou loc calatoria, lupta, de data aceasta cu diavolul, recuperarea obiectului prejudicierii și restabilirea echilibrului lumii, în cazul de fața, și a adevarului, a dreptății. Ultimul șablon al basmului este *răsplătirea* eroului pentru acțiunea sa. Rasplata înseamnă consacrarea eroului în lumea din care face parte printr-o casatorie și printr-o înzestrare pe masura calităților sale; de aceea primește pe fata împaratului de soție și jumatate din împarație. Rasplata poate fi dublată de pedepsirea, sancționarea celui care a încercat sa-și însușeasca merite care nu i se cuveneau, așa cum se întîmpla cu sfetnicul impostor, caruia i se lasa viața la rugamintea lui Greuceanu, dar i se poruncește sa paraseasca împarația.

Lumea basmelor este grupata în jurul a doi centri polarizanți: de o parte, binele și slujitorii lui, de cealaltă parte, raul și cei care îl provoacă; două serii de personaje nu numai distribuite după principii opuse, ci și aparținînd, prin origine, la lumi diferite: seria benefica este prin eroul principal de origine umana, pe cînd seria malefica este de origine supraumana. Raportul de forțe se echilibreaza prin accesul ființei umane la suprauman în două moduri: fie prin însușiri extraordinare, pe care le deține sub aparența umana, fie prin ajutorul pe care îl primește de la ființe cu puteri supranaturale. În felul acesta, condiția umana este proiectata într-o alcatuire deplina, ideala, în masura sa suplineasca în imaginar insuficiența pe care o are în real. Eroul basmului este purtatorul și cautatorul valorilor fundamentale, binele, adevărul, frumosul, și drumul pe care îl parcurge el pentru a le impune, a le face funcționale, este un parcurs exemplar, care duce ființa umană la izbînda și la consacrare, la apoteoză, adica „în rîndul zeilor" (*apoteoză* < gr. *apotheosis* – trecere în rîndul zeilor).

I. Al. Brătescu-Voinești: „Puiul"

Prof. dr. MARCEL CRIHANĂ
Școala Nr. 20, București

Proza scurtă românească a ajuns la o dezvoltare fără precedent în veacul al XIX-lea, în primul rînd datorită nivelului artistic înalt al *schițelor* și *momentelor* lui I. L. Caragiale, precum și prin povestirile lui Ion Creangă. Genul se extinde, însă, cu adevărat abia în primele decenii ale secolului al XX-lea, o dată cu primele narațiuni semnate de I. Al. Brătescu-Voinești, autorul cunoscutului volum *Întuneric și lumină* (1912), care marchează un moment important în istoria literaturii noastre: după anul 1912, proza românească se va raporta la povestirile lui Brătescu-Voinești ca la niște repere greu de egalat pe linia concepției și a stilului. Domeniul abordat este acela al lumii ființelor fragile, înzestrate cu un instinct de apărare slab, îndeosebi al lumii necuvîntătoarelor, ca în scrierile lui Emil Gîrleanu și ale lui G. Topîrceanu, reușitele scriitorului datorîndu-se *capacității de a dezvălui frumusețea interioară a ființelor mărunte* (D. Micu). Natură delicată el însuși, în plus, I. Al. Brătescu-Voinești a beneficiat în copilărie de contactul benefic cu frumosul de această factură, părinții și rudele familiarizîndu-l prin lectură cu numeroase fabule și istorioare morale dintre cele mai diverse. Acestei influențe timpurii (ca și celor dintîi lecturi proprii alese după aceleași îndemnuri) i se datorează conținutul celor mai cunoscute povestiri ale lui I. Al. Brătescu-Voinești: *Niculăiță Minciună, Nicușor, Moartea lui Castor, Privighetoarea, Bietul Tric* și *Puiul*. În legătură cu ultima dintre acestea, într-un interviu acordat revistei *Flacăra* din decembrie 1911, scriitorul mărturisea: „*Mi-aduc aminte că atunci cînd am scris* Puiul, *am citit bucata întîi copiilor mei. Cînd am isprăvit, băiețelul a început să plîngă. Văzînd pe mămă-sa că rîde de el, mi se adresă supărat: «Știu eu de ce scrii matale de-astea, ca să plîng eu și mămica să rîză de mine» și, trîntind ușa, s-a închis în camera lui. Fetița, după ce a stat puțin tristă, ne spune «că-i pare rău că nu l-a găsit ea, căci îi dădea ciocolată, bomboane și poate nu murea». Cînd am văzut că au înțeles-o copiii, i-am dat drumul căci pentru ei era scrisă*". Într-adevăr, *căldura de stil* (T. Maiorescu) pe care o degajă această povestire a topit inimile tuturor generațiilor de copii, cîte au trecut prin școală de atunci. Grație meșteșugului neîntrecut al autorului, soarta crudă a unui pui de prepeliță neascultător a devenit de mult o temă literară și o problemă etică de o importanță mereu actuală.

În fapt, atenția scriitorului se îndreaptă mai întîi asupra prepeliței, care va fi adevăratul protagonist al povestirii, căci, interpretînd textul prin prisma subiectului operei literare, observăm că nici unul din cele cinci momente importante statornicite prin uz nu se derulează fără să o implice și pe ea sau fără să o intereseze. Iat-o, deci, pe aceasta, imediat ce s-a întors din Africa și a poposit în lăstar, făcîndu-și cuib undeva la o oarecare înălțime de pămînt, *ca să nu i-l înece ploile;* iat-o ouînd și apoi clocindu-și ouăle cu o răbdare care poate deveni oricînd model în lumea umană pentru orice fel de activitate; iat-o ducîndu-și puii prin iarbă în căutarea hranei și învățîndu-i să mănînce, fărîmițîndu-le, mai întîi, ea însăși cu ciocul fiecare vietate

prinsă pentru hrană; iat-o, în fine, dînd puilor „lecții de zbor" și vorbindu-le despre lungul drum pe care îl vor avea de parcurs în toamnă către țările calde. Între numeroasele scene de o plasticitate remarcabilă, aceea în care prepelița-mamă își învață puii să zboare ocupă, poate, locul cel mai important. Duioșia, care însoțește personajele în mai toate schițele și povestirile lui I. Al. Brătescu-Voinești, este aici într-adevăr impresionantă. Reproducem o scurtă secvență: *„Mama lor îi așeza la rînd și îi întreba: «Gata?» «Da», răspundeau ei. «Una, două, trei!» Și cînd zicea „trei", frrr! zburau cu toții de la marginea lăstarului tocmai colo lîngă cantonul de pe șosea și tot așa îndărăt. Și mama lor le spunea că-i învață să zboare pentru o călătorie lungă, pe care «trebuia s-o facă în curînd, cînd o trece vara»"*.

Personificarea, care, ca procedeu artistic preferat (schița este asemănătoare cu o fabulă), ne ajută să vedem în prepeliță o mamă exemplară în adevăratul sens al cuvîntului, dublează pînă la capăt orice atitudine și orice hotărîre. Dacă pînă aici a fost vorba doar de o lungă *expozițiune*, în momentul în care puiul cel mare, mai vioi decît ceilalți, se dovedește neascultător, se declanșează *intriga*. Înțeleaptă, prepelița își dă seama ca neascultarea puiului s-ar putea să-l ducă pe acesta într-o zi spre nenorocire și-l povățuiește mai mult decît pe ceilalți care nu-i ies niciodată din cuvînt. Într-o zi, pe vremea secerișului, îndepărtat prea mult de cuib, puiul este prins și imobilizat sub căciulă de către un țăran tînăr. Noroc de un bătrîn care, văzîndu-l cît e de mic, i-a zis celuilalt: „— *Lasă-l jos, măi Marine, nu vezi că-i cît luleaua?*" După această pățanie, mama sa îi atrage din nou atenția să devină ascultător, fiindcă altădată o poate păți și mai rău. Previzibilă, *desfășurarea acțiunii* îl duce pe puiul inadaptabil (acesta este tipul de personaj scump autorului) spre un deznodămînt tragic.

În altă zi, apare un vînător cu un cîine (Nero). Prin procedeul monologului interior — pe care scriitorul îl folosește în întreaga narațiune —, cititorul află toată neliniștea care cuprinde sufletul bietei făpturi înaripate: dacă puiul va greși din nou, o va păți rău de tot, ba încă s-ar putea s-o pățească și ceilalți frățiori ai lui, nevinovați de „nonconformismul" lui „nenea". Acum este *momentul culminant* al narațiunii, căci acum ritmul povestirii se precipită la maximum și cititorul așteaptă cu sufletul la gură să vadă ce se va mai întîmpla. Acum narațiunea se umple de o multitudine de valori plastice și muzicale (vizuale și auditive) împletite între ele cu măiestrie admirabilă. Vizual, este memorabil amănuntul urmăririi furnicii de pe cizma vînătorului, iar acustic, momentul în care vînătorul își strigă cîinele, în timp ce prepelița își pregătește (și apoi execută) zborul ei salvator. Din nefericire, puiul neastîmpărat zboară dezvăluindu-se, vînătorul trage și îl împușcă într-o aripă. Seara tîrziu, cînd îl găsește mama lui piuind deznădăjduit undeva în lăstar, lucrurile se limpezesc cît se poate de dramatic: prepelița înțelege că puiul ei e pierdut pentru totdeauna, că nu va mai putea zbura niciodată. Acum dovedește ea alte calități materne adevărate: suferă alături de puiul rănit — deși e supărată pe el că nu a ascultat-o —, își stăpînește durerea ca să nu-l deznădăjduiască și mai mult și îl încurajează, deși știe că o face aproape zadarnic. Hotărîrea ei din final, care precipită *deznodămîntul*, e dramatică, dar lucidă, înțeleaptă: situația-limită nu-i îngăduie decît o soluție: abandonarea puiului rănit, căci, în loc să-i moară toți puii — dacă nu ar fi plecat în țările

calde —, e mai bine să-i moară unul singur. Sfîșiată de durere, prepelița își părăsește puiul schilod și pleacă cu ceilalți. Cînd își ia zborul, ea nu se mai uită înapoi, de teamă să nu i se facă milă și mai mult și să nu renunțe la soluția pentru care a optat.

Rămas singur, în frigul nemilos al iernii care se apropie și fără nici o posibilitate de a se hrăni, puiul de prepeliță moare. Sfîrșitul lui este simbolic, într-o direcție neașteptată: el moare cu ghearele strînse ca pentru închinăciune. În ultimele sale clipe, puiul de prepeliță se roagă de Dumnezeu să-l ierte pentru supărările pe care i le-a pricinuit mamei sale. Motoul folosit de autor aici *(„Sandi, s-o asculți pe mămica!")* și-a dovedit din plin valabilitatea: cînd cei mici nu urmează sfaturile celor mari, se pot confrunta cu cele mai mari nenorociri.

Chiar dacă nu posedă un talent descriptiv comparabil cu cel narativ (observația a fost făcută de toți comentatorii scriitorului), I. Al. Brătescu-Voinești își dă seama foarte bine de importanța descrierii într-o narațiune și îi acordă acesteia cîtă atenție știe el că-i trebuie acordată. Narațiunea *Puiul* ilustrează perfect această manieră, căci face loc, în mai multe paragrafe, unor astfel de secvențe descriptive: *„Ascultau în tăcere. Din cînd în cînd se auzeau pocnete de pușcă și glasul vînătorului strigînd: Apporte! Mai tîrziu căruța s-a depărtat înspre vînător pe drumeagul lăstarului; încet-încet pocnetele și strigătele s-au pierdut, s-au stins, și, în tăcerea serii care se lăsa, nu se mai auzea decît cîntecul greierilor; iar cînd s-a înnoptat și răsărea luna dinspre Cornățel, au auzit deslușit glasul mamei lor chemîndu-i din capul miriștii: Pitpalac! Pitpalac!"*. Dacă aici descrierea se află în concurență cu narația, iată și o secvență în care prezența acesteia nu este stingherită de existența nici unui element străin: *„În locul zilelor mari și frumoase au venit zile mici și posomorîte, a început să cadă brumă și să se rărească frunza lăstarului. Pe înserate se vedeau rîndunici întîrziate zburînd în rasul pămîntului, ori pîlcuri de alte păsări călătoare, iar în tăcerea nopților friguroase se auzeau strigătele cocorilor, mergînd toate în aceeași parte, către miazăzi"*.

Este adevărat, însă, că performanțele stilistice înregistrate de text sînt relevante nu în descriere, ci în narațiune, scriitorul fiind un maestru necontestat al acesteia. Dacă parcurgem textul cu gîndul numai la tehnica narativă și la expresivitate, descoperim cele mai neașteptate trăsături de modernitate a stilului. Una dintre acestea este, fără îndoială, atitudinea față de cititor, pe care, în cel mai modern spirit, scriitorul și-l face părtaș la narațiune. *„Ai văzut cum stă găina pe ouă?* întreabă el la un moment dat. *Așa sta și ea, doar că ea în loc să stea în coteț, sta afară în grîu; și ploua, ploua de vărsa și ea nu se mișca, ca nu cumva să pătrunză o picătură de ploaie la ouă"*.

Operă epică de dimensiuni reduse (în care ideile, sentimentele și gîndurile sînt exprimate cu ajutorul personajelor și al acțiunii), narațiunea *Puiul* are toate datele unei proze ieșite din comun. Ea a contribuit decisiv, în orice caz, la rînduirea între clasicii literaturii române a autorului ei.

Mihail Sadoveanu: „Domnu Trandafir“

Prof. LUCIA POPA
Colegiul Banațean, Timișoara
Prof. MIRCEA MIHAILOVICI
Școala Nr. 2, Reșița

Creația lui Mihail Sadoveanu impresionează nu numai prin dimensiunile ei, ci și prin modul în care marele prozator a exprimat dorința de libertate și de dreptate a românilor, prin felul în care a prezentat frumusețea morală a „umiliților și ofensaților vieții“, a acelora „care s-au petrecut ca florile și frunzele anotimpurilor“, reușind să-i transmită „depozitul sufletului lor“.

Ca și alți prozatori români, a evocat și anii copilăriei, ai unei perioade pline de bucurii. O creație reprezentativă în acest sens este *Domnu Trandafir,* care își păstrează și azi farmecul, atît prin patosul evocării, cît și prin structura modernă. M. Sadoveanu a pornit de la un personaj real, și anume primul său învățător, domnul Busuioc, cel care, într-o școală părăginită din tîrgul Pașcanilor, i-a pus condeiul în mîna, îmbogățindu-i mintea și înnobilîndu-i sufletul. Autorul însuși mărturisea: „Învățătorul meu din școala primară de la Pașcani a fost domnul Busuioc, unul din cei mai pricepuți și devotați pedagogi pe care i-am cunoscut în viața mea. Îl văd tot ca odinioară, nalt, bine legat, cu mustăcioara neagră, zîmbind cu bunătate, încruntîndu-se cîteodată, însuflețindu-ne cu respect nemărginit“.

Narațiunea a fost publicată în volumul *La noi la Viișoara* și apoi în *Anii de ucenicie,* prezentîndu-se sub forma unei confesiuni epistolare adresate unui prieten de departe. De altfel, ea face parte din ciclul *Scrisori — trimise de un prieten pribeag,* un „pribeag“ însemnînd aici un înstrăinat de plaiurile natale, ceea ce explică tonul cald, melancolic al epistolei.

Din punctul de vedere al compoziției, epistola are două părți distincte. La început, scriitorul îi mărturisește „prietenului“ că îi va relata din nou despre dascălul său: „și iar mă cuprindea înduioșarea și iar am să-ți vorbesc și în această scrisoare de Domnu Trandafir“. Și merge cu gîndul mai departe, spre alți dascăli ai trecutului: „Ca dînsul au fost mulți. Și toți, dragă prietene, cînd te gîndești bine, au fost niște apostoli, care au îndurat sărăcie și batjocură“.

Intențiile prozatorului de a realiza portretul unei ființe dragi nu pot fi sesizate de la început, el evocînd mai întîi locurile copilăriei, pentru ca, în final, să stăruie asupra aceluia care i-a luminat cei mai frumoși ani ai vieții.

Pretextul acestei scrieri l-a constituit o călătorie făcută spre Pașcaniul natal. În tropotul cailor, prin memorie îi trec tot felul de întîmplări de demult. Și peste această lume tronează chipul venerat al dascălului, care le povestea cu însuflețire despre faptele de arme ale marelui Ștefan sau ale lui Mihai Viteazul ori le citea, ca nimeni altul, minunata poveste a lui Harap-Alb. „Larma glasurilor și lumina albă a cîmpiei“ îl trezesc pe autor din visare. Mai mult, atunci cînd zărește tîrgușorul natal, află că „domnul a murit“ și acum, după o viață de muncă și privațiuni, se odihnește.

Partea a doua a evocării, care apare și în manuale, se deosebește de cea anterioară prin tonul povestirii. În fața cititorului apare mai întîi lumea miraculoasă a copilăriei, cu spațiul său geografic și cu jocurile sale, reînviate cu tot farmecul lor: „locul unde mă scăldam cu dracii de seama mea. Ne bălăceam în valuri, ieșeam la mal și ne ungeam cu nămol... întinsele zăvoaie de salcii cenușii în care intram cu grozavă frică de bursuci... Pe urmă, prin poieni, chiote și goană... șurile dărăpănate, pline de poloboace, unde ne jucam de-a ascunsul, noaptea...". După enumerarea acestora, accentul se fixează asupra imaginii fostei școli, al cărei loc gol se umple de amintiri, și asupra imaginii învățătorului. Scriitorul, care pînă acum a relatat despre el („am văzut", „ieșeam", „să spun" etc.), iese parcă din scenă, pentru a-i lăsa locul învățătorului, prezentat expozitiv în activitatea sa cu elevii. Urmează adresarea directă, specifică stilului epistolar, către prietenul imaginar, prilej de dezvăluire directă a altor trăsături ale dascălului. În episodul vizitei celor doi străini, scriitorul folosește cu dezinvoltură dialogul, însuflețind atmosfera. Îmbinarea măiestrită a mai multor tehnici, a narațiunii cu descrierea și cu dialogul contribuie la dozarea potrivită a lirismului cu reflecția. În final se revine la narațiune, portretul completîndu-se prin prezentarea altor trăsături și fapte și accentuîndu-se, ca într-o concluzie, bogăția sufletească a dascălului, risipa de dăruire, din perspectiva cărora se conturează înălțimea sa morală.

Pentru realizarea portretului fizic, Sadoveanu s-a folosit de modalitatea prezentării directe: „Era un om bine făcut, puțin chel în vîrful capului, cu ochii foarte blajini. Cînd zîmbea, se arătau sub mustața tunsă scurt niște dinți lungi, cu strungă mare la mijloc". Deși fizic domnul Trandafir apare ca un om obișnuit, privirea lui, surprinsă prin calificarea: „ochi foarte blajini", îi dezvăluie marea căldură sufletească.

În realizarea portretului moral, ca și în alte opere, Sadoveanu se axează pe evidențierea trăsăturii dominante a personajului, în cazul domnului Trandafir aceasta fiind generozitatea, bogăția sufletească a omului. În ea își are izvorul conștiința profesională exemplară, ce face din el un model. În portretizare se îmbină cele două ipostaze ale personajului: omul și dascălul.

Avînd vocație pentru profesia sa, domnul Trandafir nu se ocupa doar de instrucție, ci dădea importanță educației, adică le dădea elevilor „învățătura sufletească". Sadoveanu precizează: „Tu bagi de samă că nu-ți vorbesc de gramatică și de aritmetică. Și nici nu-ți voi vorbi. Acestea se făceau bine; băieții învățau după puterile lor; dar sînt niște lucruri așa de neînsemnate cînd le pui față în față cu învățătura cealaltă, sufletească, pe care ne-o da domnu'! Și ne-o da această învățătură nu pentru că trebuia și pentru că i se plătea, dar pentru că avea un prisos de bunătate în el și pentru că în acest suflet era ceva din credința și din curățenia unui apostol". Din cuvintele pline de căldură ale scriitorului crește imaginea pură a educatorului adevărat, devenit „apostol", adică păstor și luminător, cel care a insuflat „atîta credință și atîta foc".

Domnu, cum îl numește cu venerație Sadoveanu, ortografiind acest termen-apelativ cu majusculă, își cunoștea bine meseria. Lecțiile sale erau reușite în primul rînd pentru că îi iubea pe copii și era capabil să realizeze acea comunicare sufletească

directă cu ei, atît de necesară în clasele mici: „Îi era drag să ne învețe, și parcă eram copiii lui — asta am simțit-o totdeauna, cît am fost sub privegherea lui". În același timp, îi înțelegea pe elevi, le dădea să învețe după puterile lor, știa să-i dojenească, dar și să-i laude. Le impunea respect, dar le arăta și iubire. „Se supăra rar — mai notează scriitorul — și nu spunea decît două vorbe: «Măi domnule!» Nouă ne venea să intrăm în pămînt, cînd zicea: «Măi domnule!» și se uita urît la noi". Elevii l-au îndrăgit atît de mult, încît, atunci cînd s-a zvonit că va fi mutat, au luat hotărîrea de a-l urma.

Pregătirea pedagogică a domnului Trandafir se vădește și în priceperea de a crea în fiecare oră o atmosferă prielnică unui randament sporit al lecției. Gesturile lui completează vorbele. În recitarea poeziilor eroice sau în predarea lecțiilor de istorie el însuși era pătruns de elan patriotic, manifestat prin ținuta sa: „vorbea tare și înălța în sus brațul drept". În odaia scundă din școala de altădată, viitorul scriitor a ascultat de mai multe ori povestea marilor eroi ai neamului în lecțiile de istorie. Domnul îi înfățișa cu atîta emoție și evlavie, încît aceștia li se păreau vii elevilor, simțeau cum umbra lor trece pe sub tavanul clasei. Înainte de lectură, pregătea atmosfera: îi privea pe elevi „întîi blînd, cu un zîmbet liniștit, ținînd cartea la piept, în dreptul inimii — și în bănci se făcea o tăcere adîncă".

Domnu Trandafir este și în viața din afara clasei un model. Deși se lupta cu grijile materiale, reușea să-și organizeze bine gospodăria, era harnic „și-i plăcea să se facă fiecare lucru cu rînduială".

Înaltele calități morale și profesionale ale învățătorului sînt puse în valoare și cu ocazia vizitei celor doi străini. Elementele portretului se definesc acum indirect, prin gesturi, fapte și vorbe. Dialogul cu aceștia evidențiază modestia, bunătatea și firescul atitudinii dascălului. Străinii îl surprind cînd priveghea la descărcatul unui car cu fîn. Deși vizitatorii nu se prezintă, îi primește cu bunăvoință și ospitalitate. Le oferă „dulceți, cafea" și-i poftește în cerdac. Apoi, la cererea lor, face o lecție. Aceasta este una obișnuită, dar se ridică la cote înalte, adevărată oficiere din partea celui care știe să spună „lucruri care și pe el îl mișcă și-l ajung la inimă". De la inima sa trec la inima elevilor. Ei răspund dăruirii generoase, așa încît „îi place și lui domnu Trandafir" și zice și el la urmă: „Bravo, băieți!". Străinii îl privesc cu ochii „încălziți" sub efectul emoției admirative și îi vorbesc „cu glasurile cu totul schimbate și cu o altă lumină în ochi".

Finalul adaugă o nouă însușire portretului moral al eroului: statornicia. El nu s-a mutat în altă localitate, ci, fiind legat sufletește de oameni, „a rămas acolo, pe pămîntul nostru; și în pămîntul nostru l-au și îngropat". Binecuvîntat prin munca unui om, acel colț de țară sărac s-a înscris în nemurire.

Domnu Trandafir poate fi considerată o meditație despre rolul dascălului în conturarea profilului moral al generațiilor de elevi. Prin menirea lui, educatorul formează oameni, dar, ca să poată face bine acest lucru, trebuie să fie el însuși „om". Exemplar în profesiunea sa, el este, înainte de toate, un om adevărat, pentru că la temelia caracterului său stau valorile eterne strămoșești, între care omenia, modestia și iubirea pentru semeni sînt pe primul plan.

Mihai Eminescu: „Scrisoarea III“

Prof. MARIAN MIHĂESCU
Liceul „Electroargeș“, Curtea de Argeș

1. *Istoria* a constituit pentru Eminescu *una din temele lirice fundamentale,* prilejuind-i meditații asupra curgerii ireversibile a timpului și angajîndu-l în atitudini ce pornesc de la slăvirea patriei eterne *(Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie* — 1867) la satirizarea urmașilor epigoni și lipsiți de patriotism *(Epigonii* — 1870; *Ai noștri tineri* — 1876; *Scrisoarea III* — 1881), iar de aici la ironia amară izvorîtă din convingerile filozofic-sceptice, potrivit cărora întreaga panoramă a desfășurării istoriei este o „zădărnicie a zădărniciilor“ *(Împărat și proletar* — 1874; *Memento mori* — datată în manuscrise 1872 și publicată postum).

2. *Scrisoarea III,* apărută în *Convorbiri literare* la 1 mai 1881, face parte dintr-o serie de cinci „scrisori“, primele patru văzînd lumina tiparului în intervalul februarie — septembrie 1881, ultima postum, în 1890, toate exprimînd atitudinea satirică a poetului în fața dizarmoniei lumii, căreia îi opune, de fiecare dată, o lume iluzorie izvorîtă din fantezia poetului și din dragostea sa pentru ideal. Așadar, trebuie să înțelegem că „scrisorile“ eminesciene sînt, de fapt, în integritatea textelor, *satire.* În epoca pașoptistă, pe care Eminescu o glorifică în *Epigonii,* „scrisoarea“ (literară) sau „epistola literară“ fusese o specie lirică la modă, în care autorii exprimaseră atitudinea lor satirică față de unele aspecte ale vieții sociale (vezi, de pildă, Gr. Alexandrescu: *Epistolă către Voltaire, Epistolă domnului Voinescu II* etc.). Intenția de a scrie „epistole“ (= satire) exista la Eminescu încă din perioada vieneză (1869 — 1872), cînd studia „epistolele“ lui Horațiu. Pendularea între folosirea termenului de „scrisoare“ sau „satiră“ se vede și din faptul că în ediția Maiorescu a poeziilor lui Eminescu din 1883, toate cele patru „scrisori“ publicate în *Convorbiri literare* în 1881, apar cu titlul de „satire“, deci *creații lirice.*

3. După ce am înțeles caracterul liric al poeziei în integralitatea textului, vom înțelege rostul *antitezei* între cele două tablouri care compun *Scrisoarea III:* primul, *un poem eroic,* structurat *epic* în patru episoade, din care vom reține pentru analiză doar episoadele mediane, studiate în clasa a VI-a; al doilea, *satira* propriu-zisă, adresată direct (= liric) contemporanilor, care nu se mai ridică la nivelul de eroism și de patriotism al strămoșilor. Primul tablou apare, așadar, ca pretext necesar al satirei din tabloul al doilea, ca ideal măreț la care se raportează realitatea mediocră a contemporanilor.

4. Gîndite laolaltă, cele patru episoade care alcătuiesc *tabloul I — istoric* compun o *creație „simfonică“ în patru părți,* unde tonalitățile lirice și ritmurile se succed diferit.

Partea I este o alegorie a etnogenezei și expansiunii otomane, sugerate de *visul sultanului,* din a cărui inimă crește un copac ce-și întinde umbra peste întregul spațiu euro-asiatic. Imaginea lunii preschimbate în fecioară urzește destinul fericitului sultan într-o atmosferă feeric-legendară, într-o tonalitate exclusiv poetică și într-un ritm maiestuos.

Partea a II-a proiectează pe „pînza vremii" *două portrete memorabile, Mircea,* domnul Țării Românești, *și Baiazid,* sultanul care ajunsese în expansiunea sa la Dunăre, amenințînd țara voievodului român. Personajele sînt conturate printr-o antiteză devenită antologică în literatura română, într-o atmosferă cvasiistorică, într-o tonalitate ce împletește sublimul cu satira, iar ritmul se menține încă moderat.

Partea a III-a, *descrierea bătăliei de la Rovine*, printr-o virtuozitate poetică rar întîlnită, înfățișează iureșul luptei, sugerat de efecte vizuale, auditive și de mișcare, într-o tonalitate de mareție și glorie și într-un ritm alert, perfect acordat cu punctul culminant al poemului.

Partea a IV-a e un „adaos" liric, *scrisoarea fiului de domn;* împartășirea bucuriei izbînzii se face într-un cadru natural redevenit liniștit și solemn. Revenirea la motivul lunii, de astă dată dătatoare de liniște și somn, într-un spațiu românesc („De la Argeș mai departe"), încheie poemul eroic într-o tonalitate de doină populară de cătănie, în care cuvintele curg simplu și firesc și ale cărei ecouri se sting treptat estompîndu-se în ceața trecutului din care poetul le-a evocat și în care se întorc ca acordurile finale ale unei simfonii.

5. Vom detașa pentru analiză doar părțile mediane, confruntarea dintre Mircea și Baiazid pentru *caracterizarea personajelor în antiteză,* și descrierea bătăliei de la Rovine pentru *analiza stilistică a textului poetic.*

Confruntarea dintre *Mircea* și *Baiazid* e precedată de o scurtă secvență narativă care evocă trecerea Dunării de către oastea otomană: „Ieniceri, copii de suflet ai lui Allah și spahii / Vin de-ntunecă pămîntul la Rovine în cîmpii; / Răspîndindu-se în roiuri întind corturile mari...". Accentul cade pe mulțimea invadatoare („oastea lui întreagă"; „întunecă pămîntul"; „roiuri"), în contrast cu mica oștire românească a cărei prezență e doar sugerată: „Numa-n zarea depărtată sună codrul de stejari". Tot ca un preambul al celebrei confruntări ne apare și scurta secvență dialogată dintre Baiazid și solul lui Mircea, care anunță deja trăsăturile definitorii ale personajelor principale — trufia lui Baiazid și modestia lui Mircea: „ — Ce vrei tu? — Noi? Bună pace! Și de n-o fi cu bănat, / Domnul nostru-ar vrea să vază pe măritul împărat".

Ceea ce urmează e un dialog care pune în lumina două portrete realizate în antiteză, atît prin prezentarea directă a trăsăturilor fizice și morale, cît mai ales prin zugrăvirea indirectă a acestor trăsături, ce reies din vorbele personajelor sau din faptele pe care acestea la evocă. Primul schimb de replici subliniază dezechilibrul de forțe: „ — Tu ești Mircea? — Da-mpărate! — Am venit să mi te-nchini, / De nu, schimb a ta coroană într-o ramură de spini".

Răspunsul lui Mircea e demn și cumpătat, ilustrînd proverbiala ospitalitate românească: „Cît sîntem încă pe pace, eu îți zic: Bine-ai venit! / Despre partea închinării însă, doamne, să ne ierți". Încearcă să evite războiul, dar nici nu se arată înspăimîntat de amenințare: „Bucuroși le-om duce toate, de e pace, de-i război".

Într-o tiradă, Baiazid se laudă cu bătălia de la Nicopole, pe care poetul intenționat o evocă, dincolo de adevărul istoric, ca fiind deja consumată înaintea bătăliei de la Rovine, tocmai pentru a sublinia o trăsătură fundamentală a personajului — aroganța: „O, tu nici visezi, bătrîne, cîți în cale mi s-au pus! / Toată floarea cea

vestită a întregului Apus, / Tot ce stă în umbra crucii, împărați și regi s-adună / Să dea piept cu uraganul ridicat de Semilună". Disprețului de la începutul tiradei („Cum? Cînd lumea mi-e deschisă, a privi gîndești că pot / Ca întreg Aliotmanul să se-mpiedice de-un ciot?") i se adaugă la încheiere aceeași notă de dispreț: „Și de crunta-mi vitejie tu te aperi c-un toiag? / Și purtat de biruință, să mă-mpiedic de-un moșneag?"

Răspunsul lui Mircea amendează pas cu pas grandomania lui Baiazid. Întîi îl face să înțeleagă că „moșneagul" pe care atîta îl disprețuiește: „Nu e om de rînd, el este Domnul Țării Românești". Apoi îi atrage atenția că istoria a consemnat fapte prin care micul popor de la nordul Dunării a învins oștiri de renume, ca aceea a lui Darius, regele perșilor: „Împărați pe care lumea nu putea să-i mai încapă / Au venit şi-n țara noastră de-au cerut pămînt și apă — / Și nu voi ca să mă laud, nici că voi să te-nspăimînt, / Cum veniră, se făcură toți o apă și-un pămînt".

Filozof al războiului, Mircea îi explică trufașului Baiazid deosebirea dintre cauza pentru care luptaseră cavalerii Apusului, setea de glorie, și cauza pentru care luptă domnul muntean, apărarea țării: „Tu te lauzi că Apusul înainte ți s-a pus?... / Ce-i mîna pe ei în luptă, ce-au voit acel Apus? / Laurii voiau să-i smulgă de pe fruntea ta de fier, / A credinții biruință căta orice cavaler. / Eu? Îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul...". De aceea, prin personificare, întreaga natură a țării se va însufleți și se va alia domnului patriot împotriva cuceritorului: „... tot ce mișcă-n țara asta, rîul, ramul, / Mi-e prieten numai mie, iară ție dușman este, / Dușmănit vei fi de toate, făr-a prinde chiar de veste".

Descrierea bătăliei de la Rovine e un tablou în mișcare, ca o scenă de film. Singurul criteriu de analiză rămîne gruparea expresiilor poetice care evocă *mișcarea*, *zgomotul* și *alternanța de lumini și umbre* ale tabloului.

Frecvența mare a verbelor, preferința poetului pentru anumite verbe ce ilustrează iureșul amețitor al luptei, în repetiții, comparații, metafore sînt aspecte stilistice din registrul dinamic: „Călăreții împlu cîmpul și roiesc după un semn"; „Pe copite iau în fugă fața negrului pămînt"; „Umbra morții se întinde tot mai mare și mai mare"; „În genunchi cădeau pedeștri, colo caii se răstoarnă"; „Și lovind în fața-n spate, ca și crivățul și gerul"; „Mircea însuși mînă-n luptă vijelia-ngrozitoare, / Care vine, vine, vine, calcă totul în picioare"; „Acea grindin-oțelită înspre Dunăre o mînă, / Iar în urma lor se-ntinde falnic armia română".

Zgomotul e reprodus printr-o diversificată armonie imitativă: substantive („freamăt", „arme", „bucim", „zbucium", „ropot", „strigat"), verbe („clocoti", „urlă", „striga", „șuieră"), expresii poetice care prin combinația lor acustică realizează aliterația: „Vîjîind ca vijelia și ca plesnetul de ploaie..."; / „Durduind soseau călării...".

Petele de culoare („codrul / ... / poala lui cea verde"; „flamura verde"), dar mai ales alternanța de lumini și umbre, prin epitete și metafore sugestive dau tabloului un efect de basorelief: „Mii de coifuri lucitoare ies din umbra-ntunecoasă"; „Lănci scînteie lungi în soare"; „Orizonu-ntunecîndu-l, vin săgeți de pretutindeni"; „Umbra morții se întinde tot mai mare și mai mare".

Tabloul bataliei este o compoziție clasica. Înfățișeaza mai întîi o imagine de ansamblu, fara determinari precise: „freamăt", „zbucium", „zgomot", „bucium". Se descompune apoi în numeroase secvențe de prim-plan: „coifuri lucitoare", „călăreții", „împaratul", „asabii", „Mircea" etc. Se recompune în final prin revenirea la o imagine de ansamblu: „Peste-un ceas păgînatatea e ca pleava vînturată. / Acea grindinoțelită înspre Dunare o mînă, / Iar în urma lor se-ntinde falnic armia română".

Dispunerea acestor efecte într-o perfectă orchestrație și mai ales măiestria regizorală prin care poetul recreează tabloul bătăliei se observă și din folosirea timpurilor verbale. Iureșul luptei se declanșează imediat după dialogul celor doi conducători de oști, aspect stilistic marcat de perfectul simplu al verbelor: „Și abia *plecă* bătrînul... Ce mai freamăt, ce mai zbucium! / Codrul *clocoti* de zgomot și de arme și de bucium".

Prim-planurile secvențelor de luptă se derulează la prezent: „Mii de coifuri lucitoare *ies* din umbra-ntunecoasă"; / „Călăreții *umplu* cîmpul și *roiesc* după un semn..."; „Mircea însuși *mînă*-n luptă vijelia-ngrozitoare / Care *vine, vine, vine, calcă* totul în picioare".

Cînd poetul proiectează secvențele luptei într-o perspectivă mai largă, verbele sînt la imperfect: „În genunchi *cădeau* pedeștri..."; „Și gonind biruitoare tot *veneau* a țarii steaguri".

Atît prin personajele principale, realizate în antiteză, cît și prin magistralul tablou al luptei de la Rovine, aceste fragmente din *Scrisoarea III* pot constitui, ele singure, ca să nu mai vorbim de întregul text din care fac parte, pagini antologice din poezia românească.

Alexei Mateevici: „Limba noastră"

Prof. MARIAN MIHĂESCU
Liceul „Electroargeș", Curtea de Argeș

1. Alexei Mateevici (1888 — 1917) „ar fi fost un mare poet" — afirma George Călinescu în *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent,* dacă n-ar fi murit la vîrsta de 29 de ani.

Versurile poetului basarabean au fost publicate postum în volumul *Poezii* din anul 1926. Dintre ele se distinge *Limba noastră,* adevărată piesă antologica între creațiile scrise în semn de omagiu adus limbii române („Mult e dulce și frumoasă / Limba ce vorbim, / Altă limbă armonioasă / Ca ea nu găsim" — George Sion, *Limba românească,* 1857; „Văd poeți ce-au scris o limbă ca un fagure de miere" — Mihai Eminescu, *Epigonii,* 1870; „... puterea aceasta, pururea nouă stăpînă, / Preacurata, biruitoarea-ntru cîntec, / Patria din laptele mumei — limba română" — Petre Ghelmez, *Laudă limbii române,* 1987 etc.).

2. *Limba noastră* de Alexei Mateevici este o *odă,* adică o poezie lirică în care poetul exprima un sentiment de adîncă prețuire față de ceva care, în cazul de față, este graiul neamului românesc. De cele mai multe ori discursul poetic al unei ode este

exprimat la persoana a II-a, poetul adresîndu-se direct obiectului pe care îl omagiaza („Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie, / Țara mea de glorii, țara mea de dor" — Eminescu, *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie*, 1869; „Juni ostași ai țării mele, însemnați cu stea în frunte" — V. Alecsandri, *Odă ostașilor români*, 1877 etc.). Aici, ca și în alte ode, discursul poetic este organizat ca o *vorbire cantabilă* (nu întîmplator versurile sînt puse și pe muzica, vezi partitura compozitorului Alexandru Cristea), exprimarea la persoana a III-a a enunțurilor lirice, în forme poetice emoționante, apropiind poezia de arta pură a muzicii.

3. Poezia *Limba noastră* de A. Mateevici este formată din 12 catrene, dintre care 8 exprima prin *definiții poetice* — bogate în metafore, epitete și comparații — *alesele însușiri ale limbii noastre,* creație a poporului de-a lungul istoriei, iar ultimele 4 exprimă un *îndemn* adresat urmașilor *de a păstra și a îmbogăți limba noastră națională.*

3.1. Structura sintactica a definițiilor este aproape stereotipă, avînd ca nume predicative ce se raportează la același subiect repetat, „limba noastră", metafore, de fiecare data încarcate de noi semnificații: „Limba noastră-i o *comoară"; „Un șirag de piatră rară..."*; „Limba noastră-i *foc ce arde"*; „Limba noastră-i numai *cîntec"* etc.

Nimic n-ar sugera mai bine *bogăția și frumusețea limbii* decît expresiile „comoară" și „șirag de piatra rara", caci limba reprezinta într-adevar tezaurul nostru cel mai de preț, pe care generații dupa generații l-au șlefuit pentru a capata stralucirea soarelui.

Metafora „focului" ce arde continuu este metafora *continuității neamului și a limbii,* iar comparația neamului românesc cu viteazul din poveste care se trezește din somn de moarte sugerează etnogeneza: din somnul de cîteva veacuri neamul daco-roman s-a trezit neam românesc și creștin, în visul caruia persistă povestea Daciei și-a Romei.

Prin versurile: „Limba noastră-i numai *cîntec, / Doina dorurilor noastre, Roi de fulgere..."*, poetul subliniază *marea forță de expresivitate a limbii românești.*

Metafora „cîntecului" duce cu gîndul la mitul orfic, la legendarul prinț și poet trac, Orfeu, care prin puterea lirei sale primite în dar de la Apollo și prin magia cuvîntului fermeca oamenii, îmblînzea animalele și natura dezlănțuită. Limba noastră e un cîntec domol, tărăgănat ca o doină în care poporul își exprimă dorurile și bucuriile, dar poate fi și expresia tragica a strigătului de luptă, ca un roi de fulgere ce spintecă norii negri ai furtunoasei noastre istorii.

Prin transferul de sens de la „grîu" la „pîne" din versurile: „Limba noastră-i *graiul pînii,* / Cînd de vînt se mișcă vara", realizat prin folosirea efectului pentru cauză („graiul pînii" pentru „graiul grîului", „Cînd de vînt se mișcă vara"), poetul obține o metonimie creată prin procedeul explicat mai sus. Expresia „graiul pînii" sugerează deopotrivă *caracterul popular și sacru al limbii,* trăsături ce vor fi reluate și în strofele următoare. Țăranii sînt cei care fac să crească pîinea țării, prin sudoarea lor se sfințește masa întregului neam cu binecuvîntata „pîinea noastră cea de toate zilele".

Limba românească e *limba unui neam înfrățit cu natura:* „Limba noastră-i *frunză verde, / Zbuciumul din codrii veșnici, / Nistrul* lin, ce-n valuri pierde / A luceferilor sfeșnici". Nicăieri sintagma „frunză verde" nu se rostește mai firesc ca în spațiul mioritic al doinei populare, nicăieri frăția cu codrul a eroilor de baladă nu e

mai puternica, nicăieri luceferii nu-și oglindesc mai profund frumusețea și măreția ca în apele noastre, chiar dacă uneori rezonanțe ca „Nistrul", „Tisa" ne răsună ca un cîntec interzis („De la Nistru pîn-la Tisa / Tot românul plînsu-mi-s-a, / Ca nu mai poate străbate / De-atîta străinătate" — Eminescu, *Doina).*

Vechimea limbii e sugerată de alte metafore: „Limba noastră-s *vechi izvoade, / Povestiri din alte vremuri...".* Limba noastră e limba bătrînelor cronici, e limba literaturii vechi, din care răsar cumplite fapte de luptă sau de tiranie.

Caracterul sacru al limbii e definit prin epitete și personificări, rostite simplu și firesc de un preot-poet: „Limba noastră îi *aleasă /* Să ridice slavă-n ceruri..."; „Limba noastră-i limbă *sfîntă,* / Limba vechilor cazanii...". În limba sfîntă a țării se rostesc cu pioșenie în biserică și în vatra casei adevărurile veșnice ale lumii, adevăruri despre viață și moarte, dureroase și solemne în același timp.

3.2. După șirul atîtor definiții expresive, crezul poetic testamentar al ultimelor strofe amintește de *Testamentul* întîiului dintre poeții Văcărești: „Urmașilor mei Văcărești! / Las vouă moștenire: / Creșterea limbei românești / Și-a patriei cinstire". Căci, la rîndu-i, Alexei Mateevici adresează și el un îndemn la fel de fierbinte și plin de aceeași credința în renașterea graiului strămoșesc: „Înviați-vă dar graiul, / Ruginit de multă vreme, / Ștergeți slimul, mucegaiul / Al uitării-n care geme".

Mateevici, ca și Eminescu, intuiește marea expresivitate a rostirii vechi, a cuvintelor neaoșe, care fac specificul limbii române și la care nu trebuie în nici un caz să se renunțe: „... Această parte netraductibilă a unei limbi formează adevărata ei zestre de la moși-strămoși [...], iar acasă la dînsa limba românească este o bună gospodină și are multe de toate" (Eminescu, *mss. 2257,* fila 242), fiindcă limba română dispune de posibilitățile sale interne de îmbogățire. Iată o alegorie simplă a derivării: „Strîngeți piatra lucitoare / Ce din soare se aprinde, / Și-ți avea în revărsare / *Un potop nou de cuvinte".* E inutil, așadar, a apela cu slugărnicie la limbile străine, lucru care, din păcate, se întîmplă astăzi. (Să nu uităm că se exprimase deja în epocă un punct de vedere moderat în problema neologismelor — Titu Maiorescu, *Neologismele,* 1881.) E suficient a „reînvia" forța evocatoare a cuvintelor vechi, a le scoate din „mucegaiul" uitării, pentru a te convinge de bogăția de înțelesuri ale graiului strămoșesc.

Poezia se încheie prin revenirea la metafora inițială, integratoare, a „comorii" ascunse în adîncurile spiritului, de unde „răsare" ca un „șirag" de pietre nestemate pe moșia graiului românesc: „Răsări-va o comoară / În adîncuri înfundată, / Un șirag de piatră rară / Pe moșie revărsată".

4. Oda lui Alexei Mateevici rămîne o adevărată sărbătoare a cuvintelor românești, fiindcă, așa cum spunea poetul Nichita Stănescu, „a vorbi despre limba română este ca o duminică".

C. Negruzzi: „Sobieski și românii“

Prof. LUCIA ZANCHI
Liceul Teoretic „Ovidius“, Constanța

Termenul *povestire* (derivat al verbului *a povesti*), conform *Dicționarului de termeni literari* (Mircea Anghelescu, Cristina Ionescu, Gheorghe Lazărescu, *Dicționar de termeni literari*, București, Editura Garamond), este polisemantic: 1. modalitate a genului epic ce se confundă cu *narațiunea* — apare aproape în toate speciile genului epic, ca formă esențială și arhetipală a epicului, este reprezentare generală a desfășurării unor evenimente adevărate; 2. *povestirea* este specie a genului epic, autonomă, care se deosebește de *epopee*, *roman* și *saga* printr-un subiect mai restrîns, de *nuvelă* printr-o construcție mai puțin riguroasă, de *poveste* și *basm* prin evitarea neverosimilului (supranaturalului). Povestirea (ca specie literară) se caracterizează printr-o dezvoltare a materialului narativ, *limitată* la un singur fapt epic.

Povestirea istorica a lui C. Negruzzi, *Sobieski și românii*, a apărut într-un moment de emancipare națională — punerea bazelor literaturii naționale, ceea ce explică *sursa de inspirație* — istoria națională medievală — și tema — lupta eroică a moldovenilor pentru apărarea gliei, împotriva cotropitorilor polonezi.

Din punct de vedere estetic, ea apare într-un moment în care *romantismul* începe să fie concurat de *realism*, ceea ce explică eclectismul estetic. Negruzzi imprimă textului creat cele *trei naturi* văzute de G. Vico *(Scienza nuova*, 1725): *natura poetică*, legînd istoria Cetății Neamțului de o poveste adevărată care se transformă în legendă, *natura eroică* — cînd omul este asemeni zeilor (prin forță) și *natura omenească* — cînd se acceptă legile conștiinței, ale rațiunii și ale datoriei.

Scriitorul își asumă misiunea de a se întoarce în trecut și de a restitui *adevărul* unui prezent care are nevoie de modele (momentul care precedă Unirea).

Momentul istoric este reconstituit după o logică *romantică a actelor* — mersul istoriei este un mers „spre mai bine“ (după Hegel). Întoarcerea în trecut nu este un refugiu, ci revelație a mișcării istorice pe care prezentul pare că o oprește — actul eroic al celor nouăsprezece plăieși în apărarea cetății, deși în ea nu se aflau averi.

Finalitatea acestui tip de text (istoric) nu este verosimilul, ci *adevărul istoric potențat de ficțiune* și *adevărul ficțiunii potențat de istorie. Invenția* (fabulosul răsfrînt în subiect) este necesară tocmai pentru a fi crezută *istoria. Un eveniment istoric* oferă *circumstanțe reale unei acțiuni ideale. Personajele istorice* coexistă cu *cele nonistorice*, în circumstanțe inventate. Dar autenticitatea faptului narat are o importanță secundară (după Vigny). Textul istoric se supune atît *logicii istorice*, cît și *logicii poetice*.

Acest transfer de la romantism spre realism aduce cu sine transferul de la povestire la nuvelă, *Sobieski și românii* constituind un exercițiu narativ din care se va naște o capodoperă a speciei, *Alexandru Lăpușneanul* (de C. Negruzzi).

Povestirea recreează o pagină din trecutul românilor; eroismul, spiritul de sacrificiu izvorăsc dintr-un autentic sentiment patriotic ce se consumă în anonimat *(natura omenească)*. Cei care au cutezat să se împotrivească regelui Poloniei sînt

„românii“, „nouasprezece plăieși“, „un batrîn“, „un tînăr“, în timp ce cotropitorii sînt Sobieski, hatmanii Iablonovski, Potoțki, aflați în fruntea unei armate pornite în cautarea prazii și gloriei.

Titlul, bazat pe o *antiteză* care se prelungește în structura povestirii, pune în evidența gustul pentru fală al unora și modestia altora. Armata polona, în fruntea careia se află Sobieski, „fala leșilor, eroul creștinătății, mîntuitorul Vienei“, nu este individualizata, deși i se realizează o descriere sugestivă care va justifica conflictul: „oastea ticăloșită de lipsa merindelor, horopsită de dușmanii care îi urmează mișelește, fară a îndrăzni să-și deie piept fățiș cu el și fac pradă tot ce cade, tot ce ramîne pe urma“.

Povestirea are o *structură clasică,* reunind întîmplări care constituie cele cinci momente ale narațiunii.

În spirit realist, dar și *romantic,* este construită *expozițiunea;* naratorul proiectează acțiunea într-un cadru perfect determinat, prin acumularea unor detalii concludente: „Pe drumul ce duce către cetatea Neamțu, pe la sfîrșitul lui septembrie 1686, se vedea o oaste mergînd“. Urmează descrierea celor trei și a duiumului armatei, surprinsă într-un marș tacut. Fizionomia personajelor și imaginea oștii sînt justificate: Sobieski a fost nevoit pentru a doua oară „a da pas“ turcilor, a se trage dinaintea tatarilor și a moldovenilor, dînd în drumul lui de o dezolantă pustietate.

Intriga se contureaza printr-un dialog viu: la apariția cetății Neamțu, Sobieski află de la Potoțki că, în vreme de război, domnii moldoveni obișnuiau a-și trimite aici averile. Potoțki măgulește trufia regelui, încurajînd dorința lui de a lua cetatea cu asalt, deși Iablonovski le sugerează să-și urmeze drumul înainte, pentru că nu aveau tunuri de asalt, ci de cîmp.

Deși narațiunea se desfășoară pe un singur plan, se observă o încercare de *ramificare narativă;* prin intermediul *naratorului omniscient* (atoateștiutor) și *ubicuu* (prezent peste tot), se pătrunde în cetate, unde se aflau optsprezece plăieși trimiși de ispravnicul de Neamț pentru străjuire în lipsa garnizoanei, care era la Fălcii pe lîngă domnul Cantemir, unde tăbărîse armia turcească. (Ne aflăm într-un moment critic din istoria Moldovei, hărțuită de turci și poloni. *Starea-limită* creează condițiile manifestării *naturii eroice* și *naturii omenești* — eroismul, spiritul de sacrificiu al românilor.) Naratorul pătrunde dincolo, în trecutul (apropiat), pentru a găsi *motivația istoriei, întîmplării.*

Narațiunea își asumă *descrierea* și, mai apoi, *dialogul* prin care personajele (care vor susține istoria) sînt introduse în acest cadru (imaginar) spațial și temporal. (Este o „punere în scenă“, ceea ce conferă fragmentelor istorice caracter dramatic.)

Desfășurarea acțiunii constă într-o succesiune de întîmplari care sînt recreate prin dialog și narațiune. Un tînar trimis la Iași transmite batrînului de care ascultau toți ca dușmanii au drum spre țara lor. Între timp, straja anunță că oastea mare se apropie de cetate. Tînarul recunoaște oastea polonă, constatînd că aceasta și-a schimbat drumul. Batrînul comandă ca toți să se așeze pe metereze, pentru ca dușmanul să nu creadă că a intrat într-o cetate românească „ca într-o țarină pustie“. Tînarul, care îi atrage atenția că ei sînt nouăsprezece și au în față o oaste întreagă, este mustrat de

bătrîn și învinuit de lașitate. Solului care le cere să se închine cu toate averile și merindele bătrînul îi răspunde cu solemnitate și curaj: „Laude și îngroziri am mai auzit. Cetatea nu o vom preda, chiar dacă nu sînt în ea nici averi, nici merinde". Bătrînul recomandă polonilor să aibă grijă de capul lor.

În prima zi, pieriră doi oameni, a doua și a treia zi, mai pieriră cinci și au fost răniți trei, a patra zi, mai pieriră trei moldoveni, dar căzu însuși comandantul leșilor. În *descrierea asaltului*, naratorul prezintă gradat întîmplările; *gradația* devine modalitate de pregătire a *punctului culminant*. Naratorul apreciază printr-un singur cuvînt eroismul plaieșilor: „numărul *bravilor* scădea pe toată ziua". Seara, bătrînul, rănit la picior, află că au pierit zece plaieși, că nu mai au nici praf, nici merinde și luă hotarîrea ca în ziua următoare să se predea.

Urmează *punctul culminant;* în loc de o strajă numeroasă, leșii văzură ieșind șase oameni, din care trei duceau „pe umerele lor" pe alții trei, care erau răniți. La întrebarea regelui care se repezi călare înaintea lor, bătrînul răspunse calm și cu demnitate că sînt străjerii din cetate, că „zece au pierit din mila Măriei-sale". Expresia bătrînului sugerează mîndria, demnitatea omului capabil să se detașeze, prin ironie, de dușmanul său. Regele hotărî să moară de ștreang, pentru că au cutezat a i se opune și a-i omorî atîția viteji. În *antiteză* cu mișcarea și vorbele leahului, plaieșii privesc cu nepăsare pregătirile ce se făceau pentru moartea lor. Printr-o tehnică de schimbare a perspectivelor ce duce la simetrie, se urmărește reacția din sufletul ofițerilor.

Deznodămîntul aduce în prim-plan pe Iablonovski, care atrage atenția regelui că acești viteji nu și-au făcut decît datoria, vrednică de laudă, și au avut „norocirea" de a cîștiga făgăduința marelui Sobieski că vor fi slobozi și nesupărați. „Sobieski ca deșteptat din somn" recunoaște justețea observației ofițerului său, afirmă că voinicii s-au purtat vitejește și că vor avea dreptul de a spune copiilor și fraților lor că au avut cinstea de a se împotrivi regelui de Polonia.

În mod simbolic, povestirea începe și se sfîrșește cu imaginea drumului care duce spre cetate și urcă spre munți. Textul care se desfășoară între expozițiune și deznodămînt este construit simetric și perfect articulat. Simetria are justificare estetică (și morală): istoria imaginară *particularizează* o întîmplare generală. Este în același timp un element de realizare a *autenticității:* istoria narată concurează cu realitatea și pare să se confrunte cu ea.

Povestirea lui C. Negruzzi impune un model de limbă românească caracterizată prin naturalețe și simplitate. În contact cu limba poporului și cu limba letopisețului (sursa de inspirație), a creat un model de limbă literară în care coexistă expresia livrescă, uneori neologică, și expresia populară sau arhaică. Solemnitatea și sobrietatea stilului, unitatea și echilibrul părților, ritmul stăpînit al istoriei îl recomandă pe C. Negruzzi ca pe un scriitor modern, care oferă un model de narațiune obiectivă, într-un moment crucial — punerea bazelor literaturii naționale.

Nicolae Bălcescu: „Ardealul"

Prof. LUCIA ZANCHI
Liceul Teoretic „Ovidius", Constanța

Nicolae Bălcescu, luptător reprezentativ al generației de la 1848 pentru cauza poporului nostru, scrie *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul* pentru a pune „înaintea ochilor ei [României] cîteva pagini din viața eroica a părinților lor", „supt povața celui mai vestit și mai mare din voievozii lor". Deși istoria se desfășoară pe parcursul a numai opt ani, autorul se fixeaza asupra anilor „cei mai avuți în fapte vitejești, în pilde minunate de jertfire catre patrie", pentru a insufla „sentimentul datorinței ce avem d-a pastra și d-a mări pentru viitorime aceasta prețioasă moștenire".

Întoarcerea în trecut se face așadar și pentru a informa, dar și pentru a educa în spiritul datoriei față de patrie, în spiritul dorului de „unire", căci Mihai Viteazul este primul voievod român care a reunit sub același sceptru pe românii din cele trei principate.

Scrierea este alcătuită din cinci părți: Cartea I — *Libertatea națională;* Cartea a II-a — *Călugărenii;* Cartea a III-a — *Servagiu;* Cartea a IV-a — *Unitatea națională;* Cartea a V-a — *Mirăslău.* Ea se află la granița dintre știință și literatură, pentru că, dincolo de scopul informativ, N. Bălcescu urmărește să trezească emoții, folosind mijloace artistice.

Cartea a IV-a — *Unitatea națională* — se deschide cu un elogiu al Ardealului: el este cea mai frumoasă parte a Daciei ferice (Dacia felix), „draga țara a Cezarilor", vatra românilor, purtător al unei civilizații înalte, înnobilat prin istorie și frumusețe.

N. Bălcescu continuă așadar teoriile istoricilor umaniști și iluminiști pentru a susține dreptul românilor, pentru a motiva dorul de libertate și unitate națională. Acestui scop îi este subordonată descrierea artistică a Ardealului. Termenul *descriere* (fr. *description,* lat. *describere* = a zugravi, a descrie) are două sensuri: 1. mod de expunere literară constînd din prezentarea plastică a unor obiecte, peisaje, fenomene sau personaje prin intermediul limbajului. (Descrierea unui personaj se constituie într-un portret.) Coexistă alături de narațiune și dialog în genul epic. În genul liric, descrierea apare la creatorii care tind să apropie poezia de artele plastice pe baza principiului horațian „ut pictura poesis" (poezia ca și pictura); în lirica parnasiană și în pasteluri; 2. operă literară sau fragment dintr-o operă literară realizată pe baza acestui mod de expunere (Mircea Anghelescu, Cristina Ionescu, Gheorghe Lăzărescu, *Dicționar de termeni literari,* București, Editura Garamond). Scriitorul aplică tehnica cinematografică, prinzînd în obiectiv, de la distanță și apoi apropiindu-se, țara Ardealului.

Descrierea se deschide cu imaginea țării „mîndre și binecuvîntate între toate țările semănate de Domnul pre pămînt", proiectată „pe culmea cea mai înaltă a munților Carpați". Urmărind să descrie poziția geografică a Ardealului, formele de relief, Bălcescu se folosește nu de mijloacele geografului, ci de cele ale artistului. Țara Ardealului e comparată cu „celelalte ținuturi ale Europei"; în ea sînt adunate și așezate cu măiestrie toate frumusețile naturale; afirmația pornește de la o comparație clasică, de mare frumusețe: „ea seamănă a fi un măreț și întins palat, cap-d-operă de arhitectură". Poziția strategică este

Nicolae Bălcescu: „Ardealul"

Prof. LUCIA ZANCHI
Liceul Teoretic „Ovidius", Constanța

Nicolae Bălcescu, luptător reprezentativ al generației de la 1848 pentru cauza poporului nostru, scrie *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul* pentru a pune „înaintea ochilor ei [României] cîteva pagini din viața eroică a părinților lor", „supt povața celui mai vestit și mai mare din voievozii lor". Deși istoria se desfășoară pe parcursul a numai opt ani, autorul se fixează asupra anilor „cei mai avuți în fapte vitejești, în pilde minunate de jertfire către patrie", pentru a insufla „sentimentul datorinței ce avem d-a păstra și d-a mări pentru viitorime această prețioasă moștenire".

Întoarcerea în trecut se face așadar și pentru a informa, dar și pentru a educa în spiritul datoriei față de patrie, în spiritul dorului de „unire", căci Mihai Viteazul este primul voievod român care a reunit sub același sceptru pe românii din cele trei principate.

Scrierea este alcătuită din cinci părți: Cartea I — *Libertatea națională;* Cartea a II-a — *Călugărenii;* Cartea a III-a — *Servagiu;* Cartea a IV-a — *Unitatea națională;* Cartea a V-a — *Mirăslău.* Ea se află la granița dintre știință și literatură, pentru că, dincolo de scopul informativ, N. Bălcescu urmărește să trezească emoții, folosind mijloace artistice.

Cartea a IV-a — *Unitatea națională* — se deschide cu un elogiu al Ardealului: el este cea mai frumoasă parte a Daciei ferice (Dacia felix), „draga țară a Cezarilor", vatra românilor, purtător al unei civilizații înalte, înnobilat prin istorie și frumusețe.

N. Bălcescu continuă așadar teoriile istoricilor umaniști și iluminiști pentru a susține dreptul românilor, pentru a motiva dorul de libertate și unitate națională. Acestui scop îi este subordonată descrierea artistică a Ardealului. Termenul *descriere* (fr. *description,* lat. *describere* = a zugrăvi, a descrie) are două sensuri: 1. mod de expunere literară constînd din prezentarea plastică a unor obiecte, peisaje, fenomene sau personaje prin intermediul limbajului. (Descrierea unui personaj se constituie într-un portret.) Coexistă alături de narațiune și dialog în genul epic. În genul liric, descrierea apare la creatorii care tind să apropie poezia de artele plastice pe baza principiului horațian „ut pictura poesis" (poezia ca și pictura): în lirica parnasiană și în pasteluri; 2. operă literară sau fragment dintr-o operă literară realizată pe baza acestui mod de expunere (Mircea Anghelescu, Cristina Ionescu, Gheorghe Lăzărescu, *Dicționar de termeni literari,* București, Editura Garamond). Scriitorul aplică tehnica cinematografică, prinzînd în obiectiv, de la distanță și apoi apropiindu-se, țara Ardealului.

Descrierea se deschide cu imaginea țării „mîndre și binecuvîntate între toate țările semănate de Domnul pre pămînt", proiectată „pe culmea cea mai înaltă a munților Carpați". Urmărind să descrie poziția geografică a Ardealului, formele de relief, Bălcescu se folosește nu de mijloacele geografului, ci de cele ale artistului. Țara Ardealului e comparată cu „celelalte ținuturi ale Europei"; în ea sînt adunate și așezate cu măiestrie toate frumusețile naturale; afirmația pornește de la o comparație clasică, de mare frumusețe: „ea seamănă a fi un măreț și întins palat, cap-d-operă de arhitectură". Poziția strategică este

data de „un brîu de munți ce ocolesc, precum zidul o cetate, toata aceasta țara..." (comparație clasica, amplă). Munții sînt continuați de „mai multe șiruri de dealuri nalte și frumoase, mărețe pedestaluri înverzite, care varsă urnele lor de zăpadă peste vai și peste lunci". Într-un enunț larg, artistul concentrează o comparație, o metafora și epitete în lanț. Relieful, cu aspect de cetate, e mărginit de „două piramide mari de munți, cu crestele încununate de o vecinică diademă de ninsoare, care, ca doi uriași, stau la ambele capete ale țării catînd unul în fața altuia" (comparație, metafora, epitet). Munții poartă bogăție de preț: „padurile stufoase în care ursul se plimbă în voie ca un domn stapînitor" (epitet care sugerează vechimea padurilor românești). A treia forma de relief este cîmpia, care completează imaginea de amfiteatru a țării Ardealului: „cîmpiile arse și varuite, unde bivolul dormitează alene", aduc aminte de natura țarilor sudice, de porțile Romei.

În imaginația lui N. Bălcescu, țara Ardealului este ținutul în care regasim, în sinteză, natura Europei; ea este punctul de întîlnire dintre miazănoapte și miazăzi. Există în intenția lui N. Balcescu o tendință continuă de a sugera că Ardealul este țară a Europei și punct de întîlnire a celor două parți ale ei: apusul și răsaritul.

Bogăția formelor de relief e dublată de bogăția florei: stejarii, brazii și fagii trufași, care înalță capul spre cer, apar alături de marea de grîu și porumb, „din care nu se mai vede calul și călărețul". Peisajul este perceput cu sensibilitatea unui pictor: „vezi colori felurite ca un întins curcubeu". Dar tabloul care farmecă vederea, variat, este în plină mișcare, trăiește aievea, prin intermediul epitetelor și imaginilor auditive și dinamice: „munții uriași", „păduri întunecoase", „lunci înverzite", „livezi mirositoare", „văi răcoroase", „limpede apă", „pîraie repezi care mugind grabnic se prăbușesc în cataracte". Punctul culminant îl constituie enumerarea comorilor minerale, cele mai bogate și mai felurite din Europa: sarea, argintul, arama, plumbul, mercurul, zincul, antimoniul, arsenicul, cobaltul, tuteaua, teluriul și aurul, „metalul cel mai îmbelșugat din toate". Dupa această enumerație, este rostit în sfîrșit numele țării: „Astfel este țara Ardealului", enunț de o neobișnuită simplitate care transmite mîndria de a putea descrie un asemenea ținut. Prima parte a discursului ar putea fi un amplu exordiu, pe care scriitorul îl sintetizează în adverbul „astfel".

Din acest punct, scriitorul modifică perspectivele. Ardealul este văzut din perspectiva strategului, care vede în „această puternică și întinsă cetate naturală scăparea neamurilor în epocile vechi ale istoriei lumei". Intrarea în cetate se face prin „șapte porți întărite de natură, lesne de apărat, foarte anevoie de coprins". Omul politic va admira aici felurimea națiilor și a religiilor. În sfîrșit, istoricul va cerceta rămășițele dacilor, „viteaz și nenorocit popor", cea din urmă odraslă din acel neam minunat al pelasgilor, care ar constitui leagănul civilizațiilor tuturor popoarelor. Ardealul poartă numele „poporului-crai, romanii domni ai lumii". Epitetele și metaforele exprimă mîndria celui care se simte descendentul a două popoare pe care toate istoriile lumii le consemnează. Această „descriere artistică" este subordonată susținerii dreptului legitim al lui Mihai de a fi aspirat la „unitatea națională".

Interferența de stiluri (științific și artistic) și a modurilor de expunere (descriptiv și narativ) este o particularitate a epocii romantice. Finalitatea acestui tip de text este adevarul istoric potențat de trăirea afectiv-artistică și adevarul artistic potențat de istorie. Ideea îmbracă forma artistică a unui „discurs" înflăcărat (romantic), construit cu rigoarea istoricului (fiecare idee marchează o secvență a discursului).

Ion Luca Caragiale: „D-l Goe“

Prof. CONSTANTIN IONIȘOR
Prof. ALEXANDRU MIREA
Școala Normală „Ștefan Velovan“, Craiova

„Caragiale este în literatura română, în primul rînd, un autor clasic, nu numai pentru că reprezintă o permanență și se studiază în clasă, ci pentru că e un moralist, un observator al umanității pe latura morală, și un caracterolog, Molière al nostru. Nu-și ura eroii, cum a mărturisit către cineva afectînd, nu voia să-i moralizeze și să-i îndrepte, îi ironiza îngroșîndu-le trăsăturile spre a provoca hazul“ (Al. Piru).

În 1901 apare volumul de proze scurte intitulat *Momente,* despre care gazetarul și umoristul George Ranetti exclamă entuziasmat: „Nu momente, maestre, ci *monumente* trebuia să botezi admirabilul volum“. În aceste *monumente* literare autorul surprinde aspecte izolate, caracteristice, din îmbinarea cărora putem reface imaginea societății românești de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Unul dintre aceste aspecte îl constituie proasta educație a copiilor din familiile „de bani gata“. Cu ironia-i cunoscută, Caragiale prezintă așa-numitele „mofturi“ ale personajelor, indiferent de vîrsta lor.

Atît în schița *D-l Goe,* cît și în *Vizită...* întîlnim, ca personaje principale, copii a căror educație familială și socială lasă de dorit. S-a spus și poate se mai spune și azi că acești *micuți* nu sînt educați. Este o eroare. Nu au cei doi *actori* asigurate condițiile de dezvoltare fizică? Nu există oare la cei doi copii capacități de dezvoltare intelectuală și morală? Dar ceea ce le lipsește cu *desăvîrșire* este mediul propice unei bune educații. Schița *D-l Goe* are ca temă educația prost făcută în familiile bogate.

După cum se știe, *scena* în care *actorul* Ionel din *Vizită...* „își joacă admirabilul rol“ este interiorul unei case avute, unde grija față de necazurile vieții lipsește.

Locul jocului de rol al *actorului* Goe, „fratele lui Ionel“, se mută pe un peron din urbea X și apoi într-un vagon de tren accelerat. Este trenul care urmează să-i ducă pe *cei patru* la București în ziua de 10 mai, sărbătoare națională.

Schița începe cu o frază prin care cititorul este informat asupra scopului excursiei la București pe care o fac micuțul Goe și cele trei dame „frumos gătite“, mam'mare, mamițica și tanti Mița: „ca să nu mai rămîie repetent și anul acesta“. Cititorul își dă seama cu cine are a face în continuare, fără să prevadă *marea regie* a scriitorului.

Pentru Caragiale, ca și pentru cititor, „puțin importă“ dacă damele pleacă la București ca să-și *potolească* și ele *mofturile* lor, repetenția lui Goe fiind un bun pretext pentru plecarea damelor în capitală. Ele așteaptă cu nerăbdare pe peron, „dis-de-dimineață“, trenul accelerat de București, împreună cu personajul principal Goe. Caragiale face aici aluzie la psihologia provincialului care nu merge atît de des cu acceleratul la București.

Desfășurarea acțiunii schiței se petrece într-un timp scurt: doar cîteva ore. Totuși, autorul, cu mare talent, ne introduce încet în atmosferă și la timpul cuvenit.

La început Goe este „impacient" și întreabă încruntat: „ — Mam'mare, de ce nu vine?" Intrarea în acțiune se face treptat, prin prezentarea ținutei *tînărului* Goe: „...poartă un frumos costum de marinar, pălărie de paie, cu inscripția pe pamblică: *le Formidable*, și sub pamblică biletul de călătorie înfipt de tanti Mița, ca „așa țin bărbații biletul!" Acest mod de a-l îmbrăca pe Goe dezvăluie cititorului încă „o străduință inconștientă a damelor de a-și răsfăța nepotul și fiul".

Cum bine se știe, în schițele lui Caragiale un rol hotărîtor pentru evidențierea caracterelor îl are dialogul. Este cunoscut că aceste scurte opere literare se pot dramatiza, ele devenind mici piese de teatru, numite scenete.

Între pregătirea intelectuală semidoctă a celor trei dame și proasta educație a răsfățatului Goe este un raport de directă proporționalitate. De fapt, acest mod de „educație" familială prinde viață prin înregistrarea fidelă a limbajului personajelor schiței. „Vorbitul" despre forma corectă a cuvîntului *marinar (marinal, marinel, mariner)* îl pune pe Goe în situația de a concluziona ferm, fără comentarii: „Sînteți proaste amîndouă".

Ironia scriitorului se realizează și prin răspunsul dat de mam'mare, care nu uită să-i spună nepoțelului: „Apoi de! n-a învățat toată lumea carte ca d-ta".

Mam'mare nu uită nici să-și sărute nepoțelul potrivindu-i „pălăria de mariner". Dar nu mai este timp de altceva pentru că trenul sosește în gară. Deși este plin, prin grija unor tineri (educați cum trebuie) *cei patru călători* găsesc locuri într-un cupeu și pornesc spre București.

Damele își aprind țigările, iar Goe nu vrea să intre în cupeu. El ține morțiș să stea pe coridorul vagonului cu bărbații. Scoate capul pe fereastră, iar unul dintre tinerii care oferiseră locurile damelor îi atrage atenția că „nu e voie să facă așa ceva". Răspunsul prompt și necuviincios dat de Goe începe să completeze *comportamentul* eroului: „ — Ce treabă ai tu, urîtule?"

Goe scoate capul pe fereastră și vîntul îi smulge pălăria în care se află biletul de tren. Începe să țipe și cere damelor să „oprească trenul".

Acum intră în vagon conductorul ca să vadă cine a mai urcat de la stația precedentă. Sînt controlate biletele damelor. Acestea se impacientează pentru că Goe a pierdut biletul și pălăria. Începe un alt dialog motivat de lipsa biletului. Conductorul cere să se achite prețul biletului și amenda legală.

Damele își dau în vileag adevărata lor educație socială și susțin că băiatul nu are nici o vină. La dialog asistă și *urîtul,* care informează că Goe scosese capul pe fereastră. *Urîtul* este apostrofat imediat de cele trei cucoane, care, deși știu foarte bine fapta necuvenită a lui Goe, refuză un dialog civilizat. Cititorul asistă la acest dialog incitant dintre conductor și cele trei dame. Farmecul unor expresii ca: „n-am declarațără", „nu-i treaba dumitale", „n-am plătitără o dată", deconspiră gradul de pregătire intelectuală al celor trei personaje feminine. Pentru conductorul de tren ele sînt doar „niște cucoane": „— Uite ce e, cucoană, trebuie să plătiți un bilet!"

Cititorul devine un spectator tot mai interesat și așteaptă să vadă ce urmează. Mamița, supărată foc, îl mustră pe fiu și-l zguduie de mînă. Scena durează foarte puțin, pentru că intervine mam'mare, făcînd-o pe mamița chiar nebună față de lume.

Cum se vede, mam'mare este cea care îi iartă totul lui Goe. Ea îl smucește pe *nepoțel* din mîna mamiței, trenul balansează și rîzgîiatul Goe „se reazimă în nas de clanța ușii de la cupeu". Atmosfera se încinge, iar Goe începe să urle, cucoanele n-au ce face și se hotărăsc să plătească biletul „pe care are sa-l taie conductorul din carnetul lui". Goe tace, nasul nu-l mai doare și trenul se îndreaptă cu mare viteză spre capitală. Între dame începe o discuție despre răsfățatul Goe și problema care le frămîntă este următoarea: — „Ce-o să se facă Goe la București cu capul gol?" Dar totul se rezolvă cu bine, pentru că mam'mare, grijulie ca orice bunică, „scoate din săculețul ei un beret tot din uniforma *le Formidable*". Incultura din casa lui Goe se mută în tren, dar ea rămîne în familia acestuia toată viața.

Dialogul dintre *nepoțel* și *mam'mare* este „brodat" cu expresii familiare, de tipul: „să moară mam'mare", „să moară" (Goe).

Pupatul în vîrful nasului — iată *pedeapsa* primită de prost-educatul Goe pentru „ispravile" sale; de fapt, aceste pozne care „hotărăsc" proasta educație făcută lui Goe plac din plin, mai ales copiilor.

Dar micuții ascultători și cititori iau atitudine și nu sînt de acord cu acest mod de comportament în societate. Ei rîd de Goe, iar rîsul lor este *pedeapsa* cuvenită pe care o primește eroul acestor năzbîtii. Pentru un pupic prost-educatul Goe primește „ciucalată" de la „cucoane"; în mintea acestora rîzgîiatul și răsfățatul Goe apare astfel: „ — E lucru mare, cît e de deștept! zice mam'mare. — E ceva de speriat, parol! adaugă tanti Mița".

Acest *parol* ne face să cunoaștem exact mediul de viață al personajelor schiței, dornice să participe la sărbătoarea națională din capitală. Însă scena unde joacă „pricopsitul de Goe" oferă cititorului-spectator și alte năzbîtii, trăsnăi. Trenul accelerat gonește mereu, cucoanele „se dau în vorbă de una, de alta" și uită de Goe, care dispăruse. Începe un adevărat „carusel al disperării și al căutării" băiețelului. Alerta cucoanelor crește, iar spectacolul ajunge la punctul culminant.

Între timp „se aud bubuituri în ușa compartimentului unde nu intră decît o singură persoană". În acest moment de desperare a cucoanelor apare conductorul, care „primește paralele" pentru bilet și „eliberează pe captiv". Drept răsplată pentru fapta necugetată, Goe primește de la cucoane doar „dulci sărutări", „ca și cum s-ar fi revăzut după o îndelungată absență".

Dar nici după această întîmplare „eroul" nu se potolește. Autorul ne oferă încă o ipostază care să definitiveze educația proastă a acestui copil. Pe această scenă, unde se evidențiază comportamentul neastîmpăratului Goe, se întîmplă o altă năzbîtie: tragerea semnalului de alarmă. La controlul făcut de conductorii trenului reiese că se trăsese semnalul din vagonul unde stăteau *cei patru*. Nu este descoperit făptașul, dar cititorul își dă seama imediat despre cine este vorba. Aparent, nici vorbă de Goe, fiindcă, la controlul făcut, „mam'mare dormea în fundul cupeului cu puișorul în brațe".

Apare acum în mintea noastră cuvîntul „lașitate". Este cel prin care îi caracterizăm pe cei doi: mam'mare și Goe, și, de ce nu, și pe celelalte două cucoane. După cîteva minute de staționare, trenul pornește spre București, unde, în sfîrșit, coboară și cei *patru pasageri*.

Mam'mare așază beretul pe capul copilului, îl scuipă pe puișor să nu-l deoache și îl sărută, întrebîndu-l dacă îl mai doare nasul. Iată și trăsura care îi duce în trapul calului *la bulivar.* Acțiunea schiței rămîne deschisă; cititorul nu știe ce a urmat la *bulivar.* Totul depinde de imaginația fiecăruia. Întrebarea care se pune este: a scăpat Goe de repetenție?

Povestind pățaniile lui Goe, Caragiale folosește cuvinte ca: *mititelul, puișorul,* prin care, în mod obișnuit, se exprimă simpatia, dragostea pentru un copil. Din tonul general al povestirii, din felul în care se descrie purtarea urîtă a lui Goe reiese însă clar că scriitorul se alătură cititorului, care nu numai că nu-l simpatizează pe acest copil, ci, dimpotrivă, îl disprețuiește. Cuvintele de alintare amintite răsună batjocoritor și sînt pătrunse de ironie.

Ironia, așa cum reiese și din lectura acestei schițe, este o formă a vorbirii care, în aparență, exprimă o apreciere pozitivă, dar care, în fond, ascunde un înțeles contrar, batjocoritor, mustrător.

Vasile Alecsandri: „Dan, căpitan de plai“

Prof. VALENTIN EMIL MUȘAT
Liceul Teoretic „N. Iorga“, Vălenii de Munte

În spiritul esteticii promovate de curentul național-popular de la *Dacia literară,* Vasile Alecsandri realizează între anii 1864 și 1875 un ciclu de *Legende* avînd ca surse de inspirație istoria națională și folclorul. În contextul literaturii române, acest ciclu marchează începutul poemului cu subiect istoric. Subiectele sînt desprinse dintr-un ev mediu legendar, cu eroi de mit, așa cum apar ei în închipuirea rapsodului popular. Punerea în scenă e solemnă, maiestuoasă, gesticulația — grandilocventă. Un retorism amplu, dar monocord, susține pe mari întinderi discursul liric. Tehnica e romantică și vine, în cea mai mare parte, de la Hugo[1] .

Dan, căpitan de plai, raportat tematic la legendele istorice, a apărut în revista Junimii, *Convorbiri literare,* în ianuarie 1875. Acest poem eroic este considerat mai reușit în cadrul ciclului „fiindcă scriitorul se degajează aici de imperativele cronologiei, combinînd liber istoria cu fabula“[2] . În acest sens se cuvine menționat faptul că Dan și Ursan nu sînt personaje istorice, ci de ficțiune.

Tema acestui poem este patriotismul. Motivul din care se dezvoltă se află într-un *cîntic poporal* citat de Vasile Alecsandri ca moto. Este interesant de remarcat sistemul de antiteze *sus la rai / gios în iad,* avînd drept corespondent etnic paralelismul antitetic *Dan / Murad.*

Încă din 1852, în prefața la *Poezii poporale. Balade (cîntice bătrînești),* Vasile Alecsandri remarcase faptul că eroii exemplari se fixează în memoria colectivă sau că memoria folclorică își inventează eroi care personifică binele și virtuțile cele mai

---

[1] Florin Faifer, în *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900,* București, Editura Academiei, 1979, p. 17.

[2] Paul Cornea, Prefață la *V. Alecsandri, Doine și lăcrămioare,* București, Editura pentru Literatură (B. P. T.), 1967, p. XXII.

înalte: „De-l muncește dorul, de-l coprinde veselia, de-l minunează vreo faptă mareața, el își cînta durerile și mulțamirile, își cînta eroii, își cînta istoria, și astfel sufletul său e un izvor nesfîrșit de frumoasă poezie“[1].

Structural, poemul este alcătuit din șapte secvențe cu acțiune desfășurată gradat, conform momentelor clasice ale subiectului. Tipologic, poemul este romantic deoarece impune un personaj excepțional în împrejurări excepționale privit din perspectiva mitică a folclorului și din cea monumentală a istoriei.

Acțiunea este plasată într-un vag secol al XVI-lea, poate chiar jumătatea acestui veac, dacă luăm în considerație explicația poetului privind faptele de glorie ale lui Ursan: „sub ochiul lui Ștefan“, precum și cea referitoare la tradiția etică în virtutea careia Dan refuză oferta lui Ghirai: „Așa m-au deprins Ștefan, ușoară țărna-i fie!“

Cadrul temporal secular este important atît pentru a sugera o istorie ilustră precum vîrsta de aur a Moldovei de sub Ștefan cel Mare, care se prelungește prin oștenii săi, cît și pentru statutul personajelor prezentate prin *hiperbolă:* vîrsta fabuloasă *(Vechi pustnic rămas singur din timpul său afară)*, vitalitatea, consecvența cu care își respectă credința și cuvîntul dat.

Natura excepțională a eroului este relevată de autor în mod direct, în expozițiune, din două perspective temporale. Din cea a prezentului epic, Dan este un bătrîn pustnic trăind în natură; este o primă sugestie în cadrul unui motiv esențial al textului — *comuniunea cu natura* — motiv care se va întregi pe parcursul derulării epicului.

Eroul este o fire meditativă: contemplînd mersul soarelui, reflectează asupra timpului și asupra destinului: „Privind cu veselie cum soarele răsare, / Dînd viață luminoasă cu-o caldă sărutare, / Privind cu jale lungă cum soarele apune...“ Întrezărind „fantasma drăgălașă a verdei tinereți / Ce fuge de răsuflul geroasei bătrîneți“, Dan meditează asupra morții: „O! lege-a nimicirei, o! lege nemiloasă! / Cînd, cînd s-a toci oare a vremei lungă coasă!“ Ieșind din prezent, personajul „cade în visare“, pretext pentru poet de a realiza un portret din perspectiva trecutului, „pe cînd era el tînar“. Cadrul monumental al portretului retrospectiv este sugerat prin grandilocvență: „Ai timpilor eroici imagine augustă“. Vedem astfel în Dan un erou civilizator în sens creștin: „Pe cînd era el tînar, lumea-i părea îngustă, / Pentru bine, și largă, prea largă pentru rău! / El ar fi vrut-o bună ca bunul Dumnezeu“. Eroul este o ipostază a Sfîntului Gheorghe care înfruntă „cu dalba-i vitejie“ fiara oștirilor dușmane. Natura sacrosanctă a personajului este sugerată metaforic în spiritul mentalității folclorice: „N-aibi grijă, mai șoimane! eu am și duc cu mine / O vrajă rea de dușmani și bună pentru tine“. O forță divină îl ocrotește pe erou, iar calul său îi dă putere „Să vînture ca pleava oștirile dușmane“. Un alt motiv important al poemului este cel al comuniunii cu patria. Văzută personificat, imaginea acesteia este legată de destinul eroului: „Iar țara doarme-n pace pe timpii cei răi / Cît Dan veghea-n picioare la căpătîiul ei“. Prin comparație cu stihiile naturii, Vasile Alecsandri sugerează amplificarea atributului de apărător al patriei în vremuri de restriște: „atunci a lui mînie

[1] Vasile Alecsandri, *Poezii populare ale românilor*, București, Editura Minerva, 1971, p. 6.

ca trăsnetul era / În patru mari hotare tuna și fulgera". Forța eroului devine apocaliptică, pe masura idealului luptei sale. Energia personajului apare motivată în cadrul hiperbolei și conferă acestuia monumentalitate. De altfel, fraza sentențioasă vine să fixeze eroul într-o tipologie exemplară: „*Încrederea-nflorește în inimile mari!*" Ulterior, în capitolul al VII-lea, încă un epitet *(măreț)* se adaugă instrumentației stilistice, sugerînd grandoarea personajului: „Deși cuprins de lanțuri, măreț intra românul!"

Intriga se constituie în secvența a doua și reia motivul comunicării eroului cu natura. Dan înțelege glasul celor doi vechi stejari, și ei ființe „seculare". De la aceștia află că tătarii pradă satele, că ard codrii, iar fetele și copiii sînt luați în robie. În stil cronicăresc, lapidar, dramatismul este marcat prin metonimie: „E sabie în țară!". Dan știe să citească semnele naturii: stolurile de păsări de pradă îl conving „în orizonturi de-a morții rece pradă". Deși nu se afirmă, în mod explicit, se poate spune că eroul are capacitatea de a se revigora și de a-și recăpăta condiția exemplară din tinerețe, idee sugerată metaforic de motivul privirii: „Un fulger se aprinde în ochii lui pe loc". Două sînt coordonatele personalității sale: patriotismul și credința în Dumnezeu. Invocația lui către divinitate apare justificată, eroul și idealul său patriotic regăsindu-se în dumnezeire. Invocația luminează destinul personajului și are, pe de altă parte, valoarea unui testament în care se descifrează codul etic al personajului: „O! Doamne, Doamne sfinte, mai dă-mi zile de trai / Pan'ce-oi strivi toți lupii, toți șerpii de pe plai! / Fă tu să-mi pară numai atunci paloșul greu, / Cînd inima-nceta-va să bata-n peptul meu / Ș-atunci inima numai de-a bate să încete / Cînd voi culca sub țărna a dușmanilor cete!". Invocația are totodată și un efect catharctic (purificator), eroul scuturat de povara timpului revenind la condiția sa eroică.

Secvența a treia așază epicul în aceeași ramă a monumentalului: „Așa apare-n șesuri mărețul om de munte / Călcînd cu pași gigantici pe urme mai mărunte!" Epitetele hiperbolizante *mărețul* și *gigantici* mențin eroul în planul exemplarității. Un alt detaliu întregește motivul comuniunii cu natura: „rîul îl cunoaște și scade-a sale valuri, / Să treacă înainte viteazul Dan la luptă".

Motivul prieteniei dintre Dan și Ursan aduce un element nou în cadrul epicului și potențează statutul mitic al personajului. Precum eroii din basme, nimic nu se dobîndește de unul singur. Ursan este un aliat al lui Dan, cu un comportament straniu. Portretul său fizic sugerează o natură primitivă; el pare, din această perspectivă, o personificare a forțelor telurice: „Om aspru care doarme culcat pe-un buzdugan, / Ursan, pletos ca zimbrul, cu peptul gros și lat / Cu brațul de bărbat, cu pumnul apăsat, / E scurt la grai, năpraznic, la chip întunecos / El e de peste Milcov pribeag misterios".

Personajul este scos din planul mitic și adus în istorie, dîndu-i-se concretețe printr-o explicație referitoare la cîmpia dăruită acestuia de Ștefan cel Mare ca răsplată a eroismului: „Au prins pe hanul Mîrza din fugă cu arcanul". Determinarea temporală leagă astfel personajul de idealul patriotic în virtutea căruia Dan acționează. În fond, cei doi sînt exponenții unui timp eroic într-o epocă de declin istoric, de instabilitate. Exemplar este și devotamentul lui Dan față de prietenul său, Ursan. În clipele grele, cînd acesta este rănit, Dan nu-l părăsește, stînd „de pază la capul lui Ursan". Destinele personajelor sînt diferite. Ursan este răpit de fiica sa, Fulga, venită ca „o fantasmă

albă" pe cîmpul de luptă. Dan este luat prizonier și dus peste Nistru de către Ghirai, hanul tătar, „ca pradă și trofeu". Sintagma poate părea pleonastică dacă substantivul *trofeu* nu ar avea o conotație specială: „monument comemorativ al unei victorii"[1]. Sintactic, acest dublu element predicativ suplimentar atrage atenția atît asupra naturii exemplare a eroului, cît și asupra condiției sale prezente, puternic contrastantă cu ipostaza de „miles gloriosus" (oștean glorios) din partea expozitivă a poemului. Conflictul se mută acum într-un plan interior, cîmpul de luptă este abandonat în favoarea confruntării morale, iar locul săbiilor este luat de principii.

Ghirai, ca personaj istoric, este, firește, hanul tătar. Mitologic, el este însă ispita personificată. Forța morală a lui Dan îi dă tăria să refuze pactul. La nivel mitologic, replicile nu pot fi decît de domeniul parabolei, încifrînd în plan figurat un sens moral evident: „Ce simte firul ierbei cînd coasa i-e vecină?". „Ea pleacă fruntea-n pace, răspunde căpitanul, / Căci are să renască mai fragedă la anul!" Încrezător în destinul nației române, Dan afirmă speranța că destinul său tragic va da sens luptei altora. Personajul are deci conștiința apartenenței la o succesiune de eroi exemplari, a integrării într-o tradiție etnică. Momentul cel mai tensionat al ispitirii este cel al elogierii eroului: „O! Dan, om înțelept!" Enumerarea faptelor sale de vitejie, făcută de Ghirai din perspectiva adversarului, e menită a fi o oglindă în care personalitatea lui Dan se răsfrînge la fel ca și din perspectiva românească. Se presupune că în acest fel eroul ar putea fi făcut să renunțe la credința străbună în schimbul unei vieți împovărate de daruri. Eroul nu dă dovadă nici o clipă de trufie. În schimbul unei vieți „mișelnic cîștigată", Dan acceptă moartea. Codul său moral inflexibil are un dublu temei: mitologic — Ceahlăul — și istoric — Ștefan. Dan îi oferă lui Ghirai pilda muntelui sfînt al românilor, Ceahlăul, care „sub furtuna nu scade mușunoi". Deosebite sînt sugestiile cromatice care exprimă demnitatea și integritatea personajului, ele constituindu-se ca simboluri morale: „mormîntul meu să fie curat și alb ca mine". În viziunea lui Ghirai, Dan a avut „o viață verde în timpul tinereții / Și albă ca zăpada în iarna bătrîneții!" Refuzînd darurile oferite de han ca preț al trădării legii străbune, Dan își rostește singur sentința: „mai drept e ca să mor". El crede că „Rușinea-i o rugină pe-o armă de viteaz", metaforă ce vine să sugereze aforistic un principiu moral fundamental care, dacă ar fi încălcat, ar însemna negarea de sine a eroului.

Totodată, Dan reafirmă puternica sa legătură cu tradiția, etica sa fiind de sorginte nobilă, explicată însă cu naturalețe și simplitate: „Așa m-au deprins Ștefan". Elogiul adus de Ghirai nu reprezintă altceva decît confirmarea unui cod moral de la care eroul nu se abate, întrucît credința în destinul senin al patriei este crezul său. Tăria morală a lui Dan reprezintă pentru Ghirai un argument puternic pentru ca înainte de moarte românul să fie lăsat să mai sărute o dată pămîntul sfînt al țării. Întoarcerea la hanul tătar este o dovadă a consecvenței eroului care își respectă cuvîntul dat și care acceptă „cupa amară" a morții.

Destinul tragic al lui Dan, căpitan de plai, afirmă ca principiu existențial absolut iubirea de patrie.

---

[1] Florin Marcu, *Neologismele*, București, Editura Științifica, 1994, p. 333.

George Coşbuc: „Paşa Hassan“

Prof. dr. MARCEL CRIHANA
Şcoala Nr. 20, Bucureşti

Preocupat de a glorifica în poezia sa trecutul istoric şi eroii neamului românesc, G. Coşbuc a semnat mai multe piese lirice cu această temă, unele dintre ele *(Decebal către popor, Moartea lui Gelu, Mortul de la Putna, Oltenii lui Tudor, O scrisoare de la Muselim Selo, Cîntecul redutei, Paşa Hassan)* intrînd în atenţia criticii literare şi în cele mai variate repertorii de poezie patriotica. În anul 1904, în al patrulea volum al său, *Cîntece de vitejie,* poetul reproduce tot ce a scris valoros în materie de lirica cetaţeneasca, dobîndind astfel un loc inconfundabil între autorii clasici ai poeziei noastre de inspiraţie istorica.

Poezia *Paşa Hassan* este o balada cultă, adica o creaţie epică în versuri semnată de un autor cunoscut, care reînvie figuri ilustre şi relatează, cu mijloace poetice, întîmplări neobişnuite. Titlul baladei nu trebuie să inducă în eroare: nu figura laşă, înfricoşată a paşei Hassan şi-a propus poetul s-o pună în evidenţă aici, ci chipul legendar al lui Mihai Viteazul, domnitorul român care, la 1600, a reuşit să înfăptuiasca pentru prima oară unirea ţărilor române.

Legatura cu *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul* — scriere în acelaşi timp istorică şi literară a lui Nicolae Bălcescu — este evidentă. Ambele texte dobîndesc relief datorită deopotrivă antitezei şi hiperbolei. Şi în *Românii...*, ca şi în *Paşa Hassan,* măreţia lui Mihai este ieşită din comun graţie felului în care este perceput de „adversar“. Fără îndoială că G. Coşbuc şi-a scris poezia avînd cartea lui Bălcescu pe masă, deschisă la pagina dedicată fugii lui Mihai în urmărirea lui Hassan-Paşa. Reînvierea prin vers a respectivului episod s-a dovedit excepţională, căci autorul, după caracterizarea lui G. Călinescu, era *un poet mare, profund original, un vizionar al mişcării sufleteşti.* În consecinţă, vor fi surprinse în desfăşurarea lor impetuoasa atît mişcarile exterioare ale personajelor, cît şi, mai ales, mişcarile lor interioare, sufleteşti, prezentate antitetic şi prin hiperbolizare.

Cele 12 strofe ale poeziei (de cîte 6 versuri fiecare) permit o analiză bazată pe subiectul operei literare, la fel ca în povestirea lui C. Negruzzi, *Sobieski şi românii.* Bunăoară, primele trei strofe sînt rezervate *expoziţiunii,* în care apare înfruntarea dintre români şi turci cu accent pe aportul domnitorului nostru la desfăşurarea bătăliei, asemenea lui Mircea cel Bătrîn din *Scrisoarea III* a lui Eminescu. Mihai trece prin şiruri *„cu fulgeru-n mînă“* (mînuind o bardă cu iuţeală de fulger) şi împarte *„mulţimea păgînă“*, aşternînd leşuri duşmane în dreapta şi în stînga. Urmările înaintării vijelioase a marelui oştean dezlănţuit sînt dezastruoase pentru turci, ale căror reacţii determină cea dintîi declanşare a mecanismelor umorului tipic pentru Coşbuc: *„Cu tropote roibii de spaimă pe mal / Rup frînele-n zbucium şi saltă / Turcimea-nvrăjbită se rupe deolaltă, / Şi cade-n mocirlă, un val după val, / Iar fulgerul Sinan, izbit de pe cal, / Se-nchină prin baltă...“* În ordine artistică trebuie remarcate de pe acum cîteva particularităţi care asigură relatării verosimilitate şi relief. Sînt

folosite, mai întîi, cîteva verbe dinamice, la prezentul istoric, cu intenția derulării ostilităților ca pe un ecran cinematografic: *„rup"*, *„saltă"*, *„se rupe"*, *„cade"*, *„se-nchină"*. Apare, apoi, ca și în alte poezii scrise de G. Coșbuc, o aliterație *(„Cu tropote roibii de spaimă pe mal / Rup frînele...")*, concepută hiperbolic și aceasta, care sugerează amploarea și rapiditatea luptei, textul, prin succesiunea măiastră a vocalelor și consoanelor, devenind pe de-a-ntregul muzical (ca și, de exemplu, *„Prin vulturi vîntul viu vuia"* din *Nunta Zamfirei)*. În fine, prețuitor neobosit al folclorului — ca și Alecsandri și Eminescu înaintea sa —, poetul dă aici o largă întrebuințare celui mai simplu vocabular, celor mai uzuali termeni populari: *„învrăjbită"*, *„deolaltă"*, *„baltă"*, *„se-nchină"*, *„s-azvîrle"*, *„gloată"*, *„urdie"*, *„să-i deie"* etc.

În contrast cu Mihai Viteazul — care, la fel ca Mircea, ca Ștefan cel Mare și ca alți voievozi întruchipînd dragostea de neam, înțelege să se situeze în permanență în focul luptei, pentru îmbărbătarea puțin numeroasei oști proprii și forțarea victoriei —, pașa Hassan urmărește de la distanță bătălia sau, cum spune poetul, *„Rămîne alături de drum, / Departe de luncă"*. Este momentul intrigii, căci Mihai îl vede pe generalul turc și dorește să-și încerce puterile cu el pentru ca în felul acesta, potrivit unei practici seniorale mai vechi, să evite sacrificarea a mii și mii de vieți omenești. Imortalizarea lirică a momentului este realizată astfel: *„Mihai îl zărește — alege vro doi, / Se-ntoarce și pleacă spre gloată, / Ca volbura toamnei se-nvîrte el roată / Și intră-n urdie ca lupu-ntre oi, / Și-o frînge degrabă și-i bate-napoi / Și-o vîntură toată"*. Performanțele stilistice continuă aici pe un plan și mai înalt decît în strofele anterioare. Prezentul istoric al celor nouă verbe este susținut, în misiunea lui evocatoare, de două comparații *(„Ca volbura toamnei"* și *„ca lupu-ntre oi")*, cu ascendent în *Dan, căpitan de plai*, poemul lui Alecsandri, și de o metaforă *(„...și-o vîntură toată")*, prezentă și în *Scrisoarea III* a lui Mihai Eminescu.

Desfășurarea acțiunii se consumă integral prin cavalcada celor doi protagoniști, prezentată în antiteză și hiperbolic: a lui Mihai — rapidă, amenințătoare și prevestitoare de biruință — și a pașei Hassan — și mai rapidă, desperată, anticipatoare a înfrîngerii care se va produce în curînd. Înzestrat cu haruri plastice și muzicale neobișnuite, poetul înregistrează acum, cînd zugrăvește insistent cele două personaje ale baladei, cele mai înalte praguri ale valorii. Aici se încadrează celebra strofă în care apare voievodul român în aura-i legendară cunoscută, edificatoare, așa-zicînd, pentru întreaga viziune poetică și forța a expresivității: *„Sălbatecul vodă e-n zale și-n fier / Și zalele-i zuruie crunte, / Gigantică poart-o cupolă pe frunte / Și vorba-i e tunet, răsufletul ger / Iar barda din stînga-i ajunge la cer / Și vodă-i un munte"*. Din punct de vedere vizual, sînt remarcabile *„cupola"* de pe frunte care e *„gigantică"* și uriașenia personajului — barda îi *„ajunge la cer"*; vodă e un *„munte"* —, iar auditiv sînt de reținut zuruitul zalelor (însoțit de epitetul *„crunte")* și *„tunetul"* vorbei sale (căci pașa Hassan l-a auzit, cu siguranță, *„tunînd"*: *„Stăi, pașă, să piară azi unul din noi!)*. Cele șase versuri lămuresc fără echivoc și sentimentele generalului turc fugărit de Mihai, și atitudinea poetului față de cele două figuri contrastante zugrăvite de el. Calitățile de luptător ale lui Hassan sînt inferioare acelora ale lui Mihai, de aceea el evită înfruntarea directă cu „ghiaurul" și fuge îngrozit. Groaza lui îl determină să-și

supradimensioneze adversarul — cum am văzut în strofa citată mai sus — și să facă eforturi supraomenești (caraghioase în același timp) pentru a-și salva zilele amenințate de viteazul nostru voievod. În antiteza cu cavalcada lui Mihai care, întreținînd admirația necondiționată a poetului, stîrnește aceleași sentimente și în sufletul cititorului, fuga pașei Hassan este penibilă și plină de ridicol. Dacă, în cazul lui Mihai-Vodă hiperbola vizează calitățile, în cazul lui Hassan sînt evidențiate defectele. Dincolo este sesizabilă o admirație nețărmurită, dincoace, disprețul cel mai profund. Este suficient să reproducem una din cele trei strofe acordate prezentării pașei Hassan ca să înțelegem că poetul privește *cu ochii noștri* și spre Mihai Viteazul, și spre vrăjmașul turc: *„Turbanul îi cade și-l lasă căzut, / Își rupe cu mîna vestmîntul, / Că-n largile-i haine se-mpiedică vîntul / Și lui i se pare că-n loc e ținut; / Aleargă de groaza pieririi bătut, / Mănîncă pămîntul"*.

Portretul lui Hassan-Pașa — conceput, să nu uităm, pentru ca prin antiteză să fie pus mai bine în evidență portretul voievodului român — conține trăsături fizice și moral-psihice memorabile. Generalul turc are *„ochi de sînge"* și *„barba vîlvoi"*, *„îi dîrdîie dinții"* de frică sau e *„galben pierit"*, apelează la gesturi desperate (își lovește calul cu scările șeii sau *„cu pumnii amîndoi"*, își rupe hainele de pe el pentru că i se pare că acestea îi împiedică fuga, își lasă în iarbă turbanul căzut). Notarea gesturilor desperate este însoțită de scurte comentarii ironice — ca, de pildă, în *Cîntecul redutei*, poezie concepută în întregime în acest registru — sau prin calificări contrastante cu starea reală a fugarului *(„El zboară șoimește")*, prin expresii populare de tipul *„mănîncă pămîntul"* — cum am văzut — sau prin aluzia la principala divinitate musulmană: *„Dar Allah din ceruri e mare! / Și-Allah îi scurtează grozava cărare"*. Interesantă este, în direcția legăturii autorului cu înțelepciunea populară, aluzia din versul: *„Văzut-au și beii că fuga e bună"*, care echivalează cu proverbul bine cunoscut: *„Fuga-i rușinoasă, dar e sănătoasă"*.

Punctul culminant al „narațiunii" se situează în penultima strofă, cînd atît fuga lui Hassan, cît și groaza că va fi ajuns din urmă și va trebui să-și dovedească însușirile de luptător ating pragul cel mai de sus al tensiunii dramatice. Deznodămîntul urmează imediat: ajuns în tabăra turcească, pașa Hassan este înconjurat de ostașii săi care îl și ascund și se pregătesc să-l apere.

Personajele colective care se mișcă pe scena teatrului de război de la Călugăreni sînt surprinse, în paralel cu „acțiunea" care-i privește pe cei doi protagoniști, în admirabile tablouri de mișcare, unde apar *„mulțimea păgînă"*, *„oștirea română"*, *„turcimea"*, *„ianicerii"*, *„flăcăii Sucevei"*, *„spahiii din corturi"*, *„beii"*. Aparînd, totuși, ca fundal, pe care se proiectează Mihai și Hassan, poetul nu insistă asupra armatelor, nici cel puțin pentru a pune și mai mult în relief, prin același procedeu preferat al antitezei, mobilurile „acțiunii" lor.

Balada *Pașa Hassan* evidențiază virtuțiile artistice ale unui mare poet, dragostea lui față de patrie și față de popor și cultivă — în același timp — sentimentul demnității naționale și al jertfei pentru libertate.

Ion Creangă: „Amintiri din copilărie“

Prof. FLORIN IONIȚĂ
Liceul „Iulia Hasdeu“, București

Oralitatea; sursele umorului

Oralitatea este o trăsătură importantă a operei lui Creangă. Ea își are originea în natura duală a personalității sale, de scriitor și actor totodată. Autorul nu povestește pur și simplu, ci dialoghează cu posibilul cititor, comentează acțiunile și vorbele personajelor și chiar pe ale sale, se mustră sau se îndeamnă la povestire: „Dar ia să nu ne depărtăm cu vorba și să încep a depăna firul poveștii“; „Ei, ei! ce-i de făcut, Ioane?“. Comentariile autorului sînt întărite de proverbe, zicători, adesea introduse prin formule-tip: „Ș-apoi nu știi că este o vorbă...“; „Dar, vorba ceea...“.

> Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*, București, Editura pentru Literatură,1966, p. 152 — 156: „Pentru a ilustra oralitatea lui Creangă, analizei i se impun întîi formele graiului viu: «Ș-apoi dă, Doamne, bine»“; «și vorba ceea»; «hăt bine»; [...]. Prin astfel de mijloace Creangă restituie povestirea funcției ei estetice primitive, care este de a se adresa nu unor cititori, ci unui auditor, capabil de a fi cucerit prin toate elementele de sugestie ale graiului viu, cu tot ce poate transmite acesta peste înțelesul abstract al lucrurilor comune“.

Exerciții:

1. Identificați, în fragmentele propuse pentru examen, expresii prin care autorul poartă un dialog închipuit cu cititorii.
2. Alegeți regionalismele din exemplele selectate și găsiți sinonime pentru acestea (apelați, dacă este cazul, la dicționar).

Semnificativ este, din acest punct de vedere, începutul părții a doua. Aici autorul joacă pe rînd rolul fiecărui personaj, păstrîndu-și în același timp propria identitate. Va „interpreta“ așadar rolul tatălui care, deși vine „înghețat de frig și plin de promoroacă“ din pădure de la Dumesnicu, își ridică pînă în grindă copiii, alintîndu-i și zicînd „Tîța mare“; va interpreta însă și rolul mamei, mai arțăgoasă în aceste momente, căci, dacă bărbatul este mai mult musafir în casă, ea este cea care trebuie să suporte zi de zi năzdrăvăniile și gălăgia copiilor: „Încă te mai uiți la ei, bărbate, [...] și le dai paiele! Așa-i?... Ha-ha! Bine v-au mai făcut, pughibale spurcate ce sînteți!...“

Diferența de temperament se arată a fi evidentă, căci este clar că în casă femeia are inițiativa; tatăl este concesiv și blajin, convins că rostul copilului este joaca, mama, impulsivă, bună de gură. Confruntarea dintre cei doi îi dă însă prilej autorului să ajungă în sfîrșit pe terenul său preferat, căci marile reușite ale lui Creangă sînt mai puțin în direcția evocării lirice, convenționale uneori, cît mai ales în a celei dialogate. Aici se simte el cu adevărat în elementul său, reușind să individualizeze fiecare gest, fiecare intonație. Nimic din ceea ce ar putea să ajute nuanțării nu este lăsat deoparte: proverbe, regionalisme, acumulate în adevărate cascade, alese în primul rînd pentru

efectul lor sonor, semne grafice, virgule, puncte de suspensie, semne de exclamare sau de întrebare.

În mic, acest început al părții a doua este o oglindă a întregului text al *Amintirilor*.

G. I. Tohăneanu, *Stilul artistic al lui Creangă*, București, Editura Științifică, 1969, p. 11 — 12: „În lipsa inflexiunilor vocii și a celorlalte disponibilități ale graiului viu, Creangă se mulțumește să le sugereze printr-o serie de procedee grafice, de pildă prin distribuția punctelor de suspensie, marcînd discontinuitatea vorbirii, variațiile de durată ale sunetelor, un anumit debit verbal, precum și alți indici ai diferitelor stări emoționale. În fluxul vorbirii, pauzele (iar în scris, punctele de suspensie) pot sublinia, uneori, ironia sau echivocul, atît de familiare lui Creangă: «Căci, fără să vreau, aflasem și eu, păcătosul, cîte ceva din tainele călugărești... umblînd vara după... bureți prin părțile acelea, de unde prinsesem și gust de călugărie... Știi, ca omul cuprins de evlavie.»".

Exerciții:

Motivați folosirea semnelor de ortografie și de punctuație în următorul fragment; arătați care dintre ele au rol stilistic: „...'Poi dă, măi femeie, tot ești tu bisericoasă, de s-a dus vestea; încaltea ț-au făcut și băieții biserică aici pe loc după cheful tău, măcar că-ți intră biserica în casă, de departe ce-i..."

Arta scriitorului este una a concretului. Cu ajutorul cuvintelor, el „pipăie" lumea asemeni lui Ochilă din *Povestea lui Harap-Alb*. Plăcerea lui cea mai mare este de a folosi vorbele ca pe niște obiecte, fiecare avînd densitate, formă, culoare, dar întotdeauna fiind vii, puternice. Multe cuvinte provin din onomatopee, ele sugerînd sensul prin chiar conținutul sonor: *a zghihui, hîlpav, a horăi, a chiurchiului, horp, bojbăi, înșomotoci, a horhăi.*

Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*, ed. cit. p. 153: „Orală este la Creangă plăcerea pentru cuvinte înșiruite în lungi enumerări fără alt scop decît cel artistic, al defilării lor cu atîtea fizionomii variate".

Exerciții:

1. Extrageți și alți termeni avînd caracteristici asemănătoare.
2. Construiți propoziții care să conțină cuvintele: *a pîșli, a se sclifosi, a se ciosmălui.*

Calitățile stilului lui Creangă sînt funcționalitatea, concentrarea și eficiența. El nu excelează în descripții, nu are simțul naturii și, deși trăit între munți, nu are nici simțul monumentalului, ca Hogaș, de exemplu. Hiperbola lipsește cu desăvîrșire în opera sa. Cel mai adesea apare epitetul, dar în general previzibil, pentru că scriitorul nu e o fire contemplativă: „Ozana cea frumos curgătoare", „dumbrăvi umbroase", „dealuri mîndre", „suspine adînci", „locuri drăgălașe". Ceea ce îl interesează este să simtă, să vadă și să audă, implicîndu-l și pe cititor.

Amintirile reprezintă în special lumea văzută cu ochii copilului. Perspectiva nu este însă univocă. Dacă în fiecare din cele patru părți ale textului viziunea copilului domină din punct de vedere strict cantitativ, începutul capitolelor, mai ales, aduce în prim-plan perspectiva omului matur, pentru care întoarcerea în timpul „vesel și nevinovat" al copilăriei este generatoare de melancolie.

Începutul pare șovăitor: „Stau cîteodată și-mi aduc aminte ce vremi și ce oameni mai erau prin părțile noastre...". Informațiile apar întîmplător, „ricoșînd" din cuvinte, amintirea este aleatorie. Cuvîntul *Humulești* generează descrierea satului, cuvîntul *gospodari* aduce în prim-plan pe părintele Ioan și o dată cu el *școala* și de aici *bădița Vasile* și imediat *școala* și apoi *Smărăndița*... Este vorba de fluxul memoriei și aparența este de spontaneitate, dar numai aparența.

> Tudor Vianu, în *Istoria literaturii române moderne*, București, E. D. P., 1971, p. 263: „Ideea de a se povesti pe sine însuși, de a prezenta etapele unei formații, înceata însumare a impresiilor vieții, apoi sentimentul timpului, al scurgerii lui ireversibile, al regretului pentru tot ce s-a pierdut în consumarea lui, al farmecului retrăit în amintire sînt tot atîtea gînduri, efecte și atitudini proprii omului modern de cultură. Nici un model popular nu i-a putut pluti înainte lui Creangă, scriindu-și *Amintirile*, dar, desigur, nici prototipurile culte ale genului, primele autobiografii și memorii ale Renașterii, înmulțite apoi în toate literaturile europene. Aici, ca și în poveștile și în povestirile sale, Creangă execută trecerea de la modelul popular al literaturii la cel cult pe o cale pur spontană, prin dezvoltarea organică a unei înzestrări exercitate în întregul trecut al unei culturi rurale vechi, ajunsă acum să se depășească pe sine. Poporul întreg a devenit artist individual în Creangă".

Același este cazul părții a doua, care se deschide cu o amplă frază, poate cea mai amplă din întregul text, a cărei curgere domoală dă tonul paginilor următoare; „Nu știu alții cum sînt...".

Și-ul narativ cu care încep alineatele următoare are rolul de a amplifica această lungă perioadă, creînd totuși pauzele necesare pentru ca frazarea să nu fie obositoare: „Și, Doamne,...", „Și eu...", „Și mama...".

> Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*, ed. cit., p. 156: „Orală este, în sfîrșit, frumoasa cadență, mai puțin observată a perioadei crengiste, în care scriitorul ne oferă unul din exemplele cele mai interesante ale artei sale rafinate. Aceste perioade se pot descompune în unități ritmice mai lungi sau mai scurte, a căror alternanță alcătuiește un tablou plin de armonie opulentă și variată".

Este evident că autorul și-a calculat cu finețe efectul asupra cititorului, căci, dacă pricipala caracteristică a cărții este oralitatea și, derivînd de aici, ritmul alert, aceste începuturi de capitol au rolul de a crea contrastul necesar pentru ca lectura să nu devină monotonă și, deci, plictisitoare.

Procedeul pare însă a mai avea și alte rosturi, și anume de a scoate la rampă „actorii" și totodată de a reduce treptat distanța dintre momentul amintirii și cel al întîmplărilor narate. Întoarcerea în timp se va produce lent, în ocoluri maiestuoase, aproape pe nesimțite. Tocmai de aceea textul se derulează printr-o succesiune de comentarii cu caracter general („Însă vai de capul omului care se ia pe gînduri...";

„Ce-i pasă copilului cînd mama și tata se gîndesc...") și pasaje în care „eroul" apare la rampa: „Așa eram eu la vîrsta cea fericita...".

Momentul care marcheaza despărțirea definitiva de evocarea nostalgica este anunțat de adverbul relativ *cînd*, care, cu sensul sau temporal, împinge hotarît evocarea spre trecut. Ritmul narațiunii crește, frazele devin mai scurte, apare dialogul, deci oralitatea, ca procedeu dominant. Așadar, arta narativă a lui Creanga este de două feluri: una spontană, a oralității propriu-zise, și alta deliberată. Prima îl implica pe autor sentimental, căci este vorba de recuperarea unui timp iremediabil pierdut, a doua îl implică rațional, deoarece propune un proiect și o anume finalitate. Evocarea se face și ea în două feluri, direct de catre autor, și acesta este modul dominant, sau prin intermediul unor personaje ca în cazul lungului episod avîndu-l în centru pe David Creangă. Este vorba aici de povestirea în povestire. Scopul este de a evita monotonia și, în acest din urmă caz, povestitorul interpretează la rîndul său diferite roluri, prin intermediul dialogului.

Din cînd în cînd evocarea se întrerupe și ajungem în prezent prin intervenția limpede a autorului: „Mai pasă de ține minte toate cele și acum așa, dacă te mai slujește capul, bade Ioane!".

Exerciții:

Identificați, în fragmentele din manual, situații asemanătoare cu acelea discutate mai sus.

Arta portretului

Strict cronologic, viața lui Nică este urmărită de-a lungul a aproximativ cincisprezece ani, de cînd începuse „a merge copăcel" pînă în toamna anului 1855, cînd devine „holtei, din păcate". Și totuși timpul nu pare a lăsa urme asupra oamenilor. Ne aflăm parcă în ținutul „tinereții fără bătrînețe". Smaranda ori Ștefan a Petrei nu se transformă fizic, nu îmbătrînesc. Nici asupra copilului trecerea anilor nu se face simțită. Modalitatea prin care autorul obține acest efect este simplă: el ocolește descrierea fizică, pentru că asupra chipului își lasă mai cu seamă amprenta timpul. Nu este vorba aici de neîndemînarea autorului în arta portretului, deși critica literară a remarcat mai cu seamă latura *etică* a tipurilor descrise, considerînd că scriitorul „observă natura umană" mai cu seamă.

> Pompiliu Constantinescu, *Ion Creangă*, în *Scrieri*, București, Editura pentru Literatură, 1967, p. 340: „Narativ și observator, prin excelență, Creangă este un psiholog în mișcare. Forța lui creatoare este epică, iar neuitatele tipuri din *Amintiri* sînt prinse în structura lor morală, cu însușirile și defectele fundamentale ale țăranului legat de realitățile tangibile ale satului și profesiei".

Cînd este vorba de personaje episodice a căror transformare în timp este exclusă, precum bădița Vasile ori Smărăndița, fata Irinucăi ori Davidică, Nică Oșlobanu ori dascălimea din „cieriul Socolei", scriitorul reușește, din numai cîteva linii, să contureze imagini deosebit de expresive. Atunci cînd este însă vorba de familie, Creanga generalizează, nu individualizează.

G. Călinescu, *Ion Creangă*, București, Editura pentru Literatură, 1964, p. 301: „În *Amintirile* lui Creangă nu este nimic individual, nimic cu caracter de confesiune ori de jurnal care să configureze o complexitate sufletească nouă. Creangă povestește copilăria copilului universal".

La fel procedează și cu părinții. Mama este iubitoare și capabilă de orice sacrificiu, „era în stare să toarcă-n furcă și să învăț". Universul ei este gospodăria. Tatăl, ca orice muntean, lucrează la pădure, face cărăușie, negoț pentru a-și întreține familia. Copilul, bineînțeles, se joacă. Este o lume cu repere fixe în care surprizele sînt excluse.

Asupra mamei privirea zăbovește totuși mai mult. Ea este „zîna cea bună" „care știa a face multe și mari minunății": „alunga norii cei negri, închega apa numai cu două picioare de vacă, bătea pămîntul sau părețele sau vrun lemn de care mă păleam la cap, la mînă sau la picior și îndată-mi trecea durerea". Evocarea capătă în aceste momente caracter de adevărat poem în proză: „căci brațele ei m-au legănat cînd îi sugeam țîța cea dulce și mă alintam la sînu-i gungurind și uitîndu-mă în ochi-i cu drag". Asprimea ei este doar aparentă, iar de „tapangelele la spinare" ori de „cîte-un șurub-două" copiii nici nu „bindisesc".

Exerciții:

Arătați cum reacționează Ștefan a Petrei la reclamațiile Smarandei despre năzdrăvăniile copiilor. Găsiți o explicație felului său îngăduitor de a fi.

Partea a patra aduce o schimbare de ton, chiar dacă autorul mimează în continuare buna dispoziție. Plecarea din sat echivalează cu intrarea în Valea Plîngerii. Din acest moment totul pare că se schimbă, oameni și locuri. De fapt, nu lumea s-a schimbat, ci privirea care este acum a omului matur: „Cum treci Siretul apa-i rea și lemnele pe sponci; iar vara te înăduși de căldură și țînțarii te chinuiesc amarnic. N-aș trăi la cîmp, Doamne ferește! Halal pe la noi! Apele-s dulci, limpezi ca cristalul și reci ca gheața; lemne, de-ajuns; vara, umbră și răcoare în toate părțile; oamenii, mai sănătoși, mai puternici, mai voinici și mai voioși, iar nu ca iști de pe la cîmp: sarbezi la față și zbîrciți, de parcă se hrănesc numai cu ciuperci fripte în toată viața lor".

Dar poate cea mai vizibilă schimbare este a mamei. „Ea îmi pregătea cu îngrijire cele trebuitoare, zicîndu-mi de la o vreme *cu asprime...*". Nu mai este impresionată nici chiar de lacrimile copilului, pe care le privește „cu nepăsare", amenințîndu-l cu „culeșerul din ocniță". În *Baltagul* lui Mihail Sadoveanu, Gheorghiță, ajuns la aceeași vîrstă, are și el o impresie asemănătoare: „și maica-mea asta s-a schimbat. Se uită numai cu *supărare* și i-au crescut țepi de aricioaică". Este acesta al doilea chip al mamei, cel strict individual, de femeie energică, ambițioasă, care-și impune voința în casă nu doar înaintea copilului, ci și a soțului căruia nu-i mai rămîne decît să salveze aparențele, dînd impresia de a fi contribuit și el la o decizie care se lua totuși contra voinței sale: „Mai rămîne vorbă despre asta? zise tata posomorît. Are să urmeze după cum știm noi, nu cum vrea el". Tocmai de aceea Smaranda va fi scoasă acum din scenă, căci autorul vrea să păstreze în memorie imaginea eternă a zînei celei bune și nu chipul schimbător al omului, aflat sub zodia timpului. Va mai urma o singură referire, cu totul fugară, „mama atunci mă ia răpede-răpede la pornit...", fără nici o importanță în conturarea noului chip.

G. Călinescu, *Ion Creangă*, București, Editura pentru Literatură, 1964, p. 301: „În *Amintirile* lui Creangă nu este nimic individual, nimic cu caracter de confesiune ori de jurnal care să configureze o complexitate sufletească nouă. Creangă povestește copilăria copilului universal".

La fel procedează și cu părinții. Mama este iubitoare și capabilă de orice sacrificiu, „era în stare să toarcă-n furcă și să învăț". Universul ei este gospodăria. Tatăl, ca orice muntean, lucrează la pădure, face cărăușie, negoț pentru a-și întreține familia. Copilul, bineînțeles, se joacă. Este o lume cu repere fixe în care surprizele sînt excluse.

Asupra mamei privirea zăbovește totuși mai mult. Ea este „zîna cea bună" „care știa a face multe și mari minunății": „alunga norii cei negri, închega apa numai cu două picioare de vacă, bătea pămîntul sau păretele sau vrun lemn de care mă păleam la cap, la mînă sau la picior și îndată-mi trecea durerea". Evocarea capătă în aceste momente caracter de adevărat poem în proză: „căci brațele ei m-au legănat cînd îi sugeam țîța cea dulce și mă alintam la sînu-i gungurind și uitîndu-mă în ochi-i cu drag". Asprimea ei este doar aparentă, iar de „tapangelele la spinare" ori de „cîte-un șurub-două" copiii nici nu „bindisesc".

Exerciții:

Arătați cum reacționează Ștefan a Petrei la reclamațiile Smarandei despre năzdrăvăniile copiilor. Găsiți o explicație felului său îngăduitor de a fi.

Partea a patra aduce o schimbare de ton, chiar dacă autorul mimează în continuare buna dispoziție. Plecarea din sat echivalează cu intrarea în Valea Plîngerii. Din acest moment totul pare că se schimbă, oameni și locuri. De fapt, nu lumea s-a schimbat, ci privirea care este acum a omului matur: „Cum treci Siretul apa-i rea și lemnele pe sponci; iar vara te înăduși de căldură și țînțarii te chinuiesc amarnic. N-aș trăi la cîmp, Doamne ferește! Halal pe la noi! Apele-s dulci, limpezi ca cristalul și reci ca gheața; lemne, de-ajuns; vara, umbră și răcoare în toate părțile; oamenii, mai sănătoși, mai puternici, mai voinici și mai voioși, iar nu ca iști de pe la cîmp: sarbezi la față și zbîrciți, de parcă se hrănesc numai cu ciuperci fripte în toată viața lor".

Dar poate cea mai vizibilă schimbare este a mamei. „Ea îmi pregătea cu îngrijire cele trebuitoare, zicîndu-mi de la o vreme *cu asprime...*". Nu mai este impresionată nici chiar de lacrimile copilului, pe care le privește „cu nepăsare", amenințîndu-l cu „culeșerul din ocniță". În *Baltagul* lui Mihail Sadoveanu, Gheorghiță, ajuns la aceeași vîrstă, are și el o impresie asemănătoare: „și maică-mea asta s-a schimbat. Se uită numai cu *supărare* și i-au crescut țepi de aricioaică". Este acesta al doilea chip al mamei, cel strict individual, de femeie energică, ambițioasă, care-și impune voința în casă nu doar înaintea copilului, ci și a soțului căruia nu-i mai rămîne decît să salveze aparențele, dînd impresia de a fi contribuit și el la o decizie care se lua totuși contra voinței sale: „Mai rămîne vorbă despre asta? zise tata posomorît. Are să urmeze după cum știm noi, nu cum vrea el". Tocmai de aceea Smaranda va fi scoasă acum din scenă, căci autorul vrea să păstreze în memorie imaginea eternă a zînei celei bune și nu chipul schimbător al omului, aflat sub zodia timpului. Va mai urma o singură referire, cu totul fugară, „mama atunci mă ia răpede-răpede la pornit...", fără nici o importanță în conturarea noului chip.

Satul

Universul copilului este cel al muntelui, iar Humuleștiul este doar centrul său fericit, caci „din sus de Humulești vin Vînatorii-Neamțului, cu samînța de oameni de aceia care s-au hărțuit odinioară cu Sobietzki, craiul polonilor. Și mai din sus, monastirile Secul și Neamțul, altădata fala bisericei române și a doua vistirie a Moldovei. Din jos vin satele Boiștea și Ghindăoanii, care înjugă numai boi ungurești la carăle lor; unde plugurile rămîn singurele pe brazdă în țarină cu săptămînile, prisăcile fără prisăcar, holdele fără jitar și nime nu se atinge de ele; iar oamenii din aceste sate nu știu ce-i judecata. Aproape de Boiște vine satul Blebea, care mai mult de jumatate, după ce-și scapă căciula pe baltă, zice: „Să fie de sufletul tatei!...". Și exemplele pot continua.

Petre Răileanu, *Corabia lui Ghilgameș*, București, Editura Militară, 1990, p. 56: „Un spațiu în fond restrîns [...] conține o umanitate variată și complexă care-și are o viață dinamică dusă după norme etice în care răsună istoria și legendele locului. Satul acesta și împrejurările lui, cu viața oamenilor de aici, este chiar universul".

Humuleștiul se dovedește a fi succesiv teritoriu mitic și realitate palpabilă. În primul caz, el este plasat în afara timpului, iar reperele sînt cu totul aproximative: „sat mare și vesel", „sat vechi răzășesc întemeiat în toată puterea cuvîntului: cu gospodari tot unul și unul; cu flăcăi voinici și fete mîndre [...]; cu biserică frumoasă și cu niște preoți și dascăli și poporeni ca aceia, de făceau mare cinste satului lor". În planul realității apar problemele concrete: holera de la 1848, prinderea cu arcanul a badiței Vasile prin complicitatea „cîneriului" de vornic, rivalitatea, deloc spirituală, dintre părintele Oșlobanu și popa Duhu ori călugărul Teofan, plocoanele în „stupi, oi, cai, boi și alte bagateluri de-al-de aceste, prefăcute în parale", duse catihetului de la fabrica de popi de la Fălticeni și cîte altele. Tocmai acest permanent și subtil joc al planurilor constituie caracteristica dominantă a *Amintirilor.*

Cîtă vreme copilul nu părăsește munții săi, se află la adăpost. Nu distanța față de casă este importantă, ci prezența lor, care reprezintă un permanent reper, nu doar spațial, ci mai degrabă al unei anumite idei de stabilitate și protecție. Tocmai de aceea copilul nu se simte străin nici la Fălticeni și nici chiar la Broșteni, căci reperele universului său există mereu în fața ochilor. Dispariția munților îi dă însă eroului senzația de pierdere ireparabilă: „De-acum și munții i-am pierdut din vedere, și înstrăinarea noastră este hotărîtă cine știe pentru cîtă vreme!".

Existența copilului curge la modul adamic, în inconștiență, ignorînd marile probleme ale vieții: „Ce-i pasă copilului cînd mama și tata se gîndesc la neajunsurile vieții, la ce poate să le aducă ziua de mîine, sau că-i frămîntă alte gînduri pline de îngrijire [...]. Așa eram eu la *vîrsta cea fericită*".

Exerciții:

Extrageți, din partea a patra, citate din care să reiasă imaginea satului. Introduceți-le într-o compunere de dimensiunea unei pagini, cu titlul: **Humulești, leagănul *Amintirilor din copilărie*.**

Mihai Eminescu: „Călin (File din poveste)"

Prof. MIRCEA MIHAILOVICI
Școala Nr. 2, Reșița

Urmărind evoluția lui Mihai Eminescu de la primele poezii publicate în revista *Familia* și pînă la apariția *Luceafărului* constatam că anumite motive se mențin de-a lungul întregii sale activități creatoare, demonstrînd legătura poetului cu viața poporului, cu nazuințele și bucuriile lui, cu viziunea lui despre viață și frumusețe. Astfel, încă din anii copilăriei poetul a îndrăgit creația populară, fiind convins că „o literatură trainică" nu se poate întemeia decît pe graiul viu al poporului, pe tradițiile, obiceiurile și istoria lui, pe geniul lui[1] . Folclorul avea să constituie, pînă la sfîrșitul vieții, o sursa vie de inspirație și îndreptarul său estetic cel mai de seamă. Din bogatul material cules în timpul peregrinărilor prin țară s-au născut multe dintre capodoperele sale, printre ele numărîndu-se și *Călin (File din poveste)*, strălucită sinteză a gîndirii poetice eminesciene.

Apărut în *Convorbiri literare* la 1 noiembrie 1876, poemul *Călin (File din poveste)* își are izvorul în basmul *Călin Nebunul*, din care poetul păstrează un singur episod, și anume întîlnirea lui Călin cu fata de împărat în bordeiul din pădure, unde aceasta traia în singurătate, fiind izgonită de tatăl ei. În rest, poemul este o creație profund originală, rod al unei elaborări îndelungate, chintesența a geniului marelui poet.

Modificînd în mod creator motivul popular al Zburătorului, Eminescu înfățișeaza un Făt-Frumos însuflețit în toate acțiunile sale de dragostea față de fata de împărat. Poetul imaginează o frumoasă poveste de iubire, în care puritatea sentimentelor celor doi tineri biruie, pînă la urmă, nefericirea.

Compozițional, *Călin (File din poveste)* are opt episoade, firul logic al acțiunii fiind mai mult sugerat decît realizat prin povestire, ceea ce permite cititorului sa-și dea frîu liber imaginației. Atmosfera tristă, încărcată, din primele părți ale poemului, este înlocuită, în ultima parte, cu o atmosferă senină, exuberantă, plină de viață.

Fragmentul final, care este reprodus în manual, începe cu prezentarea cadrului natural în care are loc nunta, acest eveniment unic din viața lui Călin și a fetei de împărat. Aici sentimentul naturii și cel al iubirii se îmbină armonios, ca și în creația populară. Eminescu realizează o pagină inegalabilă de descriere poetică, cel mai frumos pastel din întreaga noastră literatură. Peisajul este paradisiac, asemenea celui din basme. Codrul nu este doar un element care să întregească atmosfera, ci și un mijloc de evidențiere a sentimentelor umane. El participă activ la epilogul fericit al întîmplărilor prin care au trecut cei doi îndrăgostiți. Întregul decor este cel de sărbătoare a naturii, care trăiește, alături de cei doi tineri, bucuria iubirii fără de prihană. Pădurea este prezentată metaforic, fiind, pe rînd, „de aramă", „de argint", iar vazduhul e „tămîiet". Alături de acest epitet apare și epitetul „mîndru", frecvent întîlnit în poezia eminesciană. Personificarea trunchiurilor de copaci care „poartă suflete sub coajă" și „suspină" amplifică participarea codrului la evenimentele prezentate:

---

[1] M. Eminescu, *Notițe bibliografice*, în *Timpul*, 8 mai 1880.

De treci codri de aramă, de departe vezi albind
Ș-auzi mîndra glasuire a pădurii de argint.
Acolo, lîngă izvoara, iarba pare de omat,
Flori albastre tremur ude în văzduhul tămîiet;
Pare-ca și trunchii vecinici poartă suflete sub coajă,
Ce suspină printre ramuri cu a glasului lor vrajă.

Freamătul pădurii se face atît de intens simțit, încît poetul deslușește o infinitate de culori, forme și sunete pe care le înfățișează cu ajutorul epitetelor și personificărilor:

Iar prin mîndrul întuneric al pădurii de argint
Vezi izvoare zdrumicate peste pietre licurind;
Ele trec cu harnici unde și suspină-n flori molatic,
Cînd coboară-n ropot dulce din tăpșanul prăvălatic.
Ele sar în bulgări fluizi peste prundul din răstoace,
În cuibar rotind de ape peste care luna zace.

Metaforele „bulgări fluizi" și „cuibar rotind de ape" întregesc frumusețea de neegalat a codrului, iar expresia „luna zace" amplifică atmosfera de liniște, de pace. Murmurul izvoarelor, razele lunii și albul imaculat creează impresia de armonie cosmică. Peisajul este populat de o mulțime de fluturi și roiuri de albine, care „curg în rîuri sclipitoare peste flori de miere pline".

Pe malul lacului (element romantic adesea întîlnit în poezia eminesciană), „care-n tremur somnoros și lin se bate", se află „o masă mare-ntinsă cu făclii prea luminate", unde se vor așeza cei ce „au venit ca să serbeze nunta gingașei mirese". Epitetul „gingaș" este primul element lexical ce prefigurează portretul fetei de împărat. Fiecare vers ce urmează aduce o nouă trăsătură, pînă cînd în fața cititorului apare o tînără de o frumusețe fără seamăn, o Ileana-Cosînzeana cu „stea în frunte". Portretul este realizat în tonuri delicate, mireasa putînd fi asemuită cu diafana „crăiasa din povești". Chipul ei reprezintă idealul de frumusețe al poetului:

Îi foșnea uscat pe frunze poala lung-a albei rochii.
Fața-i roșie ca mărul, de noroc i-s umezi ochii;
La pămînt mai că ajunge al ei păr de aur moale,
Care-i cade peste brațe, peste umerele goale.
Astfel vine mlădioasa, trupul ei frumos îl poartă,
Flori albastre are-n păru-i și o stea în frunte poartă.

Epitetul „albă" sugerează puritatea sufletească a fetei, iar comparația „fața-i roșie ca mărul" și epitetul „umezi", fericirea ce o cuprinde atunci cînd își vede împlinit visul vieții. Atmosfera de basm este întregită de prezentarea nuntașilor, din care nu lipsesc „zmei cu solzii de oțele", „cititorii cei de zodii" și „șagalnicul Pepele". Cu o undă de ironie este prezentat socrul mare, a cărui imagine ne transpune din lumea basmului în plin ev mediu: „în jilț cu spată", „cu schiptru-n mîna", „poartă mitra". În realizarea portretului acestuia Eminescu a utilizat o serie de arhaisme și forme regionale („pagii", „șede", „schiptru"). Interjecția „iată", care precedă portretul craiului, indică surpriza nuntașilor la apariția celui care s-a opus în permanență nunții celor doi îndrăgostiți:

De treci codri de aramă, de departe vezi albind
Ş-auzi mîndra glasuire a pădurii de argint.
Acolo, lîngă izvoară, iarba pare de omăt,
Flori albastre tremur ude în văzduhul tămîiet;
Pare-că şi trunchii vecinici poartă suflete sub coajă,
Ce suspină printre ramuri cu a glasului lor vrajă.

Freamătul pădurii se face atît de intens simţit, încît poetul desluşeşte o infinitate de culori, forme şi sunete pe care le înfăţişează cu ajutorul epitetelor şi personificărilor:

Iar prin mîndrul întuneric al pădurii de argint
Vezi izvoare zdrumicate peste pietre licurind;
Ele trec cu harnici unde şi suspină-n flori molatic,
Cînd coboară-n ropot dulce din tăpşanul prăvălatic.
Ele sar în bulgări fluizi peste prundul din răstoace,
În cuibar rotind de ape peste care luna zace.

Metaforele „bulgări fluizi" şi „cuibar rotind de ape" întregesc frumuseţea de neegalat a codrului, iar expresia „luna zace" amplifică atmosfera de linişte, de pace. Murmurul izvoarelor, razele lunii şi albul imaculat creează impresia de armonie cosmică. Peisajul este populat de o mulţime de fluturi şi roiuri de albine, care „curg în rîuri sclipitoare peste flori de miere pline".

Pe malul lacului (element romantic adesea întîlnit în poezia eminesciană), „care-n tremur somnoros şi lin se bate", se află „o masă mare-ntinsă cu făclii prea luminate", unde se vor aşeza cei ce „au venit ca să serbeze nunta gingaşei mirese". Epitetul „gingaş" este primul element lexical ce prefigurează portretul fetei de împărat. Fiecare vers ce urmează aduce o nouă trăsătură, pînă cînd în faţa cititorului apare o tînără de o frumuseţe fără seamăn, o Ileană-Cosînzeană cu „stea în frunte". Portretul este realizat în tonuri delicate, mireasa putînd fi asemuită cu diafana „crăiasa din poveşti". Chipul ei reprezintă idealul de frumuseţe al poetului:

Îi foşnea uscat pe frunze poala lung-a'albei rochii,
Faţa-i roşie ca mărul, de noroc i-s umezi ochii;
La pămînt mai că ajunge al ei păr de aur moale,
Care-i cade peste braţe, peste umerele goale.
Astfel vine mlădioasa, trupul ei frumos îl poartă,
Flori albastre are-n păru-i şi o stea în frunte poartă.

Epitetul „albă" sugerează puritatea sufletească a fetei, iar comparaţia „faţa-i roşie ca mărul" şi epitetul „umezi", fericirea ce o cuprinde atunci cînd îşi vede împlinit visul vieţii. Atmosfera de basm este întregită de prezentarea nuntaşilor, din care nu lipsesc „zmei cu solzii de oţele", „cititorii cei de zodii" şi „şăgalnicul Pepele". Cu o undă de ironie este prezentat socrul mare, a cărui imagine ne transpune din lumea basmului în plin ev mediu: „în jilţ cu spată", „cu schiptru-n mînă", „poartă mitră". În realizarea portretului acestuia Eminescu a utilizat o serie de arhaisme şi forme regionale („pagii", „şede", „schiptru"). Interjecţia „iată", care precedă portretul craiului, indică surpriza nuntaşilor la apariţia celui care s-a opus în permanenţă nunţii celor doi îndrăgostiţi:

Iată craiul, socru mare, rezemat în jilţ cu spată,
El pe capu-i poartă mitra şi-i cu barba pieptănată;
Ţapăn, drept, cu schiptru-n mînă, şede-n perine de puf.
Şi cu crengi îl apăr pagii de muscuţe şi zăduf.

După tradiţia populară, acesta îi invită pe meseni să-şi ocupe locurile, „cum li-s anii, cum li-i rangul", la loc de cinste aşezînd pe „Nunul mare, mîndrul soare, şi pe nuna, mîndra lună". Ca şi în basme, elementele naturii sînt personificate, ele participînd la ospăţ. Fericirea lui Călin şi a fetei de împărat este întregită de atmosfera nunţii, de veselia nuntaşilor, cînd „Lin vioarele răsună, iară cobza ţine hangul".

Zgomotul auzit de invitaţi este prologul unei alte nunţi, ce se alătură celei prezentate anterior: convoiul nupţial al minusculelor fiinţe care trec peste podul din pînza de paianjen. Şi această nuntă, ca şi cea anterioară, se desfăşoară după tipicul ţărănesc. Întreg acest ultim tablou se bazează pe personificare. Mirii sînt fluturele şi gingaşa viorică, reprezentînd regnul animal şi pe cel vegetal, care se asociază universului uman în această subtilă senzaţie de armonie. Nunta micilor vieţuitoare extinde sărbătoarea din zona macrocosmosului în cea a microcosmosului, duioşia, umorul şi ironia fiind prezente din plin. La această sărbătoare participă „o mulţime de norod", fără etichetă şi ranguri înalte. Eminescu surprinde în mod măiestrit pregătirile făcute pentru ospăţ, la care fiecare îşi aduce contribuţia după puterile sale. Din mulţimea de trăsături ale micilor vietăţi, poetul alege una singură, dar caracteristică. Astfel, furnicile duc în gură „de făină marii saci" pentru a face „şi plăcinte şi colaci", iar albinele „aduc miere, aduc colb mărunt de aur". Tot ca în basme, puricii au potcoave de oţel, bondarul „rotund în pîntec" este preot, iar greierele, „crainic sprinten":

Şi pe masa-mpărătească sare-un greier, crainic sprinten,
Ridicat în două labe, s-a-nchinat bătînd din pinten;
El tuşeşte, îşi încheie haina plină de şireturi:
— „Să iertaţi, boieri, ca nunta s-o pornim şi noi alături".

Imaginea mirilor este extrem de sugestivă. Mirele, cu „mustaţa răsucită", îşi face apariţia într-o „cojiţă de alună" trasă de lăcuste, în timp ce mireasa, sfioasă, îl „aştepta-ndărătul uşii". Numeroase figuri de stil creează o atmosferă plină de voioşie şi de bună dispoziţie. Epitetele („inime *uşoare"),* comparaţiile („somnoros pe nas *ca popii* glăsuieşte-ncet un cîntec"), metaforele („colb mărunt *de aur")* şi enumeraţiile („Fluturi *mari, de multe neamuri,* vin în urma lor în lanţ / Toţi cu inime uşoare, toţi şăgalnici şi berbanţi") fac din acest tablou o pagină unică a literaturii noastre. Regionalismele („colb", „tăpşan", „răstoace"), locuţiunea verbală „ţine hangul" şi forma verbală „împlu", specifice vorbirii populare, transpun cititorul din lumea basmului în cea reală.

Poemul este scris în ritm trohaic, măsura versurilor fiind de 15 — 16 silabe, iar rima împerecheată. Cuvintele din rimă aparţin aceleiaşi categorii gramaticale (substantiv / substantiv: *saci / colaci)* sau unor clase diferite (substantiv / adjectiv: *albine / pline;* substantiv / adverb: *şireturi / alături).* Fermecătoarea poveste de dragoste dintre Călin şi fata de împărat, păstrînd punctul de contact iniţial cu folclorul, se înscrie în sfera operelor de o inestimabilă valoare pentru literatura română.

„Miorița" — sugestii pentru o strategie a lecturii

RODICA ZANE
Universitatea din București

Balada *Miorița* este un text a cărui înțelegere ridică mai multe dificultăți ca obiect de „lectură" în școală. Cea mai importantă este legată de sistemul cultural care a produs-o, cultura populară, care se desfășoară după alte norme decît cultura modernă. Ca o consecință a apartenenței la acest sistem cultural se naște a doua dificultate: a avea în vedere că textul pe care îl propun manualele școlare nu este unicul, pentru că balada circulă în numeroase variante, iar tema, în mai multe versiuni[1]. O altă dificultate decurge din modul în care educă școala receptarea literaturii prin recurs aproape exclusiv la cadrele convenționale ale speciei, cadre pe care balada le depășește. Deși manualele atrag atenția încă din clasa a VIII-a asupra discrepanței dintre apartenența baladei la genul epic și componenta lirică a *Mioriței* ca reper central de semnificație al textului, nu se explică și nu se comentează suficient acest aspect. Între specificul epic al baladei, în general, și specificul liric al *Mioriței* nu este o contradicție, pentru că între scenariul epic și experiența umană pe care o generează s-a produs o deplasare de interes de la primul spre cealaltă. Spre deosebire de întîmplare, ale cărei secvențe au fost reduse sau, mai corect, schematizate în diferite moduri, în funcție de variante, problema de existență pe care o „înscenează" s-a impus ca primordială față de împrejurările ei. Varianta Alecsandri prezentă în manualele școlare propune o revizuire atît de categorică a materialului epic, încît textul capătă autonomie față de propriul său deznodămînt, fără ca acest aspect să fie resimțit ca păgubitor pentru coerența și unitatea lui. În această variantă, scenariul nu este prevăzut cu final, ci se suspendă, funcționînd nu cu atributele sale narative, ci ca o ramă a discursului liric, ca pretext al lui. În alte variante însă, nu atinge acest prag al disoluției pentru că deznodămîntul nu lipsește, fiind prezentat sumar („Ciobanii sosea / Și mi-l omora") sau sugerat („Trei nu mai erau, / Doi se ortăceau"). Dar textul nu se oprește aici, continuînd cu reluarea unor motive din testament sau cu motivul măicuței bătrîne. Variantele care conțin deznodămînt nu se opun celor care nu îl conțin pentru că nu se desfășoară în vederea acelui deznodămînt, cu alte cuvinte, scenariul este convenționalizat, iar faptul că aflăm sau nu dacă ciobanul pizmuit moare nu reprezintă mesajul fundamental al acestui discurs poetic.

Motivul epic central al baladei, care se constituie ca intrigă a firului narativ, este reprezentat de complotul a doi ciobani împotriva celui de al treilea, cu care s-au însoțit într-o acțiune specifică vieții păstorești. Complotul este un plan de ucidere cu diferite motivații, în funcție de variante. Ovid Densusianu caută „fondul real" al conflictului din *Miorița* și îl descoperă în conflictele dintre păstori, care sînt atestate de

---

[1] A. Fochi realizează o sistematizare riguroasă a materialului în monografia *Miorița. Tipologie, circulație, geneză, texte*, București, Editura Academiei, 1964.

diferite mărturii, atît de la noi, cît și din alte spații culturale[1]. În varianta Alecsandri, motivația este pusă în relație cu un principiu frecvent în lumile arhaice, deci și în cea a păstorilor, acela al rivalității atît în planul prestigiului, cît și în plan economic („Ca-i mai ortoman / Ș-are oi mai multe, / Mîndre și cornute, / Și cai învățați, / Și cîni mai bărbați"). În alte variante, motivația se conotează prin semnificațiile care decurg din opoziția baștinaș / străin. Cel pizmuit este de fel din alte locuri. Mentalitatea grupurilor tradiționale tratează în mod specific pe venetic[2].

În alte variante, motivația complotului nu este explicită sau se multiplică, ceea ce a determinat supoziția unei motivații inițiale foarte vechi, care probabil că a fost resimțită ca insuficientă după depășirea stratului cultural care a produs-o. Fenomenul se concretizează fie printr-o „încifrare" a ei, fie prin substituirea cu motivații „suficiente". Analizînd versiunea-colind a *Mioriței*, Al. I. Amzulescu propune o ipoteză interesantă, considerînd că este vorba „de poezia unui scenariu inițiatic — dipărut din practica vieții pastorale —, poezie oglindind ritualul de primire în ceată a ucenicului păstor"[3]. Deci textul este „hieroglifa" unui rit de inițiere de tip profesional. În aceste condiții, lectura motivației presupune recursul la alte elemente de cod: moartea nu este una reală, ci una simulată, iar înmormîntarea, fictivă și aparentă (de fapt, un act dintr-un scenariu inițiatic). O parte din argumente sînt găsite în dorințele testamentare care sînt refuzuri sau substituiri ale componentelor ceremonialului funebru consacrat de tradiție. Ciobanul nu acceptă înmormîntarea în pămînt („Pe mine pămînt nu puneți"), dorind să nu fie acoperit decît cu veșmîntul specific îndeletnicirii sale, guba, căreia atributul de „sfîntă" îi conotează semnificația de obiect ritual.

Relația textului cu un context mitico-ritualic reprezintă o strategie fundamentală de „lectură", pentru înțelegerea unui text folcloric și a mecanismelor de generare a substanței poetice. Adeseori, ritualul, pierzîndu-și funcționalitatea, supraviețuiește, prin unele din secvențele lui, ca semn, ca „figură" a unui conținut poetic. Analizînd în sensul acesta motivul dorințelor testamentare din versiunea-colind a *Mioriței*, Andrei Oișteanu propune raportarea la alt ritual străvechi, de data aceasta funerar, acela al înmormîntării la înălțime (pe platforme de lemn, în arbori etc.) prin care se comunică dorința și credința unei post-existențe efective[4].

---

[1] O. Densusianu, *Viața păstorească în poezia noastră populară*, București, Editura pentru Literatură, 1966, p. 366 — 369.

[2] Arnold van Gennep analizează statutul străinului în colectivitățile arhaice în *Riturile de trecere* (traducere în limba română, Iași, Editura Polirom, 1996, p. 34 — 46), identificînd următoarele trăsături distinctive: „Ei sînt fără apărare, întrucît nu fac parte din acea societate specială sau generală; sînt puternici, deoarece aparțin lumii sacre, societatea constituind pentru membrii ei lumea profană. De aici, conduita diferită a populațiilor, unii ucigîndu-i, jefuindu-i, maltratîndu-i, utilizîndu-i ca ființe atotputernice ori luînd împotriva lor măsuri de apărare magico-religioase". Analiza lui Arnold van Gennep este semnificativă pentru modul ambivalent în care pot funcționa diferitele unități mitico-culturale și pentru mobilitatea de înțelegere pe care o reclamă.

[3] Al. I. Amzulescu, *Noi observații despre „Miorița"-colind*, în *Revista de etnografie și folclor*, nr. 1, 1979, p. 53 — 62.

[4] Andrei Oișteanu, *Motive și semnificații mito-simbolice în cultura tradițională românească*, București, Editura Minerva, 1989, p. 139 — 144.

diferite mărturii, atît de la noi, cît și din alte spații culturale[1]. În varianta Alecsandri, motivația este pusă în relație cu un principiu frecvent în lumile arhaice, deci și în cea a păstorilor, acela al rivalității atît în planul prestigiului, cît și în plan economic („Ca-i mai ortoman / Ș-are oi mai multe, / Mîndre și cornute, / Și cai învățați, / Și cîni mai bărbați"). În alte variante, motivația se conotează prin semnificațiile care decurg din opoziția baștinaș / străin. Cel pizmuit este de fel din alte locuri. Mentalitatea grupurilor tradiționale tratează în mod specific pe venetic[2].

În alte variante, motivația complotului nu este explicită sau se multiplică, ceea ce a determinat supoziția unei motivații inițiale foarte vechi, care probabil că a fost resimțită ca insuficientă după depășirea stratului cultural care a produs-o. Fenomenul se concretizează fie printr-o „încifrare" a ei, fie prin substituirea cu motivații „suficiente". Analizînd versiunea-colind a *Mioriței,* Al. I. Amzulescu propune o ipoteză interesantă, considerînd că este vorba „de poezia unui scenariu inițiatic — diparut din practica vieții pastorale —, poezie oglindind ritualul de primire în ceată a ucenicului păstor"[3]. Deci textul este „hieroglifa" unui rit de inițiere de tip profesional. În aceste condiții, lectura motivației presupune recursul la alte elemente de cod: moartea nu este una reală, ci una simulată, iar înmormîntarea, fictivă și aparentă (de fapt, un act dintr-un scenariu inițiatic). O parte din argumente sînt găsite în dorințele testamentare care sînt refuzuri sau substituiri ale componentelor ceremonialului funebru consacrat de tradiție. Ciobanul nu acceptă înmormîntarea în pămînt („Pe mine pămînt nu puneți"), dorind să nu fie acoperit decît cu veșmîntul specific îndeletnicirii sale, guba, căreia atributul de „sfîntă" îi conotează semnificația de obiect ritual.

Relația textului cu un context mitico-ritualic reprezintă o strategie fundamentală de „lectură", pentru înțelegerea unui text folcloric și a mecanismelor de generare a substanței poetice. Adeseori, ritualul, pierzîndu-și funcționalitatea, supraviețuiește, prin unele din secvențele lui, ca semn, ca „figură" a unui conținut poetic. Analizînd în sensul acesta motivul dorințelor testamentare din versiunea-colind a *Mioriței,* Andrei Oișteanu propune raportarea la alt ritual străvechi, de data aceasta funerar, acela al înmormîntării la înălțime (pe platforme de lemn, în arbori etc.) prin care se comunică dorința și credința unei post-existențe efective[4].

---

[1] O. Densusianu, *Viața păstorească în poezia noastră populară,* București, Editura pentru Literatură, 1966, p. 366 — 369.

[2] Arnold van Gennep analizează statutul străinului în colectivitățile arhaice în *Riturile de trecere* (traducere în limba română, Iași, Editura Polirom, 1996, p. 34 — 46), identificînd următoarele trăsături distinctive: „Ei sînt fără apărare, întrucît nu fac parte din acea societate specială sau generală; sînt puternici, deoarece aparțin lumii sacre, societatea constituind pentru membrii ei lumea profană. De aici, conduita diferită a populațiilor, unii ucigîndu-i, jefuindu-i, maltratîndu-i, utilizîndu-i ca ființe atotputernice ori luînd împotriva lor măsuri de apărare magico-religioase". Analiza lui Arnold van Gennep este semnificativă pentru modul ambivalent în care pot funcționa diferitele unități mitico-culturale și pentru mobilitatea de înțelegere pe care o reclamă.

[3] Al. I. Amzulescu, *Noi observații despre „Miorița"-colind,* în *Revista de etnografie și folclor,* nr. 1, 1979, p. 53 — 62.

[4] Andrei Oișteanu, *Motive și semnificații mito-simbolice în cultura tradițională românească,* București, Editura Minerva, 1989, p. 139 — 144.

Motivul morții ca nunta din varianta Alecsandri implica și el recursul la ritual, dar mecanismul poetic consta în des-figurarea componentelor lui. Daca în colindele pe tema *Mioriței* moartea poate fi „hieroglifa" unui rit de inițiere specific pastorilor, în varianta Alecsandri ritualul de nunta este „hieroglifa" morții. Ritualul presupune roluri și acțiuni specifice asupra carora, însa, se opereaza selecții și modificari prin care se compune o alegorie. Rolul principal al miresei este izolat de celelalte și plasat într-o poziție privilegiata ca prim element al alegoriei. În interiorul acestui rol se produce, însa, o mutație profunda: rolul nu este singular, ci plural („A lumii mireasa"). Desemnarea protagonistei acestui rol, „O mîndra craiasa", marcheaza o abatere de la cadrele rituale firești, prin opoziția care se creeaza în interiorul cuplului (cioban / craiasa). Și celelalte roluri ale ritualului sînt valorificate în alegorie prin același procedeu, al des-figurarii în raport cu ceremonialul nupțial. Rolurile de nași, preoți, nuntași, lautari sînt distribuite unor protagoniști nonumani, soarele și luna, munții, brazi și paltinași, pasari. Paradigma aceasta compune imaginea unei naturi universale, manifestata în cîteva entitați fundamentale, astrala, vegetala, minerala, animala, care implica atributele eternitații. Deci rolurile din desfașurarea ritualului sînt destinate unor protagoniști nonumani, dar și nonefemeri, care au funcția de a produce transfer de însușiri celui supus la acest ritual. Alegoria devine astfel „figura" unui anumit mod de a înțelege moartea, bazat pe anularea opoziției cu viața[1].

Daca din rîndurile de mai sus reiese importanța recursului la elemente extratextuale, respectiv la relația dintre contextele rituale și texte în folclor, varianta Alecsandri a *Mioriței* permite și o alta demonstrație, aceea a importanței contextelor intratextuale. Se considera ca în aceasta varianta alegoria este dubla prin cele doua mesaje „postume" ale pastorului, cu destinatari diferiți: unul adresat oilor, iar altul adresat mamei. Contextul acestor mesaje difera nu numai prin destinatari, ci și prin condițiile în care are loc comunicarea: spre deosebire de mesajul adresat oilor, a carui inițiativa o are ciobanul, mesajul adresat mamei este, de fapt, un raspuns și el funcționează ca atare. Așadar cele doua mesaje sînt organizate în funcție de destinatari. În primul, alegoria nunții nu neaga fenomenul morții, ci îi da un anumit conținut. Emițatorul construiește cu ceea ce tradiția îi pune la dispoziție o reprezentare a acestei experiențe fundamentale care este moartea. De aceea, discursul poate sa fie, în egala masura, un mesaj catre sine, obiectivat prin destinatarul nonuman. Acest mesaj situeaza evenimentul morții într-un cadru conceptual și psiho-afectiv menit sa ofere echilibru în fața unei situații-limita. Atitudinea ciobanului, dupa unele interpretari, resemnata și fatalista pentru ca cel amenințat nu re-acționeaza, de fapt, nu este pasiva, dar acțiunea sa vizeaza alt nivel al existenței decît cel evenimențial și „regulatorul" prin care încearca sa refaca echilibrul lumii sale interioare este cuvîntul. În mesajul destinat mamei se remarca excluderea acelor elemente care susțin echivalența nunta — moarte din alegoria inițiala, respectiv a elementelor de ritual și a protagoniștilor lor. Conținutul acestui mesaj nu evoca moartea: mireasa este „o fata de

---

[1] Pentru interpretarile pe care le-a generat balada și, în interiorul ei, alegoria, vezi A. Fochi, *op. cit.*, și O. Buhociu, *Folclorul de iarnă, ziorile și poezia păstorească*, București, Editura Minerva, 1979, p. 436 — 445.

crai", iar spațiul nunții este „o gura de rai"; el nu mai are funcția de a media opoziția viața — moarte printr-o reprezentare alegorica, ci de a camufla evenimentul morții. Deci, în raport cu planul realitații, este un neadevar, dar un neadevar credibil pentru ca în realizarea lui emițatorul are în vedere ceea ce este verosimil într-un destin normal, dar și ideal din perspectiva mentalitații populare. Mesajul satisface orizontul de așteptare al destinatarului, avînd funcția de a asigura, de data aceasta, echilibrul lumii exterioare ciobanului, care, deși postum pentru el, nu-i este indiferent.

George Coșbuc: „Vara"

Prof. ȘTEFAN BADEA
Liceul Măneciu, jud. Prahova

George Coșbuc este, în ordine cronologica, al doilea poet transilvanean, urmînd lui Ioan Budai-Deleanu și anticipîndu-l pe Octavian Goga. În poezia de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, el se impune printr-un timbru poetic original, printr-o structură prozodică muzicala inconfundabilă și printr-o viziune cuprinzătoare asupra vieții.

Între alții, Liviu Rebreanu, în studiul *Coșbuc*, apărut în *Gazeta Bistriței* la 1 septembrie 1926, explică argumentat importanța lui George Coșbuc în literatura română: „Coșbuc a făcut o revoluție în poezia românească. El a introdus pe țăranii noștri în poezie, țărani adevărați, cu dureri și bucurii, oameni întregi. Pînă la el, în poezia românească, țăranul era fantoșă de operetă sau martir de melodramă. Coșbuc l-a cîntat întîia oară așa cum este. Venind cu sufletul plin și neprihănit, a dat o întorsatură nouă versului poeziei românești. Sănătatea exuberantă din versurile lui a oprit valul de morbidețe sentimentală în care căzuseră epigonii lui Eminescu".

Deși poeziile sale au o evidentă notă de simplitate, Coșbuc nu este un poet ușor accesibil. Acest fapt îl remarcase, între alții, Tudor Arghezi, care, în articolul *Coșbuc,* apărut în *Bilete de papagal,* afirma: „Se știe, probabil, de către toată lumea, că G. Coșbuc, literat, era *un erudit,* care știa și cîteva limbi de altădată și că scormonea în matematici și stele cu *o pricepere de savant*". Erudiția sa se manifestă mai ales în structura poetică, de o ingeniozitate frapantă.

O temă fundamentală a poeziei sale o reprezintă natura și iubirea; ea se va impune încă din primul volum, *Balade și idile,* apărut în 1893.

Poezia *Vara,* integrată în acest volum, a vazut lumina tiparului în revista *Lumea ilustrată,* nr. 15, din 1892. Ea aparține genului liric, tema fiind natura, iar structural este alcătuită din două strofe descriptive cu valoare de *pastel,* ultima strofă fiind un *imn* închinat naturii, sub forma unui p a s t e l i n t e r i o r. După ce în prima strofă artistul rămîne extaziat în fața măreției Ceahlăului, proiectat cosmic, după ce în strofa a doua își întoarce „privirile de farmec bete" către planul terestru, în contrast cu primul, prin excelență dinamic, plin de viață, în strofa a treia și în ultima este atent la rezonanța pe care cele două „tablouri" o au în propriul suflet. În raport cu lirica descriptivă de pînă la el, G. Coșbuc aduce ca element de noutate viziunea alegorică asupra naturii.

Prima strofă se dezvoltă pe axa verticală a tabloului, reprezentînd în context dimensiunea cosmică a descrierii. Nu se caută un element anume din tablou, ci mai degrabă natura întreagă se impune în perspectiva cosmică, prin frumusețe și grandoare, după cum contemplatorul se justifică metaforic: „Priveam fară de țintă-n sus / Într-o sălbatică splendoare...". Epitetul „sălbatică", încadrat într-o *inversiune*, accentuează spontaneitatea impunerii frumuseții naturale. Tabloul este dominat de imaginea Ceahlăului situat în planul ultim al orizontului, „departe-n zări albastre dus", ceea ce dă tabloului un efect de *perspectivă*, de adîncime. El este *descris hiperbolizat*, printr-o *personificare* realizată ca o *metaforă apozitivă:* „Un uriaș cu fruntea-n soare / de pază țării noastre pus". G. Coșbuc preia aici o viziune populară asupra naturii ca ocrotitoare a pămîntului românesc, viziune valorificată memorabil și de Eminescu în *Scrisoarea III*, în celebra *sinecdocă* „rîul, ramul, mi-e prieten numai mie".

Identificarea mitologizantă a Ceahlăului cu un uriaș dă acestei imagini vizuale *monumentalitate*. Imaginile vizuale din această strofă au un caracter static și constituie elementul de contrast pentru strofa a doua, care impune *imagini dinamice*, mișcarea fiind semnul incontestabil al vieții.

Într-un alt plan descriptiv, caracterul static este accentuat de imaginea nourului imobil, comparat metaforic cu „o taină călătoare", care „n-avea aripi să mai zboare". Epitetul „*imens* senin" reia imaginea de largă perspectivă a naturii. Plasticitatea tabloului este sporită de o imagine auditivă realizată printr-o ingenioasă *metonimie:* „Și tot văzduhul era plin / De cîntece ciripitoare". Metonimia este surprinzătoare pentru că menține în planul descripției caracterul static: se sugerează *polifonic* prezența păsărilor, deci a vieții, fără să se descrie mișcarea lor. Culoarea senină, luminoasă sporește frumusețea tabloului, dublată de cîntec.

Strofa a doua marchează o schimbare de perspectivă: se descrie acum planul terestru, orizontal, dominat de mișcare și de prezența umană. Viziunea lui Coșbuc este campestră, *bucolică*. Frumusețea naturii este sugerată aici în primul rînd prin starea de extaz a contemplatorului, epitetul „bete" asociat privirii exprimînd frumusețea particulară a tabloului: „Privirile de farmec bete / Mi le-am întors către pămînt". Tabloul este dominat de legănarea spicelor în vînt, mișcare plină de grație *comparată* cu legănarea copilelor cu blonde plete „ca-n horă dup-un vesel cînt". O caracteristică a pastelurilor lui Coșbuc, sesizată și la Vasile Alecsandri, dar într-un grad mult mai accentuat la poetul transilvănean, este *integrarea omului în tabloul naturii*, ceea ce justifică ideea de armonie și de comuniune cu natura: „În lan erau feciori și fete". Ca simboluri juvenile, ei reprezintă proiecția în plan uman a spicelor încă necoapte, grațioase și pure, aflate în pragul rodirii. Descrierea vizuală este dublată de una muzicală. Doina cîntată în cor de aceștia sugerează bucuria de a fi, exuberanța vieții. Reluarea motivului privirii („juca viața-n ochii lor") este o metaforă ce accentuează sentimentul de comuniune deplină cu natura. O altă imagine dinamică („Și vîntul le juca prin plete") vine să sugereze sentimentul de libertate pe care omul integrat în natura îl manifestă.

Mișcarea este descrisă și în plan *zoomorf:* „Miei albi fugeau către izvor / Și grauri suri zburau în cete". Dincolo de mișcare, tabloul se impune prin culoarea

sugerată de *epitetele cromatice,* solare (din sfera luminozității): „*blonde* plete", „miei *albi*", „grauri *suri*".

Strofa a treia este, după cum s-a remarcat în critica literară, un imn închinat naturii. Caracterul elogiativ, imnic este exprimat sintactic prin propoziții cu caracter exclamativ. Ceea ce s-a remarcat mai puțin este *caracterul alegoric* al viziunii despre natură. Alegoria este un procedeu stilistic prin care un semn literal se substituie altuia ascuns. Ea este un fel de metaforă lărgită, în cuprinsul căreia se operează un transfer din planul abstract al înțelesurilor de adîncime într-unul figurativ de suprafață, pe care putem să-l găsim înscenat ca poem. Alegoria este o încifrare de gradul cel mai simplu, cu dezlegare implicată, transparentă, și concretizează idei generale într-o formă sensibilă, într-o viziune creatoare și integratoare, devenind o figură de compoziție, potrivit *Dicționarului de termeni literari* (București, Editura Academiei, 1976). Modul în care Coșbuc „vede" natura ne amintește de Botticelli, creatorul celebrei picturi *Primăvara,* despre care René Huyghe, în *Dialog cu vizibilul,* observa: „O logică, nu rațională și lucidă ca pînă acum, ci organică, unește tot ceea ce intră în tablou, în concepție ca și în execuție. Ea îmbină harurile astfel încît spectatorul să cadă victimă unei adevărate vrăji".

Poetul se adresează familiar naturii, printr-un vocativ popular („naturo, tu"). O imagine de ansamblu a naturii este redată printr-un superlativ stilistic („Cît de frumoasă te-ai gătit, / naturo, tu!"). O comparație personificatoare o umanizează în nota sublimului și grațiosului juvenil: „ca o virgină / Cu umblet drag, cu chip iubit". Plînsul de fericire încercat de poet este expresia trăirii depline a frumuseților naturii.

În cadrul acestei imagini alegorice, Coșbuc adoptă o viziune panteistă. Panteismul este o concepție filozofică potrivit căreia divinitatea se identifică cu întreaga natură. Atributele divinității naturii sînt cele biblice: natura are suflare divină și plăsmuiește: „simt suflarea ta divină / Și pot să văd ce-ai plăsmuit".

Așadar, natura este creatoarea frumuseților contemplate și tot ea este cea care le-a dat viață cu suflarea divină. Metafora „mi-e inima de lacrimi plină" exprimă emoția absolută pe care Coșbuc o trăiește. El vede în natură, ca și ciobanul din *Miorița,* locul integrării prin moarte și al regăsirii neamului sau pierdut. Succesiunea vieții și a morții nu-i apare dramatic, ci ca o fuziune cu ritmul cosmic al naturii. De aici se desprinde sentimentul tonic al dragostei de viață, iar mormîntul e cald, „că e lumină".

Garabet Ibrăileanu a intuit că „*Vara* este triumful soarelui în poezia lui Coșbuc și în poezia românească [...] e sentimentul de comuniune recunoscătoare cu natura, comuniune în viață și în moarte, e (dacă putem da acest nume unei astfel de stări sufletești) optimismul unui om care se simte o parte din natură".

Depășind cadrul pastelului și al imnului, poezia *Vara* exprimă poetic o concepție senină despre viață și moarte, avînd ecouri mioritice. Prin aceasta, ea ilustrează magistral o coordonată și o permanență a liricii românești, populare și culte, pe tema naturii.

Gala Galaction: „La Vulturi!“

Prof. MARCEL CRIHANĂ
Școala nr. 20, București

Nuvela *La Vulturi!*, publicată în revistă în anul 1912 și în volumul *Bisericuța din răzoare* în 1914, are următorul subiect: în momentul uneia dintre năvălirile turcești (din timpul revoluției de la 1821, condusă de Tudor Vladimirescu), tînăra munteancă Agripina, îngrozită de ceea ce se poate întîmpla cu cei trei copii mici ai săi, fuge cu ei în brațe spre stîna tatălui său — moș Dănilă —, unde turcii nu puteau ajunge din pricina urcușului greu pentru cai. Pe drum, nemaiputînd alerga, ea îl ascunde pe copilul cel mai mic, Păunaș, într-o căpiță de fîn și își continuă, cu ultimele puteri, fuga. Între timp, Păunaș — flămînd și speriat — plînge, vulturii dau de el în căpiță și îl sfîșie. Ajuns la fața locului cu ceilalți doi nepoți — Măriuca și Vlad —, moș Dănilă nu mai găsește în poieniță decît cîrpe însîngerate — scutecele copilului — și fulgii păsărilor de pradă.

O primă întrebare pe care orice comentator al scrierii lui Gala Galaction și-a pus-o și și-o pune în continuare este legată de titlu: ce sensuri se ascund dincolo de sintagma „La Vulturi!“? Un prim răspuns îndreaptă atenția în două direcții: spre existența ciobanilor de pe muntele Scripetele care, mîndri, asemenea vulturilor, și-au întemeiat gospodăriile cît mai aproape de vîrful muntelui — deci cît mai departe de primejdia năvălirilor turcești —, dar și spre primejdia reprezentată de vrăjmașii noștri de odinioară, care își bazau traiul pe jaf și pe vărsarea de sînge nevinovat, asemenea unor păsări de pradă. Nu întîmplător, așadar, nuvela începe cu un silențios zbor de vulturi, prevestitor, parcă, al nenorocirii care se va întîmpla în curînd și se va încheia cu ruga-invocație a bătrînului staroste al ciobanilor, determinată de confruntarea cu aceiași *vulturi:* micuța obște (prin care s-ar putea înțelege, fără nici o exagerare, însăși țara) trăiește cu obsesia unei vami de sînge permanente, instituită prin voința lui Dumnezeu, cerută pentru ispășirea cine știe căror păcate săvîrșite anterior de moșii și strămoșii lor.

Descrierea, modalitatea de expunere esențială — care, de altminteri, se împletește tot timpul cu narațiunea —, facilitează din chiar pragul nuvelei — cînd începe *expozițiunea* — intrarea în subiect. Aceasta debutează molcom, bătrînește, înfățișînd *„culmile Scripetelui“* — muntele pe care urmează să se petreacă acțiunea — ca fiind *„colțuroase și limpezi ca o cunună de securi“*, munții înșiși printr-un epitet triplu deosebit de expresiv: *„blajini, tihniți și pridididiți de soare“*, oglindiți în *„undele oțelite ale Iablanicioarei“*, cărarea *„mai lesnicioasă“* care coboară sau urcă *„chinuit“*, viața lui moș Dănilă la cîmpie înainte de statornicirea lui aici, în acest *„cuib de vulturi“*.

Momentul expozițiunii — foarte întins — cuprinde mai întîi un tablou patriarhal, o ilustrare perfectă a păcii locurilor: Agripina mestecă mămăliga, Vlad și Măriuca se joacă lîngă șuvoiul Iablanicioarei, iar Păunaș doarme în albie, *„în pragul ușii, cu capul la umbră și cu trupșorul, strîns în scutece, scăldat în soare“*. Viața din această *„fîntînă dintre munți“* este prezentată succint: ciobanii *„plecau cu caii încărcați cu piei și cu brînzeturi“* la cîmpie și *„veneau cu caii înapoi încărcați cu mălai“*, obicei gospodăresc și pașnic, în contrast cu deprinderea turcilor de a năvăli în

satele noastre și a le lua oamenilor pîinea de la gură. Prin retrospectiva, ne este înfățișat moș Danila, cel mai interesant personaj al nuvelei:

— El *este un bărbat dîrz, consecvent și perseverent* în tot ce gîndește și face. Cu toate că puhoiul năvălirilor turcești a trecut de trei ori prin gospodăria sa, *„precum fierul plugului trece prin inima mușuroiului de furnici, spintecînd într-o clipă cetatea harnicelor muncitoare"*, el a reînviat de fiecare dată. Cînd i-a fost distrusă gospodăria a treia oară, moș Danila a plîns pentru prima dată în viața lui și, părăsind plaiul, s-a retras în munți cu speranța că turcii, de teama urcușului anevoios și a pădurilor întunecoase, nu se vor mai încumeta să calce prin aceste locuri. În final, cînd constată moartea nepotului sfîșiat de vulturi, dîrzul moș Danila plînge din nou, ceea ce înseamnă că el a cunoscut desperarea numai de două ori în lunga lui existență (omul este octogenar).

— *Este un gospodar harnic și chibzuit:* la cîmpie, ajunsese stăpînul unei gospodării înfloritoare; la munte, devenit cioban, bătrînul își ridică acareturi noi, casa lui fiind cea mai mare și mai frumoasă din sat. Însoară și mărită mulți tineri pe care îi ajută să-și rostuiască propriile gospodării.

— *Este un bun patriot.* Dovada dragostei de țară o face personajul o dată cu declanșarea revoluției populare de la 1821: neputînd să ia parte directă la mișcarea lui Tudor din pricina anilor, el îmbracă și înarmează 11 tineri din sat și-i pune la dispoziția Vladimirescului.

— *Este un creștin autentic,* asemănător din mai multe puncte de vedere — cum scrie Gala Galaction însuși — cu biblicul Iov. El își petrece o bună parte a zilei citind din ceaslov ori rugîndu-se. Speranța lui în mai bine pe aceasta se și întemeiază: pe credința că mai devreme sau mai tîrziu Dumnezeu îi pedepsește pe cei răi și-i răsplătește pe cei buni. Încercarea din finalul nuvelei îi depășește puterile, de aceea ruga bătrînului capătă accente de rechizitoriu. Păunaș simboliza ultima lui speranță; cînd prin moartea lui se năruiește și aceasta, pe moș Danila pune din nou stăpînire desperarea, mai aprigă decît odinioară, cînd a fost silit să părăsească plaiul invadat de turci.

— *Este un om înțelept.* Deși, ca și Agripina, fiica lui, nu se împacă cu gîndul că Păun Ozun — ginerele său și soțul Agripinei — s-ar putea să nu se mai întoarcă de la revoluție, el găsește destulă tărie morală să-și îmbărbăteze fiica de fiecare dată cînd aceasta vine la el și-i vorbește despre *„cele gînduri rele"* care îi tot *„croncănesc în inimă"*. *„ — Agripino, nu fi muiere!"* — o admonestează el, afișînd, de nevoie, o mult prea nemiloasă asprime. *„Tudor și Păun stau și stăpînesc în București. Boierii pămînteni s-au dat cu Tudor. Ce va mai fi, de la Dumnezeu va fi!"*.

— *Este capabil de mult spirit de sacrificiu:* îl trimite pe Păun Ozun la revoluție (*„Du-te tu în locul meu* — i-a zis acestuia — *și slujește pe Tudor pînă la moarte"*), deși ținea foarte mult la el și își iubea fiica și nepoții mai mult decît se iubea pe sine însuși. Cînd află de năvălirea turcilor în sat, el pune mai întîi mîna pe bucium și sună podobia („Săriți, ciobani!") și abia după aceea pleacă în căutarea nepotului său.

După momentul cînd intră turcii în cătunul de pe Iablanicioara (cînd se aude strigătul desperat *„Fugiți! Fugiți! vin turcii!")*, începe *desfășurarea acțiunii,* momentul cel mai lung al subiectului (care este și cel mai tensionat). Fuga Agripinei prin pădurea de fag, care ocupă cam jumătate din narațiune, este zugrăvită cu o măiestrie

rara, demonstrînd o cunoaștere adîncă a psihologiei feminine, îndeosebi a aceleia specifice unei mame îngrozite de perspectiva ca și-ar putea pierde, în cîteva clipe, toți copiii. Gîndurile care îi trec Agripinei prin minte în timpul fugii dovedesc și teama de urmaritori, dar și grija ca tatal ei și ceilalți ciobani din sat nu au aflat de acest pericol. Spiritul ei de sacrificiu, rezultat și din aceste gînduri și din faptele sale, este subliniat în text printr-o aglomerare de verbe care traduce în fapt, în aceeași masura, teama de turci și rușinea de bătrînul ei tata daca ar fi fost ca aceștia sa puna mîna pe ea: *„Unde să se ascundă, unde să întîrzieze acum cînd focul arde la tălpile picioarelor! Mai bine să lupte, pînă cînd i-a plesni inima în piept! Dacă ajunge la stînă, poate să cadă și să moară; au scăpat copilașii* [...] *dacă o ajung turcii, pe ea o batjocoresc și o lasă cu viață, dar pe copii îi strivesc de stînci! Cum să mai dea ea ochi cu tată-său?"*.

Obstacolele din calea Agripinei sînt numeroase și dificile. Ele se deruleaza într-un crescendo al tensiunii sufletești: *„Pe Vlad îl ducea în cîrcă, pe Păunaș în poală, iar Măriuca, sleită de puteri și amețită, se ținea de mamă-sa, ținînd-o de căpătîiul brîului* [...]. *O sete groaznică îi frigea gîtlejul și măruntaiele* [...] *vinele picioarelor îi tremurau, sînul i se umflase și o înțepa îngrozitor* [...] *și pînă la poienița de sub stînă tot mai era..."*. Ca la Mihail Sadoveanu — în mai toată opera sa —, în nuvela *La Vulturi!* comuniunea om — natură transpare la tot pasul din text. Cînd teama și durerea Agripinei, bunăoara, ating paroxismul, natura înconjuratoare vibreaza și ea la fel de grav, la fel de tragic: *„Copacii dimprejur zvîcneau și începeau să se facă roșii"*; *„În pieptul ei ardea toată pădurea"*; copiii obosiți cad pe rînd *„ca niște bujori frînți de ploaie"*. Reținem, totodată, ca pe o intenție de a potența și muzical drama prin care trece eroina, frecventele trimiteri la *„vîjîitul Iablaniciorei"* (totul se petrece în prezența acestui acompaniament al naturii).

Punctul culminant al narațiunii e cel în care Agripina își ascunde copilul în căpița de fîn, iar momentul cînd bătrînul constată moartea lui Păunaș constituie *deznodămîntul*, care are valoare simbolica: copilul Agripinei și nepotul lui moș Dănilă s-a născut prea devreme, caci clipa dezrobirii și a propășirii neamului românesc încă nu a venit.

În afara elementelor subliniate mai sus, în orice comentariu mai pot fi subliniate:

(a) comparațiile: obrajii lui Păunaș erau *„ca trandafirii nici albi, nici roșii"*; la capatul fugii sale, Agripina cade molcomă, *„ca o capră sfîșiată de lupi"*;

(b) metaforele: Păunaș este numit de către moș Dănilă *„berbecelul cel mai drag din turma noastră"*; Agripinei, la un moment dat, i se lăsa pe creier *„o perdea de sînge"*; în tinerețe, moș Dănilă *„încercase multe vaduri de amărăciune"*;

(c) personificările: muntele are *„piept"*; satul *„s-a zvîrcolit în flăcări toată noaptea"*; Iablanicioara *„se zvîrcolea"*;

(d) repetițiile: moș Dănilă *„făcuse în tinerețe de trei ori avere și de trei ori i-o măturase puhoiul năvălirilor străine"*; *„Ajungă Sfinției tale atîta jertfă! Ajungă atîta risipă, atîta jaf la vulturi..."*;

(e) interogațiile retorice: moș Dănilă: *„Încotro să fie Tudor și ai lui? Tot în București ori aiurea? Ce a făcut el de atîta vreme?"*;

(f) folosirea expresivă a timpurilor verbale, îndeosebi a imperfectului, cu sens durativ: *„era"*, *„trebuia"*, *„urca"*, *„i se părea"*, *„acoperea"*, *„țipa"*, *„izbea"*, *„n-o lăsa"*;

rara, demonstrînd o cunoaştere adîncă a psihologiei feminine, îndeosebi a aceleia specifice unei mame îngrozite de perspectiva ca şi-ar putea pierde, în cîteva clipe, toţi copiii. Gîndurile care îi trec Agripinei prin minte în timpul fugii dovedesc şi teama de urmaritori, dar şi grija ca tatal ei şi ceilalţi ciobani din sat nu au aflat de acest pericol. Spiritul ei de sacrificiu, rezultat şi din aceste gînduri şi din faptele sale, este subliniat în text printr-o aglomerare de verbe care traduce în fapt, în aceeaşi masură, teama de turci şi ruşinea de batrînul ei tată daca ar fi fost ca aceştia sa pună mîna pe ea: *„Unde să se ascundă, unde să întîrzieze acum cînd focul arde la tălpile picioarelor! Mai bine să lupte, pînă cînd i-a plesni inima în piept! Dacă ajunge la stînă, poate să cadă şi să moară: au scăpat copilaşii* [...] *dacă o ajung turcii, pe ea o batjocoresc şi o lasă cu viaţă, dar pe copii îi strivesc de stînci! Cum să mai dea ea ochi cu tată-său?"*.

Obstacolele din calea Agripinei sînt numeroase şi dificile. Ele se deruleaza într-un crescendo al tensiunii sufleteşti: *„Pe Vlad îl ducea în circă, pe Păunaş în poală, iar Măriuca, sleită de puteri şi ameţită, se ţinea de mamă-sa, ţinînd-o de căpătîiul brîului* [...]. *O sete groaznică îi frigea gîtlejul şi măruntaiele* [...] *vinele picioarelor îi tremurau, sînul i se umflase şi o înţepa îngrozitor* [...] *şi pînă la poieniţa de sub stînă tot mai era..."*. Ca la Mihail Sadoveanu — în mai toată opera sa —, în nuvela *La Vulturi!* comuniunea om — natură transpare la tot pasul din text. Cînd teama şi durerea Agripinei, bunăoară, ating paroxismul, natura înconjuratoare vibreaza şi ea la fel de grav, la fel de tragic: *„Copacii dimprejur zvîcneau şi începeau să se facă roşii"*; *„În pieptul ei ardea toată pădurea"*; copiii obosiţi cad pe rînd *„ca nişte bujori frînţi de ploaie"*. Reţinem, totodată, ca pe o intenţie de a potenţa şi muzical drama prin care trece eroina, frecventele trimiteri la *„vîjîitul Iablaniciorei"* (totul se petrece în prezenţa acestui acompaniament al naturii).

Punctul culminant al naraţiunii e cel în care Agripina îşi ascunde copilul în căpiţa de fîn, iar momentul cînd bătrînul constată moartea lui Păunaş constituie *deznodămîntul*, care are valoare simbolică: copilul Agripinei şi nepotul lui moş Dănilă s-a născut prea devreme, căci clipa dezrobirii şi a propăşirii neamului românesc încă nu a venit.

În afara elementelor subliniate mai sus, în orice comentariu mai pot fi subliniate:

(a) comparaţiile: obrajii lui Păunaş erau *„ca trandafirii nici albi, nici roşii"*; la capatul fugii sale, Agripina cade molcomă, *„ca o capră sfîşiată de lupi"*;

(b) metaforele: Păunaş este numit de către moş Dănilă *„berbecelul cel mai drag din turma noastră"*; Agripinei, la un moment dat, i se lăsa pe creier *„o perdea de sînge"*; în tinereţe, moş Dănilă *„încercase multe vaduri de amărăciune"*;

(c) personificările: muntele are *„piept"*; satul *„s-a zvîrcolit în flăcări toată noaptea"*; Iablanicioara *„se zvîrcolea"*;

(d) repetiţiile: moş Dănilă *„făcuse în tinereţe de trei ori avere şi de trei ori i-o măturase puhoiul năvălirilor străine"*; *„Ajungă Sfinţiei tale atîta jertfă! Ajungă atîta risipă, atîta jaf la vulturi..."*;

(e) interogaţiile retorice: moş Dănilă: *„Încotro să fie Tudor şi ai lui? Tot în Bucureşti ori aiurea? Ce a făcut el de atîta vreme?"*;

(f) folosirea expresivă a timpurilor verbale, îndeosebi a imperfectului, cu sens durativ: *„era"*, *„trebuia"*, *„urca"*, *„i se părea"*, *„acoperea"*, *„ţipa"*, *„izbea"*, *„n-o lăsa"*;

(*g*) utilizarea vocabularului popular de odinioară, pentru sublinierea vechimii întîmplarilor narate: *„sădilă“*, *„vlădică“*, *„ghenarie“*, *„staroste“*, *„zăplan“*, *„bucium“*, *„pirostrie“*, *„smăcinat“*, *„flintă“*, *„ceaslov“*, *„a chișni“*, *„hurducat“*;

(*h*) antitezele: *muntele*, ca semn al statorniciei, în antiteză cu *apa*, semn al curgerii ireversibile a vieții; *bătrînețea* lui moș Danila în antiteză cu *tinerețea* lui morală; *desperarea*, antitetică față de *speranță*.

Octavian Goga: „Plugarii“

AL. TUDORICĂ
Universitatea din București

Volumul de debut *Poezii*, apărut în 1905, a rămas pînă la sfîrșit, pentru poezia lui Goga (la fel ca *Plumb* pentru Bacovia ori *Cuvinte potrivite* pentru Arghezi), culegerea sa cea mai reprezentativă. Poet romantic, Goga aducea în actualitatea momentului o formulă lirică încadrabilă în curentul larg, dominator la început de secol, al sămănătorismului, ce a impus definitiv în literatura noastră realitatea satului românesc. Dar succesul imediat al poeziei lui Goga se leagă de abordarea temei naționale ardelene, care agita din plin spiritele contemporanilor. Alături de tristețea propriei îndepărtări de casă și sat, notă dominantă a întregului volum (în poezii ca *Bătrînii, Dorința, Casa noastră, Reîntors, Departe, Zadarnic, Ruga mamei* și altele), stă „jalea înstrăinatului Ardeal“, răzbătînd de asemenea din numeroase poezii ale cărții (*Noi, Oltul, De la noi, Dimineața* și altele). Un număr de „personaje“ ale satului (*Apostolul, Dascălul, Dăscălița, Lăutarul* ș.a.) participă la realizarea poetică a ambelor teme, compunînd o umanitate caracteristică. Astfel, satul, pămîntul, țăranul, dar și natura înconjurătoare, alcătuind, toate, prezențe fundamentale în poezia lui Goga, intră, o dată atinse de aripa poeziei, într-un proces sui-generis de transformare, înălțîndu-se din concret și istoric spre simbol și mit. Semnul caracteristic al acestei metamorfoze îl reprezintă încărcarea limbajului poetic cu elemente specifice lexicului religios, care dau versurilor o tonalitate solemnă și gravă. Mișcarea are loc pe verticală, dinspre pămînt către cer, transportînd lumea satului din realul în care o fixase, de exemplu, tratarea descriptivă și monografică a poeziei lui Coșbuc, spre mitul și sacralitatea naivă și populară, caracteristice poeziei lui Goga. De aici mai departe, adică mai sus, drumul duce spre viziunea metafizică a lui Blaga, la care satul devine matrice spirituală (*Sufletul satului*), epurată de urmele de realism și epicism din poezia înaintașilor. La Goga, poezia *Apostolul*, care pune bine în evidență treptele acestei ascensiuni, îl înfățișează la început pe bătrînul preot, slab și „sprijinit de cîrjă“, spunînd norodului adunat „lîngă fragarul din uliță“, „jalnica poveste“ a neamului asuprit de străini. Patima din glasul lui smulge lacrimi bătrînilor și aprinde în inimile feciorilor dorul „de clipa răzbunării sfinte“. În continuare, dintr-un „moșneag albit de zile negre“ (strofa a II-a), „cuvîntătorul părinte“ devine (în strofa a IV-a) „bătrînul mag“ dăruit cu „grai sfînt“, pentru ca, în ultima parte a poeziei (strofa a VI-a), transformarea să atingă nivelul cel mai înalt: razele de lună, coborîte din cer, compun bătrînului preot o aureolă de sfînt, schimbîndu-l într-un profet al izbăvirii viitoare. Densitatea elementelor de lexic religios ori de sintaxă

(g) utilizarea vocabularului popular de odinioară, pentru sublinierea vechimii întîmplarilor narate: *„sădilă"*, *„vlădică"*, *„ghenarie"*, *„staroste"*, *„zăplan"*, *„bucium"*, *„pirostrie"*, *„smăcinat"*, *„flintă"*, *„ceaslov"*, *„a chișni"*, *„hurducat"*;

(h) antitezele: *muntele*, ca semn al statorniciei, în antiteza cu *apa*, semn al curgerii ireversibile a vieții; *bătrînețea* lui moș Danila în antiteza cu *tinerețea* lui morala; *desperarea*, antitetica față de *speranță*.

Octavian Goga: „Plugarii"

AL. TUDORICĂ
Universitatea din București

Volumul de debut *Poezii*, aparut în 1905, a ramas pîna la sfîrșit, pentru poezia lui Goga (la fel ca *Plumb* pentru Bacovia ori *Cuvinte potrivite* pentru Arghezi), culegerea sa cea mai reprezentativă. Poet romantic, Goga aducea în actualitatea momentului o formula lirică încadrabilă în curentul larg, dominator la început de secol, al sămănătorismului, ce a impus definitiv în literatura noastră realitatea satului românesc. Dar succesul imediat al poeziei lui Goga se leagă de abordarea temei naționale ardelene, care agita din plin spiritele contemporanilor. Alaturi de tristețea propriei îndepartări de casă și sat, nota dominantă a întregului volum (în poezii ca *Bătrînii, Dorința, Casa noastră, Reîntors, Departe, Zadarnic, Ruga mamei* și altele), stă „jalea înstrainatului Ardeal", razbatînd de asemenea din numeroase poezii ale cărții *(Noi, Oltul, De la noi, Dimineața* și altele). Un număr de „personaje" ale satului *(Apostolul, Dascălul, Dăscălița, Lăutarul* ș.a.) participa la realizarea poetică a ambelor teme, compunînd o umanitate caracteristica. Astfel, satul, pamîntul, țaranul, dar și natura înconjuratoare, alcătuind, toate, prezențe fundamentale în poezia lui Goga, intra, o data atinse de aripa poeziei, într-un proces sui-generis de transformare, înalțîndu-se din concret și istoric spre simbol și mit. Semnul caracteristic al acestei metamorfoze îl reprezinta încarcarea limbajului poetic cu elemente specifice lexicului religios, care dau versurilor o tonalitate solemnă și gravă. Mișcarea are loc pe verticală, dinspre pamînt către cer, transportînd lumea satului din realul în care o fixase, de exemplu, tratarea descriptiva și monografica a poeziei lui Coșbuc, spre mitul și sacralitatea naivă și populară, caracteristice poeziei lui Goga. De aici mai departe, adică mai sus, drumul duce spre viziunea metafizică a lui Blaga, la care satul devine matrice spirituala *(Sufletul satului)*, epurată de urmele de realism și epicism din poezia înaintașilor. La Goga, poezia *Apostolul*, care pune bine în evidență treptele acestei ascensiuni, îl înfațișeaza la început pe batrînul preot, slab și „sprijinit de cîrjă", spunînd norodului adunat „lînga fragarul din uliță", „jalnica poveste" a neamului asuprit de straini. Patima din glasul lui smulge lacrimi bătrînilor și aprinde în inimile feciorilor dorul „de clipa razbunării sfinte". În continuare, dintr-un „moșneag albit de zile negre" (strofa a II-a), „cuvîntătorul părinte" devine (în strofa a IV-a) „bătrînul mag" dăruit cu „grai sfînt", pentru ca, în ultima parte a poeziei (strofa a VI-a), transformarea sa atingă nivelul cel mai înalt: razele de luna, coborîte din cer, compun batrînului preot o aureolă de sfînt, schimbîndu-l într-un profet al izbavirii viitoare. Densitatea elementelor de lexic religios ori de sintaxă

arhaica, amintind de limba vechilor cazanii, devine maxima: „Cuvine-se hirotonirea / Cu harul cerurilor ție / Drept-vestitorule apostol / Al unei lumi ce va sa vie!“.

Rezultatul acestui tratament e un fel de basm al lumii rurale. Pe scara ce leagă satul istoric de cel din poveste, personajele suie cu ușurință. Cu ajutorul tonului exhortativ, religios și mesianic, oameni și elemente ale naturii (codrul, Oltul, soarele) se transformă în personificari simple și naive, prin amestecul bine dozat al unor frînturi de profan, de sacru ori de mitologie populară. Astfel, codrul („Stapîne codru, crai batrîn“, *Reîntors)* devine „biserica de frunze-nrourate“ *(Cîntăreților de la oraș)*, sub bolta careia „Dumnezeu cel sfînt și mare / Își ține mîndra sarbatoare“ *(În codru)*, iar țiganul lautar Laie ajunge dupa moarte sa cînte, ca într-o crîșmă de sat, la masa lui Dumnezeu și a lui Sînpetru, smulgînd cu „glasul strunei nazdravane“ o lacrimă din geana de argint a Milostivului...*(La groapa lui Laie)*.

Poezia *Plugarii* face pereche, la distanță, cu poezia *Clăcașii*. Așezate simetric, la începutul și la sfîrșitul volumului, cele două texte își raspund, deschizînd și închizînd volumul cu aceeași puternică imagine a țaranului. Acesta este tratat generic și simbolic în primul text, care ia înfățișarea poetică a unei ode, devenind în *Clăcașii* personajul colectiv al unei aparente narațiuni, încheiate însă tot printr-un simbol de o transparență evidentă — cel al țarăncii cu pruncul-Mesia.

Din punct de vedere formal, *Plugarii* ilustrează pe deplin modelul strofei lui Goga: un octet, compus de fapt din două catrene alaturate. Poetul folosește o rimă simplă, încrucișată (versurile 2 și 4, respectiv 6 și 8). Ritmul, probabil cel mai des întîlnit în volum, este iambic, iar măsura are o lungime suficientă — 9 silabe — pentru a susține, alături de alte mijloace, caracterul discursiv al versului.

Goga este prin excelență un poet al adresării. El își inventează cel mai adesea un interlocutor, a cărui prezența, uneori doar sugerata, orientează întreaga structura a poeziei catre forma de discurs poetic. În postura de destinatar se află de obicei oamenii (plugarii, dascalul, dascalița, batrînii, cîntareții de la oraș, tovarașii de hora, lautarul Laie, voievodul Ștefan și alții); dar avîntul retoricii găsește interlocutori posibili și printre elementele naturii înconjurătoare — Oltul, codrul, soarele, cu care poetul sta de vorba, personificîndu-le. Chiar și atunci cînd poezia pare a fi, mai rar, o descriere (de exemplu, *Casa noastră)*, un interlocutor e totuși presupus, fie și ca martor discret al emoției poetului: „Ce s-a ales din casa asta, / Vecine Neculai al popii!...“, „De ce-ți ștergi ochii cu camașa — / Ori plîngi, vecine Niculaie?...“.

Elementele constitutive ale retoricii lirice sînt la Goga, fără îndoială, cele clasice (Goga nu este un inovator al formelor poetice). În poezia *Plugarii*, totul se rotește în jurul apelativului *voi*. Descoperim astfel folosirea abundentă a substantivelor la vocativ („Frați buni ai frunzelor din codru...“, „Copii ai mîndrei bolți...“), a pronumelor personale și posesive de persoana a II-a plural („Voi singuri străjuiți altarul...“, „Al vostru-i plînsul strunei mele“), a verbelor la aceeași persoană („Purtați cu brațele-amîndouă...“, „Sfințiți cu roua suferinții...“).

Există în poezie, mai mult subînțeleasă, o minimă organizare a materiei lirice, ordonată pe succesiunea mersului anotimpurilor, de care viața și munca țaranului se leagă nemijlocit. Mai întîi, aratul pamîntului: „În coapsa graitoarei miriști / Devreme

plugul vostru ară; / E primăvară pe cîmpie / Și-n ochiul vostru-i primăvară". Urmează vara, cu bogăția recoltei sale: „Purtați cu brațele-amîndouă / A muncii rodnică povară, / Subt strălucirea-nlăcrimată / A dimineților de vară". În sfîrșit, odihna toamnei: „Cînd doarme plugul pe rotile, / În pacea serilor de toamnă"... Dar revărsarea declarației lirice copleșește puțina ordine introdusă de suita acestor momente. Spre deosebire de *Clăcașii*, unde este imaginată o întîmplare ce se poate povesti, *Plugarii* e o odă închinată țăranului și muncii sale aspre. Tensiunea lirică degajată de text se construiește după o rețetă specifică lui Goga; ea crește din prezentarea, în tonuri apăsate, a unei vieți de trudă nerăsplătită, căreia i se adaugă asuprirea stăpînului străin: „A voastră-i jalea cea mai mare, / A voastră-i truda cea mai sfîntă, / Stăpînul vitreg vă lovește, / Cînd cerul bine-vă-cuvîntă". Nedreptatea socială își dă mîna cu asuprirea națională pentru a spori pînă la jale tristețea unui astfel de destin. Născută parcă dintr-o neagră fatalitate, *jalea* constituie sentimentul dominant în lirica lui Goga; poetul se declară a fi, aproape în fiecare strofă (repetiția fiind un procedeu retoric fundamental), ecoul durerii obștești: „Al vostru-i plînsul strunei mele, / Creștini ce n-aveți sărbătoare, / Voi, cei mai buni copii ai firii, / Urziți din lacrimi și sudoare". Antiteza creată între nedreptatea de pe pămînt și mila lui Dumnezeu din cer mărește, la rîndul ei, efectul de jale și de neputința transmis cititorului: „Dar dacă-n schimbul pînii voastre / Piticul vă plătește fiere, / Îndurător v-ascultă Domnul / Și vă trimite mîngîiere". După modelul descris mai înainte, țăranii devin, prin infuzie de sacralitate, niște „mucenici nerăsplătiți ai pîinii" (cum îi numește un vers din *Clăcașii)*: „Și nimeni truda nu v-alintă, / Doar bunul cerului părinte, / De sus, pe frunte vă așază / Cununa razelor lui sfinte". Basmul apare direct amintit în text, ca o alternativă salvatoare prin spiritualizare, evident, populară și naivă, din tristețea unei vieți pierdute: „La voi coboară Cosînzeana, / A visurilor noastre doamnă. / Vin crai cu argintate coifuri / Și-n aur zînele bălaie: / Atîta strălucire-ncape / În bietul bordeiaș de paie".

Finalul, de asemenea caracteristic poeziei lui Goga, aduce cu sine tonul mesianic. Jalea, amplificată pînă acum prin repetiție, se convertește în final într-o revoltă, nenumită însă în mod direct: „A mea e lacrima ce-n tremur / Prin sita genelor se frînge, / Al meu e cîntul ce-n pustie / Neputincioasa jale-și plînge. / Ci-n pacea obidirii voastre, / Ca-ntr-un întins adînc de mare, / Trăiește-nfricoșatul vifor / Al vremilor răzbunătoare". Intuiția sa de poet l-a făcut pe Goga să simtă pînă la ce punct poate împinge amplificarea sentimentului de obidă și neputință, pentru a obține inducerea, în sufletul cititorului, a derivatului lor firesc, revolta. Înțelegînd bine lecția lui Maiorescu, după care poezia nu are a se amesteca în viața practică, retrăgîndu-se mai bine în lumea senină a pasiunilor dezinteresate, Goga s-a ferit să caute *în mod explicit* ținta poeziei sale în zona, fierbinte în epocă, a naționalului și a politicului. Păstrîndu-se în sfera sentimentului poetic, tristețea adîncă din poezia lui Goga a vizat însă exact orizontul de așteptare al receptorului, declanșînd la distanță un puternic efect agitator, care a motivat succesul său în epocă. Deși într-o măsură mai redusă, datorită relativei sale „datări", mecanismul acestui tip de poezie funcționează încă și astăzi, ilustrînd cazul unui poet social și național autentic.

Mihail Sadoveanu: „Neamul Șoimăreștilor"

Prof. IOANA GUCIU
București

Apărut în 1915, romanul *Neamul Șoimăreșilor* aparține scrierilor de tinerețe ale „zimbrului literaturii române" — cum admirativ l-a numit critica pe Mihail Sadoveanu — și anticipează seria marilor sale creații istorice: *Zodia Cancerului, Frații Jderi, Nicoară Potcoavă.*

Tema romanului este una preferată de autor: evocarea unor fapte și întîmplări din istoria Moldovei. (Nicolae Manolescu indică două tipuri de romane sadoveniene: „romanul vîrstei de aur", evocînd o societate idilică, armonioasă — reprezentat de *Frații Jderi*; „romanul decăderii", care prezintă vremuri tulburi și negre ale istoriei — *Zodia Cancerului, Neamul Șoimăreștilor.*) Cum însă autorul nu urmărește reconstituirea unei epoci, această temă este în strînsă legătură cu tema luptei dintre datorie și iubire (prezentă și în alte scrieri; de altfel, se poate vorbi despre un tipar sociologic sadovenian, pe care îl dezvoltă și narațiunea romanului *Neamul Șoimăreștilor).*

Formula narațiunii urmează și ea un tipar, așezînd împreună, în proporții bine stabilite, aventura cu istoria, ficțiunea cu adevărul istoric.

Povestirea se întinde, direct sau retrospectiv, pe durata a trei domnii (a lui Aron-Vodă, a lui Ștefan Tomșa — în prim-plan —, a lui Alexăndrel, fiul lui Ieremia Movilă) de care se leagă soarta lui Tudor și a neamurilor sale răzeșești. Istoria răzeșilor este prezentată în directă legătură cu lupta pentru domnie dintre Movilești și Tomșa, cu conflictele dintre boieri și domnitori. În acest cadru istoric se definește eroul central, Tudor Șoimaru, care parcurge un drum inițiatic. Cunoașterea se realizează în două planuri (tradiționale la Sadoveanu): cel erotic și cel al legăturii cu pămîntul strămoșesc, cu neamurile sale (care nu s-au clintit niciodată de pe meleagurile lor, chiar dacă și-au plătit cu sînge statornicia). Tudor trece prin mai multe medii sociale și intră, și pe plan intim, într-un conflict din care nu iese decît tîrziu, cînd „drumul spinos al înțelegerii" — cum zice Sadoveanu — a fost străbătut pînă la capăt. El se îndrăgostește de o fată din altă clasă socială, are momente de ezitare, dar pînă la urmă instinctul de clasă învinge. Reliefarea acestui conflict interior (specific structurii sufletești a eroilor sadovenieni) — a unui eveniment sufletesc hotărîtor — formează obiectul narațiunii; în jurul lui se grupează, se cumpănesc celelalte fapte și întîmplări.

Romanul debutează cu prezentarea luptei prin care Ștefan Tomșa lua, în 1612, scaunul Moldovei, învingîndu-i pe Movilești. Căpitan al pămîntenilor este Tudor Șoimaru, care, deși din neamul lor, a umblat de copil prin lume slujind mai apoi ca oștean la curți străine. După izbîndă, Șoimaru îi cere învoire noului domn să meargă în satul său, din ținutul Orheiului, să-și vadă neamurile, căci se simțea venetic în țara sa — nu-și văzuse satul de douăzeci de ani. Va pleca împreună cu cei doi frați de război, Simeon Bîrnovă și beiul Cantemir (pentru că toți prețuiau cinstea și vitejia mai mult decît orice, se făcuseră frați de sînge, deși nu erau de o lege). Șoimaru credea că nu vor lipsi decît trei zile, dar nu va fi așa, fapt anunțat încă de pe-acum de

dorul lui pentru pamîntul unde a vazut lumina soarelui, de faptul ca nu uitase nimic din ceea ce-i bucurase în copilarie sufletul (beiul îl crede „bolnav").

În drumul lor, la un han, îl întîlnesc pe boierul Stroie Orheianu, caruia cazacul Vasca îi furase fata, pe Magda. Tudor o salveaza și se îndragostește de ea. Cum boierul mergea la Murgeni, în vecinatatea Șoimareștilor lui Tudor, vor face drumul împreuna, iar osteanul va putea sa-i marturiseasca Magdei dragostea lui curata și adînca. Se desparte de fata numai spre a trece grabnic prin Șoimarești, ca apoi sa se întîlneasca iar („pentru el iubirea cea mare a vieții lui era mai presus de toate. Ce-i mai pasa acum de celelalte?") Cei trei prieteni intra în sat într-o zi de duminica. Toți oamenii satului, îmbracați de sarbatoare, veneau la biserica. Pe Tudor îl recunoaște moș Mihu, fratele tatalui sau. Cînd ceilalți Șoimarești ridica brațele spre el, iar femeile batrîne încep sa plînga încetișor, osteanul pribeag își simte pieptul invadat de o caldura pe care nu o mai cunoscuse. Fiecare era un Șoimar, fiecare îi era ruda și voia sa-l îmbrațișeze. Apoi batrînul îi arata mormîntul lui Ionașcu — tatal lui Tudor — și-i spune ca a fost ucis de buzdugan mișelesc fiindca ș-a ridicat pentru pamîntul stramoșesc. Acum Tudor afla ca boierul care i-a ucis tatal este Stroie Orheianu și ramîne ca fulgerat. Dar dragostea pentru Magda îl face sa șovaiasca, sa creada ca ura neamurilor sale și a sa ar putea fi stinsa prin unirea lui cu fata boierului ucigaș. Nadejdea lui dispare însa cînd, ajuns la Murgeni, afla ca boierul încarcase cîteva caruțe și plecase. Suferința lui Tudor era sora cu nebunia și-i ținea pe cei trei prieteni treji în miez de noapte. (Tacerea și arțagul din senin al eroilor sadovenieni sugereaza lupta interioara.) Înțeleptul Simeon Bîrnova știe ca lui Tudor îi va trece, ca amintirile și morții îl vor chema înapoi, dar acum privește cu îngaduința dragostea oarba a prietenului sau pentru Magda și-l ajuta sa înțeleaga singur, îl lasa sa porneasca în cautarea fetei (îl însoțește el însuși), „dupa vînt" — cum spune beiul. Deși iubirea pentru Magda este acum stapîna sufletului sau, totuși acesta este momentul care marcheaza începutul transformarii lui Tudor într-un adevarat fiu al Șoimareștilor. Înainte de plecarea celor trei, moș Mihu îi amintește lui Tudor ca are de îndeplinit o datorie fața de parintele sau. Tudor pleaca cu gîndul ca Tomșa le va face dreptate razeșilor dîndu-le înapoi pamînturile rapite de Orheianu, ca pe Magda o va rapi, iar pe tatal ei „îl va calca în picioare" daca îi va sta în cale. Chinurile dragostei nu-i dau pace tot drumul pîna la Ianev, unde o întîlnește, la o petrecere, pe Magda, care însa spune tînarului ei însoțitor ca nu îl cunoaște. Tudor primește totul ca pe „o lovitura de maciuca în creștet". Nu mai știe ce face, ce se întîmpla în jurul lui. Abia cînd i se pun catușe (fiind considerat spion al lui Tomșa) se dezmeticește și înțelege tot. Scapat din mîinile leșilor de Bîrnova și de slujitori, Tudor se va întoarce acasa („se întoarce puiul la cuib") cu gîndul la clipa în care o va fulgera cu privirile pe femeia care l-a înșelat. (Dar „vulturul ranit" se va vindeca de aceasta iubire pîna o va revedea pe Magda.) Integrarea lui Tudor în lumea din care s-a nascut se face încet, pe masura ce el cunoaște în profunzime oamenii, viața lor și înțelege ca aceștia l-au așteptat ca pe „Domnul Hristos", cum spune moș Mihu. Evocarea de catre batrîn a morții lui Ionașcu (în capitolul *Umbra Ionașcului)* joaca un rol decisiv în schimbarea lui Tudor. Acum redevine activ și se așaza în slujba cauzei razeșilor, caci „durerea tuturor

începea să fie și durerea lui". Dragostea pentru Magda i se pare a fi fost o rătăcire, iar singura lui dorință este să redobîndească pămînturile și să le muncească alături de ceilalți Șoimărești. Se hotărăște chiar să refacă gospodăria tatălui său. Moș Mihu vede cu bucurie cum „copilul fusese deplin întors cu fața spre adevăr". Vor obține pămînturile de la Tomșa, bucuros să facă dreptate unui oștean credincios, iar „răzeșul prinde rădăcină" și, totodată, începe să vadă ceea ce multă vreme nu observase: dragostea „îndîrjită și stăruitoare" a Aniței, o fată asemenea lui, a unui Șoimar (în locul dragostei furtunoase pentru Magda se înfiripă dragostea pentru această fată pe potriva lui). Ținea acum de neamurile lui „ca albina de matcă", petreceau sau se întristau împreună.

Dar vremurile sînt tulburi: boierii nu sînt deloc mulțumiți de Tomșa pentru că nu era de partea lor. De aceea, pun la cale să-l dea jos, dar domnul, cu ajutorul Șoimăreștilor conduși de Tudor și de Bîrnova, îi înfrînge și-i pedepsește crunt pe cei prinși. Tudor se definește acum nu numai ca oștean viteaz, ci și ca răzeș credincios, el fiind învestit de autor cu toate atributele răzeșimii care a făcut fala multor domni a căror putere s-a clădit pe sprijinul poporului.

Va fi din nou liniște în țară, dar nu pentru multă vreme, căci văduva lui Movilă reușește, cu ajutorul leșilor, să-l învingă pe Tomșa și să-l înscauneze pe Alexandrel. Părea că vremuri grele se vor abate asupra Șoimăreștilor. Orheianu se întoarse la Murgeni (cu Magda și cu soțul acesteia) cu gînd să ia toate pămînturile Șoimăreștilor. Dar Tudor nu mai era veneticul de odinioară căruia nu-i păsa decît de viața lui, ci prinsese „rădăcină adîncă pe moșia bătrînească" și acum îl durea inima pentru mulți — cum îi spune beiului. (Prin contrast cu beiul Cantemir se reliefează mai puternic dragostea fiului de răzeș pentru neam și țară — adevărat personaj romantic care se dedică binelui altora). Nu-l va lăsa deci pe boier să-i umilească și să-i sărăcească din nou pe Șoimărești. Capitolul *Morții poruncesc celor vii* prezintă momentul justițiar (apare tîrziu, după o prezentare amănunțită a satului — descriere care evidențiază atît stratificarea economică, socială, cît și indivizii, care au psihologia clasei lor) și completează imaginea eroului principal, care, precum insul justițiar din baladele populare, face dreptate celor năpăstuiți de boieri, de domnitori. Apariția lui Tudor este aceea a unui om care știe să se stăpînească (doar ochii ce-i ardeau trădau o hotărîre nestrămutată). În contrast cu răzeșul apare boierul — semeț, înconjurat de slujitori voinici și călărind un cal înalt. (Tehnica lui Sadoveanu în conducerea dialogului este însoțirea replicilor cu notația gestului, a mimicii.) Orheianu își rotește ochii cu superioritate deasupra mulțimii și pretinde, zîmbind, să i se dea tot pămîntul. Veselia lui „ciudată" ascunde cruzimea aceluia care e convins că a reușit să-i îngenuncheze definitiv pe răzeși. I se adresează lui Tudor cu semeție și rîde, crezînd că nimeni nu va îndrăzni să ridice brațul împotriva lui. Dar, cu ochii scăpărînd, Tudor îl amenință. Acum boierul se dezlănțuie: urlă, dă frîu liber furiei ascunse sub vorbe blînde, îl scuipă pe Tudor și ridică buzduganul asupra lui. Acesta, „turbat ca fiara, cu ochii crunți și cu obrazul ca de var", îl lovește în creștet pe boier și apoi, într-un gest simbolic îl așază lîngă piatra de mormînt a lui Ionașcu — îndeplinește datoria față de tatăl său. În fruntea flăcăilor satului, Tudor pleacă la Murgeni, la „ghizumia

dușmanului", care trebuia distrusă. Le îngăduie Magdei și soțului ei să plece, apoi dă foc conacului, iar a doua zi ară bătătura boierului.

Deznodămîntul nu este forțat, ci apare ca un rezultat neapărat, ca o lege a naturii.

Romanul se încheie cu o prezentare sumară a vremurilor care au urmat, vremuri grele pentru Moldova și pentru oamenii ei: Movileștii au fost alungați și umiliți de păgîni peste numai un an; Tudor cu soția lui, Anița, ceilalți răzeși au fost prigoniți, dar s-au ținut tari; cei care au venit mai apoi au fost și ei loviți de vremuri. Scriitorul se simte legat de acești oameni prin origine și le admiră dîrzenia; de aceea scrie cartea avînd adînc în suflet „răsunetul durerii lor".

Acțiunea complexă, cu multe episoade (narate la pers. a III-a), prezentarea unor conflicte sociale și sufletești, reliefarea mai multor planuri, evocarea vieții sociale și politice a societății moldovenești de la începutul secolului al XVII-lea, conturarea unor tipuri umane în evoluția lor, de-a lungul mai multor ani, fac din *Neamul Șoimăreștilor* un roman.

Nichita Stănescu: „Noi"

Prof. MARCEL CRIHANĂ
Școala Nr. 20, București

Modern în sensul pe care Hugo Friedrich îl atribuia creatorilor literari cu rol de „operatori ai limbajului" (în vol. *Structura liricii moderne*), Nichita Stănescu nu este un poet social în înțelesul tradițional al cuvîntului, precum, bunăoară, Eminescu, Macedonski, Coșbuc sau Octavian Goga. Însă, în limbajul lui în genere abstract, întemeiat mai mult pe concepte decît pe cuvinte (este poetul *Necuvintelor!)*, el a semnat destule poezii dedicate patriei și compatrioților săi. Pentru cei familiarizați cu stilul ermetizant al lui Nichita este surprinzător să descopere într-un volum ca *11 Elegii* o poezie patriotică în același timp complexă ca figurație poetică și versificație, dar și neașteptat de accesibilă: „A te sprijini de propriul tău pămînt / — cînd ești sămînță, / cînd iarna își lichefiază oasele ei albe și lungi / și primăvara se ridică. // A te sprijini de propria ta țară / cînd, omule, ești singur, cînd ești bîntuit / de neiubire, / sau pur și simplu cînd iarna / se descompune și primăvara / își mișcă spațiul sferic / asemenea inimii / din sine însăși spre margini. / A intra curățit în muncile / de primăvară, / a spune semințelor că sînt semințe, / a spune pămîntului că e pămînt! / dar mai înainte de toate, / noi sîntem semințele și ne pregătim / din noi înșine să ne zvîrlim în altceva / cu mult mai înalt, în altceva / care poartă numele primăverii... / A fi înlăuntrul fenomenelor, mereu / înlăuntrul fenomenelor. / A fi sămînța și a te sprijini / pe propriul tău pămînt" *(A unsprezecea elegie)*.

Se află aici una din primele particularități ale poeticii lui Nichita Stănescu, și anume viziunea despre raporturile omului cu natura, închipuite ca un contact neîntrerupt al seminței cu solul fertil al țării care asigură veșnicirea noastră pe pămînt. Apt — asemenea lui Blaga, lui Ion Barbu și lui Arghezi — de a pătrunde în tainele

genezei și ale crugului vremii, poetul *Necuvintelor* și-a însușit, pare-se, în cei dintîi ani ai activității sale, vechiul concept numit de romani *rationes seminales* (principiile germinative), cu rădăcini și mai adînci în filozofia greacă, de pildă la Anaxagora. Aproape în întregime poezia sa dovedește puternice legături intime cu acest concept.

În orice caz, din poezia omonimă a lui Octavian Goga — căreia poezia lui Nichita Stănescu îi este pandant — nu a rămas decît recunoașterea apartenenței poetului la colectivitate, ca, de altfel, într-o mulțime de poezii patriotice apărute în deceniile de după 1944. Din rîndul acestora se detașează, de exemplu, *Astfel* de Marin Sorescu, *Doină* de Ana Blandiana și *Greul războaielor* de Adrian Păunescu.

Pe scurt, cele trei strofe ale poeziei-meditație *Noi* se constituie într-un fel de *laudă a poporului român,* căci ele exprimă — cu mijloace poetice dintre cele mai variate — personalitatea și originalitatea neamului nostru în lume, statornic în credința lui că are un loc al său, meritat și sigur, sub soare. Ele zugrăvesc — într-o manieră pe care o întîlnim și în poezia *Patria* a lui Zaharia Stancu — un complex și autentic portret al poporului român printr-o sumă de (auto)definiții.

Pronumele personal *noi,* împrumutat de titlu, are atît un sens etic, cît și unul estetic, ambele implicite (și complementare) ca tot ceea ce este spiritualmente fundamental, alcătuit încă din vechime prin concurența, aparținînd inefabilului, dintre adevăr, bine și frumos. Suferinței din poezia lui Octavian Goga îi este opusă aici demnitatea și libertatea, îi sînt adăugate și celelalte calități cunoscute ale etniei noastre: hărnicia și spiritul gospodăresc, bucuria muncii, altruismul, puterea de împotrivire la rău etc. Totul este spus simplu, deși profunzimile de sens nu lipsesc. Sînt folosite, mai întîi, cuvinte polisemantice vechi și cu cea mai largă circulație în comunicare, fără îndoială pentru a se evidenția conștiința vie a ceea ce sîntem, precum și sentimentul eternității noastre ca popor: *loc* („spațiu", „întindere", „origine", „obîrșie"), *rost* („sens", „tîlc", „rînduială", „destin"), *lege* („normă", „canon", „datină", „tradiție", „obicei"), *casă* („locuință", „vatră", „destin") ș.a.m.d.

Conștiința existenței și a voinței noastre este adecvat exprimată chiar din prima strofă a poeziei, unde apar repetate verbele *sîntem* și *știm*, la prezentul etern, semnificînd, firește, nemurirea poporului român. Ca procedeu stilistic, repetiția — ca și construcția simetrică, de altfel — este întrebuințată insistent atît la nivelul limbajului, cît și la acela al sintaxei poetice și al imagisticii: (a) repetiții de cuvinte: „Noi sîntem semințe"; „sîntem și lacrimă și dinte"; „Noi sîntem în picioare", „sub noi străbunii sînt"; „Știm cel mai bine locul"; „Știm cel mai bine legea"; (b) repetiții de imagini poetice: „Nu cerem nimănui nimic"; „Nu zicem rău de nimeni"; (c) repetiții prin sinecdocă (înlocuirea părții prin întreg sau a întregului prin parte), cum procedează și Zaharia Stancu în poezia citată mai sus: „Noi sîntem, după nevoie, și lacrimă și dinte", țara noastră este o „casă" pe care ne-am zidit-o singuri, de aceea merităm să avem pe masă pîinea și sarea (semnele belșugului nostru material) etc.

Legătura cu pămîntul pe care trăim este imaginată, ca și în *A unsprezecea elegie,* panteist: oamenii sînt elemente ale naturii, nedeosebite prin nimic de celelalte viețuitoare, de copaci, de flori, de frunze, cum își imaginează și Octavian Goga în poezia *Plugarii.* În versul „Sîntem semințe și pămîntul e al nostru", poetul certifică

identitatea noastră ca parte componentă principală a naturii, subliniind și raportul — de interdependență — dintre universul purtat în noi (microcosmos) și universul care ne cuprinde (macrocosmos); este o imagine armonioasă care exprimă liantul indestructibil dintre popor și glie, care ne „explică" originea și destinul nostru în istorie.

Ca în *Scrisoarea III* a lui Eminescu și într-o poezie a lui Geo Dumitrescu — *Inscripție pe o piatră de hotar* —, se amintește și aici ospitalitatea specific românească, acel obicei bun de a primi cum se cuvine — în țara și în casa — pe orice străin care ne trece hotarul și pragul cu cele mai curate gînduri: „Nu cerem nimănui nimic, însă oricine / Dacă el vrea-l numim și prieten și vecine".

Ideea puterii de a renunța la această etică mai mult decît corectă, în situația în care oaspeții noștri au gînduri ascunse, apare și în poezia *Astfel* a lui Marin Sorescu și este exprimată cu aceeași simplitate: „De la holdele din Bărăgan / [...] Am știut că tot ce ne calcă pămîntul / Devine pașnică recoltă".

În poezia *Noi* „lacrima" și „dintele" sînt metafore care ne caracterizează și ca popor răbdător (care știe să-și suporte cu bărbăție eventualele înfrîngeri), dar și ca luptători neînfricați contra răului.

Statornicia și continuitatea se sprijină și pe invocarea strămoșilor noștri, subliniindu-se, desigur, adevărul că sîntem puternici pentru că nu sîntem singuri, căci între lumea de aici și lumea de dincolo noi nu facem nici o diferență *(sîntem tari împreună cu cei de dincolo):* „Noi sîntem în picioare, sub noi străbunii sînt".

În ultima parte a poeziei, Nichita Stănescu este cuprins de o frenetică încîntare generată de sentimentul încrederii că pacea, liniștea, gîndurile, conștiința omenirii și toți își vor da mîna frățește într-o armonie perfectă, sub semnul libertății absolute: „De-aceea poate-n libertate să lucească / Deasupra noastră, universala boltă albastră".

Atent în permanență la verosimilitatea raporturilor individului cu cosmosul, avînd grijă, adică, să demonstreze că în genere existența primește „lecții" și îndemnuri de la natură și nu invers (amintim aici, în treacăt, și de convingerea lui Marin Sorescu din citata poezie *Astfel* că, privind cu atenție „la tot și la toate, / Am învățat mereu / Să fim veșnici"), în marea sa dragoste față de ai lui, poetul *Necuvintelor* răstoarnă aici acest raport, sugerînd că „bolta albastră" poate străluci cu aceeași tărie peste întreaga lume atît timp cît poporul român înțelege să trăiască în conformitate cu obiceiurile lui bune de totdeauna.

Toate imaginile memorabile din poezie — culminînd cu aceasta din urmă — deschid perspective largi pentru un nou tip de existență, un nou destin sub soare pentru acest popor harnic, iscusit și cutezător. Ni se deșteaptă, parcă, un ochi lăuntric, ca într-una din poeziile lui Eminescu, cu care vedem dincolo de chipul cotidian al patriei. În cele 12 versuri — ca tot atîtea sentințe — domină jubilația, pe alocuri poate numai seninătatea, încrederea fără margini în viitorul cel mai bun, calități, toate acestea, ale unei înalte conștiințe patriotice.

Scurtimea poemului dovedește, în fine, capacitatea de a fi dens, de a spune multe în cuvinte puține, și, poate, refuzul grandilocvenței, al exprimării retorice și găunoase pe care le întîlnim într-o bună parte a liricii sociale românești din ultimele decenii.

Opera literară. Literatura populară și literatura cultă. Balada, poemul, basmul, nuvela, romanul

Prof. LUMINIȚA COCOȘ
Liceul „Ioan Meșotă", Brașov

Unul dintre conceptele fundamentale ale teoriei literare este acela de *operă literară* — concept vag și foarte complex, utilizat adesea în contexte confuze. Cuvîntul *operă* provine din latină, însemnînd „muncă, lucrare". Etimologia spune deci ceva important — anume că o operă este rezultatul unei acțiuni conștiente, este un „produs" al gîndirii umane, creat conștient și cu un scop estetic. De aceea opera literară mai este numită și *artefact*.

O operă literară este constituită din cuvinte, dar acestea nu sînt utilizate ca în vorbirea curentă, ele nu comunică doar o cantitate de informație, mai ales dacă opera respectivă este una poetică. Într-o poezie interesează puterea de sugestie a cuvintelor și nu realitatea la care trimit acestea. În mod obișnuit, cuvintele sînt folosite ca *semne*, ele denumesc „obiecte" din realitatea înconjurătoare. (Ex.: Vorbitorii limbii române vor înțelege enunțul: *Afară plouă și bate vîntul.)* Dar într-o operă literară — în poezie mai evident — lucrurile sînt total diferite. În versul eminescian: „Apele plîng, clar izvorînd în fîntîne" nu interesează *modul* în care izvorăsc apele, ci „acel înțeles emotiv și muzical al lucrurilor, precipitat în intimitatea subiectivă a poetului" (Tudor Vianu, *Dubla intenție a limbajului și problema stilului).* Cuvintele dintr-o operă literară trimit la o *altă* realitate: una care a existat în mintea autorului și care *poate* exista în mintea oricărui cititor, în măsura în care acesta înțelege intenția autorului și este sensibilizat de imaginea creată. Opera literară este rezultatul unui proces de creație. „A crea — a apuca din haos inform elemente brute, a le topi împreună și a le turna într-o formă care să îmbrace o viață ce se diferențiază într-un chip absolut de tot ce nu este ea — aceasta este puterea naturii și a artistului. Și această putere la artist o numim talent" (I. L. Caragiale, *Cîteva păreri,* în *Despre literatură).*

Din necesități metodologice se vorbește despre un *conținut* și o *formă* a operei literare, adică despre idei și sentimente „îmbrăcate" în imagini artistice. Dar conținutul nu poate fi disociat de forma sa, el nu există „liber" în natură, nu poate fi cunoscut decît *prin intermediul formei.* Într-o operă literară, pe deplin realizată artistic, orice modificare adusă formei sale antrenează o modificare a conținutului. De exemplu, ideea morții ca nuntire cosmică există numai în „învelișul" imagistic al *Mioriței,* fiind comunicată printr-o alegorie (procedeu specific literaturii artistice). Trebuie să analizăm, deci, cu atenție forma operei literare pentru a ajunge să înțelegem și conținutul ei.

Într-un alt înțeles, termenul *operă* se referă la totalitatea lucrărilor literare ale unui scriitor. De aceea este bine să nu abuzăm de cuvîntul *operă* în comentariile noastre, o dată ce am încadrat lucrarea într-un anumit gen și am recunoscut specia pe care o reprezintă.

Unanim acceptată în sfera noastră culturală, clasificarea tripartită a beletristicii (= literatura artistică, diferită de literatura științifică; acele „litere frumoase“, cum le-au numit francezii) în *epică, lirică* și *dramaturgie* provine din tradiția antichității (Aristotel). La sfîrșitul secolului al XVIII-lea, Goethe scria: „Există numai trei forme naturale de poezie: o formă care povestește în mod clar, o formă care exprimă surescitarea entuziastă și o formă care prezintă o acțiune personală: epopeea, lirica și drama“. După cum se poate vedea, în vremea lui Goethe prin *poezie* se înțelegea orice structură versificată, de aceea cu ajutorul ei se realizau mai toate operele literare. Aceeași observație se poate face și în legătură cu *literatura populară*, multe dintre „operele“ folclorice fiind compuse în versuri, dar dintr-o necesitate foarte puternică: versurile ajută la memorare (au rol mnemotehnic).

Termenul de *literatură populară* conține un paradox: cuvîntul *literatură* este un derivat de la *literă* (deci semn scris), pe cînd folclorul are esențialmente un caracter *oral*. Termenul *folclor* provine din engleză: *folklore*, compus din *folk* = popor și *lore* = știință; a fost creat și pus în circulație în 1846 de arheologul englez William Thoms, s-a răspîndit rapid în întreaga Europa (germanii l-au tradus prin *Volkskunde)* datorită interesului accentuat al romanticilor pentru operele populare, pentru ceea ce este vechi, autentic și original, avînd în același timp și un caracter istoric. Folclorul cuprinde, într-o accepțiune generală, creații artistice și spiritual-culturale ale unor comunități naționale. Dacă vom privi cu atenție cultura secolelor trecute, vom vedea că ea evoluează pe *două paliere distincte:* cel popular și cel cult. Ceea ce le diferențiază, în ultimă instanță, este caracterul lor non-intențional / intențional; creatorul sau creatorii populari nu au conștiința clară a artistului, nu-și propun să compună un text, o melodie, un fapt de artă, ci doar își exprimă prea-plinul sufletesc într-un mod considerat mai apoi „poetic“. Creatorul cult urmărește o idee, un sentiment, o imagine, un personaj — arta lui este conștientă și orientată către un scop (ex.: imortalizarea frumuseții unui peisaj, a unei clipe). Aceste niveluri distincte ale creației se „întîlnesc“ în epoca romantică, știut fiind faptul că romanticii atrag atenția asupra valorilor folclorului: ei sînt primii culegători de folclor, ei publică primele antologii de folclor. Din acest moment se poate vorbi despre o *influență* tematică a folclorului asupra literaturii culte, cu toate că anume influențe s-au văzut și cu secole în urmă (dacă ar fi să ne gîndim doar la Boccaccio, la teatrul englez din secolul al XVI-lea și la opera lui Rabelais). Ceea ce i-a atras în primul rînd pe romantici au fost poemele epice și basmele. Specia numită *baladă* a avut o evoluție interesantă, termenul și-a schimbat sensul în diverse vremuri și la diferite popoare. Pînă în secolul al XVIII-lea cuvîntul *baladă* însemna în Franța o strofă specială și nu implica o tematică particulară (de exemplu, *Balada doamnelor din vremea de-odinioară*, de François Villon). La începutul secolului al XIX-lea era la modă imitarea baladei scoțiene (gen al cîntecului popular) și în curînd cuvîntul *baladă* a început să reunească acele poezii care aveau ca temă legende sau mituri preluate din poeziile populare orale (din folclor). Cînd moda imitării folclorului s-a stins, *balada* a început să desemneze orice narațiune în versuri avînd un *schelet epic*. În literatura română înțelegem sub această denumire un poem narativ pe teme eroice, legendare, fantastice, prezent în folclor *(Miorița, Monastirea*

Argeșului, Soarele și luna și în literatura cultă baladele compuse de Vasile Alecsandri, Dimitrie Bolintineanu, George Coșbuc, dar și mai tîrziu Ion Barbu și Ștefan Augustin Doinaș). V. Alecsandri, D. Bolintineanu și G. Coșbuc cultivă mai ales filonul eroic și legendar, pe cînd Ion Barbu și Șt. Aug. Doinaș utilizează scheletul epic numai pentru a comunica semnificații simbolice.

Spre deosebire de baladă, poemul epic are o mai mare întindere, în el sînt narate fapte ieșite din comun, de multe ori eroice, cu o valoare exemplară, centrate asupra unui personaj excepțional (ca în poemele istorice și eroice ale romanticilor români, de exemplu *Dumbrava Roșie* de V. Alecsandri). Tot romanticii au definit și termenul de *poem*. Alfred de Vigny se referă (în prefața din 1837 a poemelor sale) la o compoziție mai amplă în care o „idee" filozofică este expusă cu ajutorul unei narațiuni epice ori printr-o confruntare dramatică. În această accepțiune se încadrează poemele lui Mihai Eminescu (nu numai *Luceafărul* și *Scrisorile*, dar și poemele dramatice).

În sfera prozei, basmul are o poziție privilegiată atît în ceea ce privește interesul culegătorilor, cît și, mai tîrziu, al teoreticienilor. Cuvîntul vine din slava veche: *basn'* = născocire, scornire — și denumește o specie a epicii populare sau culte, de obicei în proză, în care personaje imaginare traversează întîmplări fantastice, forțele binelui învingîndu-le pe cele ale răului. Este o „oglindire a vieții în moduri fabuloase" (G. Călinescu). Basmele pot fi fantastice, nuvelistice și animaliere. Ele au un caracter puternic formalizat: se bazează pe formule și structuri repetitive. Basmul prezintă un tablou al vieții ca pe o *minciună*, dovadă și formulele caracteristice — „a fost odată *ca niciodată*, ... că dacă *n-ar fi* nu s-ar povesti..." etc. Eroul — de obicei Făt-Frumos în basmele românești — trebuie să traverseze niște încercări, să-și dovedească însușirile ieșite din comun și să dobîndească o soție deosebită și o împărăție fără de margini, din care răul a fost alungat sau nimicit. Dincolo de relatarea „faptelor", se pot găsi și valori simbolice, de aceea basmul se adresează nu numai copiilor (avînd o intenție educativă), dar și adulților. În literatura română basme culte au scris M. Eminescu, I. Slavici, I. Creangă. Pecetea stilului lor inconfundabil face ca acestea să fie diferite de basmele populare (multe dintre ele fiind cunoscute de noi în varianta publicată de Petre Ispirescu). „Basmul e un gen vast, depășind cu mult romanul, fiind mitologie, etică, știință, observație morală etc. Caracteristica lui e că eroii basmului sînt nu numai oameni, ci și anume ființe himerice, animale. Și fabulele vorbesc de animale, dar acestea sînt simple măști pentru felurite tipuri de indivizi. Ele comunică cu omul, dar nu sînt oameni. Cînd dintr-o narațiune lipsesc acești eroi himerici, n-avem a face cu un basm" (G. Călinescu, *Estetica basmului*).

Scurtă compoziție literară de ficțiune, *nuvela* (fr. *nouvelle*, it. *novella* = „noutate, nuvelă") se deosebește de basm prin caracterul comun al personajelor, care sînt oameni din lumea reală (lipsește elementul himeric). Deși uneori este confundată cu povestirea, nuvela acordă importanță definirii complexe a personajelor, nu doar firului epic, precum povestirea. Ultimele două secole au adus-o în prim-planul modei literare, probabil și datorită interesului stîrnit de psihologie și de comportamentul uman, în detrimentul „noutății" întîmplărilor. Nuvela poate fi istorică, psihologică,

fantastica și filozofica. Ea este ilustrata de numele mari ale literaturii române: C. Negruzzi, Al. Odobescu, I. Slavici, I. L. Caragiale, M. Eminescu (creatorul nuvelei fantastice românești), B. Șt. Delavrancea, M. Sadoveanu, Gala Galaction, L. Rebreanu, Mircea Eliade, Marin Preda și mulți alții.

Tot o specie în proză (acum) este *romanul*. Cuvîntul vine din franceza și a desemnat la origini o povestire medievala în versuri sau în proza, scrisa în limba populara („romana", nu latina), de exemplu *Romanul lui Renart*, dar și *Alexăndria*, *Viețile sfinților* — texte care au circulat și în spațiile românești în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. Romanul modern, așa cum îl cunoaștem astazi, este foarte diferit de cel medieval. El se bazeaza pe o structura cristalizată în secolul trecut. „Parintele" sau este considerat H. de Balzac. „Romanul modern studiaza omul comun și face anatomie și clasificație, întemeindu-se exclusiv pe concret și scoțîndu-și specimenele din viața diurnă. El este genul eminamente prozaic, cel puțin în punctul de plecare, și care evită eroii legendari și geniile, lasați pe seama epopeii și a biografiei." „Ce este pe scurt un roman? — se întreba G. Călinescu. O scriere tipic realistă, demonstrarea unei idei printr-o experiență" *(Principii de estetică)*.

Am văzut deci, pe scurt, cum filonul folcloric și cel cult al literaturii comunica, provocînd evoluția genurilor și a speciilor literare din dorința de a exprima complexitatea trăirilor, ideilor și experiențelor umane. Literatura nu este, în ultima instanța, decît un document al sufletului unei epoci, al unui popor, al unui creator de geniu. Literatura este un imens dicționar din care noi, cititorii de astazi, putem înțelege ce s-a întîmplat, ce se întîmplă sau ce *s-ar putea întîmpla*... nu trebuie decît să-l deschidem pentru a afla răspunsul.

Modurile de expunere

Prof. GHEORGHE LĂZĂRESCU
Colegiul „Sf. Sava", București

În funcție de raportul dintre scriitor, pe de o parte, obiecte, evenimente și personaje în opera literară, pe de altă parte, distingem mai multe moduri de expunere. Dacă autorul acordă mai multă atenție aspectului obiectelor (în sens larg) sau personajelor, atunci modul de expunere este descrierea; daca se preocupa de evenimente, utilizeaza narațiunea, iar dacă intenționeaza ca virtualul cititor sau spectator sa asiste la discuțiile dintre personaje, atunci recurge la dialog.

Exista o legatură între modurile de expunere și genul caruia îi aparține opera. În genul dramatic, dominant este dialogul. Totuși, chiar în creațiile aparținînd acestui gen literar apar scurte pasaje narative, datorate direct autorului care, prin intermediul indicațiilor scenice, relateaza faptele sau gesturile personajelor — sau ale unui personaj care povestește o întîmplare. De asemenea, în indicațiile de regie, apar succinte descrieri ale decorului.

În genul epic întîlnim deopotrivă narațiunea, descrierea și dialogul, raportul dintre ele variind în funcție de stilul scriitorului.

Descrierea constă din prezentarea plastică a unor obiecte, peisaje, fenomene sau personaje prin intermediul limbajului (și nu al liniilor și culorilor, ca în pictură), urmărind transmiterea către cititor a impresiilor pe care obiectele respective i le-au provocat autorului.

O descriere poate fi științifică sau literară.

Descrierea științifică utilizează un vocabular de specialitate și un stil precis pentru a exprima în mod obiectiv însușirile obiectului sau ale fenomenului. Exactitatea descrierii științifice se bazează pe măsurători precise: dimensiuni, distanțe etc.

Descrierea literară este subiectivă, punînd accentul pe impresiile scriitorului exprimate prin intermediul stilului beletristic (adică al literaturii artistice), cu utilizarea figurilor de stil. La începuturile sale, descrierea îmbina precizia stilului științific și procedeele specifice stilului beletristic. Un exemplu în acest sens îl constituie prima descriere din literatura română cultă, prezentarea invaziei lăcustelor la care Miron Costin a asistat în adolescență și pe care o evocă sugestiv în cronica sa, realizată în secolul al XVII-lea. La începutul veacului următor, Dimitrie Cantemir este autorul primei descrieri științifice de amploare din cultura română, *Descrierea Moldovei*. Publicată în limba latină, la cererea Academiei din Berlin, al cărei membru era autorul, scrierea lui D. Cantemir a contribuit la cunoașterea țării noastre în cercurile învățaților europeni.

Descrierea în versuri a apărut în cadrul genului epic; este celebră descrierea scutului lui Ahile din epopeea *Iliada,* creată de Homer. În lirică, descrierea în versuri apare îndeosebi în pasteluri (precum în cele ale lui V. Alecsandri, G. Coșbuc, I. Pillat), dar și în cadrul unor poeme mai ample, unde prezintă decorul. Reprezentativ în acest sens este fragmentul descriptiv care, în poemul eminescian *Călin (file din poveste),* precedă dubla nuntă: a gîzelor și a eroilor poemului.

Tabloul de natură ce constituie cadrul nunții este prezentat într-o descriere în care imaginile poetice transmit cititorului sentimentele de admirație și încîntare de care este însuflețit poetul în fața unei naturi feerice, de basm.

Codrii de aramă și pădurea de argint reprezintă, în același timp, un decor fantastic, împrumutat din basmele populare, și metafore ce evocă un codru în care toamna a făcut ca frunzele să pară de aramă și o pădure de mesteceni, albi ca argintul. Conduși de poet, ne apropiem în imaginație de pădurea de argint, care ni se înfățișează în depărtare atît vizual („albind"), cît și auditiv („mîndra glăsuire").

Descrierea este deosebit de bogată în epitete, care caracterizează elementele naturii prin imagini ce exprimă modul în care poetul le recepteaza și sentimentele pe care acesta le trăiește în fața lor. Aceste epitete urmăresc să transmită impresia de încîntare în fața naturii feerice: „mîndra glăsuire", „mîndrul întuneric". Florile, „albastre", izvoarele „zdrumicate peste pietre licurind", stolurile de fluturi „albaștri" și roiurile de albine care „curg în rîuri sclipitoare", toate aceste imagini sînt receptate vizual. Auditiv sînt percepute glăsuirea pădurii, suspinul trunchilor de copaci, suspinul „molatic" și ropotul „dulce" al izvoarelor, „sărbătorile murmuitoare" ale popoarelor de gîze.

Natura feerică încînta toate simțurile poetului și impresiile sale se transformă în imagini realizate cu ajutorul epitetelor: văzduhul este „tămîiet", aerul este „varatic".

Comparația „iarba pare de omăt" este și mai sugestivă prin utilizarea regionalismului. Personificările sugerează atmosfera de basm și accentuează legătura dintre om și natură. Astfel, copacii vechi par să aibă suflet și să vorbească („Pare-ca și trunchii vecinici poartă suflete sub coajă"), undele izvoarelor „suspină [...] molatic", iar lacul „somnoros și lin se bate".

Hiperbola miilor de fluturi și a miilor de roiuri de albine face ca totul să pară fantastic.

În legătură cu metafora „În cuibar rotind de ape, peste care luna zace", un alt mare poet, Tudor Arghezi, scria: „Nimeni nu zice: *cuibar de ape.* Toată lumea zice: copcă și vîrtej. Dar *cuibar de ape* e și plastic, și pitoresc, și frumos. Dacă în loc de *cuibar de apă,* care ar fi fost frumos numai întrucîtva, poetul ia pluralul și zice *cuibar de ape,* imaginea capătă și tremurul de furnicar al undelor.[...] Inversiunea: *peste care luna zace,* cu verbul la urmă, îi dă versului o putere, absentă din construcția directă"[1].

Descrierea în proză apare în epică, unde tipurile sale cele mai răspîndite sînt: peisajul, portretul și descrierile de interioare.

O remarcabilă descriere în proză a creat Nicolae Bălcescu, prezentînd natura Ardealului în cartea a patra, *Unitatea națională,* a monumentalei sale lucrări *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul,* în care vasta cultură a istoricului se îmbină cu arta unui mare scriitor.

Descrierea Ardealului este structurată în jurul a trei idei principale: compararea reliefului cu o cetate, sinteza unor aspecte din natură din diferite părți ale Europei și bogățiile naturale ale Transilvaniei.

Relieful Ardealului este comparat de scriitor cu „un măreț și întins palat". Un brîu de munți îl ocolește, „precum zidul o cetate", iar șirurile de dealuri sînt „ca niște valuri proptitoare, care întăresc zidul. Cele mai înalte masive muntoase sînt comparate cu două piramide, care, printr-o personificare hiperbolică, apar ca doi uriași ce „stau la ambele capete ale țării, cătînd unul în fața altuia". În această minunată cetate se întîlnesc „toate frumusețile naturale ce împodobesc celelalte ținuturi ale Europei". Printr-o metaforă, miazănoapte și miazăzi sînt prezentate trăind în acest ținut „alături una de alta și armonizînd împreună". Pădurile stufoase, „în care ursul se plimbă în voie, ca un domn stăpînitor", amintesc natura țărilor de miazănoapte, în timp ce, nu departe, dai „ca la porțile Romei, peste cîmpii arse și văruite, unde bivolul dormitează alene".

Comparațiile împrumutate din domeniul arhitecturii scot în evidență măreția și frumusețea Transilvaniei. Imaginile sînt de o impresionantă forță plastică, mulțimea culorilor care îmbracă peisajul fiind comparată cu un „întins curcubeu".

Metaforele sporesc și ele impresia de neasemuită frumusețe și strălucire: dealurile sînt „mărețe pedestaluri înverzite, care varsă urnele lor de zăpadă peste văi

---

[1] T. Arghezi, *Eminescu,* București, Vremea, 1943, p. 54 — 55.

și peste lunci"; piramidele de munți au „creștetele încununate de o vecinică diademă de ninsoare". În această metaforă termenul „zăpadă" a fost înlocuit, spre a se evita repetiția, cu sinonimul său, mai poetic, „ninsoare".

Figura de stil dominantă, care caracterizează arta descrierii în opera lui Bălcescu, este epitetul. Frecvența lui conferă plasticitate textului: „piramide mari", „vecinică diademă", „păduri stufoase". Adesea epitetele sînt grupate cîte două, fie ca dau descrierii o nuanța afectivă („o țară mîndră și binecuvîntată"), fie că o plasticizează și o sensibilizează („dealuri nalte și frumoase", „cîmpii arse și văruite").

Tudor Vianu observa în opera lui Bălcescu „justețea adjectivului". Această trăsătură se relevă îndeosebi în enumerarea bogățiilor și frumuseților Ardealului. Enumerarea, realizată într-o gradație ascendentă, sugerează impresia de abundență impresionantă, iar adjectivele care însoțesc cu funcție de epitet aproape fiecare termen al enumerării deschid cititorului largi perspective pline de culoare: „stînci prăpăstioase", „munți uriași", „păduri întunecoase", „lunci înverzite, livezi mirositoare, văi răcoroase", „cîmpiile înflorite", „păraie repezi", „limpede apă", „amenințătoare stînci", „rîuri mari", „nume armonioase", „metalul cel mai îmbelșugat". Se creează o senzație de sublim: stîncile „plac vederii și o spăimîntează totodată". Dacă frumusețile reliefului sînt însoțite de epitete, bogățiile minerale impresionează prin simpla lor enumerare: sarea, fierul, argintul, arama, plumbul, mercurul, zincul, antimoniul, arsenicul, cobaltul, tuteaua, teluriul.

Enumerarea frumuseților și bogățiilor Transilvaniei este încadrată între două hiperbole. La început este evocată marea de grîu și porumb „din care nu se mai vede calul și călărețul", iar enumerarea bogățiilor culminează cu hiperbola: „aurul, pe care îl vezi strălucind pînă și prin noroiul drumurilor". Această imagine a unui tărîm de basm se încheie cu o concluzie pe cît de succintă, pe atît de bogată în semnificații: „Astfel este țara Ardealului".

Narațiunea este modul de expunere literară prin care se relatează fapte, întîmplări (reale sau imaginare) într-o anumite succesiune în timp. Această succesiune poate fi aceeași cu a evenimentelor reale, dar se poate și ca autorul să modifice ordinea acestora, realizînd, de exemplu, pasaje retrospective ce conțin amintirile autorului sau ale unui personaj.

Termenul „narațiune" are la origine cuvîntul latinesc *narratio*, care înseamnă „povestire, istorisire" și care desemna și o parte anumită a unui discurs.

Există narațiuni în versuri (balada, poemul eroic, epopeea, fabula) sau în proză (schița, nuvela, povestirea, romanul).

Balada *Pașa Hassan* înfățișează un episod din bătălia de la Călugăreni din 1595, episod cunoscut de Coșbuc din cronica lui Constantin Căpitanul și din relatarea făcută de Bălcescu în *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*.

Pașa Hassan este o baladă cultă, o creație narativă aparținînd genului epic în versuri, în care este evocat un eveniment istoric, dominat de un personaj cu însușiri eroice, chiar legendare. Spre deosebire de balada populară, care are caracter anonim,

balada cultă aparține unui autor cunoscut. Ca și cea populară, balada cultă conține o expozițiune, o intrigă, un conflict intens și un deznodămînt.

Primul vers al baladei îl introduce pe cititor direct în subiect din perspectiva lui Hassan, care observă cu groază apropierea lui Mihai, văzut hiperbolic ca un zeu „cu fulgeru-n mînă", străbătînd oștirea păgînă năvalnic precum o forță a naturii. Voievodul se află în fruntea oștirii sale, căreia îi oferă modelul însuflețitor al curajului eroic.

Expozițiunea continuă cu prezentarea groazei de care este cuprinsă întreaga oștire turcească și înfățișează cunoscutul episod al căderii lui Sinan de pe pod. Tonul eroic al baladei lasă loc aici ironiei exprimate atît prin epitet („fulgerul Sinan"), cît și prin expresia „Se-nchină prin baltă". Imaginea bătăliei devine mai complexă prin porunca dată de Hassan lui Mihnea Turcitul de a ataca spatele oștirii muntene. Pașa rămîne, prudent, în afara bătăliei.

Intriga se concentrează asupra momentului în care Mihai Viteazul îl zărește pe Hassan și se hotărăște să-l provoace la o luptă cavalerească în doi. Desfășurarea acțiunii constă în urmărirea de către Mihai a lui Hassan, care aleargă călare spre a evita cu orice preț întîlnirea cu voievodul. Din desfășurarea acțiunii se reliefează antitetic portretele celor două personaje.

Mihai Viteazul, văzut prin ochii îngroziți ai pașei Hassan, apare ca o făptură supraomenească. Pentru caracterizarea eroismului său este utilizată hiperbola, procedeu artistic constînd în exagerarea anumitor trăsături ale unor persoane, ale unui obiect sau fenomen în scopul de a-i impresiona pe cititori. Desemnat prin epitetul „ghiaurul", care, în limba turcă, înseamnă „necredincios", om de altă credință decît cea musulmană, Mihai este înfățișat și prin intermediul unor comparații care îl asimilează elementelor naturii: „Ca volbura toamnei se-nvîrte el roată / Și intră-n urdie ca lupu-ntre oi".

În fața elanului său de vifor nimicitor, de furtună necruțătoare, „puterile turcilor sînt / Tăriile plevei". Neînfricat, voievodul înfruntă singur întreaga armată păgînă. Mihai este caracterizat și indirect; atît de înspăimîntător pentru Hassan, încît acesta consideră „Că-n gheară de fiară și-n gură de tun / Mai dulce-i pieirea".

Imaginea domnitorului este a unui uriaș al cărui coif pare o cupolă și a cărui vorbă este hiperbolizată ca „tunet": „Sălbaticul vodă e-n zale și-n fier, / Și zalele-i zuruie crunte, / Gigantică poart-o cupolă pe frunte / Și vorba-i e tunet, răsufletul ger, / Iar barda din stînga-i ajunge la cer, / Și vodă-i un munte". Din perspectiva groazei lui Hassan, apariția voievodului ia proporțiile unui coșmar. Imaginea lui Mihai, reflex al spaimei, pare o întruchipare a furiei universale.

Senzația de mișcare, de tumult care caracterizează acțiunea baladei este dată de frecvența verbelor: „s-azvîrle", „o-mparte", „se-ndeasă", „alergînd", „rup" etc.

Portretul lui Hassan se conturează în antiteză cu imaginea lui Mihai. Planurile alternează, prezenței active a voievodului pașa îi opune o atitudine pasivă, determinată de frica tot mai accentuată pe parcurs.

Spaima și lașitatea sînt sugerate de poet prin notarea efectelor fizice ale acestora: „Cu ochii de sînge, cu barba vîlvoi"; „Și-i dîrdîie dinții și-i galben-pierit", a

balada cultă aparține unui autor cunoscut. Ca și cea populară, balada cultă conține o expozițiune, o intrigă, un conflict intens și un deznodămînt.

Primul vers al baladei îl introduce pe cititor direct în subiect din perspectiva lui Hassan, care observă cu groază apropierea lui Mihai, văzut hiperbolic ca un zeu „cu fulgeru-n mînă“, străbătînd oștirea păgînă năvalnic precum o forță a naturii. Voievodul se află în fruntea oștirii sale, căreia îi oferă modelul însuflețitor al curajului eroic.

Expozițiunea continuă cu prezentarea groazei de care este cuprinsă întreaga oștire turcească și înfățișează cunoscutul episod al căderii lui Sinan de pe pod. Tonul eroic al baladei lasă loc aici ironiei exprimate atît prin epitet („fulgerul Sinan“), cît și prin expresia „Se-nchină prin baltă“. Imaginea bătăliei devine mai complexă prin porunca dată de Hassan lui Mihnea Turcitul de a ataca spatele oștirii muntene. Pașa rămîne, prudent, în afara bătăliei.

Intriga se concentrează asupra momentului în care Mihai Viteazul îl zărește pe Hassan și se hotărăște să-l provoace la o luptă cavalerească în doi. Desfășurarea acțiunii constă în urmărirea de către Mihai a lui Hassan, care aleargă călare spre a evita cu orice preț întîlnirea cu voievodul. Din desfășurarea acțiunii se reliefează antitetic portretele celor două personaje.

Mihai Viteazul, văzut prin ochii îngroziți ai pașei Hassan, apare ca o făptură supraomenească. Pentru caracterizarea eroismului său este utilizată hiperbola, procedeu artistic constînd în exagerarea anumitor trăsături ale unor persoane, ale unui obiect sau fenomen în scopul de a-i impresiona pe cititori. Desemnat prin epitetul „ghiaurul“, care, în limba turcă, înseamnă „necredincios“, om de altă credință decît cea musulmană, Mihai este înfățișat și prin intermediul unor comparații care îl asimilează elementelor naturii: „Ca volbura toamnei se-nvîrte el roată / Și intră-n urdie ca lupu-ntre oi“.

În fața elanului său de vifor nimicitor, de furtună necruțătoare, „puterile turcilor sînt / Țăriile plevei“. Neînfricat, voievodul înfruntă singur întreaga armată păgînă. Mihai este caracterizat și indirect; atît de înspăimîntător pentru Hassan, încît acesta consideră „Că-n gheară de fiară și-n gură de tun / Mai dulce-i pieirea“.

Imaginea domnitorului este a unui uriaș al cărui coif pare o cupolă și a cărui vorbă este hiperbolizată ca „tunet“: „Sălbaticul vodă e-n zale și-n fier, / Și zalele-i zuruie crunte, / Gigantică poart-o cupolă pe frunte / Și vorba-i e tunet, răsufletul ger, / Iar barda din stînga-i ajunge la cer, / Și vodă-i un munte“. Din perspectiva groazei lui Hassan, apariția voievodului ia proporțiile unui coșmar. Imaginea lui Mihai, reflex al spaimei, pare o întruchipare a furiei universale.

Senzația de mișcare, de tumult care caracterizează acțiunea baladei este dată de frecvența verbelor: „s-azvîrle“, „o-mparte“, „se-ndeasă“, „alergînd“, „rup“ etc.

Portretul lui Hassan se conturează în antiteză cu imaginea lui Mihai. Planurile alternează, prezenței active a voievodului pașa îi opune o atitudine pasivă, determinată de frica tot mai accentuată pe parcurs.

Spaima și lașitatea sînt sugerate de poet prin notarea efectelor fizice ale acestora: „Cu ochii de sînge, cu barba vîlvoi“; „Și-i dîrdîie dinții și-i galben-pierit“, a

gesturilor disperate: „Cu scarile-n coapse fugaru-și lovește"; „Turbanul îi cade și-l lasă căzut, / Își rupe cu mîna vestmîntul". Notarea gesturilor desperate ale pașei este însoțită de ironie, fie prin epitet („El zboară șoimește"), fie prin expresii populare de tipul „Manînca pamîntul".

Deznodamîntul consta în salvarea pașei prin refugierea în tabara otomana. Versul „Vazut-au și beii ca fuga e buna" constituie o aluzie la proverbul „Fuga-i rușinoasa, dar e sanatoasă".

Balada culminează cu figura lui Mihai Viteazul, personalitate monumentala a istoriei noastre.

Creator al nuvelei istorice în literatura româna, C. Negruzzi este un prozator care stapînește în cel mai înalt grad arta construcției epice. *Sobieski și românii* este o narațiune în proză alcătuită dupa toate regulile genului, putîndu-se urmări în compoziția ei, în mod exemplar, momentele subiectului.

Momentele subiectului

Expozițiunea. În expozițiune, partea introductivă a povestirii, sînt precizate locul și timpul desfășurării acțiunii, sînt prezentate cadrul și cîteva dintre personaje.

Acțiunea se petrece la sfîrșitul lui septembrie 1686, cînd prin dreptul Cetății Neamțului trece oastea polonă în frunte cu Ian Sobieski, regele Poloniei, retrăgîndu-se plin de mîhnire, înfrînt, din fața turcilor, a tătarilor și moldovenilor. Concis și sobru, este prezentată componența oastei: lăncieri, tunuri trase de boi, o ceată de ofițeri călări în fruntea cărora se aflau regele și sfetnicii lui, Iablonovski și Potoțki, apoi „duiumul oștei" constituit din trăsuri, bagaje, pedestrași, șleahtă. Regele înaintează „încet și gînditor", rănit de înfrîngerea suferită în orgoliul său de „erou al creștinătății" și „mîntuitor al Vienii".

Intriga. Constituită din faptele importante care determină cursul acțiunii, intriga este reprezentată, în această povestire, de apariția Cetății Neamțului în calea oștirii polone și de hotărîrea regelui Sobieski de a o cuceri. Atras de faptul că în cetate s-ar fi putut afla averile domnului Moldovei, precum și de orgoliul care îi interzicea să treacă pe lîngă o cetate fără a o cuceri, Sobieski se hotărăște să ordone asaltul. În zadar îl sfătuiește înțeleptul Iablonovski să renunțe, întrucît oastea nu dispunea de tunurile trebuitoare; regele pleacă urechea la lingușeala lui Potoțki, care îi spune: „— Numele Măriei tale e destul tun". Sobieski nu știa că, în lipsa garnizoanei, cetatea nu era apărată decît de optsprezece plăieși.

Desfășurarea acțiunii, momentul cel mai extins al subiectului, conține prezentarea pe larg a faptelor determinate de intrigă. Străjerul de pe zidul cetății îi anunță pe plaieși de apropierea oștirii polone. Batrînul aflat în fruntea plăieșilor le ordonă flacailor să apere porțile, să le încuie, să gramadească bolovani pe ziduri și să se așeze pe metereze; „Să nu zică leahul c-au intrat într-o cetate românească ca într-o țarină pustie". Batrînul nu se teme de moarte și știe să le insufle și celorlalți curaj în luptă, disprețuindu-i pe cei lași. Cînd unul dintre plaieși face observația că ei sînt numai nouăsprezece (întrucît între timp li se adaugase un tînar venit de la Iași)

împotriva unei oștiri întregi, bătrînul îi replică: „Te temi că-i peri? Mare pagubă! Un mișel mai puțin".

Un sol al lui Sobieski cere apărătorilor să predea cetatea, promițîndu-le că vor fi lăsați să plece cu arme și bagaje. Bătrînul îi răspunde fără frică, arătînd că ei nu vor da cetatea „cu una, cu două, măcar că nu sînt în ea nici averi, nici merinde". Curajul se exprimă și prin ironia mușcătoare pe care o conține răspunsul: „Tot ce-i putem da este plumbul din pușce, pre care i-l vom trimite noi de pe ziduri, fără să se mai ostenească să vie înăuntru".

Solia fiind respinsă, începe lupta în care leșii trăgeau cu tunul în cetate, iar plăieșii îi doborau pe vrăjmași cu gloanțe „care nu făceau greș". După patru zile de bătălie, timp în care leșii pierduseră mulți ofițeri, dar și zece moldoveni pieriseră, bătrînul, constatînd că plăieșii nu mai au nici praf de pușcă, nici merinde, poruncește predarea, după ce pune condiția ca dușmanul să-i lase a ieși slobozi și a se duce unde vor voi. Leșii primesc condițiile cerute.

Punctul culminant, momentul de maximă intensitate în desfășurarea acțiunii, are loc în clipa cînd, constatînd cu uimire că oastea lui fusese ținută în loc de numai nouăsprezece strajeri, trufașul rege polon, turbat de mînie, hotărăște să-i spînzure pe cei zece supraviețuitori. Curajoși și în acest moment de maxim pericol, plăieșii privesc cu nepăsare pregătirile care se fac pentru moartea lor.

Deznodămîntul, ultima parte a povestirii, care marchează sfîrșitul acțiunii, este determinat de intervenția înțeleptului hatman Iablonovski, care îi atrage respectuos atenția lui Sobieski asupra faptului că plăieșii nu și-au făcut decît datoria patriotică, vrednică de toată lauda, și că au dobîndit făgăduința regelui că vor fi lăsați să plece slobozi. Ca „deșteptat din somn", conștient de nedreptatea pe care era pe cale s-o facă din cauza mîniei, Sobieski îi mulțumește vrednicului său tovarăș de arme că l-a oprit de la a face o faptă dezonorantă. Adresîndu-se românilor cu cuvîntul „voinicilor", regele le redă libertatea celor care, după propriile lui cuvinte, au avut „cinstea" de a se „împotrivi cinci zile regelui de Polonia".

Ultima frază a povestirii prezintă imaginea moldovenilor care se îndreaptă încet și denn înspre munții tuturor retragerilor din calea cotropitorilor, în vreme ce oastea coboară la vale, iar miza acestui conflict, cetatea, rămîne singură pe culmea înverzită, cu porțile deschise, fiind comparată hiperbolic cu un „mare schelet de uriaș".

Dialogul este un mod de expunere literară constînd din vorbirea dintre două sau mai multe personaje, în opoziție cu monologul, care este vorbirea unui singur personaj. Termenul „dialog" își are originea în limba greacă, unde „dialogos" înseamnă „vorbire cu" sau „vorbire între".

Dialogul este o modalitate fundamentală de comunicare între oameni prin intermediul limbajului, iar în literatură, un important procedeu compozițional, specific genului dramatic și frecvent în epică.

Procedeul bazîndu-se pe schimbul de replici, fiecare vorbitor devine, alternativ, emițător și receptor al mesajului. În dialog, expresivitatea replicilor este accen-

tuată, dincolo de semnificațiile cuvintelor, de pauze, gesturi, mimică (expresia feței), intonație, intensitatea vocii etc.

Dialogul este un element constitutiv fundamental al operei dramatice, prezentînd expozițiunea, conducînd acțiunea și făcînd să apară conflictul. În epică, dialogul contribuie la prezentarea vie a punctului culminant al acțiunii și contribuie la caracterizarea indirectă a personajelor. În cadrul acestui gen literar, dialogul este strîns legat de narațiune și se realizează prin stil direct și stil indirect.

„Cantitativ, raportul dintre planul autorului (narație, descriere) și cel al personajelor (dialoguri, monologuri) diferă în funcție de epocă, gen și specie literară, autor, temă etc.; în unele specii de proză (descriptivă, mai ales), dialogul ocupă un loc restrîns, în timp ce alte compoziții, prin extinderea și prin sistemul tipic de formare a dialogului prezintă tangențe importante cu textul dramatic (exemplul «clasic» în literatura română este cel al schițelor lui I. L. Caragiale).“[1]

Dialogul reprezintă și o specie literară independentă sub forma „dialogului filozofic“.

În schița lui I. L. Caragiale, *Vizită*, dialogul reprezintă un contrapunct ironic al narațiunii, comicul rezultînd din contrastul dintre afirmațiile mamei privind pretinsa grijă față de educația copilului și rezultatele acestei educații, constatate de narator. Astfel, intriga apare prin intermediul dialogului; doamna Maria Popescu răspunde personajului narator spunînd că absența ei din viața mondenă se datorează grijilor legate de educația lui Ionel: „ — Să-ți spun drept, cît era Ionel mitițel, mai mergea; acu, de cînd s-a făcut băiat mare, trebuie să mă ocup eu de el; trebuie să-i fac educație. Și nu știți dv. bărbații cît timp îi ia unei femei educația unui copil, mai ales cînd mama nu vrea să-l lase fără educație!“

Din acest moment pătrundem în desfășurarea propriu-zisă a acțiunii. Imediat ce au fost rostite, spusele mamei sînt contrazise de către Ionel, gata s-o răstoarne pe jupîneasă care pregătește cafeaua. Prima remarcă a doamnei Popescu, atunci cînd aude că Ionel „nu s-astîmpără“, este una de admirație, ceea ce denotă faptul că educația dată lui Ionel constă într-o alintare exagerată. Această constatare este întregită de sărutul dat lui Ionel de către mama sa după „vitejia“ de care a dat dovadă. Parcă spre a infirma și mai mult spusele doamnei Popescu, tînărul Ionel, îmbrăcat în uniforma de maior, își alege două jucării foarte „potrivite“: o tobă și o trîmbiță.

Comicul rezultă și din contrastul dintre faptele lui Ionel și reacțiile cu totul nepotrivite ale mamei. Astfel, ea îl ia în brațe și-l sărută după ce copilul era să verse spirtul de la mașina de cafea, putînd să provoace astfel un incendiu; îi cere să o sărute după ce fusese lovită de el cu sabia în obraz, rîde văzîndu-l fumînd și îl numește în glumă „dumnealui“.

Ironia se reflectă și în evoluția pe parcursul schiței a substantivelor folosite de narator pentru a se referi la Ionel. La început îl desemnează prin cuvintele „copilaș“ și „copilul“; în continuare, ironizînd pretențiile de maturitate ale acestuia, îl numește

---

[1] Maria Cvasnîi Cătănescu, *Structura dialogului din textul dramatic (cu aplicare la dramaturgia românească)*, Universitatea din București, Facultatea de Limba și Literatura Română, 1982, p. 24.

„micul maior", „maiorașul", „maiorul" și chiar „domnul maior". Aceste substantive sînt uneori asociate cu epitete care reflectă sentimentele mamei: „scumpul ei maior".

În schițe, arta lui Caragiale constă și în îmbinarea narațiunii cu dialogul, acesta conferindu-le prin frecvența și importanța lui caracter dramatic. Comicul de limbaj provine nu numai din termenii cu care naratorul numește personajul, ci și din repetarea anumitor replici precum întrebarea doamnei Popescu: „Vrei să moară mama?". Prin repetare, gravitatea acestei întrebări se pierde, sugerîndu-se astfel, o dată mai mult, lipsa de fermitate în educație și alintarea exagerată.

Arta narativă a lui Caragiale susține perfect tema schiței, oferind o imagine satirică a efectelor educației greșite.

Dialogul în versuri poate să apară în poemele epice și în operele dramatice. Astfel, în prima parte, narativă, de evocare, a capodoperei eminesciene *Scrisoarea III*, caracterizarea celor două personaje antitetice, Mircea și Baiazid, reiese pregnant din dialogul lor.

Sultanul este trufaș, sigur de el, și răspunde cu mînie cuvintelor binevoitoare ale lui Mircea. Baiazid, supranumit „Fulgerul", se bazează pe numărul ostașilor săi și pe biruințele sale anterioare. Replica lui violentă acumulează interogații, metafore, repetiții și hiperbole spre a exprima orgoliul cuceritorului care crede că nimic și nimeni nu-i poate rezista. Sultanul evocă metaforic înfruntarea dintre două lumi, crucea simbolizînd creștinătatea, iar semiluna, pe turci. Evocînd bătălia de la Nicopole (care în realitate a avut loc după cea de la Rovine), Baiazid evocă impresionante imagini picturale ale scuturilor ce înnegresc orizontul sau ale mării personificate, înspăimîntată de numărul corăbiilor. În elanul său biruitor, sultanul se și vedea stăpîn al lumii și se imaginează hrănindu-și calul „din pristolul de la Roma", adică de pe masa din altarul celei mai importante biserici a creștinătății apusene. Orbit de trufie, el are impresia că nimic nu i se poate opune și îl privește batjocoritor pe Mircea: „Și, purtat de biruință, să mă-mpiedic de-un moșneag?"

Portretul moral al voievodului se conturează atît din aspectul exterior al acestuia, cît și din convorbirea cu Baiazid, din replicile sale pătrunse de un adînc patriotism și, de asemenea, din acțiune, din participarea lui directă la bătălia de la Rovine.

Din dialogul cu sultanul se desprind de la început demnitatea, buna-cuviință și ospitalitatea tradițională a românilor. Mircea i se adresează lui Baiazid cuviincios, pașnic, după o datină străveche: „Cît sîntem încă pe pace, eu îți zic: Bine-ai venit!" Cuviința cu care îi vorbește dușmanului nu este semn de slăbiciune, ci izvorăște din vechile legi ale ospeției și dintr-o tradițională dorință de pace. Limbajul, deși simplu, este ceremonios prin tonul ușor arhaic („să ne cerți" pentru „să ne pedepsești", „mila măriei-tale"), prin adresări și inversiuni.

Voievodul român respinge demn pretențiile lui Baiazid de a-i fi închinată țara, sugerează, printr-o aluzie la retragerea trupelor turcești, posibilitatea evitării unui război. Eventualitatea acestuia și amenințările sultanului nu-l sperie. El este gata să lupte pentru apărarea pămîntului străbun, așa cum au făcut-o și înaintașii lui. Evocînd tradiția istorică a acestor meleaguri, Mircea rezumă luptele pentru păstrarea independenței și amintește, simplu, dar pregnant, soarta cotropitorilor, care fie au fost făcuți

„micul maior“, „maiorașul“, „maiorul“ și chiar „domnul maior“. Aceste substantive sînt uneori asociate cu epitete care reflectă sentimentele mamei: „scumpul ei maior“.

În schițe, arta lui Caragiale constă și în îmbinarea narațiunii cu dialogul, acesta conferindu-le prin frecvența și importanța lui caracter dramatic. Comicul de limbaj provine nu numai din termenii cu care naratorul numește personajul, ci și din repetarea anumitor replici precum întrebarea doamnei Popescu: „Vrei să moară mama?“. Prin repetare, gravitatea acestei întrebări se pierde, sugerîndu-se astfel, o dată mai mult, lipsa de fermitate în educație și alintarea exagerată.

Arta narativă a lui Caragiale susține perfect tema schiței, oferind o imagine satirică a efectelor educației greșite.

Dialogul în versuri poate să apară în poemele epice și în operele dramatice. Astfel, în prima parte, narativă, de evocare, a capodoperei eminesciene *Scrisoarea III*, caracterizarea celor două personaje antitetice, Mircea și Baiazid, reiese pregnant din dialogul lor.

Sultanul este trufaș, sigur de el, și răspunde cu mînie cuvintelor binevoitoare ale lui Mircea. Baiazid, supranumit „Fulgerul“, se bazează pe numărul ostașilor săi și pe biruințele sale anterioare. Replica lui violentă acumulează interogații, metafore, repetiții și hiperbole spre a exprima orgoliul cuceritorului care crede că nimic și nimeni nu-i poate rezista. Sultanul evocă metaforic înfruntarea dintre două lumi, crucea simbolizînd creștinătatea, iar semiluna, pe turci. Evocînd bătălia de la Nicopole (care în realitate a avut loc după cea de la Rovine), Baiazid evocă impresionante imagini picturale ale scuturilor ce înnegresc orizontul sau ale mării personificate, înspăimîntată de numărul corăbiilor. În elanul său biruitor, sultanul se și vedea stăpîn al lumii și se imaginează hrănindu-și calul „din pristolul de la Roma“, adică de pe masa din altarul celei mai importante biserici a creștinătății apusene. Orbit de trufie, el are impresia că nimic nu i se poate opune și îl privește batjocoritor pe Mircea: „Și, purtat de biruință, să mă-mpiedic de-un moșneag?“

Portretul moral al voievodului se conturează atît din aspectul exterior al acestuia, cît și din convorbirea cu Baiazid, din replicile sale pătrunse de un adînc patriotism și, de asemenea, din acțiune, din participarea lui directă la bătălia de la Rovine.

Din dialogul cu sultanul se desprind de la început demnitatea, buna-cuviință și ospitalitatea tradițională a românilor. Mircea i se adresează lui Baiazid cuviincios, pașnic, după o datină străveche: „Cît sîntem încă pe pace, eu îți zic: Bine-ai venit!“ Cuviința cu care îi vorbește dușmanului nu este semn de slăbiciune, ci izvorăște din vechile legi ale ospeției și dintr-o tradițională dorință de pace. Limbajul, deși simplu, este ceremonios prin tonul ușor arhaic („să ne cerți“ pentru „să ne pedepsești“, „mila măriei-tale“), prin adresări și inversiuni.

Voievodul român respinge demn pretențiile lui Baiazid de a-i fi închinată țara, sugerează, printr-o aluzie la retragerea trupelor turcești, posibilitatea evitării unui război. Eventualitatea acestuia și amenințările sultanului nu-l sperie. El este gata să lupte pentru apărarea pămîntului străbun, așa cum au făcut-o și înaintașii lui. Evocînd tradiția istorică a acestor meleaguri, Mircea rezumă luptele pentru păstrarea independenței și amintește, simplu, dar pregnant, soarta cotropitorilor, care fie au fost făcuți

una cu pamîntul, fie s-au asimilat: „Cum veniră, se făcură toți o apă ș-un pamînt". Domnitorul se referă la romanii care „durara, după vremuri, peste Dunăre vreun pod". Împarații care „au cerut pamînt și apa" reprezinta o aluzie la persanul Darius, care obișnuia să ceara pamînt și apa unui popor ca semn al supunerii.

Raspunzînd evocarii de către Baiazid a luptei de la Nicopole, Mircea explică înfrîngerea oștilor apusene prin faptul ca acestea luptau doar pentru glorie, și nu pentru apararea patriei. În schimb, oastea româna luptă cu conștiința datoriei sacre fața de pamîntul strabun. În ciuda inferiorității sale numerice, ea este superioară prin hotarîrea de a lupta, prin patriotism și spirit de dăruire, bazîndu-se pe înfrățirea ei cu natura: „Eu? Îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul... / Și de-aceea tot ce mișcă-n țara asta, rîul, ramul, / Mi-e prieten numai mie, iară ție dușman este".

Voievodul vorbește în numele întregului popor, pe care îl reprezintă și ale cărui forțe morale le cunoaște, opunînd dorinței de cucerire a sultanului dragostea de țara a românilor: „N-avem oști, dară iubirea de moșie e un zid / Care nu se-nfioreaza de-a ta faimă, Baiazid!"

Vorbele sale curajoase și înțelepte din dialogul cu Baiazid își găsesc deplina acoperire în faptele eroice.

Caracteristic genului dramatic, dialogul se îmbina cu acțiunea pentru a evoca, în creația lui Alexandru Davila, *Vlaicu-Vodă,* un episod din lupta poporului român pentru apărarea ființei sale naționale. Rolul dialogului este fundamental în prezentarea figurii de domnitor patriot, viteaz și excelent diplomat, care nu pregetă de la nici un sacrificiu pentru apărarea și păstrarea legii ei, a datinii strabune. Tonul supus al replicilor adresate de el Doamnei Clara arată că Vlaicu nu ezită să accepte chiar să fie considerat tradător și laș, numai pentru a cîștiga timpul necesar îndeplinirii planurilor sale. El se preface slab, ascultător față de mama sa vitregă, amînînd însă aplicarea hotarîrilor ei: „Peste două zile, trei" — repetă el așteptînd eliberarea surorii și cumnatului său pentru a-și recăpăta astfel libertatea de acțiune. Această replică funcționează în text ca un laitmotiv al disimulării, căci în prima parte a dramei lui Davila rolul dialogului este nu de a exprima, ci de a ascunde gîndurile adevărate ale domnitorului. Cînd însă, spre uimirea tuturor, Vlaicu își dezvăluie intențiile reale, transmițînd craiului maghiar o solie plină de demnitate, el dă glas hotărîrii sale de a apăra libertatea țării.

Atunci cînd conflictul dintre domnitor și Doamna Clara este rezolvat, arta de dramaturg a lui Davila dă un nou impuls acțiunii prin conflictul dintre pasiunea reprezentată de Mircea și rațiunea de stat întruchipată de voievod. Replicile se succed rapid, ca niște încrucișări de spade, lăsînd loc în final celebrei tirade în care Vlaicu pune datoria față de patrie mai presus de chinurile iubirii.

În drama lui Davila, expresiv este nu numai dialogul, ci și opusul său, tăcerea, un personaj foarte important fiind mut; este vorba de Rumân Grue, simbolul poporului, singurul sprijin statornic al domnitorului.

În extraordinara varietate pe care o creează diferențele de viziune artistică și structură creatoare dintre marii scriitori, descrierea, narațiunea și dialogul reprezintă modurile fundamentale de expunere ale literaturii.

Procedee de expresivitate artistică

Prof. FLORICA DIACONESCU
Școala Normală „M. Eminescu", Suceava

Dacă definim expresivitatea ca fiind capacitatea unui text de a comunica o cantitate mare de informații și de a provoca reacții emoționale într-un număr cît mai mic de cuvinte, atunci devine necesară precizarea că procedeele prin care aceasta se realizează se pot grupa pe niveluri lingvistice. În operele literare semnificațiile sînt transmise prin structuri fonetice, gramaticale și lexicale care se constituie într-un limbaj specific stilului artistic. Opera literară implicînd frumosul ca „expresie a unui conținut" propune o modalitate de cunoaștere de tip intuitiv posibilă prin utilizarea a cît mai variate „structuri artistice", de la nivelul fonetic la cel gramatical și lexical, în funcție de viziunea autorului asupra realității imaginate de el. Astfel, în *Scrisoarea III* de Mihai Eminescu este evidentă armonia imitativă, realizată la nivelul fonetic al textului, prin aglomerarea cuvintelor cu o anumită sonoritate, sugerînd încleștarea, acțiunea, starea de spirit de pe cîmpul de bătălie, precum și împrejurările de manifestare a acestora: „Vîjîind ca vijelia și ca plesnetul de ploaie... / Urlă cîmpul și de tropot și de strigăt de bătaie."

Imaginea artistică în care predomină descrierea este caracterizată de prezența frecventă a substantivelor, adjectivelor, adverbelor, dată fiind valoarea lor semantică (metaforică): „Un rai din basme văd printre pleoape, / Pe cîmpi un văl de argintie ceață, / Sclipiri pe cer, văpaie preste ape, / Un bucium cîntă tainic cu dulceață, / Sunînd din ce în ce tot mai aproape..." (M. Eminescu, *Fiind băiet păduri cutreieram)*, după cum în narațiune frecvența verbelor cu forme flexionare diferite (unele dintre acestea populare) conferă textului dinamism, surprinzînd totodată raporturile temporale ale mișcării în spațiu: „— I-auzi, măi! Dac-ar ști el, chiolhănosul și ticăitul, de unde-am pornit astă-noapte, ș-ar strînge lioarba acasă, n-ar mai dîrdîi degeaba asupra căișorilor mei! Ș-apoi nu vin eu acum întîiași dată la Iași, să-mi deie povăț unul ca dînsul ce rînduială trebuie să păzesc" (I. Creangă, *Amintiri din copilărie*).

Dar, cel mai adesea, expresivitatea textului literar este pusă în legătură cu lexicul, a cărui funcționalitate este mult mai evidentă, date fiind posibilitățile multiple de comunicare prin: arhaisme, regionalisme, neologisme, elemente de jargon, elemente de argou, cuvinte, expresii populare, expresii paremiologice (proverbe, zicători), toate acoperind spațiul uriaș al sensurilor proprii și, mai ales, al sensurilor figurate: „În sfîrșit venea duiumul oștei: trăsuri, bagaje, pedestrași, șleahta pospolită, amestecați în neregulă, cu steagurile strînse, cu capul plecat, cu armele răsturnate, cu întristarea pe față și cu durerea în inimă. Nu se auzea nici surlă, nici dobă, numai tropotul cailor și pasul oamenilor ce se mișcau..." (C. Negruzzi, *Sobieski și românii)*.

Procedeele stilistice constituie, desigur, elemente ale formei artistice (dacă avem în vedere faptul că opera literară presupune o unitate între un conținut și o formă) alături de: modurile de expunere, motivul literar, prozodie. Fără îndoială, opera literară, în latura ei formal-artistică, nu se poate concepe fără a stabili o strînsă corelație între aceste componente, dar, în același timp, este elocvent faptul că imaginea artistică este creată obiectiv sau

subiectiv, prin alegerea acelor construcții gramaticale și / sau a acelor cuvinte și expresii care să devină definitorii pentru personalitatea autorului. Așadar, vom prezenta principalele procedee de expresivitate artistică, grupîndu-le doar pe două niveluri lingvistice și ilustrîndu-le cu exemple din texte literare studiate în gimnaziu.

Nivelul semantic

Epitetul este figura de stil constînd în alăturarea unui cuvînt la un altul (substantiv, verb) cu scopul de a pune în lumină însușirile celui din urmă, în așa fel încît să-l sensibilizeze pe cititor. Epitetele pot fi exprimate prin adjective, substantive, adverbe, verbe, au funcție stilistică mai ales în descriere și sînt clasificate în: **epitete propriu-zise sau ornante** (cu rol preponderent descriptiv, sugerînd însușiri fizice, morale): „Din văzduh **cumplita** iarnă cerne norii **de zăpadă**, / **Lungi** troiene **călătoare** adunate-n cer **grămadă**" (V. Alecsandri, *Iarna)* sau „Creștinul Dan, bătrînul cu suflet **luminos**, / Înalț-a lui statura și zice **maiestuos**..." (V. Alecsandri, *Dan, căpitan de plai);* **epitete metaforice**: „De treci codri **de aramă**, de departe vezi albind / Ș-auzi mîndra glăsuire a pădurii **de argint**" (M. Eminescu, *Călin — file din poveste);* **epitete personificatoare**: „Iar prin mîndrul întuneric al pădurii de argint / Vezi izvoare zdruminate peste pietre licurind" (M. Eminescu, *Călin — file din poveste).* Dacă epitetele *cumplita, de zăpadă, lungi, călătoare, grămadă, luminos, maiestuos* sugerează însușiri ce determină starea de admirație a poetului pentru frumusețea naturii sau pentru frumusețea morală a lui Dan (care impune respect chiar și hanului tătar), epitetele eminesciene sînt creatoare de atmosferă, de mister, pădurea fiind purtătoare a tăinuitei neliniști sufletești, determinate de momentul ceremonial, pe care avea să-l adăpostească. La Eminescu epitetul are încărcătura semantică a textului în ansamblu, limbajul poetic eminescian fiind armonios, avînd valențe muzicale.

— **Comparația**, definită ca figură de stil constînd în evidențierea raportului de asemănare dintre două obiecte, persoane, acțiuni, pentru a da claritate și expresivitate limbajului, este între primele figuri de stil create de imaginația poetică. Exemple: „Fețișoara lui, / **Spuma laptelui**; / Mustăcioara lui, / **Spicul grîului**..."*(Miorița);* „Un brîu de munți ocolește, **precum zidul o cetate**, toată această țară..." (N. Bălcescu, *Ardealul);* „...ne privea întîi blînd, cu un zîmbet liniștit, ținînd cartea la piept, în dreptul inimii — și în bănci se făcea o tăcere adîncă, **ca într-o biserică**" (M. Sadoveanu, *Domnu Trandafir);* „Ci-n pacea obidirii voastre / **Ca-ntr-un întins adînc de mare**, / Trăiește-nfricoșatul vifor / Al vremilor răzbunătoare" (O. Goga, *Plugarii).* La nivel lingvistic, comparația se realizează prin alăturare de termeni legați prin: *ca, astfel ca, întocmai ca, precum* etc. În ceea ce privește amploarea comparației, aceasta se poate rezuma la 2-3 termeni, aflați unul lîngă celălalt, dar poate fi realizată și prin unități sintactice succesive (vezi — în balada *Miorița* — portretul ciobanului) sau prin includerea ei într-o secvență de text cu valențe simbolic-metaforice. Edificatoare pentru ultima afirmație este comparația „**Ca-ntr-un întins adînc de mare**", prin intermediul căreia este plasticizată imaginea poetică a viitoarei prefaceri, previzibilă în răzvrătirea care sălășluiește în sufletul „plîngînd" al plugarilor, după cum în adîncurile mării stăruie înfricoșătoare și nebănuite forțe, ce se pot oricînd dezlănțui.

Metafora denumește figura de stil prin care se trece de la sensul propriu, obișnuit al unui cuvînt sau al unei expresii la un alt sens, pe care cuvîntul sau expresia nu-l poate avea decît în urma unei comparații. Astfel, sintagma „regina

nopții", prin care Eminescu numește metaforic luna („Părea că printre nouri s-a fost deschis o poartă / Prin care trece albă regina nopții moartă"), nu constituie altceva decît concentrarea în plan lexical a rezultatului comparației dintre lună și o regină. La fel se pot explica și metaforele „cuibar rotind de ape" (comparație între vîrtejul de apă și cuibar), „copii ai mîndrei bolți albastre" (fii ai cerului, destinați libertății prin creație divină — plugarii), „Pe-un picior de plai, / Pe-o gură de rai" — imagine metaforică a naturii surprinse într-un moment de armonioasă devenire (comparație cu natura edenică). Metafora este procedeul artistic cel mai prezent în poezie; se creează pe baza sensului figurat al cuvîntului, păstrînd totuși o legătură cu sensul propriu, care determină înțelegerea, descifrarea acesteia. Prin metaforă, numită în poetică similitudo brevior (asemănare mai scurtă), se descoperă semnificațiile textului literar, ajungîndu-se la cunoașterea părții „necunoscute" a lumii, prezentă în poezie mai ales sub forma de stări, sentimente, idei.

Personificarea denumește figura de stil care constă în atribuirea de calități umane unui obiect inanimat sau unor viețuitoare negrăitoare. Apare atît în descrieri — cu deosebire în poezie —, fiind de esența metaforică, cît și în proză. De exemplu, oița năzdrăvană din balada *Miorița* nu numai că vorbește, dar este capabilă să înțeleagă și să trăiască stările stăpînului său („— Drăguțule bace! / Dă-ți oile-ncoace / La negru zăvoi, / Că-i iarbă de noi / Și umbră de voi."), iar natura, din poemul *Călin (file din poveste)* de M. Eminescu, este văzută asemenea unui uriaș suflet uman, supus pe rînd stărilor de așteptare, de trăire a bucuriei celor doi miri („Flori albastre tremur ude în văzduhul tămîiet; / Pare că și trunchii vecinici poartă suflete sub coajă, / Ce suspină printre ramuri cu a glasului lor vrajă").

Hiperbola desemnează o figură de stil constînd într-o exagerare, mărind sau micșorînd obiectele în vederea potențării expresiei literare. În versurile: „Cum? Cînd lumea mi-e deschisă, a privi gîndești că pot / Ca întreg Aliotmanul să se-mpidice de-un ciot?" (M. Eminescu, *Scrisoarea III)*, exagerarea se face în sens depreciativ, minimalizînd calitățile de om și de domnitor ale lui Mircea și sugerînd dispreț, ironie din partea lui Baiazid. Hiperbola însoțește, de multe ori, **antiteza**, procedeu în care termeni cu sensuri contrare, alăturați, se evidențiază reciproc, fiind subliniată și mai mult opoziția dintre ei. Această figură de stil pune în lumină eroi antitetici (Mircea cel Bătrîn — Baiazid, Mihai-Vodă — Pașa Hassan, Dan, căpitan de plai — Han-tătar), idei opuse, principii opuse (ideea de patrie în concepția celor doi conducători de oști — Mircea și Baiazid, bine — rău etc.) și se realizează în cadrul textului prin expansiune gradată, putîndu-se ajunge pînă la raportarea față de cosmos; există chiar opere literare structurate compozițional pe baza antitezei (vezi *Scrisoarea III*, *Epigonii* de M. Eminescu, *Pașa Hassan* de George Coșbuc).

Alegoria este procedeul care, prin asocierea de comparații, personificări, metafore exprimă, într-o formă figurată, idei, atitudini, sensuri filozofice. Considerată o metaforă lărgită, alegoria concretizează idei generale: prietenia, ura, iubirea, războiul, moartea. În balada populară *Miorița* este exprimată ideea de moarte prin imaginarea artistică a ceremonialului de înmormîntare ca pe unul nupțial: „Să le spui curat / Că m-am însurat / Cu-o mîndră crăiasă, / A lumii mireasă; / Că la nunta mea / A căzut o stea; / Soarele și luna / Mi-au ținut cununa, / Brazi și paltinași / I-am avut nuntași, / Preoți, munții mari, / Paseri lăutari, / Păsărele mii / Și stele

nopții", prin care Eminescu numește metaforic luna („Părea că printre nouri s-a fost deschis o poartă / Prin care trece albă regina nopții moartă"), nu constituie altceva decît concentrarea în plan lexical a rezultatului comparației dintre lună și o regină. La fel se pot explica și metaforele „cuibar rotind de ape" (comparație între vîrtejul de apă și cuibar), „copii ai mîndrei bolți albastre" (fii ai cerului, destinați libertății prin creație divină — plugarii), „Pe-un picior de plai, / Pe-o gură de rai" — imagine metaforică a naturii surprinse într-un moment de armonioasă devenire (comparație cu natura edenică). Metafora este procedeul artistic cel mai prezent în poezie; se creează pe baza sensului figurat al cuvîntului, păstrînd totuși o legătură cu sensul propriu, care determină înțelegerea, descifrarea acesteia. Prin metaforă, numită în poetica similitudo brevior (asemănare mai scurtă), se descoperă semnificațiile textului literar, ajungîndu-se la cunoașterea părții „necunoscute" a lumii, prezentă în poezie mai ales sub forma de stări, sentimente, idei.

Personificarea denumește figura de stil care constă în atribuirea de calități umane unui obiect inanimat sau unor viețuitoare negrăitoare. Apare atît în descrieri — cu deosebire în poezie —, fiind de esență metaforică, cît și în proză. De exemplu, oița năzdrăvană din balada *Miorița* nu numai că vorbește, dar este capabilă să înțeleagă și să trăiască stările stăpînului său („— Drăguțule bace! / Dă-ți oile-ncoace / La negru zăvoi, / Că-i iarbă de noi / Și umbră de voi."), iar natura, din poemul *Călin (file din poveste)* de M. Eminescu, este văzută asemenea unui uriaș suflet uman, supus pe rînd stărilor de așteptare, de trăire a bucuriei celor doi miri („Flori albastre tremur ude în văzduhul tămîiet; / Pare că și trunchii vecinici poartă suflete sub coajă, / Ce suspină printre ramuri cu a glasului lor vrajă").

Hiperbola desemnează o figură de stil constînd într-o exagerare, mărind sau micșorînd obiectele în vederea potențării expresiei literare. În versurile: „Cum? Cînd lumea mi-e deschisă, a privi gîndești că pot / Ca întreg Aliotmanul să se-mpiedice de-un ciot?" (M. Eminescu, *Scrisoarea III)*, exagerarea se face în sens depreciativ, minimalizînd calitățile de om și de domnitor ale lui Mircea și sugerînd dispreț, ironie din partea lui Baiazid. Hiperbola însoțește, de multe ori, **antiteza**, procedeu în care termeni cu sensuri contrare, alăturați, se evidențiază reciproc, fiind subliniată și mai mult opoziția dintre ei. Această figură de stil pune în lumină eroi antitetici (Mircea cel Bătrîn — Baiazid, Mihai-Vodă — Pașa Hassan, Dan, căpitan de plai — Han-tătar), idei opuse, principii opuse (ideea de patrie în concepția celor doi conducători de oști — Mircea și Baiazid, bine — rău etc.) și se realizează în cadrul textului prin expansiune gradată, putîndu-se ajunge pînă la raportarea față de cosmos; există chiar opere literare structurate compozițional pe baza antitezei (vezi *Scrisoarea III*, *Epigonii* de M. Eminescu, *Pașa Hassan* de George Coșbuc).

Alegoria este procedeul care, prin asocierea de comparații, personificări, metafore exprimă, într-o formă figurată, idei, atitudini, sensuri filozofice. Considerată o metaforă lărgită, alegoria concretizează idei generale: prietenia, ura, iubirea, războiul, moartea. În balada populară *Miorița* este exprimată ideea de moarte prin imaginarea artistică a ceremonialului de înmormîntare ca pe unul nupțial: „Să le spui curat / Că m-am însurat / Cu-o mîndră crăiasă, / A lumii mireasă; / Că la nunta mea / A căzut o stea; / Soarele și luna / Mi-au ținut cununa, / Brazi și păltinași / I-am avut nuntași, / Preoți, munții mari, / Paseri lăutari, / Păsărele mii / Și stele

făclii." De altfel, prin alegoria aceasta, repetată în finalul baladei, autorul popular exprimă tragismul existenței sale: pe de o parte, dorința de a trăi, pe de altă parte, dorința de a se integra în natură, după moarte, singura în stare să-i dea viața veșnică. În esență, nunta apare ca o amplă metaforă a morții, dar semnificațiile acesteia probează, deopotrivă, complexitatea stării sufletești a ciobanului, resemnat, dar liniștit la gîndul posibilei nuntiri cu „mireasa lumii", prea timpuriu sosită în viața sa. Alegoria are dimensiuni nelimitate, implicînd uneori semantic întreaga operă (fabula, de exemplu, nu poate fi concepută în afara alegoriei), devenind chiar o figură de compoziție (*Luceafărul* de M. Eminescu).

Nivelul sintactic

Enumerația este figura de stil care se realizează prin înșiruirea de cuvinte, sintagme, mai ales nominale, fapte, în scopul redării expresive a temei, ideii. Utilizată cu precădere în proză: „**Stînci prăpăstioase, munți uriași, a căror vîrfuri mîngîie norii, păduri întunecoase, lunci înverzite, livezi mirositoare, văi răcoroase, [...] cîmpii înflorite, pîraie repezi...**" (N. Bălcescu, *Ardealul)*; „**Galbeni, stupi, oi, cai, boi și alte bagateluri de alde astea, prefăcute în parale, trebuiau să ducă dascălii plocon cațihetului...**" (I. Creangă, *Amintiri din copilărie)*, dar și în poezia lirică: „**Ia, eu fac ce fac de mult, / Iarna viscolul ascult, / Apele-astupîndule...**" (M. Eminescu, *Revedere)*, enumerația presupune, în plan sintactic, coordonare prin juxtapunere. În plan stilistic, enumerația detaliază expresiv descrierea sau povestirea, reliefînd amănunte semnificative pentru decodarea textului literar.

Repetiția se manifestă de la nivelul fonetic pînă la cel sintactic și constă în folosirea succesivă a aceluiași grup de sunete, a aceluiași cuvînt (grup de cuvinte) sau a aceleiași relații gramaticale în vederea accentuării unei idei, a unei impresii, a unor stări. Repetițiile: „**Ziua ninge, noaptea ninge, dimineața ninge iară**" (V. Alecsandri, *Iarna)* sugerează bogăția, căderea, albul zăpezii; „**Jelui-m-aș și n-am cui? / Jelui-m-aș vîntului, / Vîntului, crivățului?...Jelui-m-aș cîmpului, / Cîmpului și drumului**" *(Toma Alimoș)* accentuează starea de singurătate; „**Merse, merse pînă li se înfurci calea**" *(Greuceanu)* semnifică trecerea timpului, străbaterea unor distanțe mari.

Inversiunea constă în schimbarea topicii obișnuite a unor cuvinte sau a unor unități sintactice, în enunțuri, cu intenția de a le pune în valoare sau de a le accentua. Forma cea mai frecventă a inversiunii este aceea a antepunerii atributului, a determinantului, în general, deseori, inversiunea fiind utilizată din necesități prozodice. În secvențele: „**În vaduri ape repezi curg / Și vuiet dau în cale, / Iar plopi în umedul amurg / Doinesc eterna jale...**" (G. Coșbuc, *Mama)*, „**În zadar, ca s-o mai cate, tu trimiți în lume crainic, / Nimeni n-a aflat locașul, unde ea s-ascunde tainic**" (M. Eminescu, *Călin — file din poveste)*, inversiunile accentuează senzațiile auditive sau zădărnicia căutării.

Prezentarea procedeelor artistice menționate constituie o încercare de a descrie, succint, noțiunile de teorie literară prevăzute a fi însușite în gimnaziu, care conduc la descoperirea semnificațiilor textului literar exclusiv prin descifrarea faptelor de stil. Dacă acestora li s-ar adăuga particularitățile estetice derivate din apartenența operelor literare la anumite genuri literare, precum și elemente proprii unor epoci culturale cu vădite implicații în creația literară artistică, atunci s-ar putea realiza o interpretare profundă a literaturii studiate.

Noțiuni de versificație

ADRIAN VOICA
Universitatea „Al. I. Cuza", Iași

I. RITMUL

Prin *ritm* se înțelege succesiunea a două elemente ținîndu-se cont de o anumită simetrie și periodicitate a lor. Vorbim despre *ritm* și în cazul muzicii, al picturii sau al dansului. În poezie, cele două elemente sînt *silabele*, accentuate (—) și neaccentuate (v).

Orice cuvînt are un *accent natural* (cel care se simte în vorbire). De obicei, poeții aleg și ordonează cuvintele în așa fel, încît accentele să cadă la un anumit interval. Cînd silabele cu număr fără soț (1, 3, 5, 7 etc.) sînt accentuate, ritmul este *trohaic*, specific în genere poeziei populare:

„Frunză verde, foaie lată"
— v — v — v — v
1 3 5 7

Dacă accentul cade pe silabele cu soț (2, 4, 6, 8 etc.), ritmul este *iambic*, după cum ne-o dovedește acest vers din *Plugarii* de Octavian Goga:

„Copii ai mîndrei bolți albastre"
v — v — v — v — v
2 4 6 8

Pe lîngă aceste *ritmuri binare* există în poezia noastră și *ritmuri ternare*, care au la bază grupuri de trei silabe, dintre care doar una este accentuată:

— *ritmul dactilic:* —vv—vv—vv—vv
1 4 7 9

— *ritmul amfibrahic:* v—vv—vv—vv—v
2 5 8 11

— *ritmul anapestic:* vv— vv— vv— vv—
3 6 9 12

În poezia clasică românească, ritmul ternar cel mai des folosit a fost *ritmul amfibrahic.* Exemplificăm cu aceste versuri din *Colinde, colinde* de Mihai Eminescu:

„Colinde, colinde,
v—v / v—v
2 5
E vremea colindelor".
v —v v—vv
2 5

Totuși, cuvintele au un număr diferit de silabe. Ele formează *secvențe ritmice*, care pot fi:

(1) monosilabice (—)
(2) bisilabice: *troheu* (—v); *iamb* (v—)

(3) trisilabice: *dactil* (—vv); *amfibrah* (v—v); *anapest* (vv—)

(4) tetrasilabice: peon I (—vvv); peon II (v—vv); peon III (vv—v); peon IV (vvv—),

dar pot avea și un număr mai mare de silabe (5, 6 și chiar 7). Așadar, *un vers este format din mai multe secvențe ritmice a căror înlănțuire dă ritmul respectiv* (binar sau ternar). Dacă vom analiza ritmic versurile de început ale poeziei *Plugarii* de Octavian Goga, vom constata că anumite secvențe ritmice cu denumiri diferite vor contribui la realizarea *ritmului iambic:*

„La voi aleargă totdeauna
v— v—v v v — v (iamb + amfibrah + peon III)
2 4 8
Trudiţu-mi suflet să se-nchine;
v— v — v v v — v (amfibrah + troheu + peon III)
2 4 8
Voi singuri străjuiţi altarul
v — v v v— v—v (amfibrah + anapeşt + amfibrah)
2 6 8
Nădejdii noastre de mai bine."
v—v —v v v —v (amfibrah + troheu + peon III)
2 4 8

În cadrul versului apare *cezura*, care are efectul unei *pauze*. Ea poate despărți versul în două părți egale și atunci se numește *mediană* (notată //):

„Colinde, colinde"
v—v // v—v

sau *mobilă* (notată /), pentru că nu are loc fix, ci apare după semnele de punctuație din interiorul versului (virgulă, punct și virgulă etc.):

„Din casa voastră, unde-n umbră"
v —v —v / v v —v

În poezia modernă se ține cont numai de prezența secvențelor ritmice. Înlănțuirea lor nu mai determină obligatoriu un anumit ritm (binar sau ternar). Dacă analizăm ritmic primele versuri din poezia *Noi* de Nichita Stănescu:

„Noi sîntem semințe și pămîntul e al nostru,
v —v v — v v v — v v v — v
2 5 9 13
știm cel mai bine locul și patima și rostul",
— /v v —v — v v —v v v —v
1 4 6 9 13

observăm că autorul nu mai respectă decît parțial succesiunea accentelor, încît nu se mai poate vorbi de un singur ritm, ci de structuri ritmice diverse.

II. RIMA

Rima presupune identitatea sunetelor de la sfîrșitul a două sau mai multe versuri, începînd cu ultima vocală aflată sub accent.

(3) trisilabice: *dactil* (—vv); *amfibrah* (v—v); *anapest* (vv—)

(4) tetrasilabice: peon I (—vvv); peon II (v—vv); peon III (vv—v); peon IV (vvv—),

dar pot avea și un număr mai mare de silabe (5, 6 și chiar 7). Așadar, *un vers este format din mai multe secvențe ritmice a căror înlănțuire dă ritmul respectiv* (binar sau ternar). Dacă vom analiza ritmic versurile de început ale poeziei *Plugarii* de Octavian Goga, vom constata că anumite secvențe ritmice cu denumiri diferite vor contribui la realizarea *ritmului iambic:*

„La voi aleargă totdeauna
v— v—v v v — v (iamb + amfibrah + peon III)
2 4 8
Trudițu-mi suflet să se-nchine;
v—v —v v v — v (amfibrah + troheu + peon III)
2 4 8
Voi singuri strajuiți altarul
v—v v v— v—v (amfibrah + anapeșt + amfibrah)
2 6 8
Nădejdii noastre de mai bine."
v—v —v v v —v (amfibrah + troheu + peon III)
2 4 8

În cadrul versului apare *cezura*, care are efectul unei *pauze*. Ea poate despărți versul în două părți egale și atunci se numește *mediană* (notată //):

„Colinde, colinde"
v—v // v—v

sau *mobilă* (notată /), pentru că nu are loc fix, ci apare după semnele de punctuație din interiorul versului (virgulă, punct și virgulă etc.):

„Din casa voastră, unde-n umbră"
v —v —v / v v —v

În poezia modernă se ține cont numai de prezența secvențelor ritmice. Înlănțuirea lor nu mai determină obligatoriu un anumit ritm (binar sau ternar). Dacă analizăm ritmic primele versuri din poezia *Noi* de Nichita Stănescu:

„Noi sîntem semințe și pămîntul e al nostru,
v —v v—v v v—v v v —v
2 5 9 13
știm cel mai bine locul și patima și rostul",
— /v v —v —v v —v v v —v
1 4 6 9 13

observăm că autorul nu mai respectă decît parțial succesiunea accentelor, încît nu se mai poate vorbi de un singur ritm, ci de structuri ritmice diverse.

II. RIMA

Rima presupune identitatea sunetelor de la sfîrșitul a două sau mai multe versuri, începînd cu ultima vocală aflată sub accent.

Cea mai cunoscută clasificare a rimelor ține cont de *poziția accentului* în cuvîntul care încheie versul:

— rima *masculină* (—): „múnți / ca-rúnți";
— rima *feminină* (—v): „deá-luri / vá-luri";
— rima *dactilică* (—vv): „rú-me-ga / fú-me-ga";
— rima *hiperdactilică* (—vvv): „má-lu-ri-le / vá-lu-ri-le".

Denumirea rimelor ține cont, de asemenea, de gruparea acestora în strofă:

— *monorima* (a / a / a / a / b / b / b / b etc.), întîlnită mai ales în folclor:

„Brîncovanul se sculá (a)
Fața blînda el spalá, (a)
Barba albă-și pieptaná, (a)
La icoane se-nchiná" (a)

— *rime perechi* (sau împerecheate; a / a / b / b / c / c etc.):

„Viitor de aur țara noastră áre (a)
Și prevăz prin secoli a ei înălțáre (a)
Însă mai nainte trebuie să știm (b)
Pentru ea cu toții martiri să murím (b)

(Dimitrie Bolintineanu, *Mircea cel Mare și solii)*

— *rime încrucișate* (a / b / a / b etc.):

„Acolo unde-s nalți stejári (a)
Și ca stejarii nalți îmi crésc (b)
Flăcăi cu piepturile tári (a)
Ce moartea-n față o privésc (b)

(Ioan Nenițescu, *Țara mea)*

— *rime îmbrățișate* (a / b / b / a):

„Sare parcă pe jărátic (a)
Și-i și lung și e și lát (b)
Capu-i pare retezát (b)
Și, al naibii, e simpátic". (a)

(T. Arghezi, *Pui de greier)*

III. CARACTERISTICILE VERSULUI. TIPURI STROFICE

Fiecare rînd dintr-o poezie se numește *vers*. El are o anumită *măsură* (sau *lungime)*, dată de numărul de silabe care îl formează, precum și un anumit *ritm* (trohaic, iambic, amfibrahic etc.). De exemplu, următorul vers din *Rapsodii de toamnă* de George Topîrceanu:

„Între gîze, fără frică"
—v —v// —v —v

are măsura de 8 silabe și ritm trohaic. În versul citat acționează și cezura mediană (//).

Tot așa, versul:

„În lan erau feciori și fete"
v — v— v— v —v

din poezia *Vara* de George Coșbuc are măsura de 9 silabe și ritm iambic.

Cea mai cunoscută clasificare a rimelor ține cont de *poziția accentului* în cuvîntul care încheie versul:

— rima *masculină* (—): „múnți / ca-rúnți“;
— rima *feminină* (—v): „deá-luri / vá-luri“;
— rima *dactilică* (—vv): „rú-me-gă / fú-me-gă“;
— rima *hiperdactilică* (—vvv): „má-lu-ri-le / vá-lu-ri-le“.

Denumirea rimelor ține cont, de asemenea, de gruparea acestora în strofă:

— *monorima* (a / a / a / a / b / b / b / b etc.), întîlnită mai ales în folclor:

„Brîncovanul se sculá (a)
Fața blîndă el spalá, (a)
Barba albă-și pieptaná, (a)
La icoane se-nchiná“ (a)

— *rime perechi* (sau împerecheate; a / a / b / b / c / c etc.):

„Viitor de aur țara noastră áre (a)
Și prevăz prin secoli a ei înălțáre (a)
Însă mai nainte trebuie să știm (b)
Pentru ea cu toții martiri să murím (b)

(Dimitrie Bolintineanu, *Mircea cel Mare și solii*)

— *rime încrucișate* (a / b / a / b etc.):

„Acolo unde-s nalți stejári (a)
Și ca stejarii nalți îmi crésc (b)
Flăcăi cu piepturile tári (a)
Ce moartea-n față o privésc (b)

(Ioan Nenițescu, *Țara mea*)

— *rime îmbrățișate* (a / b / b / a):

„Sare parcă pe jărátic (a)
Și-i și lung și e și lát (b)
Capu-i pare retezát (b)
Și, al naibii, e simpátic“. (a)

(T. Arghezi, *Pui de greier*)

III. CARACTERISTICILE VERSULUI. TIPURI STROFICE

Fiecare rînd dintr-o poezie se numește *vers*. El are o anumită *măsură* (sau *lungime*), dată de numărul de silabe care îl formează, precum și un anumit *ritm* (trohaic, iambic, amfibrahic etc.). De exemplu, următorul vers din *Rapsodii de toamnă* de George Topîrceanu:

„Între gîze, fără frică“
—v —v// —v —v

are măsura de 8 silabe și ritm trohaic. În versul citat acționează și cezura mediană (//).

Tot așa, versul:

„În lan erau feciori și fete“
v — v— v— v —v

din poezia *Vara* de George Coșbuc are măsura de 9 silabe și ritm iambic.

Versurile se grupeaza în *strofe.* Strofele sînt denumite după numărul de versuri conținute. Astfel, două versuri (unite prin rimă) formează un *distih;* trei versuri: *un terțet* (sau *o terțină);* patru versuri: *un catren;* cinci versuri: *o cvintă;* șase versuri: *o sextină;* șapte versuri: *o septimă;* opt versuri: *o octavă;* nouă versuri: *o nonă;* zece versuri: *o decimă* etc. Vom spune, așadar, că poezia X este formată din patru catrene, pentru că cele 16 versuri ale sale se grupează cîte 4 în fiecare strofă. Sau că poezia Y conține trei sextine, deoarece fiecare strofă are cîte 6 versuri.

În poezia populară, strofele pot lipsi. Balada *Miorița* este un exemplu.

Tiparul executat la
S.C. ROMCARTEXIM S.A.
Tel. 211.30.16; Fax: 211.27.52
Bucuresti

Versurile se grupeaza în *strofe*. Strofele sînt denumite după numărul de versuri conținute. Astfel, două versuri (unite prin rimă) formează un *distih;* trei versuri: *un terțet* (sau *o terțină);* patru versuri: *un catren;* cinci versuri: *o cvintă;* șase versuri: *o sextină;* șapte versuri: *o septimă;* opt versuri: *o octavă;* nouă versuri: *o nonă;* zece versuri: *o decimă* etc. Vom spune, așadar, că poezia X este formată din patru catrene, pentru că cele 16 versuri ale sale se grupează cîte 4 în fiecare strofă. Sau că poezia Y conține trei sextine, deoarece fiecare strofă are cîte 6 versuri.

În poezia populară, strofele pot lipsi. Balada *Miorița* este un exemplu.

Tiparul executat la
S.C. ROMCARTEXIM S.A.
Tel. 211.30.16; Fax: 211.27.52
Bucuresti

Versurile se grupează în *strofe*. Strofele sînt denumite după numărul de versuri conținute. Astfel, două versuri (unite prin rimă) formează un *distih;* trei versuri: *un terțet* (sau *o terțină);* patru versuri: *un catren;* cinci versuri: *o cvintă;* șase versuri: *o sextină;* șapte versuri: *o septimă;* opt versuri: *o octavă;* nouă versuri: *o nonă;* zece versuri: *o decimă* etc. Vom spune, așadar, că poezia X este formată din patru catrene, pentru că cele 16 versuri ale sale se grupează cîte 4 în fiecare strofă. Sau că poezia Y conține trei sextine, deoarece fiecare strofă are cîte 6 versuri.

În poezia populară, strofele pot lipsi. Balada *Miorița* este un exemplu.

Tiparul executat la
S.C. ROMCARTEXIM S.A.
Tel. 211.30.16; Fax: 211.27.52
Bucuresti